

Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Βιβλιοθήκη Γεωργίου Δ. Κωνσταντίνου - Κά-
ντες διδασκάλου - δημοσιογράφου εξ αρχι-
τεκτονικής του Σπύρου. -

Αγ. - 27.7.1949

Γεωργίου Δ. Κωνσταντίνου
Κάντες

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ",
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1924

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη, ἐνῶ ἀκόμη ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας, ἠγωνίζετο κατὰ τῆς κεμαλικῆς Γουρκίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Δὲν ἐδημοσιεύθη ὅμως τότε. Διότι ὁ ἐκδότης αὐτοῦ ἤθελε, καὶ εὐλόγως, νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὰ τελευταῖα γεγονότα τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου, ἵνα δοθῇ πλήρης ἡ εἰκὼν αὐτοῦ εἰς τὸ πολὺ κοινόν, διὰ τὸ ὅποιον προώρισε τὸ βιβλίον. Καὶ ἀνέβαλε τὴν δημοσίευσιν μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως αὐτῶν.

Ἄλλ' ἡ ἀτυχὴς καὶ ἀπροσδόκητος ἐκδασὶς τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας ἠνάγκασε τὸν συγγραφεὰ νὰ τροποποιήσῃ μέρη τινὰ τοῦ βιβλίου, μετὰ τὴν ὑπογραφὴν μάλιστα τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης, νὰ προσθέσῃ δὲ συνοπτικῶς εἰς τὸ τέλος πλέον αὐτοῦ, τὰ συμβάντα ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν μέχρι τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης. Καὶ οὕτω καταρτισθὲν τὸ βιβλίον δημοσιεύεται μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὅποιον προωρίσθη.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 8 Ὀκτωβρίου 1923.

Α΄ Η Χ Ω Ρ Α

“Ορια τῆς Τουρκίας.”—“Ορη. Ποταμοί. Λίμναι. Παράλια. Κλίμα.
Φυτά. Ζῶα. Φυσικαὶ καλλοναὶ τῆς χώρας.

“Ορια τῆς Τουρκίας.—Τὸ ἄρθρον 27 τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν καθώριζε τὰ ὅρια, μέχρι τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ ἔκταθῃ ἡ ἡττηθεῖσα κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον τουρκικὴ αὐτοκρατορία. Καὶ κατ’ αὐτὸ ἀπὸ μὲν τὴν Θράκην ἀπέμενε πλέον ἐλάχιστον μέρος εἰς αὐτὴν—ἔκτασις ὀλίγων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως—εἰς δὲ τὴν Μ. Ἀσίαν ἡ Τουρκία θὰ περιελάμβανε πολλοὺς αὐτῆς νομούς, καὶ κυρίως τοὺς κεντρικοὺς. Καὶ οἱ νομοὶ Τραπεζοῦντος, Κασταμονῆς, Σεβαστείας, Ἀγκύρας, Ἰκονίου, μέρος ἐλάχιστον τῶν νομῶν Ἐρζερούμ, Βάν καὶ Βιτλῆς, μέγα δὲ μέρος τῶν νομῶν Ἀϊδινίου καὶ Προύσης, αἱ ἐκτάσεις λέγω αὗται, ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσουν τὸ τουρκικὸν κράτος. Οὕτω πως ἡ Τουρκία, ἡ ὀρμηθεῖσα πρὸ αἰῶνων ἀπὸ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐπανήρχετο καὶ πάλιν εἰς τὰς ἡμέρας μας ἐκεῖ ὁπόθεν ἐξώρμησεν, ἐκεῖ ὅπου κατὰ πρῶτον ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς κράτος.

Ἄλλ’ ἡ συνθήκη ἐκείνη διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους θὰ ἀναφέρωμεν ἀλλαχοῦ, δὲν ἐξετελέσθη. Οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθησαν καὶ μετ’ αὐτὴν τὸν ἀγῶνα, οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ μικρασιατικὰ ἐδάφη, καὶ τέλος διὰ τῆς νέας συνθήκης τῆς Λωζάνης, ἀπεδόθη εἰς τὴν

Τουρκίαν ὄχι μόνον δλόκληρος ἡ Μ. Ἀσία μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρέττας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀνατολικὴ Θράκη, καὶ αἱ δύο ἀκόμη νῆσοι πλησίον τοῦ Ἑλλησπόντου, ἡ Ἴμβρος καὶ ἡ Τένεδος.

Ἀπομένει ὁμως ἡ Τουρκία καὶ μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης κράτος κατ' ἐξοχὴν μικρασιατικόν. Αὐτοὶ μάλιστα οἱ διοικοῦντες σήμερον τὴν Τουρκίαν, ἀπόφασιν ἔχοντες νὰ μεταθέσουν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους των εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μ. Ἀσίας, δεικνύουν ὅτι πρὸς αὐτὴν κυρίως ἔχουν πλέον τὰ βλέμματά των ἐστραμμένα.

Καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ὁμιλοῦντες περὶ τῆς χώρας τοῦ κράτους τούτου ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ὅρη.— Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἡ Μ. Ἀσία σχηματίζεται εἰς ὄροπέδιον εὐρὺ, ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο διακεκριμένα τμήματα, τὸ νότιον στεππῶδες ὑψίπεδον, τὸ ἄλλως λεγόμενον λυκαονικόν, μὲ ἐξέχουσαν πόλιν τὸ Ἰκόνιον, καὶ τὸ βόρειον, τὸ γαλατικόν, μὲ ἐξέχουσαν πόλιν τὴν Ἀγκυραν. Ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου δὲ τούτου, τοῦ ὁποίου ἡ βαθυτάτη ἐπιφάνεια ἔχει ὕψος 770 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἀνέρχεται ὁ **Ἀργαῖος** (Ἐρτζιγιαῖζ—δαγί, 4,000 μ.), τὸ ὑψηλότερον ὄρος ὅλης τῆς Μ. Ἀσίας. Τὸ ὄροπέδιον φράσσεται πρὸς βορρᾶν (πρὸς τὸν Εὐξείνιον) ἀπὸ ὄροστοιχίαν, ἐκτεινομένην καθ' ὅλην τὴν βορείαν πλευρᾶν τῆς Μ. Ἀσίας, ἀφορμωμένην δὲ ἀπὸ τοῦ ἄρμενικοῦ ὄροπέδιου. Ἡ ὄροστοιχία αὕτη δὲν ἔχει κοινὸν ὄνομα, ἀλλὰ πολλὰ καὶ τοπικά. Καὶ λοιπὸν μεταξὺ τοῦ Ἄλως ποταμοῦ καὶ τῆς Ἀρμενίας ἐκτείνονται τὰ ἀπόκρημα **Ποντικὰ ὄρη**, ὁ **Σκοιδίσης** (ἢ Σκορδίσκος)

καὶ ὁ **Παρυάδρης**. Περαιτέρω, ἐπὶ τῆς Παφλαγονίας, ἔχομεν τὸν **Ὀλγασσιν** (Ἰλγὰς—δάγ), ἀκόμη δὲ περαιτέρω τὸν **Βιθνικῶν Ὀλυμπον** καὶ τὸν **Μύσιον Ὀλυμπον** (Κεσις—δάγ 2,550 μ.). Ἄλλ' ἡ ὄροστοιχία ἐν τῷ συνόλῳ τῆς δὲν εἶναι συνεχῆς. Ἀποτελεῖται μᾶλλον ἀπὸ ὄρεινὰς ἐκτάσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται κοιλάδες, δι' αὐτῶν δὲ ῥέουσι τὰ ὕδατα τῆς χώρας εἰς ποταμοὺς καὶ χύνονται εἰς τὸν Εὐξείνιον.

Πρὸς δὲ τὴν νοτιάν ἀπόκλισιν τοῦ ὄροσίου ὑψοῦται ὁ **Ταῦρος**, ἀρχόμενος, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων, ἀπὸ τῆς Λυδίας, προχωρῶν μεταξὺ τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, σχηματίζων δὲ μεταξὺ αὐτῶν τὰς περιφήμους **Κιλικίας Πύλας**. Μία ἄλλη ὄροστοιχία, ἔχουσα κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ καὶ μεταξὺ τοῦ Ταύρου καὶ τῶν Ποντικῶν ὄρεων ἐκτεινομένη, ἀποτελεῖ τὰ ὄρη τοῦ **Ἀντιταύρου**.

Πρὸς δὲ τὰ δυτικά παράλια ἡ Μ. Ἀσία ἔχει τὸν **Κάδμον** (Χώνας—δάς 2,515 μ.), τὸν **Δάτμον** (Μπές—παρμὰκ—δάγ), τὴν **Μεσσωγίδα** (Κεστανέ.—δάγ 1,600 μ.), τὸν **Τμῶλον** (Μπόζ—δάγ 2,129 μ.), τὸν **Τῆμνον** (Δεμερτζι—δάγ 2,700 μ.), τὸ **Δίνδυμον** (Μουράτ—δάγ 2,650 μ.) καὶ τὴν **Ἰδην** τῆς Τροίας (Κὰς—δάγ 1,770 μ.), συνενουμένην μὲ τὸν Μύσιον Ὀλυμπον. Τὰ ὄρη ταῦτα ὀνομάσαμεν χωροῦντες ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν.

Ποταμοί.—Ὑδατα ἡ χώρα εἶχεν ἄλλοτε ἄφθονα. Ἄλλ' ἔνεκα τῆς ἀποδασώσεως ὀλιγόστευσαν. Ἔχει ὁμως καὶ σήμερον ποταμοὺς ἀξιολόγους καὶ λίμνας. Εἰς τὸν Εὐξείνιον χύνονται ὁ **Ἄλυς** (Κιζιλ-ἰρμὰκ 960 χμ.), ὁ μεγαλύτερος ἐκ

τῶν ποταμῶν τῆς Μ. Ἀσίας, περιώνυμος εἰς τὴν ἱστορίαν, ἔχων δὲ τὰς πηγὰς του εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη τὰ μεταξὺ τῆς Σεβαστείας καὶ τοῦ Ἐρζερούμ, ὁ **Σαγγάριος** (Σακάρια-σοῦ 600 χμ.), ὁ δεύτερος κατὰ τὴν σπουδαιότητα, ὁ ῥέων διὰ τῆς Γαλατίας, Φρυγίας καὶ Βιθυνίας, ὁ ἰχθυοτρόφος **Παρθένιος** (μεταξὺ τοῦ Σαγγαρίου καὶ τοῦ Ἄλυος), ὁ **Ἴρις** (Γιεζίλ - Ἰρμάκ 400 χμ.). Ἄλλοι ποταμοὶ τῆς Μ. Ἀσίας χύνονται εἰς τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, ὡς ὁ **Ρύνδακος** (Μιχαλίτς - σοῦ), εἰς τὸν ὁποῖον συμβάλλει ὁ **Μάκεστος** (Σουσουρλου ἢ Σιμάβ - σοῦ), ὁ ἱστορικὸς **Γράνικος** (Τσάν - τσαί ἢ Βίγα - τσαί), χυνόμενος πλεον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὡς καὶ ὁ **Ρόδιος** (Ρόδος - σοῦ).

Εἰς τὸ Αἰγαῖον, τὸ βρέχον τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς χώρας, ἔχομεν χυνομένους πολλοὺς ποταμούς. Καὶ πρῶτοι (ἀπὸ βορρῆα πρὸς νότον) ἔρχονται οἱ ὀμηρικὸι **Σκάμανδρος** (Μέντερε - τσαί) καὶ **Σιμόεις** (Δουμπρέκ - τσαί). Μετ' αὐτοὺς εἰς τέσσαρας ἐπαλλήλους καὶ ἱστορικωτάτας κοιλάδας ἔχομεν τέσσαρας ἀξιολόγους ποταμούς, τὸν **Καίικον** (Μπακιρ - τσαί 96 χ.μ.), τὸν **Ἐρμον** (Γκεδίς - τσαί), τὸν **Κάυσιτρον** (Κιουτσούκ - Μεντερές - σοῦ 110 χ.μ.) καὶ τὸν **Μαϊάνδρον** (Μπουγιούκ - Μεντερές - σοῦ 300 χ.μ.). Τῶν ποταμῶν τούτων αἱ κοιλάδες εἶναι γονιμώταται.

Ἀπομένει νὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη καὶ τοὺς ἐκβάλλοντας εἰς τὴν Μεσόγειον, εἰς τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς χώρας. Καὶ οὗτοι εἶναι πολλοί. Κατὰ σειρὰν δὲ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ῥέει ὁ **Κάλβις** (Δάλιαν - τσαί), ὁ **Ξάνθος** (Ἐσέν - τσαί), ὁ **Κέστρος** (Ἄκ - σοῦ), ὁ **Εὐρυμέδων** (Κιοπρού

-σού), ὁ **Καλύκαδνος** (Γκιόκ-σού), ὁ **Κύδνος** (Γαρσούδς-τσάϊ), ὁ **Σάρος** (Σεϊχούν) καὶ ὁ **Πύραμος** (Γΐχούν).

Λίμναι.— Λίμνας δὲ πολλὰς ἔχει τὸ κεντρικὸν ὄροπέδιον. Ἐκ τούτων ἡ μεγαλυτέρα εἶναι ἡ **Τάττα**, πολὺ ἁλατοῦχος (περιέχει 32,2% ἄλας). Αἱ ἄλλαι παρατάσσονται εἰς δύο ἡμικυκλίους σειρὰς (πρώτη σειρὰ **Σόγλα**, **Μπέη-σεχίρ**, **Ἐγερδίρ**, **Βουλδούρ**, **Ἄτζι-τουξ-γκιολού**, δευτέρα σειρὰ, **Ἐρέγλι**, **Καραμπουνάρ**, **Ἰλγίν**, **Ἄκ-σεχίρ**, **Ἐμπέρ-γκιόλ**). Καὶ ἡ παραλιακὴ πρὸς τὴν Προποντίδα χώρα ἔχει τέσσαρας ἀξιολόγους λίμνας, τὴν **Σαπάνιζαν**, τὴν **Ἄσκανίαν** (Ἰσνικ-γκιόλ), τὴν **Ἀπολλωνίαν** (Ἄμπουλόντ-γκιόλ), τὴν **Ἀφνίτιν** (Μιανιάς-γκιόλ). Ἄλλαι εἶναι ἡ **Σύναος** (Σιμάβ-γκιόλ) ἐπὶ τοῦ Τήμου, ἡ **Γυγαία** (Μέρμερε-γκιόλ) παρὰ τὰς ἀρχαίας Σάρδεις, καὶ ἡ **Βαφι-δε-νιξ** ἢ Μπιστάρδα θάλασσα εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μαιάνδρου.

Παράλια.— Τὰ βόρεια (πρὸς τὸν Εὐξείνιον), καθὼς καὶ τὰ νότια (πρὸς τὴν Μεσόγειον), παράλια τῆς χώρας ἔχουν μικρὰν μόνον διάρθρωσιν. Σχηματίζονται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἀκτὰς ἀποκρήμους. Τὰ πρὸς τὸν Εὐξείνιον ἔπειτα δὲν ἔχουν καὶ προσκειμένας νήσους. Ἐνα δὲ μόνον ἀξιόλογον κόλπον σχηματίζουν, τὸν κόλπον τῆς Σινώπης Ἐπομένως τὰ παράλια ταῦτα στεροῦνται καὶ καλῶν λιμένων. Αὐτὴ δὲ ἡ Τραπεζοῦς μ' ὄλην τὴν ἐμπορικὴν τῆς σπουδαιότητα ἔχει τόσον ἀνεπαρκῆ λιμένα, ὥστε τὰ ὀρμουῖντα εἰς αὐτὸν πλοῖα, ὅταν πνέουν ἰσχυροὶ ἄνεμοι, μετασταθμεύουν καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὸν γειτονικὸν αὐτῆς ὄρμον, τὰ Πλάτανα.

Ἄλλ' ἡ δυτικὴ παραλία τῆς χώρας, ἡ βρεχομένη ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου, εἶναι τελείως διαφορετικὴ. Διότι καὶ ποικιλωτάτην διάρθρωσιν ἔχει καὶ πλῆθος νήσων ἀπέναντί της, καὶ πλῆθος ἀκρωτηρίων, χερσονήσων, ἐκ τῶν ὁποίων προσέχει ἡ Ἐρυθραία, κόλπων ἔπειτα καὶ φυσικῶν λιμένων.

Συστὰς ὁλόκληρος νήσων παρατάσσεται καὶ ἀπέναντι τῶν μικρασιατικῶν παραλίων, τῶν βρεχομένων ὑπὸ τῆς Προποντίδος. Καὶ ἐδῶ δὲ σχηματίζονται δύο βαθεῖς κόλποι, ὁ Ἀστακηνὸς καὶ ὁ Κιανός, μία δὲ ἀξία λόγου χερσονήσος, ἡ Κυζικηνή. Ἡ Προποντίς οὐνδέεται μὲ τὸν Εὐξείνιον διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Βοσπόρου, τοῦ μοναδικοῦ διὰ τὰς φυσικὰς καλλονὰς του, διὰ δὲ τοῦ Ἑλλησπόντου μὲ τὸ πολύνησον Αἰγαῖον.

Δύο σημαντικοὺς κόλπους ἔχει νὰ ἐπιδείξουν καὶ τὰ νότια παραλία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ἓνας εἶναι τῆς Ἀτταλείας καὶ ὁ ἄλλος τῆς Ἀλεξανδρέιτας, ὁ Ἴσσικὸς τῶν ἀρχαίων.

Ἐξ ὅλων δὲ τῶν παραλιακῶν πόλεων τῆς χώρας ταύτης προεξέχει ἡ Σμύρνη, ἡ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁμωνύμου κόλπου κειμένη. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην συγκεντρῶνται μέγα μέρος τοῦ εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς αὐτὴν ἄγουν αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοὶ ὄχι μόνον τῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀκόμη γειτονικῶν της μεγάλων χωρῶν. Εἰς αὐτὴν ἄγουν σήμερον καὶ οἱ σιδηρόδρομοι, οἱ διασχίζοντες γονίμους ἐκτάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας.

Κλίμα.— Ἡ Μικρὰ Ἀσία δὲν ἔχει πανταχοῦ τὸ αὐτὸ κλίμα, διαირεῖται δὲ εἰς τρεῖς κλιματολογικὰς ζώνας. Ἡ μία εἶναι ἡ ποντικὴ, χαρακτηριζομένη μὲ τὰς ἀφθόνας βροχὰς

της καὶ ὑποδιαιρουμένη εἰς ἄλλας δύο, τὴν Βυζαντιακὴν καὶ τὴν Τραπεζουντιακὴν, ὅπου ἡ θερμοκρασία εἶναι ἠπιωτέρα. Ἡ δευτέρα περιλαμβάνει τὰ δυτικὰ παράλια, ὅπου ἡ θερμοκρασία εἶναι ἠπία ἐπίσης καὶ ὁ οὐρανὸς ὥραϊος, ὡς καὶ τὰς νοτίους χώρας. Τὴν ζώνην ταύτην χαρακτηρίζει ξηρασία κατὰ τὸ θέρος. Τρίτην τέλος καὶ ἰδιαιτέραν ζώνην ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν ὄροπέδιον, ὅπου ὀλίγαι μόνον βροχαὶ πίπτουν, ὅπου αἱ ἀντιθέσεις τῆς θερμοκρασίας εἶναι μεγάλαι (ψυχρὸς πολὺ τὸν χειμῶνα, καύσων ἀφόρητος τὸ θέρος). Ἄλλ' ἡ χώρα ἐν γένει μαστίζεται καὶ ἀπὸ πυρετούς, εἰς τὰς ἐκβολὰς μάλιστα τῶν ποταμῶν, ὡς καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταύρου.

Φυτὰ.—Ποικίλα καὶ ἄφθονα εἶναι τὰ φυτὰ τὰ εὐδοκιμοῦντα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὰς νοτίους χώρας τῆς αὐξάνουν τὰ φυτὰ τῶν θερμῶν χωρῶν, δὲν λείπει δὲ καὶ ὁ φοῖνιξ. Εἰς τὰς βορείους ἔχομεν δάση δρυῶν καὶ ὄξυων καὶ καθόλου δένδρων τῶν βορείων κλιμάτων, εἰς δὲ τὰ δυτικὰ παράλια πᾶν εἶδος ὀπωροφόρων καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ φυτὰ τῶν μετρίων ζωνῶν. Ἐκτεταμένα δάση ἀπὸ δρυῶν, ὄξυας καὶ κασταναέας ὑπάρχουν εἰς τὰ βιλαέτια τῆς Κασταμονῆς καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Τὰ δάση δὲ ταῦτα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν πηγὴ πλούτου διὰ τὴν χώραν, εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερον ἀνεκμετάλλευτα ἕνεκα τῆς ἑλλιποῦς συγκοινωνίας. Δάση ἐκ βελονοφόρων δένδρων ἔχει καὶ ὁ Ταῦρος. Ἄλλὰ τὸ κεντρικὸν ὄροπέδιον στερεῖται δένδρων καὶ μόνον ὅπου ἡ γῆ ἀναδίδει ὕδωρ πηγαῖον, σκιαζεται καὶ ἀπὸ πλατάνους, ἰτέας, αἰγείρους ἢ σφενδάμους. Πλάτανοι δὲ παρατηροῦνται κυρίως πλησίον τῶν συνοικισμῶν. Καὶ εἶναι

πολὺ παλαιοὶ μὲ διάμετρον τῶν κορμῶν πολλάκις τερυστίαν καὶ μὲ ὕψος καταπληκτικόν.

Ἡ χώρα ἔχει ἐπίσης ποικίλας καὶ ἀφθόλους ὀπώρας καὶ λαχανικά. Περίφημα δὲ εἶναι τὰ τσαούσια (εἶδος σταφυλῆς) τριγύρω τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τρωγόμενα ὡς ἐπιδόρπιον, ἀλλὰ καὶ ληνοπατούμενα πρὸς παραγωγὴν οἴνου, τὰ κυδώνια ἔπειτα, τὰ βερύκοκκα, οἱ πέπωνες καὶ οἱ ὕδρoπέπωνες (πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀλλαχοῦ), καθὼς καὶ ποικίλα ἄλλα εἶδη ὀπωρῶν, τὰ σῦκα (πλησίον τῆς Σμύρνης), τὰ ἀχλάδια καὶ τὰ μήλα (Ἀμάσεια). Ἀξιόλογοι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἶναι καὶ οἱ ἐλαιῶνες τῶν δυτικῶν παραλίων.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι κατὰ πρῶτον λόγον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς χώρας, δεικνύουν ἰδιαιτέραν προτίμησιν εἰς τὰ λαχανικά, τὰ ὅποια τρώγουν συνήθως ψήνοντες μὲ τεμάχια κρέατος, ἢ καλλιέργεια ὄλων σχεδὸν τῶν εἰδῶν τούτων εἶναι πολὺ διαδεδομένη. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν ὡς κατ' ἔξοχὴν χαρακτηριστικὸν τῆς χώρας τὴν μπάμιαν. Καὶ ὄσπρια ἀκόμη πολλὰ παράγει ἡ Μ. Ἀσία. Μ' ὄλην δὲ τὴν προτίμησιν, τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι δεικνύουν πρὸς τὴν ὄρυζαν, ἢ καλλιέργειά της δὲν ἔχει τόσην, ὅσην θὰ ἐπερίμενε κανεὶς, διάδοσιν. Παράγεται ὁμως εἰς τὸ βιλαέτιον Ἀδάγων καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου. Σιτηρὰ καλλιεργοῦνται εἰς τὸ Ἰκόνιον, Ἀδανα, Καραμανίον, Ἀφιδνoκαρὰ - Ἰσάρ, Καισάρειαν, Ἐρέγλι, Σεβάστειαν. Καὶ μὲ τὴν στρωσιν τοῦ σιδηροδρόμου Βαγδάτης ἢ παραγωγὴ σιτηρῶν εἰς τὴν χώραν ἠῦξησε πολὺ (σίτος, κριθή πρὸς ζυθοποιίαν κατ' ἀλλήλους, βρίζα, ἀραβόσιτος). Ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ παρα-

γωγὴ τοῦ ὀπίου, τοῦ καπνοῦ, εὐδοκιμοῦντος σχεδὸν παντοῦ, τοῦ βάμβακος, τῆς καννάβεως καὶ τοῦ λίνου.

Ζῶα. — Ἄν ἔλειπεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἡ κάμηλος, ἀντέγουσα ἕξ ἴσου καὶ εἰς τὸν καύσωνα τοῦ θέρους καὶ εἰς τὸ ψῦχος τοῦ χειμῶνος, τὸ ἐμπόριον αὐτῆς θὰ ἦτο νεκρὸν ἕνεκα τῆς παντελοῦς ἑλλείψεως συγκοινωνιακῶν ὁδῶν. Τὰ καρβάνια ἐκ καμήλων μεταφέρουν εἰς τὰς παραλιακὰς πόλεις τοὺς τάπητας, τὰ δέρματα, τὰ σιτηρὰ, τὰ μεταλλεύματα καὶ τὰ ἄλλα προϊόντα τῶν μεσογείων ἐκτάσεων, ἐνῶ ἀπὸ τὰς παραλίας τὰ ἴδια καρβάνια μετακομίζουσι κιβώτια κοῖ σάκκους ἀποικιακῶν καὶ ἄλλων (ζάχαριν, ἄλας, ὑφάσματα, ἰχθῦς κτλ.). Σπουδαιότητα διὰ τοὺς ἰδίους λόγους ἔχει καὶ ὁ ἵππος, ὁ ὁποῖός εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν εἶναι μικρόσωμος, καρτερικὸς καὶ ἐπιτήδειος νὰ βαδίξῃ καὶ ἐπὶ τῶν τραγέων βουνῶν. Ὡς φορητὰ ζῶα χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη ὁ ἡμίονος καὶ ὁ ὄνος, ἰδίως δὲ ὁ πρῶτος. Καὶ ἔχει ἐξαιρέτους ἡμίονους ἡ Μ. Ἀσία.

Ἐπὶ τῶν ὄροπεδίων τῆς χώρας βόσκουν καὶ ἀπειράριθμα πρόβατα λίαν προσοδοφόρα εἰς τοὺς κατοίκους. Διότι παρέχουν μαλλίον, λίπος καὶ κρέας, τὸ κρέας μάλιστα αὐτῶν εἶναι ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα φαγητὰ τοῦ μικρασιάτου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀρέσκειται εἰς τὸ «μαῦρον» κρέας τοῦ βοῦς καὶ δὲν γεύεται διὰ θρησκευτικῶν λόγους (ὁ μωαμεθανός) τὸ χοίρειον. Πηγὴν πλοῦτου εἰς τὸν μικρασιάτην ἀποτελεῖ καὶ τὸ πολύτιμον μαλλίον τῆς αἰγὸς τῆς Ἀγκύρας ὡς καὶ τοῦ προβάτου. Οἰκόσιτα ζῶα τῶν Τούρκων, ὅπως καὶ τῶν Εὐρωπαϊῶν, εἶναι ὁ κύων καὶ ἡ γαλῆ. Καὶ οἱ πελαργοὶ

κτίζουν τὰς φωλεάς των εἰς τὰς στέγας ὅπως καὶ εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν. Ἄγριμαῖα ἐπίσης ἢ Μ Ἀσία τρέφει ὅσα καὶ ἡ Εὐρώπη. ἀλλ' ὄχι καὶ τόσον πολυάριθμα. Ἄγριοχοῖροι, ἔλαφοι καὶ δορκάδες διαιτῶνται εἰς τὰ δάση τῆς Κασταμονῆς καὶ τοῦ Σαγγαρίου, λαγωοὶ καὶ κόνικλοι εἶναι σπάνιοι, συχναὶ αἱ πέρδικες, μάλιστα δὲ εἶδος αὐτῶν μὲ τὸς πόδας ἐρυθρούς, ἐπιχωριάζον καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ἀρπακτικὰ πάλιν ἔχομεν τὴν ἀλώπεκα, τὸν λύγκα, τὴν ὑιαναν, τὸν θῶα καὶ τὴν μικρὰν ἄρκτον, εἰς τὰ ὄρη κυρίως τοῦ Πόντου καὶ εἰς τὸν Ταῦρον. Αἰγάγρους ἔπειτα, σπανίζουσας πλέον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔχομεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν (Καύκασος, Πόντος, Ταῦρος). Εἰς δὲ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σάρου καὶ τοῦ Πυράμου τῆς Κιλικίας τὰ θηρευτικὰ ζῶα εἶναι τόσον πολλά, ὥστε προσελκύουν καὶ ξένους κυνηγούς. Ἄλλὰ καὶ φασιάνοι καὶ λεοπαρδάλεις καὶ ἀγριόγατοι δὲν εἶναι σπάνιοι.

Αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τῆς χώρας.—Καθόλου εἰπεῖν ἢ γυμνή, κυματώδης, ἀπὸ σειρᾶς δὲ λόφων, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, πληρουμένη ἐπιφάνεια τοῦ κεντρικοῦ ὄροπέδιου δὲν παρουσιάζει τὰ φυσικὰ θέλητρα, τὰ ὅποια ἔχουν αἱ παράλια χῶραι καθὼς καὶ τὰ βαθύπεδα, ἂν καὶ ὄχι ὅλα, τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ροὰς ὑδάτων πρῶτον δὲν ἔχει ἀφθόνοους. Καὶ αἱ ἐκτάσεις φέρουν μᾶλλον ἰδιότητος στεππώδεις, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Τοιαῦται εἶναι αἱ μεταξὺ Ἰονίου καὶ Ἐρέγλι, μεταξὺ Ἐσχί-Σελίρ καὶ Ἀγκύρας, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σεβαστείας. Τοῦναντίον αἱ ἐκτάσεις τῶν ἀσιατικῶν περιχώρων καὶ τῆς ἐνδοχώρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρουσιάζουν

καλλονὰς ἀπαραμίλλους. Τοιαύτη ἐπίσης εἶναι ἡ χώρα, ἢ εἰς τὸ βάθος τῶν δύο κόλπων, τοῦ Ἀστακηνοῦ καὶ τοῦ Κιανοῦ, ἐκτεινομένη, ὅπου ἐγείρεται ἡ Προῦσα, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐπὶ πεδιάδος καταπρασίνου, ἢ συγχαζομένη ἀπὸ ἐκδρομῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μοναδικὴν καλλονὴν παρουσιάζουν καὶ αἱ λίμναι τῆς Προποντίδος. Θελκτικαὶ ἔπειτα εἶναι αἱ χῶραι πρὸς τὸν Καύκασον καὶ ἡ ἐνδοχώρα τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐδῶ ἡ βλάστησις ἔνεκα τῆς ἠπιότητος τοῦ κλίματος εἶναι πλουσία. Εἰς τὸ Ρίζιον δὲ τοῦ Εὐξείνου, μεταξὺ Τραπεζοῦντος καὶ Βατούμ, θάλλουν καὶ τὸν χειμῶνα αὐτὸν αἱ συκαὶ καὶ αἱ ἀμυγδαλαῖ. Ἐδῶ ἔγειναι ἀπόπειραι, μὲ ἀποτελέσματα εὐνοϊκά, τῆς καλλιέργειας τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ καφφέ. Λαμπραὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἶναι καὶ αἱ κατωφέρειαι τῶν ὁρέων τοῦ κεντρικοῦ ὄροπεδίου, αἱ ἀπὸ δάση καλυπτόμεναι πρὸς τὰς παραλίας, ὡς καὶ τοῦ Ταύρου πρὸς τὴν Κιλικίαν, πρὸς τὴν Καραμανίαν καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν. Καὶ τὸ βλέμμα ἀπλοῦται μὲ πολλὴν γοητείαν πρὸς ἐκτενεῖς πεδιάδας. Ταύτας διασχίζουν ποταμοί, τῶν ὁποίων αἱ ὄχθαι καὶ καθόλου ὁ ροῦς ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν καὶ κρατοῦν τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ ἐπὶ πολὺ. Τοιοῦτος εἶναι λ. χ. ὁ Καλύκαδνος, ὁ Κύδνος. Περισσότερον ὅμως ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας ἐκτάσεις τῆς χώρας ἐξαιρέτα τοπία καὶ φυσικὰς καλλονὰς παρουσιάζουν τὰ δυτικὰ παραλία, ἰδίως δὲ αἱ κοιλάδες τῶν τεσσάρων ποταμῶν, Καϊκού, Ἐρμου, Καῦστρου καὶ Μαϊάνδρου. Ἐδῶ συνδυάζεται τὸ αἴθριον τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ποικιλία τῶν γραμμῶν τῆς παραλίας καὶ οἱ πολυάριθμοι κόλποι, αἱ γραφικαὶ κοιλάδες, τὰ εὐγραμμα ὄρη, ἡ γλαυκὴ θάλασσα, ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὁποίας ἀνέρχονται σποράδην αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Β' Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

- α) Ἀρχαῖοι κάτοικοι. Χετταῖοι. Φρύγες. Μυσοί. Τρῆρες καὶ Βιδυνοί. Ἀρμένιοι. Κιμμέριοι. Λυδοί. Πισίδοι. Λυκάονες. Ἴσαυροί. Καππαδόκαι. Λύκιοι. Ἑλληγες. Αἰολεῖς-Ἀχαιοί. Ἴωνες. Δωριεῖς. Γαλάται. Ἀραβες. Σελτζούκοι. Ὀσμάνοι.
- β) Σημερινοὶ κάτοικοι. Τοῦρκοι. Τουρκομάνοι. Ἀφσάροι. Γιουροῦκοι. Ταχτατζήδες. Μπεκτάσιδες. Ἀνσαρίται. Κιζιλμπάσιδες. Σημερινοὶ Ἑλληγες. Ἀρμένιοι. Κοῦρδοι. Μουατζιρίδες. Ἀλβανοί. Βόσνιοι. Πομάκοι. Ροῦμάνοι. Σέρβοι. Κιρκάσιοι. Ἐβραῖοι. Ἀθίγγανοι. Λεβαντίνοι. Τάταροι. Ἀραβες. Πέρσαι. Ἀφγανοί. Γεωργιανοί. Λαζοί. Τσετμηδες. Ζεϊμπέκιδες. Τονιαήδες. Ὀφῖται. Φελλάχοι.

α) Ἀρχαῖοι κάτοικοι.—Πρῶτοι καὶ παλαιότατοι ἐπιδρομεῖς καὶ κατακτηταὶ τῆς Μ. Ἀσίας εἶναι οἱ **Χετταῖοι** (Λευκόσυροι τοῦ Στράβωνος), ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς χώρας κυρίως τοῦ Ἄλυσος 2,000 π. Χ. Τούτους κατὰ τὸν 12 αἰῶνα ἄριανὰ φύλα, διαβάντα τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, κατόρθωσαν νὰ νικήσουν, ἐκχυθέντα πρὸς τὸν κάτω ροῦν τοῦ Σαγγαρίου. Μεταξὺ δὲ τούτων πρέπει νὰ κατατάξωμεν τοὺς **Φρύγας** (Φρυγία) καὶ τοὺς **Μυσοὺς** (Μυσία), τοὺς **Τρῆρας** καὶ τοὺς **Βιδυνοὺς** καὶ τοὺς **Ἀρμενίους**, τοὺς ἐκδιωχθέντας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐκ τῆς Φρυγίας. πιθανώτατα, ὅπου τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν. Τοὺς Φρύγας ἔπειτα ὑπέταξαν οἱ **Κιμμέριοι**, ὀρμηθέντες ἀπὸ τὴν Σκυθίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος. Λαὸν ἰδιαίτερον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπετέλουν κατὰ τοὺς ἀρχαίους

χρόνους καὶ οἱ *Λυδοὶ* (Λυδία), οἱ *Πισίδαι* (Πισιδία), οἱ *Λυκάονες* (Λυκαονία) καὶ οἱ *Ἰσαυροὶ* (Ἰσαυρία), συγγενεῖς οὗτοι ἀναμεταξύ των, οἱ *Καππαδόκαι* (Καππαδοκία) καὶ οἱ ἐλθόντες ἐκ Κρήτης *Λύκιοι* (Λυκία).

Ἄλλ' εἰς τὰ δυτικὰ παράλια ἐνωρίτατα ἴδρυσαν οἱ *Ἑλληνες* ἀποικίας, οἱ *Αἰολεῖς*—*Ἀχαιοὶ* πρὸς Β, οἱ *Ἴωνες* εἰς τὸ μέσον, οἱ *Δωριεῖς* πρὸς Ν (αἰολικαί, ἰωνικαί, δωρικαὶ ἀποικίαι). Ἀποικίας πολυπληθεῖς καὶ ἀκμαίας οἱ Ἑλληνες ἴδρυσαν καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου. Ἄλλ' ἡ χώρα ὑπέστη ἐξελληνισμόν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐσωτερικὰ της διαμερίσματα ἀπὸ τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐπὶ τῶν διαδόχων του καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα εἰσήλασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ οἱ *Γαλάται*, κελτικῆς καταγωγῆς, οἱ δώσαντες τὸ ὄνομά των εἰς τὴν Ἰαλατίαν, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθησαν.

Τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπέδραμον καὶ οἱ Πέρσαι κατὰ τοὺς πρώτους μεσαιωνικοὺς χρόνους, κατόπιν δὲ αὐτῶν καὶ οἱ *Ἀραβες*, οἱ ὅποιοι τέλος ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὴν Κιλικίαν. Εἰς τούτους πάλιν ἐπηρεασθῆσαν οἱ Σελτζούκοι, λαὸς τουρκικός, ὀρμηθέντες ἀπὸ τὰς στέππας τῆς Μογγολίας, οἱ ὅποιοι καὶ ἴδρυσαν ἴδιον κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὸ Ἰκόνιον, οἱ ὅποιοι ἀνέπτυξαν καὶ ἴδιον πολιτισμόν, ἀφήσαντα ἴχνη πολλὰ καὶ ἀξιόλογα, παρατηρούμενα καὶ σήμερον εἰς τὴν χώραν. Ἐπ' αὐτῶν δὲ ἐνεφανίσθησαν καὶ οἱ Ὀσμάνοι Τοῦρκοι, οἱ καὶ μέχρι σήμερον κατέχοντες αὐτήν.

β) *Σήμερινοὶ κάτοικοι*.—Καθ' ὅλην τὴν χερσόνησον

τῆς Μ. Ἀσίας προεξάρχουσι σήμερον οἱ **Τούρκοι** καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν (τὴν τουρκικὴν ἔχον ὡς μητρικὴν καὶ πολὺ ὀλίγοι Ἀρμένιοι καὶ Ἕλληνες) καὶ καθόλου κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιβολήν. Ἄλλ' ὅσους σήμερον καλοῦμεν Τούρκους εἰς τὴν χώραν ταύτην δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν καὶ ὡς ἀπογόνους τῶν Ὀσμάνων Τούρκων, οὔτε ὡς ἔχοντας ἀκέραιον καὶ ἀδάμαστον τὸ ἐθνικὸν τουρκικὸν αἴσθημα. Καὶ διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅπως δῆποτε τὸ πρᾶγμα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν εἰς ἀρχαιότερους χρόνους καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν ἱστορικῶς τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ τὴν εἰσβολὴν καὶ ἐγκατάστασιν εἰς τὴν χώραν.

Ἦδη ἀπὸ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας μογγολικαὶ οἰκογένειαι, ἀπὸ τὸ Τουράν προερχόμεναι, ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ κεντρικὸν τῆς χώρας. Βραδύτερον κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἐπικολούθησεν εἰς τὰ νοτιοανατολικά τῆς χώρας ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἀράβων καὶ ὁ ἔξαραβισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ μέρους τούτου. Ἀπὸ δὲ τοῦ 11 αἰῶνος τουρκομανικοὶ λαοί, Μογγόλοι καὶ οὔτοι τοῦ Τουράν, διαβάντες τὸν Ταῦρον κατεπλημύρισαν τὴν χώραν, ἵδρυσαν ἰδιαίτερα κράτη, ἵδρυσαν ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Σελτζουκιδῶν πολιτισμὸν ἴδιον καὶ ἐξεδίωξαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ὀσμανιδῶν τὰ λείψανα τῆς βύζαντινῆς ἑξουσίας κατὰ τὸν 14 αἰῶνα. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισεν ἡ διαμόρφωσις τοῦ σημερινοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας.

Ἄλλ' οἱ προσελθόντες τότε καὶ ἐγκατασταθέντες Ὀσμανοὶ Τούρκοι ἦσαν πολὺ ὀλίγοι, ζῶντες ὡς ποιμένες. Ἐν τούτοις κατῴρθωσαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἔγχω-

ρίων κατοίκων τὴν γλῶσσαν των, εἰς τοὺς μείναντας τοῦ-
λάριστον ἔξ αὐτῶν εἰς τὴν χώραν. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι
ἔφυγαν καὶ πολλοὶ διὰ νὰ μὴ ἔκτουρκισθοῦν. Ὡστε εἰς
τὰς φλέβας τῶν σημερινῶν Τούρκων τῆς Μ. Ἀσίας ἄς μὴ
νομισθῆ ὅτι ρέει αἷμα τουρκικόν. Οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι Ὀσμάνοι
Τοῦρκοι ἢ ἐφρονεύθησαν εἰς τὰς μάχας ἢ ἀπεροφήθησαν
ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἔκτουρκισθέντων ἐγγχωρίων κατοίκων,
Τουρκομανικὰ δὲ φύλα διετηρήθησαν μέχρι σήμερον ὅσα
μόνον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, ὀπό-
θεν δὲν ἐστρατεύοντο.

Γνήσιοι Μογγόλοι, δηλαδὴ *Τουρκομάνοι*, εἶναι μόνον
ἔσοι ἀκόμη ζοῦν νομαδικῶς, εἰς ὀλιγαρίθμους δὲ ὀμάδας,
εἰς τὰς στέππας τῆς κεντρικῆς χώρας. Οὗτοι δὲ ἐφ' ὅσον
διαδίδεται ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν χώραν ὀλιγοστεύουν, ἢ συμ-
κρύνεται καὶ ἡ ἔκτασις, ἐντὸς τῆς ὀποίας περιφέρονται. Καὶ
ὅπου διατρίβουν διακρίνονται ἀπὸ τὴν θολωτὴν σκηνήν
των, ἀπὸ τὴν ἀμνηλον μὲ τὰ δύο τῆς κυρτώματα, ἀπὸ τοὺς
λοξοὺς ὀφθαλμοὺς των, ἀπὸ τὸ τριγωνικὸν των πρόσωπον
καὶ τὴν στρογγύλην κεφαλὴν, ἀπὸ τὸ μέτριον ἀνάστημα καὶ
τὸ πυκνὸν γένειον. Οἱ Τουρκομάνοι οὗτοι ἦσαν οἱ πραγμα-
τικοὶ κυρίαρχοι πρὸ 50 ἀκόμη ἐτῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς
χώρας. Ἡ Πύλη ὅμως τοὺς ἐξηνάγκασε διὰ τοῦ στρατοῦ
νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν πλάνητα βίον καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν
μονίμως.

Τοὺς κατεδίωξαν ὅμως καὶ τοὺς κατέβαλον οἱ *Ἀφσά-
ροι*, ἄλλη πάλιν ἀπόχρωσις τῶν τουρκοτουρανικῶν φυλῶν,
οἱ ὀποῖοι κατεῖχον μέγα μέρος τῆς Κιλικίας, κράτος ἐν
κράτει ἀποτελοῦντες. Σήμερον συναντᾷ τις εἰς τὴν Καπλα-

δοκίαν, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, σημαντικὸν ἀριθμὸν γεωργικῶν καὶ ἡμινομαδικῶν τουρκομανικῶν χωρίων, ὅπου πλέον τὸ μογγολικὸν στοιχεῖον μόλις διακρίνεται. Μογγολικοὶ τύποι παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν νοτιὰν Λυκαονίαν. Ἐν τούτοις σαφῶς νὰ διακριθοῦν οἱ Τουρκομάνοι ἀπὸ τὰς ἄλλας τουρκικὰς φυλετικὰς ἀποχρώσεις δὲν εἶναι δυνατὸν.

Τὸ ἴδιον πρέπει νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῶν *Γιουρούκων*. Ἡ λέξις σημαίνει νομάδες. Καὶ οὗτοι κατὰ τὰ τελευταῖα 50 ἔτη ἠναγκάσθησαν νὰ ἀσπασθοῦν μόνιμον ἐγκατάστασιν. Ζῶσι δὲ εἰς πολλὰ μέρη τῆς χώρας καὶ κυρίως εἰς τὰ ὄρη (εἰς τοὺς γαιῖλὰ) κατὰ τὸ θέρος, ἐνῶ τὸν χειμῶνα κατέρχονται εἰς τὰς πεδιάδας (κισλά). Περὶ τούτων ἀκόμη δὲν γνωρίζομεν τίποτε τὸ θετικόν, οὔτε δὲ περὶ τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὠμίλου, πρὶν ἀποβῶσι τουρκόφωνοι, οὔτε περὶ τῆς καταγωγῆς των. Οἱ Γιουρούκοι πρὸς τοὺς κυρίως Τούρκους δὲν διάκεινται εὐμενῶς, οὐδὲ συνάπτουν μὲ αὐτοὺς ἐπιγαμίας. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνατολίτας διακρίνονται ἀπὸ τὸ ἐπίμηκες κρανίον των. Εἶναι δὲ ἠθικοί, τίμιοι, καὶ ἐργατικοί, αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκές των, αἱ ὑφαίνουσαι τάπητας. Οἱ Γιουρούκοι πιθανώτατα εἶναι λείψανα τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς χώρας, διατηρηθέντες ἀνόθευτοι εἰς ἀποκέντρους ἐκτάσεις τῆς χώρας, μὴ συγκοινωνούσας μὲ τὰς πολυσυχνάστους πόλεις. Περὶ τούτου δὲ ἀκόμη περισσότερον πειθόμεθα ἂν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι καὶ στοιχεῖα παλαιωτάτων θρησκευμάτων διατηροῦν μέχρι σήμερον.

Ὡς μία ἴσως παραλλαγή τῶν Γιουρούκιδων πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ *Ταχτατζήδες*, οἱ *Μπεκτάσιδες* καὶ οἱ *Ἀν-*

σαρῖται. Οἱ τελευταῖοι κατοικοῦν μόνον εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Λυκίαν, ἐπὶ τῶν ὄρεων.

Ἄλλη φυλὴ τῆς χώρας, πολὺ ἀξιόλογος, εἶναι ἡ τῶν **Κιζιλιμπάσιδων** (Ἐρυθροκεφάλων), διαδεδομένη πολλαχοῦ τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ Τοῦρκοι ἐκάλουν τὸν 16 αἰῶνα Ἐρυθροκεφάλους τοὺς Πέρσας πολεμιστάς, ὡς ἐκ τοῦ ἐρυθροῦ καλύμματός των καὶ ὡς αἰρετικούς Σχιίτας, ἐνῶ αὐτοὶ εἶχον πράσινα καλύμματα. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐδόθη καὶ εἰς τὴν φυλὴν ταύτην, τὴν ἀνήκουσαν εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Σχιιτῶν, ἃν καὶ οἱ Κιζιλιμπάσιδες δὲν φέρουν εἰς τὴν κεφαλὴν καλύμματα ἐρυθρά. Καταφρονοῦν δὲ τὸ ἰσλάμ, ἃν καὶ φαινομενικῶς δεικνύουν ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτὸ διὰ νὰ ἀποφεύγουν διωγμούς, δὲν νηστεύουν καὶ πίνουν οἶνον. Πρεσβεύουν δὲ θρησκείαν, περιέχουσαν στοιχεῖα σχιιτικά, χριστιανικά καὶ εἰδωλολατρικά, ἀπέχουν ὠρισμένων φαγητῶν, ὡς λ. χ. τοῦ κρέατος τοῦ λαγοῦ, καὶ εἶναι καὶ κατ' ἐξοχὴν φιλόξενοι.

Οἱ σημερινοὶ **Ἕλληγες** τῆς Μ. Ἀσίας εἶναι πυκνῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὰ βόρεια καὶ δυτικὰ παράλια αὐτῆς, ἀραιῶς εἰς τὸ κεντρικὸν ὄροπέδιον καὶ ἀραιότατα εἰς τὰς πέραν τοῦ Παρνάθου καὶ τοῦ Ἀντιταύρου χώρας. Καὶ οἱ μὲν τῶν παραλίων εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὡς καὶ τῶν ἐγχωρίων, τῶν ἐξελληνισθέντων ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπὶ τῶν διαδόχων του καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἄλλ' εἰς τὰ παράλια ἐγκατεστάθησαν κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους καὶ πολλοὶ Ἕλληγες ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, κυρίως ἐκ τῆς Λέσβου, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων ἀκόμη ἑλληνικῶν νήσων καὶ χωρῶν. Δύο δὲ τῶν δυτικῶν

παραλίων πόλεις προσείλκυσαν Ἑλληνας πανταχόθεν, αἱ Κυθωνίαι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ Σμύρνη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατόπιν. Ἐκ τῆς Σμύρνης πάλιν διεχύθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ μάλιστα ἐστρώθησαν αἱ σιδηροδρομικαὶ γραμμαῖ. Πολυάριθμοι ἀπέβησαν οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὰς τρεῖς πόλεις τῆς Κιλικίας, Ἄδανα, Ταρσὸν καὶ Μερσίναν. Πυκνὸς δὲ καὶ προοδευτικὸς ἀπέβη κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους καὶ ὁ Ἕλληνισμὸς τοῦ Πόντου, κέντρον ἀξιόλογον ἔχων τὴν Τραπεζοῦντα. Καὶ θὰ ἦτον ἀναμφιβόλως πυκνότερος, ἂν δὲν μετηνάστευεν εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων μικρασιατῶν οἱ εὐρεθέντες ἐντὸς πυκνοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ ἀπέμαθον τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἀπέβησαν τουρκόφωνοι. Ἀλλὰ διὰ τῶν σχολείων ἐπανέκτησαν ἔν μέρει ἢ τελείως τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὰς ἡμέρας μας. Ἄλλοι ὅμως ἐκ τούτων διετήρησαν τὴν ἑλληνικὴν. Ὅμιλοῦν μάλιστα ἰδιώματα ἀρχαῖζοντα, τὰ ὁποῖα ἐπέσυραν πολὺ τὴν προσοχὴν τῶν γλωσσολόγων καὶ τῶν ἐρευνητῶν.

Οἱ Ἀρμένιοι τῆς Μ. Ἀσίας διαφέρουν ἀπὸ τοὺς Ἀρμενίους τῆς κυρίως Ἀρμενίας. Οἱ πρῶτοι εἶναι ἔποικοι ἐκτὸς τῶν κατοικούντων τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν νοτιοανατολικὴν Καππαδοκίαν, ὅπου προσῆλθον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11 αἰῶνος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀργυρολογίαν τῶν Σελτζούκων, τῶν ἐπιδραμόντων ἐκ τῆς χώρας τῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐδῶ δὲ ἔζωσαν εἰς πυκνοὺς συνοικισμοὺς ὡς φιλόπονοι γεωργοὶ καὶ ἐπιτήδειοι χειρῶνακτες. Ἦσαν δὲ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν Πύλην πρὸ ὀλίγων ἀκόμη δεκατηρίδων, ὅχι ὅμως ὅλοι, ἀλλὰ ἐδῶ

καὶ ἐκεῖ. Ἄλλ' οἱ Ἀρμένιοι εἶχον διασπαρεῖ καθ' ὅλην τὴν χώραν καὶ ἔζων εἰς ἰδιαιτέρας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συνοικίας ἐν τὸς τῶν πόλεων. Καὶ ἐνῶ οἱ Ἕλληνες εἶναι κυρίως εἰπεῖν Εὐρωπαῖοι μὲ ἰδιότητος ὅμως ἀνατολικάς, οἱ Ἀρμένιοι εἶναι κυρίως Ἀνατολίται μὲ ἑλαφρὰν εὐρωπαϊκὴν ἐμφάνισιν. Οἱ Ἀρμένιοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν διακρίνονται πολὺ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν των ἐμφάνισιν. Ἀμιλλῶνται δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὡς πρὸς τὸ κερδοσκοπικὸν πνεῦμα. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατεδιώχθησαν ἀπηνῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ πληθυσμὸς των ἀπεδεκατίσθη, ἂν μὴ ἐξωντώθη τελειωτικῶς.

Οἱ δὲ Κοῦρδοι, ἀπὸ τὸ Κουρδιστὰν ὀρμηθέντες καὶ ἰνδογερμανικῆς καταγωγῆς ὄντες, συνανεμίχθησαν μὲν καὶ μὲ τοὺς ἐγχωρίους, διετήρησαν ὅμως ἀνόθευτον τὸν φυλετικὸν των χαρακτῆρα. Καὶ οὗτοι δὲ ἐνωρίτατα, ἀκολουθοῦντες τοὺς Τούρκους, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν, ὅπου ἔβροσκον τὰ ποιμνιά των, ὅπως καὶ οἱ Τουρκομάνοι. Οἱ Κοῦρδοι ἦσαν τελείως ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν Πύλην καὶ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐπικίνδυνοι δὲ λησταὶ πρὸς 50 ἀκόμη ἔτι. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἀπέκτησαν μονίμους κατοικίας καὶ ἀπέβησαν εἰρηνικοί. Ἐν τούτοις πρὸς τὰ ἀνατολικά τῆς χώρας ὑπάρχουν ἀκόμη διαμερίσματα, ὅπου ἀσφάλεια δὲν ὑπάρχει ἕνεκα τῶν Κούρδων.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν λαῶν τούτων, ἐκτὸς τῶν Κούρδων καὶ τῶν ἐνδεδυμένων ὅπως οἱ εὐρωπαῖοι, διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν ἄλλων τῆς Ἀνατολῆς χωρῶν.

Ἡ φύσις τῆς Μ. Ἀσίας ἀπαιτεῖ ἔνδυμα ἄνετον διὰ τὰς ἀναβάσεις τῶν ὄρεων, προφυλακτικὸν δὲ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ. Ἄλλαχού ὁμως τῆς Ἀνατολῆς, ὡς εἰς τὴν Ἀραβίαν ἐπὶ παραδείγματι, ὅπου αἱ ὄμαλαι ἐκτάσεις κυριαρχοῦν καὶ τὸ ψυχρὸν δὲν εἶναι δριμύ, ἡ ἔνδυμασίαι εἶναι διαφορειακή. Ἐν τούτοις συναντῶμεν καὶ τὴν τελευταίαν, ὅπως διεμορφώθη εἰς τὴν Συρίαν, μὲ τὸ ὅμοιον πρὸς καπτάνιον κουμπὰς καὶ τὴν λευκὴν λινὴν περισκελίδα μόνον εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς θερμὰς χώρας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν πεδινὴν Κιλικίαν καὶ πέραν τοῦ Ταύρου, ἀραιωτάτην ὁμως ἐδῶ, ὡς καὶ εἰς τὸ Ἰκόνιον. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπικρατεῖ ἡ εὐρεία περισκελὶς μὲ κοντὴν ζακέταν, μὲ χρωματιστὸν εὐρὺν ζωστήρα ἢ βαρεῖαν δερματίνην ζώνην. Εἰς τὸν Πόντον ἡ περισκελὶς εἶναι στενωτέρα καὶ μόνον εἰς τὴν ὄσφυν καὶ τοὺς γλουτοὺς λίαν ἀδικαιολογήτως ἐξωγκωμένη. Εἶναι λοιπὸν ἀνάλογος πρὸς τὸ κλίμα τῶν ὄρειων καὶ δασωδῶν ἐκείνων διαμερισμάτων, καὶ ἀποτελεῖ τὴν μεσάζουσαν μεταξὺ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἔνδυμασίας. Τὸ δὲ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς εἶνε τὸ οὔτε ὑψηλὸν οὔτε χαμηλὸν φέσι, κόκκινον τὸ χρῶμα, μὲ βραχὺν δὲ μαῦρον θύσανον, περὶ τὸν ὁποῖον ἐλίσσεται μανδήλιον ἢ ὕφασμα, ἀλλάσσον εἰς τὰς διαφόρους χώρας, εἰς τὰς διαφόρους θρησκείας καὶ κατὰ τοὺς διαφόρους συρμούς. Αἱ γυναῖκες περιφέρονται εἰς τοὺς δρόμους σκεπασμέναι μὲ μέγα περικάλυμμα καὶ μὲ τὸ πρόσωπον πάντοτε κεκαλυμμένον. Καὶ ἡ ἔνδυμασία αὕτη εἶναι δηλωτικὴ πολιτισμοῦ ἐστραμμένου πρὸς τὰ ἔσω, ὡς εἶναι ὁ παλαιὸς ἀνατολικός, πολιτισμοῦ ἐπιδιώκοντος τὴν ἀποφυγὴν τοῦ παραδόξου, δεικνύοντος δὲ τὴν μικρὰν σπου-

δαιότητα, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς τὴν ἔξωτερικὴν ἐμφάνισιν.

Οἱ Ὀσμανοὶ καὶ οἱ Ἕλληγες, οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Κοῦρδοι, οἱ Γουροῦκοι καὶ οἱ Τουρκομάνοι εἶναι κάτοικοι ἀπὸ παλαιῶν χρόνων τῆς χώρας, οἱ Ἕλληγες δὲ οἱ ἀρχαιότατοι ἀπὸ ὅλων. Ἄλλ' ἢ Τουρκία ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν καὶ πολλοὺς ἄλλους μωαμεθανούς, ἐκ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας παρεχώρησεν εἰς ἄλλα κράτη, ὡς καὶ ἐκ τῆς νοτίου Ρωσίας, τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς ρωσικῆς Ἀρμενίας. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι *μουατζίριδες* (μετανάσται). Εἶναι δὲ Σλάβοι, Καυκάσιοι, Μογγόλοι, Τοῦρκοι, Ἀλβανοί, Τουρκοκορητες, ὅλοι ὅμως μωαμεθανοί, ἀναγνωρίζοντες τὸ κράτος τῶν Τούρκων, τῶν ὁποίων μάλιστα καὶ τὴν γλῶσσαν δὲν κατανοοῦν. Ἄλλ' ὅμως διαρκῶς ἐρίζουν οἱ μουατζίριδες μὲ τοὺς παλαιούς κατοίκους, οἱ ὁποῖοι τοὺς νομίζουν ὡς ξένους καὶ σφετεριστὰς τῆς πατρίδος καὶ τῆς περιουσίας των, ὑπανδρεῦνται δὲ ἀναμεταξύ των καὶ ποθοῦν τὴν ἐπανάκτησιν τῆς παλαιᾶς των πατρίδος. Δι' αὐτῶν δὲ ἐπεξετάθησαν αἱ καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις καὶ ἠλαττώθησαν οἱ νομάδες. Καθόλου δὲ οἱ μουατζίριδες προήγαγον καὶ ἐβελτίωσαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τὴν γεωργίαν πολὺ.

Οἱ μέχρι τοῦ 1914 προσελθόντες μουατζίριδες ὑπολογίζονται εἰς 600,000 καὶ πλέον. Ἐκ τούτων διακρίνονται οἱ **Ἀλβανοὶ** διὰ τὴν ἐθνικὴν των ἀλαζονείαν (εἶναι δὲ φύλακες, ὑπηρέται εἰς λουτρὰ καὶ στρατιῶται), οἱ **Βόσνιοι**, οἱ μεταναστεύσαντες μετὰ τὸ 1879, ἐγκατασταθέντες δὲ πλησίον τῆς Προύσης, οἱ **Πομάκοι**, οἱ **Ρουμάνοι**, οἱ **Σέρβοι**. Ἄλλ' ἐνῶ ὅλοι οἱ

ἄλλοι καθιστοῦν ἀκόμη ποικιλώτερον τὸν ἄλλως ποικίλον πληθυσμὸν τῆς χώρας, οἱ **Κιρκάσιοι** ἀπὸ στρατιωτικῆς καὶ ἀπὸ πλουτολογικῆς ἀπόψεως ἀποτελοῦν δύναμιν ἀξιόλογον. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων μεταναστῶν Κιρκασίων, πρόσελθόντων, ἀφοῦ ὁ Καύκασος κατεκτήθη ἀπὸ τοὺς Ρώσους, ἀρκεταὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων ἐφθάρησαν, θύματα γενόμενοι τῶν ἀτελῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα δι' αὐτοὺς ἔλαβεν ἡ Πύλη, θύματα δὲ ἀκόμη πεσόντες κατὰ τοὺς ἀγῶνάς των πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσουν τὸς κατοικίας των ἢ νὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτούς. Ἄλλὰ πολλοὺς ἔφθειρε καὶ ἡ ἐγκατάστασις των εἰς ἐλώδεις τόπους καὶ ἡ διατήρησις τῆς ἐνδυμασίας, τὴν ὁποῖαν ἔφερον εἰς τὸν χιονοσκεπῆ Καύκασον, δὲν μετέβαλλον δὲ ὅταν ἦλθαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὡστε τὸ σύνολον αὐτῶν ἠλαττώθη ἀναμφιβόλως πολὺ. Μολονότι δὲ αἱ κατοικίαι των ἐμφανίζονται κομψαὶ μὲ τὰ ἀετώματα τὰ ὁποῖα τὰς κοσμοῦν, μὲ τὰ παράθυρα, τὰ καλυπτόμενα ἀπὸ παραπετάσματα, εἰς τὸ μέσον δὲ κήπων καὶ ὀπωροφόρων, μολονότι οἱ ἀγροὶ των εἶναι καλῶς καλλιεργημένοι, φέρουν ἐν τούτοις μέσα των τὸν σπόρον τῆς φθορᾶς. Καὶ ζῶσι μὴ ἐπικοινωνοῦντες πρὸς ἄλλας φυλάς. Φημίζονται δὲ ὡς τολμηροὶ ζωοκλόποι καὶ ἐπικίνδunami λησται τῶν ὁδῶν. Ὡραῖον δὲ εἶναι τὸ θέαμα μεγαλοσώμων Κιρκασίων, ἐπιβαινόντων ἵππαρίων ἰσχνῶν καὶ διασχιζόντων ἐκτάσεις θαμνώδεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀνέρχεται κονιορτός.

Φυγάδες ἔνεκα τῆς θρησκείας των εἶναι καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς πόλεις, τῆς δυτικῆς κυρίως Μ. Ἀσίας, **Ἑβραῖοι**, οἱ ὁποῖοι ἐκδιωχθέντες τὸν 15 αἰῶνα ἀπὸ τῆν

Ἰσπανίαν, κατέφυγον εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπου ἔγιναν δεκτοί. Ὅμιλοῦν ἰδίωμα ἰσπανικόν. Οἰκονομικῶς ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀρμενίους χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ τοὺς φθάνουν, ἔνεκα τῆς ὀλιγότητός των, εἰς τὴν ἀμίλλαν ταύτην.

Ἄγνωστος μᾶς εἶναι ὁ χρόνος ἀκριβῶς, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ οἱ **Ἀθίγγανοι**. Μολονότι δὲ φέρουν τὴν τουρκικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ὁμιλοῦν τὴν τουρκικὴν, δὲν ἔχουν πρὸς τοὺς Τούρκους ἐπιμιξίαν. Κατὰφρονοῦνται μάλιστα ὑπ' αὐτῶν καὶ σέβονται τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν διασώζουσι μυστικά. Πουθενὰ δὲ δὲν θὰ εὑριστον ἐκτάσεις προσφευστέρας πρὸς τὸν πλάνητα βίον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποκλίνουν, παρὰ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Καὶ μεταβαίνουν τὸν μὲν χειμῶνα εἰς τὰς θερμὰς πεδιάδας μὲ τὰ ποιμίνα τῶν καὶ μὲ τὰς μελανὰς σκηνάς των, τὸ δὲ θέρος εἰς τοὺς δροσεροὺς λειμῶνας τῶν ὀρέων, πλέκουν κοφίνους καὶ ἐμβαλλόνουσι κόσκινα, πεταλῶνουν καὶ ἐμπορεύονται τοὺς ἵππους καὶ ἀπολαύουσι τὴν θαμβωτικὴν πολλὰκις ὠραιότητα τῶν γυναικῶν των.

Ἡ Μ. Ἀσία ἔχει ἀκόμη καὶ ὀλίγους **Δεβαντίνους**, ἀπογόνους τῶν Φράγκων, τῶν ἐγκατασταθέντων εἰς τὰς παραλίους πόλεις αὐτῆς, ὀλίγους **Τατάρους**, μετανάστας ἐκ τῆς Κριμαίας καὶ ἐκ τοῦ Τατάρ-Παζαρτζικ τῆς Δοβρουτζᾶς, **Ἀραβας** (εἰς τὴν Κιλικίαν), **Πέρσας** ἐλαχίστους (Ἄδανα, Μερσίνα, Τραπεζοῦς), **Ἀφγανούς** ἐλαχίστους (Γαρσός), **Γεωργιανούς** εἰς τὰς ποντικὰς χώρας, **Δαξοὺς** ὁμιλοῦντας γλῶσσαν παρομοίαν μὲ τὴν γεωργιανήν. **Οἱ Τσετμηδες** τέλος ἢ Τεπνηδες εἶναι νομάδες, συγγεόμενοι μὲ τοὺς ἄλλους.

νομαδικούς τῆς χώρας λαούς, οἱ *Ζεῖμπέκιδες* κατοικοῦν χωρία τοῦ Τμώλου καὶ τῆς Μέσσωγίδος τῆς Λυδίας, οἱ *Τογιαλῆδες* τοῦ βιλαετίου Τραπεζοῦντος εἶναι ἑλληνόφωνοι, ἀλλὰ μωαμεθανοί, οἱ *Ὀφῖται* παρὰ τὸν ποταμὸν Ὀφιν τοῦ βιλαετίου Τραπεζοῦντος εἶναι ἐπίσης ἑλληνόφωνοι καὶ μωαμεθανοί, οἱ *Φελλάχοι* τοῦ βιλαετίου Ἀδάνων, εἶναι μωαμεθανοί, ἀλλὰ καὶ μεῖς ἄλλας θρησκευτικὰς δοξασίας τὰς ὁποίας τηροῦν μυστικάς.

Γ' Η ΙΣΤΟΡΙΑ

- α) *Οἱ πρὸ τῆς ἀλώσεως Σουλτάνοι.* Ἐρτογορούλ. Ὀσμάν. Ὀρχάν. Μουράτ Α'. Βαγιαζίτ Α'. Σουλεϊμάν Α'. Μωάμεθ Α'. Μουράτ Β'. Μωάμεθ Β'.
- β) *Ἀκμὴ καὶ ἐπέκτασις τοῦ κράτους.* Βαγιαζίτ Β'. Σελίμ Α'. Σουλεϊμάν Β'. Σελίμ Β'. Μουράτ Γ'. Μωάμεθ Γ'. Ἀχμέτ Α'. Μουσταφᾶς Α'. Ὀσμάν Β'. Μουράτ Δ'. Ἰβραήμ Α'. Μωάμεθ Δ'. Σουλεϊμάν Γ'.
- γ) *Παρακμὴ τοῦ κράτους.* Ἀχμέτ Β'. Μουσταφᾶς Β'. Ἀχμέτ Γ'. Μαχμούτ Α'. Ὀσμάν Γ'. Μουσταφᾶς Γ'. Ἀβδούλ-Χαμίτ Α'. Σελίμ Γ'. Μουσταφᾶς Δ'.
- δ) *Ραγδαία πτώσις τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν 19 αἰῶνα.* Μαχμούτ Β'. Ἀβδούλ-Μετζίτ. Κριμαϊκὸς πόλεμος. Ἀβδούλ-Ἀζίζ. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866 - 9. Μουράτ Ε'. Ἀβδούλ-Χαμίτ Β'. Ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1876 καὶ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου. Βουλγαρικὴ ἡγεμονία καὶ βαλκανικὰ ζητήματα. Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897. Μακεδονικὸν ζήτημα.
- ε) *Οἱ Νεότουρκοι καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Τουρκίας.* Μιδάτ πασᾶς. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1908. Οἱ ἐπισημότεροι Νεότουρκοι. Ἐνβέρ. Ταλαάτ. Τζεμάλ. Οἱ κομπάρσοι. Σαϊδ-Χαλίμ. Ναζίμ. Τζαβίτ-μπέης. Μαχμούτ - Σεφκέτ πασᾶς. Ραχμῆ-μπέης. Χαλίμ-μπέης. Βεδρῆ-μπέης. Ἐγιούπ-Σαμπρῆ. Ταχσιν-μπέης. Ἄλλοι ἀκόμη ἀσημότεροι. Κατάστασις τῆς Τουρκίας τῷ 1908 καὶ ἐντύπωσις ἐκ τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ βεζύροι Σαϊτ-πασᾶς καὶ Κιαμίλ-πασᾶς. Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ περιπλοκαὶ. Ἐκθρόνισις τοῦ Χαμίτ. Μεχμέτ Ε'. Γιουσούφ-Ἰτζεδίν. Ὑπουργεῖον Χιλμῆ-πασᾶ. Ὑπουργεῖον Χακῆ πασᾶ. Ἰταλοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ ἀστυνομία τῶν Νεοτούρκων. Κατασκοπεΐα καὶ δολοφονίαι. Ὁ νεοτουρκικὸς τύπος. Βαλκανικοὶ πόλεμοι. Παγκόσμιος πόλεμος. Ἡ Τουρκία πρὸ τῆς συνδιασκέψεως. Τὸ ἐθνικιστικὸν κίνημα τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ. Τὸ κίνημα τοῦ Τζαφέρ - Ταγιάρ. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐπιχειρήσεις ἑλληνικαὶ εἰς τὴν Θράκην. Συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Συνθήκη περὶ Θράκης. Συνθήκη περὶ Δωδεκανήσου. Συνθήκη προστασίας μειονοτήτων. Πίναξ τῶν Σουλτάνων τῆς Τουρκίας.

α) *Οἱ πρὸ τῆς ἀλώσεως Σουλτάνοι.*— Τὸ Τουρκικὸν κράτος ἰδρύθη κατὰ τὸν 13^{νο} αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ὀλιγάριθμον φυλὴν τῶν Ὀβγουζίων Τούρκων εἰς τὴν βορειοδυτικὴν

Φρυγίαν ὡς στρατιωτικὸν κράτος ὑπὸ τοῦ **Ἐρτογρούλ**, τοῦ υἱοῦ τοῦ Σουλεϊμάν-χάν. Τούτου ὁ υἱὸς **Ἄσμάν** (1288—1326), καθὼς καὶ ὁ διάδοχος καὶ υἱὸς τούτου **Ἄρχάν** (1326—59) ἐπεξέτειναν τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ ὅλης τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Μυσίας. Ὁ Ἄρχάν κατέστησε καὶ τὴν Προύσαν πρωτεύουσάν του, προητοιμάζετο δὲ διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Καλλιπόλεως νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ τῆς Θράκης. Ἄλλὰ τὸν ἐπρόλαβεν ὁ θάνατος. Ὁ Ἄρχάν ἔδρυσσε καὶ τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων.

Ὁ υἱὸς τούτου **Μουράτ Α'** (1359—89) καθυπέταξεν εἰς τὴν Θράκην πρὸς Δ καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν πρὸς Α πολ-
 λούς μικροτέρους ἡγεμόνας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ τῆς Καραμα-
 νίας παρέσχεν εἰς αὐτὸν μεγάλην ἀντίστασιν. Ὁ Μουράτ
 μετέφερε καὶ τὴν ἔδραν τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀδριανούπο-
 λιν, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσσε τῷ 1361. Ἄλλὰ τῷ 1389 ἔπεσε,
 μαχόμενος πρὸς τοὺς Σέρβους, εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κοσσυ-
 φοπεδίου, ἃν καὶ νικήσας. Ὁ υἱὸς του **Βαγιαζίτ Α'** (1389—
 1403) κατέστησέ φόρου ὑποτελῆ τὴν Βλαχίαν καὶ τὸν αὐ-
 τοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννην Ε', ἐπέδραμε δὲ καὶ
 εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες
 τῆς Εὐρώπης, συμμαχήσαντες ὑπὸ τὸν Σιγισμουῦνδον τῆς
 Οὐγγαρίας, τὸν ἠνάγκασαν νὰ στραφῆ πρὸς βορρᾶν, ὅπου
 ἐνίκησε περιφανῶς τῷ 1396 παρὰ τὴν Νικόπολιν. Δὲν
 ἠδυνήθη ὅμως κατόπιν νὰ ἐπεκταθῆ πρὸς βορρᾶν. Διότι ὁ
 ἀρχηγὸς τῶν Τατάρων Ταμερλάνος εἰσήλασεν εἰς τὸ τουρ-
 κικὸν κράτος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Καὶ ὁ Βαγιαζίτ ἀντεπε-
 ξελθὼν κατ' αὐτοῦ κατενικήθη πλησίον τῆς Ἀγκύρας (1402),
 συνελήφθη καὶ ἀπέθανεν αἰχμάλωτος τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζίτ κατέγιαν ἐρίζοντες περὶ τῆς διαδοχῆς ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην, ἔφεραν δὲ τὸ κράτος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας, ἕως οὗ τέλος συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του τὴν ἀρχὴν ὁ υἱὸς του **Μωάμεθ Α'** (1413—21), ὁ ὁποῖος διώκησεν εἰρηνικῶς. Τούτου ὁ υἱὸς **Μουράτ Β'** (1421—51) ἐκυρίευσεν τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Κόρινθον, τὰς Πάτρας καὶ μέρος τῆς Ἀλβανίας, ὅπου ὅμως εὗρεν ἀντίπαλον γενναῖον, τὸν περίφημον Σκεντέρμπεην. Ὁ Μουράτ πολεμῶν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Οὐνυάδου, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τοποτηρητοῦ τῆς Οὐγγαρίας, ἐνίκηθη πλησίον τῆς Νύσσης τῷ 1443. Ἐνίκησεν ὅμως παρὰ τὴν Βάρναν, (1444) καὶ εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον (1448).

Υἱὸς καὶ διάδοχος τούτου ἦτον ὁ **Μωάμεθ Β'** (1451—81), ὁ ὁποῖος κυριεύσας τὴν Κωνσταντινούπολιν (1453) ἔξηφάνισε τελείως τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὄρισεν δὲ τὴν πόλιν ταύτην πρωτεύουσαν τῆς μεγάλης πλέον καὶ ἰσχυρᾶς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ὁ Μωάμεθ ὄχι μόνον ἐπέτρεψε νὰ ὑφίσταται τὸ ἑλληνικὸν οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, χορηγήσας μάλιστα εἰς αὐτὸ προνόμια καὶ δικαιώματα ἀξιόλογα, ἀλλ' ἔδρυσεν καὶ ἀρμενικόν. Ἐτακτοποίησεν δὲ καὶ τὴν τουρκικὴν νομοθεσίαν. Ταυτοχρόνως ἐπεξέτεινε καὶ τὰ ὄρια τοῦ κράτους του καὶ κατέστησεν τὴν Σερβίαν τουρκικὴν ἐπαρχίαν (1459). Ἐκυρίευσεν δὲ τὴν Πελοπόννησον (1460), τὴν Τραπεζοῦνιαν (1461), τὴν Λέσβον (1462), τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Βοσνίας (1463), προσήρησεν τὴν Καραμανίαν εἰς τὸ κράτος του (1466) καὶ ἠνάγκασεν τὸν χάνην τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυ-

ριαρχίαν του (1475). Τῷ δὲ 1480 ἀπεβιβάσθησαν τὰ στρατεύματά του εἰς τὸν Ὑδροῦντα (Ὅιτράντον) τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ κατέλαβον. Ἄλλὰ τῷ 1481 ἀπέθανεν.

β) *Ἀκμὴ καὶ ἐπέκτασις τοῦ κράτους.*—Ἡ βασιλεία τοῦ υἱοῦ τοῦ Μωάμεθ *Βαγιαζίτ Β'* (1481—1512) παρῆλθεν ἄνευ μεγάλων γεγονότων. Ἄλλ' ὁ υἱὸς του *Σελίμ Α'* (1512—20) κατώρθωσε πολλά. Οὗτος ἀπέκρουσε πρῶτον καὶ ἀπώθησε πέραν τοῦ Τίγρητος τοὺς Πέρσας, ἐνίκησε δὲ τὸν τελευταῖον Σουλτάνον τῶν Μαμελούκων (1517), ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀφῆρεσε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Οὗτω δὲ ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τῶν ἱερῶν ἀραβικῶν πόλεων τῆς Μέκκας καὶ Μεδίνης, αὐτὸς ὁ Σουλτάνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσέλαβε διὰ τοῦτο τὸν τίτλον τοῦ καλίφου. Ὁ *Σουλεϊμάν Β'* (1520—66) ἐκυρίευσε τὸ Βελιγράδιον (1521), τότε οὐγγρικὴν, συνοριακὴν, πόλιν, καὶ ἐπέξετάθη καὶ εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Ἄλλ' ἐπαναστάσεις εἰς τὰ ἀνατολικά τοῦ κράτους τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἀποσυρθῆ ἐκεῖθεν. Ἄλλ' ὁμως ἐπανέλαβε κατόπιν τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Οὐγγαρίαν (1529) μετὰ μεγαλυτέρας μάλιστα ἐντάσεως καὶ ἐπιτυχίας. Διότι ἐκυρίευσε σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν χώραν ταύτην, τὴν ὁποίαν καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννην Ζαπολύην.

Ὁ Σουλεϊμάν ἐπεδίωξε τώρα νὰ κυριεύσῃ καὶ τὴν Βιέννην, νὰ καταβάλῃ τὸν Φερδινάνδον Α' τῆς Αὐστρίας καὶ νὰ ἐπεκταθῆ καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἐνίκηθη καὶ ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὴν Βιέννην ἀπρακτος. Τῷ 1541 ἀνέλαβε νέον ἀγῶνα κατὰ τῆς Αὐστρίας ἐπιτυχῆ. Τότε δὲ ἡ Οὐγγα-

ρία μετεβλήθη εἰς τουρκικὴν ἐπαρχίαν, καὶ ὑπετάχθη τελειωτικῶς ἢ Τρανσυλβανία (1551—62). Ὁ Σουλεϊμὰν ταυτοχρόνως ἀνέλαβε καὶ ἄλλας ἐπιχειρήσεις. Τῷ 1552 ἀφῆρεσε τὴν Ρόδον ἀπὸ τοὺς Ἰωαννίτας, κατέστησε δὲ φόρου ὑποτελῆ τὰ κράτη τῆς Βαρβαρίας καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς πολλὰ παραλιακὰ φρούρια τοῦ Αἰγαίου. Καὶ τότε αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐνέπνευσαν τρόμον εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον μέχρι τῆς Ἰσπανίας. Μόνον δὲ ἡ Κέρκυρα, κατεχομένη ἀπὸ τοὺς Βενετούς, καὶ ἡ Μάλτα, κατεχομένη ἀπὸ τοὺς Ἰωαννίτας, ἀντέστησαν εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ στόλου τοῦ Σουλεϊμὰν. Ἐν γένει ἡ βασιλεία τοῦ Σουλεϊμὰν εἶναι ἡ ἐνδοξοτάτη ὅλων τῶν Σουλτάνων καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος τῶν Τούρκων ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν του. Ὁ διάδοχός του **Σελίμ Β'** (1566—74) ὑπῆρξεν ἀδρανῆς καὶ θηλυδρίας. Ἐν τούτοις ἀφῆρπασεν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς τὴν Κύπρον καὶ κατέκτησε τὸ δουκάτον τῆς Νάξου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτωβρ. 1571) ὑπέστη ἥττιαν οἰκτρὰν, ἣ ὁποία κατέδειξεν ὅτι δὲν ἦσαν ἀήττητα τὰ τουρκικὰ ὅπλα, ὅπως ἐνομίζετο ἕως τότε.

Ἄλλ' ὁ κύριος κυβερνήτης ἐπ' αὐτοῦ ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ του **Μουράτ Γ'** (1574—95), ἦτο ὁ μέγας βεζύρης Μωάμεθ Σοκκοκλῆς. Τὸν Μουράτ διεδέχθη ὁ υἱός του **Μωάμεθ Γ'** (1595—1603), ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Πέρσαι ἐξηγέρθησαν καὶ ἐπεδίωξαν νὰ ἀνακτήσουν τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταληφθείσας χώρας των. Ὁ δὲ υἱός καὶ διάδοχος τούτου **Ἀχμέτ Α'** (1603—17), ἀνελθὼν δεκαπενταετῆς εἰς τὸν θρόνον, ἔκλεισε μὲ τὴν Αὐστρίαν ἐπιβλαβῆ διὰ τὴν Τουρκίαν εἰρήνην, ἵνα δυνηθῇ

νά ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Περσίας. Ἄλλὰ καὶ μὲ ταύτην εἰρήνευσεν (1612), ἀπολέσας τινὰς συνοριακὰς χώρας. Ὁ ἀνελευθὸν κατόπιν τούτου εἰς τὸν θρόνον ἀδελφός του **Μουσταφᾶς Α'** ἐξεθρονίσθη σχεδὸν μετὰ ἓν ἔτος, ἵνα βασιλεύσῃ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀχμέτ **Ὀσμάν Β'** (1618—22), δωδεκαετής. Ἄλλὰ καὶ ὁ λαὸς καὶ οἱ Γιανίτσαροι διέκειντο δυσμενῶς πρὸς αὐτόν. Ἐπαναστάσεις ἐξεργάγησαν καὶ ὁ Σουλτάνος κατόπιν τετραετοῦς βασιλείας ἐδολοφονήθη. Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ, δωδεκαετής ἐπίσης, ἀδελφός του **Μουράτ Δ'** (1623—40), ἐπιτροπευθεὶς κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα. Ἐπ' αὐτοῦ ἔλαμψαν καὶ πάλιν τὰ τουρκικὰ ὄπλα. Οὗτος ἐξεστράτευσε δύο φορὰς κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατακτήσει τὴν Γεωργίαν, Ἀρμενίαν καὶ Βαγδάτην, καὶ ἀφήρσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν τελευταίαν. Ὁ Μουράτ ἀπέθανεν ἄτεκνος εἰς ἡλικίαν 29 ἔτων.

Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ ἀδελφός του **Ἰβραήμ Δ'** (1640-48), ὁ ὁποῖος τῷ 1645 ἤρχισε πόλεμον κατὰ τῶν Βενετῶν ἕνεκα τῆς Κρήτης, τοῦ ὁποῖου ὅμως τὸ τέλος ἐπῆλθε μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐπισυμβάντα τῷ 1648 κατόπιν στάσεως τῶν Γιανιτσάρων.

Ὑπὸ συνθήκας δὲ δυσχερεστάτας ἐβασίλευσεν ὁ δεκαετής υἱὸς του **Μωάμεθ Δ'** (1648-87). Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Βενετοὶ ἐπροχώρησαν μέχρι Δαρδανελλίων. Τότε ὅμως ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους ὁ μέγας βεζύρης Μεχμέτ Κιοπρουλῆς, ὁ ὁποῖος ἐξεδίωξε τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τὰ Δαρδανελλία καὶ ἔφερε τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους. Τῷ δὲ 1661 τὸν διεδέχθη ὡς μέγας βεζύρης ὁ υἱὸς του Ἀχμέτ, πρῶτος καὶ ἡμέτερος τὸν χαρακτήρα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν

μόνον πατέρα του. Ὁ Ἀχμέτ ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Αὐστρίας, ἐπεμβάσης εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν, ὅπου ὅμως τὸν ἐνίκησεν ὁ Μοντεκούκουλι (1 Αὐγ. 1664). Ἐν τούτοις ὁ Ἀχμέτ ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια. Εὐθύς κατόπιν ὁ Ἀχμέτ ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Κρήτης. Μία δὲ ἐπανάστασις τῶν Κοζάκων προεκάλεσε πόλεμον κατὰ τῆς Πολωνίας, ὁ ὁποῖος ἠνάγκασε τὸν Ἰωάννην Γ'. Σοβιέσκη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ποδολίαν καὶ μέρος τῆς Οὐκρανίας καὶ νὰ ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνην τῆς Τσουράβνας (1676). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Χατμάνος τῶν Κοζάκων τῆς Οὐκρανίας ἤθελε νὰ ἀποβῆ τελείως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν Ρώσων, οὗτω δὲ ἤρχισαν αἱ ρωσοτουρκικαὶ προστριβαὶ καὶ συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέβησαν τόσον μοιραῖαι εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ Θεόδωρος Γ' τῆς Ρωσίας ἐπολέμησε τρεῖς φορές τοὺς Τούρκους εἰς τρεῖς ἐκστρατείας καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητήσουν εἰρήνην.

Ὁ δὲ Καρᾶ-Μουσταφᾶς ὁ γενόμενος μέγας βεζύρης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀχμέτ, ὑπεστήριξεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, συνεννοηθεὶς μὲ τὸν Λουδοβικὸν ΙΔ', τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Τεκελῆ κατὰ τῆς αὐστριακῆς κυριαρχίας. Ὁ Τεκελῆς ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς μέσης Οὐγγαρίας καὶ τουρκικὸς στρατὸς ἐνεφανίσθη (1683) πρὸ τῆς Βιέννης. Ἄλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ καὶ κατενικήθη εἰς τὴν Οὐγγαρίαν ὑπὸ τῶν Πολωνῶν καὶ Γερμανῶν. Ταυτοχρόνως ὁ Σοβιέσκης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν, οἱ δὲ Βενετοὶ καὶ οἱ Ἰωαννῖται τῆς Μάλτας ἐκυρίευσαν τὴν Πελοπόννησον, προσέβαλον τὴν Δαλματίαν καὶ ἐκαθάρισαν τὰς Ἰονίους νήσους ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. Καὶ οἱ Αὐστριακοὶ

ἔξεδίωξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Οὐγγαρίαν, ἐκυρίευσαν δὲ καὶ τὸ Βελιγράδιον. Τότε δὲ ἐπανεστάτησαν οἱ Γιανίτσαροι καὶ ὁ Σεῖχουλισλάμης ἐκήρυξε τὸν Μωάμεθ ἔκπτωτον.

Τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του **Σουλεϊμάν Γ'** (1687—91). Ἐπ' αὐτοῦ ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀρχικὸς βεζύρης Μουσταφᾶς Κιοπρουλῆς ἐπέβαλε πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Καὶ ἐκστρατεία τῶν Τούρκων εἰς Οὐγγαρίαν ἔξεδίωξε τοὺς Αὐστριακοὺς πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Σάβου. Τότε δὲ τὸ Βελιγράδιον, ἡ Σεμένδρια καὶ τὸ Βιδίνιον ἔμειναν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄλλὰ τῷ 1691 οἱ Τούρκοι ἐνίκηθησαν.

γ) Παρακμὴ τοῦ κράτους.—Τὸν Σουλεϊμάν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του **Ἀχμέτ Β'** (1691—95), ἀδόξως ἐπὶ τετραετίαν βασιλεύσας, καὶ τοῦτον ὁ **Μουσταφᾶς Β'** (1695—1703). Ἐπὶ τούτου ἐκστρατεία εἰς Οὐγγαρίαν ἔφερεν ὀλίγα ἀποτελέσματα. Ἄλλ' ὁ τουρκικὸς στόλος ἐνίκησε τὸν βενετικὸν καὶ οἱ Τούρκοι ὑπερήσπισαν ἀποτελεσματικῶς τὸ Ἀζόφ κατὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Ἄλλ' ὅμως τῷ 1697 ὁ Μουσταφᾶς Β' ἐνίκηθη εἰς τὴν Οὐγγαρίαν ἀπὸ τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας. Τέλος δὲ τῷ 1699 ἔκλεισεν ἡ εἰρήνη τοῦ Κάρολιτις καὶ ἡ Τουρκία ἔξεχώρησε τὴν Τρανσυλβανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν (πλὴν τοῦ Τεμεσβαρίου καὶ τοῦ Βανάτου) εἰς τὴν Γερμανὸν αὐτοκράτορα, ἡ Ῥωσία ἀπέκτησε τὸ Ἀζόφ καὶ τὴν περιοχὴν του, ἡ Βενετία τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Δαλματίας, ἡ δὲ Πολωνία ἠμείφθη μὲ τὴν Ποδολίαν καὶ τὴν Οὐκρανίαν. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισεν ἡ πτώσις τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους.

Ἐξαγριωθέντες οἱ Γιανίτσαροι ἀπὸ τὴν εἰρήνην ταύτην

καθήρεσαν τὸν Μουσταφᾶν καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν Ἀχμέτ Γ' (1703—30), ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεγάλην ἤσκησε δύναμιν ὁ μέγας βεζύρης Χουσεῖν Κιοπρουλῆς. Τὸν Ἀχμέτ δὲ κατέπεισεν ὁ εἰς τὴν Τουρκίαν καταφυγὼν Κάρολος IB' τῆς Σουηδίας νὰ κηρύξη πόλεμον κατὰ τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος τότε προχωρήσας εἰς τὴν Μολδαβίαν ἐκυκλώθη ἀπὸ τὸν μέγαν βεζύρη Μπαλτατζῆ Μωάμεθ (1711). Ἄλλὰ κατώρθωσε νὰ τὸν δωροδοκήσῃ καὶ νὰ συνάψῃ εἰρήνην εἰς τὸν Προῦθον παραχωρήσας τὸ Ἀζόφ (1711). Οἱ Τοῦρκοι ἀκόμη κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, τοὺς ὁποίους προσέβαλον παραβάντες τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τοῦ Κάρολιβιτς. Διὰ τοῦτο ἡ Αὐστρία ἐζήτησεν ἱκανοποίησιν καὶ ἐπηκολούθησε πάλιν τουρκοαυστριακὸς πόλεμος, ὅποτε καὶ πάλιν ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος ἐνίκησε τοὺς Τούρκους παρὰ τὸ Πετερβαδάϊνον. Καὶ τότε τὸ Τεμεσβάριον καὶ τὸ Βελιγράδιον κατελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς, ἡ δὲ Πύλη ὑπέγραψε τὴν συνθήκην τοῦ Πασάροβιτς (21 Ἰουλίου 1718), κατὰ τὴν ὁποίαν παρεχώρει τὸ Βανάτον καὶ τὸ Τεμεσβάριον, μέρος τῆς Σερβίας μὲ τὸ Βελιγράδιον, τὴν Βλαχίαν μέχρι τοῦ Ἀλούτα καὶ μέρος τῆς Βοσνίας εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἐκράτησεν ὁμοῦ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπεξημίωσε τὴν Βενετιάν εἰς τὴν Δαλματίαν. Ἡ Τουρκία ἐνίκησε καὶ εἰς πόλεμον νέον κατὰ τῆς Περσίας.

Ἐπὶ τοῦ *Μαχμουτ Α'* τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀχμέτ (1730—54) οἱ Πέρσαι ἀνέκτησαν τὰ ἀπολεσθέντα ἐπὶ τοῦ Ἀχμέτ, οἱ δὲ Ρῶσοι κατέλαβον τὸ Ἀζόφ, τὸ Χοτίνιον τῆς Βεσσαραβίας καὶ τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας. Ἐνικήθησαν ὁμοῦ εἰς νέον πόλεμον οἱ Αὐστριακοὶ καὶ παρεχώρησαν εἰς τὴν

Τουρκίαν, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βελιγραδίου (1739), τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Ὀρσοβαν, τὴν βόρειον Σερβίαν καὶ τὴν μικρὰν Βλαχίαν. Ἡ δὲ Ρωσία παρεχώρησε τὸ Χοτίνιον καὶ ἐκράτησε τὸ Ἄζόφ.

Διάδοχος Μαχμούτ Α' ὑπῆρξεν **Ὀσμάν Γ'** (1754—56) καὶ τούτου ὁ **Μουσταφᾶς Γ'** (1756—74), υἱὸς Ἀχμέτ Γ'. Ἐπ' αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς ὁ μέγας βεζύρης Ραγῆπ ἔφερε τάξιν, ἠνώρθωσε τὰ οἰκονομικὰ καὶ συνεκράτησε τοὺς Γιανιτσάρους. Καὶ καθόλου ἡ Τουρκία ἐφαίνετο τότε ὅτι θὰ ἐπανήρχετο εἰς ἀκμὴν.

Ἄλλ' ἡ τολμηρὰ καὶ ὑπερφίαλος πολιτικὴ Αἰκατερίνης Β' προεκάλεσε πάλιν νέους πολέμους μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἔδωκεν ἡ Πολωνία, ὅπου ἤθελεν ἡ Αἰκατερίνη νὰ κυριαρχῇ. Καὶ τῷ 1770 ἐνίκησαν οἱ Ρῶσοι πλησίον τοῦ Προύθου τοὺς Τούρκους, ἐπανεστάτησαν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν. Ταυτοχρόνως σχεδὸν κατεστράφη εἰς τὸν Τσεσμέν καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπὸ τὸν εἰσχωρήσαντα εἰς τὴν Μεσόγειον ρωσικόν. Ἄλλὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1771 ἐπετεύχθη ἀνακωχή, τὴν ὁποίαν ἐπηκολούθησαν διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης εἰς τὸ Φωξάνιον καὶ εἰς τὸ Βουκουρέστιον (1772 καὶ 1773), ἄκαρποι ὅμως. Ὁ πόλεμος τότε ἐπανελήφθη πρὸς ζημίαν τῶν Τούρκων. Τότε δὲ ἐκινδύνευσε νὰ καταστραφῇ τελείως ἡ Τουρκία. Εἰς τὴν Ἄγκαν ὁ σέχης τῶν Βεδουίνων ἴδρυσεν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπίσης οἱ Μαμελοῦκοι ἀπέβησαν, ὅπως ἄλλοτε, τελείως ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν Ἀλή-μπέην. Οὗτοι δὲ οἱ δύο συμμαχή-

σαντες ἐπολέμησαν τοὺς πασάδες τῆς Συρίας. Εἰς τὸ μέσον τῶν παραγῶν τούτων ἀπέθανεν ὁ Μουσταφᾶς καὶ τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Ἄβδουλ—Χαμίτ Α΄ (1774—89), ὁ ὁποῖος ὑπέγραψε τῇ 21 Ἰουλίου 1774 τὴν περίφημον συνθήκην τοῦ Κιουτσουκ-Καϊναρτζῆ. Κατ’ αὐτὴν ἡ Ρωσία ἀπέδωκε τὰς ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως καὶ μόνον δικαιώματα ἐπ’ αὐτῶν προστατευτικὰ ἀνεγνώρισεν εἰς αὐτὴν ἡ Τουρκία. Ἐκράτησεν ὁμως τὸ Ἀζόφ, τὸ Ταϊγάιον, τὸ Γενί—καλέ, τὸ Κάρτς καὶ τὴν Κιμβούρνην καὶ ἀπέκτησε τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθεροπλοΐας τῶν στενῶν. Ἡ δὲ Κριμαία ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος. Ἄλλ’ ἡ Ρωσία προσήρτησε τῷ 1784 καὶ τὴν Γεωργίαν καὶ ἔγινεν οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἐπίφοβος γείτων τῆς Τουρκίας. Καὶ ἡ Πύλη τῷ 1787 ἐκήρυξε καὶ πάλιν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας. Ἄλλὰ τῷ 1788 εἰσήλασαν Ρῶσοι καὶ Αὐστριακοί, συμμαχίσαντες, εἰς τὰς ἡγεμονίας.

Ὁ Ἄβδουλ-Χαμίτ ἀπέθανε τῷ 1789. Ὁ δὲ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχός του **Σελίμ Γ΄** (1789—1807) ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰς ἡγεμονίας στρατόν, ὁ ὁποῖος ὁμως κατεστράφη πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ρυμνίου ἀπὸ τὸν ἠνωμένον ρωσοαυστριακὸν στρατόν, ὑπὸ τὸν Σουβάρωφ διατελοῦντα. Ἡ Βεσσαραβία, ἡ Βλαχία, τὸ Βελιγράδιον καὶ τὸ Ἰσμαήλιον κατελήφθησαν ἀπὸ τοὺς συμμάχους. Ἄλλ’ ἡ Αὐστρία πιεσθεῖσα ἀπὸ τὴν Πρωσίαν ὑπέγραψε τὴν εἰρήνην τοῦ Σιστόβου (1791), ἀπολέσασα ὅλα τὰ κατακτηθέντα. Μετ’ ὀλίγον δὲ καὶ ἡ Αἰκατερίνη ἔκλεισε τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου (1792), ἀπολέσασα καὶ αὕτη τὰς κατακτήσεις της

ἐκτὸς τοῦ Ὅτσακῶφ, καὶ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πλεονεκτημάτων τῆς συνθήκης Καίναρτζῆ.

Ἄλλ' ἡ ἐσωτερικὴ τῆς Τουρκίας παράλυσις ἐφαίνετο διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ κράτους πλέον ἐπικίνδυνος ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς. Εἰς τὰς ἐπαρχίας οἱ πασάδες διώκουν σχεδὸν ἀνεξαρτήτως. Τότε δὲ ἐπεχειρήθη (1798) καὶ ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αἰγύπτου τῶν Γάλλων, ἡ ὁποία δὲν εὔρεν ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας ἐμπόδια μεγάλα. Ἐν τούτοις ἡ Τουρκία, ἂν καὶ μὲ δειλίαν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν, πεισθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ρωσίαν, ἔσπευσεν ὅμως νὰ συνάψῃ εἰρήνην ἀρκεσθεῖσα νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὴν ἡ Αἴγυπτος. Ἐπανάστασις δὲ εἰς τὴν Σερβίαν ὑπὸ τὸν Καραγεώργεβιτς, ἐκραγεῖσα τῷ 1804, δὲν κατωρθώθη νὰ κατασταλῇ, ὑποστηριχθεῖσα ἀπὸ τὴν Ρωσίαν, ἡ ὁποία καὶ πάλιν ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (1806). Τότε δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτησεν ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ. Καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς Ἀγγλίας, ὅπως ἡ Τουρκία λάβῃ μέρος εἰς συνασπισμὸν κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐναυάγησαν. Καὶ ὁ Σελίμ ἐνόμιζεν ὅτι διὰ Γάλλων ἀξιωματικῶν θὰ ἠδύνατο νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸν στρατὸν του. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ ὅμως προσπάθειαι του ἐξώργισαν τοὺς Γιανιτζάρους, οἱ ὁποῖοι καὶ τὸν ἐξεθρόνισαν.

Ὁ διάδοχος τοῦ *Μουσταφᾶς Δ'* (1807—8) καὶ ἐξάδελφός του, υἱὸς δὲ τοῦ Χαμίτ, συνετάχθη ὀλοψύχως μὲ τοὺς συντηρητικούς. Ἄλλ' ὁ τοπάρχης τοῦ Ρουτσουκίου Μουσταφᾶ Μπαϊρακτάρ ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐδικηγῆς τοῦ Σελίμ, καθήρσε τὸν Μουσταφᾶν καὶ διέταξε νὰ

τὸν στραγγαλίσειον, ἀνεβίβασε δὲ εἰς τὸν θρόνον τὸν **Μαχμουτ Β΄**, υἱὸν καὶ τοῦτον τοῦ Χαμίτ.

δ) Ραγδαία πτώσις τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.— Μαχμουτ Β΄ (1808—39) ἦτον ὁ μόνος τῶν νέων χρόνων σουλτάνος, ὁ ἔχων τὰ προσόντα μεγάλου ἡγεμόνος. Βασιλεύσας εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν, συνήνητησεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τεραστίας δυσκολίας. Τὸ κράτος εὗρισκετο σχεδὸν εἰς διάλυσιν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἔσταμάτησεν. Καὶ πρώτη εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ δυσκολία ἦτο νὰ ὑποταχθῶν οἱ πασάδες τῶν ἐπαρχιῶν. Κατ' αὐτῶν ὁ Μαχμουτ ἔδειξεν εὐστάθειαν καὶ τόλμην. Ὁ πλέον δὲ ἐπικίνδυνος ἦτον ὁ Ἀλῆ - πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, κύριος τῆς Ἀλβανίας καὶ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μαχμουτ ἀπέστειλε στρατὸν κατ' αὐτοῦ τῷ 1820. Ἀλλὰ τὸ ἐπόμενορον ἔτος ἐξερράγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις.

Καὶ τὸν μὲν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην ὁ Μαχμουτ κατενίκησεν εἰς τὰς ἡγεμονίας. Ἀλλ' αἱ σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν καὶ ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' ἐξήγειραν τὴν ἀγανάκτησιν τῆς Ρωσίας. Καὶ ὁ πρέσβυς αὐτῆς, ἀφοῦ δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τὸ τηλεσίγραφον, τὸ ὁποῖον ἐπέδωκεν, ἀφῆκε τὴν Κωνσταντινούπολιν (15 Ἰουλ. 1821). Ἡ Αὐστρία ὅμως καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν ἀφῆκαν τὴν Ρωσίαν νὰ κηρύξη τὸν πόλεμον. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐν τῷ μεταξύ ἐξωντώθη. Κατεστράφη ὅμως τῷ 1822 ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Ὀμέρ Βριώνην καὶ Δράμαλην, ὁ σταλεῖς κατὰ τῶν ἐπαναστατησάντων Πελοποννησίων καὶ ἀνετινάχθη εἰς τὴν Χίον, τὴν ὁποίαν, ἐπαναστατήσασαν ἐπίσης τῷ 1822, ἠρήμωσαν οἱ Τοῦρκοι, ἡ ναυαρχίς τῆς τουρκικῆς ἀρ-

μάδας ὑπὸ τοῦ Κανάρη. Τέλος ὁ Μαχμούτ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ-Ἀλῆν. Καὶ τῷ 1824 ὁ θετὸς υἱὸς τούτου Ἰβραήμ. ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀφοῦ δὲ ὑπέταξε τὴν Πελοπόννησον (ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου), ἐπολιόρησεν καὶ τὸ Μεσολόγγι τῷ 1826, τὸ ὁποῖον ἔπεσεν, ὡς καὶ ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ Εὐρώπη ἐνεθουσιάσθη ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Κάνιγγ, θερμὸς φιλέλλην, ἐγίνε προθυπουργὸς εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Τὸν δὲ Ἰούλιον τοῦ 1827, ὑπεγράφη πρωτόκολλον εἰς Λονδῖνον ὑποχρεῶνον Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ρωσίαν νὰ ἐπέμβουν ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἄλλ' ἢ προταθεῖσα ὑπ' αὐτῶν ἀνακωχὴ ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας.

Τότε δὲ οἱ ἠνωμένοι στόλοι τῶν τριῶν δυνάμεων κατέστρεψαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυαρίνου τὸν τουρκοαιγυπτιακὸν (8]20 Ὀκτωβρ. 1827). Ἄλλ' ἀπέθανεν ὁ Κάνιγγ καὶ ὁ διάδοχός του, ἀκολουθήσας ἀλλοίαν πολιτικὴν συντετέλεσεν, ὥστε νὰ ἀρχίσῃ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828 ρωσοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ στιγμή ἦτο διὰ τοὺς Ρώσους κατάλληλος, διότι πρὸ ἑνὸς ἔτους ὁ Μαχμούτ εἶχε καταστρέψει τοὺς Γιανιτσάρους. Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι ἐπολέμησαν γενναίως. Ὑπερήσπισαν τὴν Σούμλαν καὶ τὴν Σιλίστριαν καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Ρώσους νὰ ἀποσυρθοῦν τὸν χειμῶνα εἰς τὰς ἡγεμονίας. Τὸ ἐπόμενον ἔαρ ὑπὸ τὸν Δίβιτις οἱ Ρῶσοι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἐπροχώρησαν νικηταὶ μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἡ ὁποία παρεδόθη. Εἶχον ὅμως δυνάμεις ἀσθενεῖς οἱ Ρῶσοι. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχαν εἶδησιν περὶ τούτου. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν πάλιν ὁ στρατηγὸς Πιάσκεβιτις ἐκν-

ρίεσε τὸ Κὰρς καὶ τὸ Ἐρζερούμ. Τέλος τῆ 2)14 Σεπτεμβρ. ὑπεγράφη εἰρήνη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Κατ' αὐτὴν ἡ Τουρκία ἀνεγνώριζε τὴν ρωσικὴν προστασίαν τῶν ἡγεμονιῶν, τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Δαρδανελλίων ἐκηρύσσοντο ἐλεύθερα εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὄλων τῶν ἐθνῶν. ἀνεγνωρίζετο δὲ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις ὁ Μαχμούτ, ἔπρεπε καὶ νὰ ἀμείψῃ τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Τοῦ προσέφερε δὲ τὴν Κρήτην. Ἄλλ' ὁ αἰγύπτιος τοπάρχης δὲν ἱκανοποιεῖτο, τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ 1831 ἀπέστειλε μὲ στρατὸν τὸν Ἰβραήμ, ἵνα κατακτήσῃ τὴν Συρίαν. Τότε δὲ ὁ Μαχμούτ ἐκήρυξεν ἀποστάτας πατέρα καὶ υἱόν, ἀπέστειλε δὲ στρατὸν κατὰ τοῦ Ἰβραήμ, ὁ ὁποῖος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Κιλικίαν ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀρόντου. Τὴν δὲ 9)21 Δεκεμβρίου 1832 ἐνίκηθη εἰς τὸ Ἰκόνιον ἀπὸ τὸν Ἰβραήμ. Καὶ ἡ Τουρκία ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Ρωσίας, τῆς ὁποίας ὁ στόλος ἐφάνη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως τέλους τῆς Γαλλίας ὑπεγράφη εἰρήνη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1833 εἰς τὴν Κιουτάχειαν. Ὁ Μαχμούτ παρεχώρησεν εἰς τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν μέρος τῆς Κιλικίας καὶ τὴν Συρίαν. Ἰδιαιτέρα δὲ συνθήκη ὑπογραφεῖσα εἰς τὸ Οὐγγιὰρ - Ἰσκελεσι μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας καθίστα σχεδὸν ὑποτελῆ τὴν δευτέραν εἰς τὴν πρώτην. Γαλλία ὅμως καὶ Ἀγγλία δὲν τὴν ἀνεγνώριζαν. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο αὗται δυνάμεις ἀντηγωνίζοντο μεταξύ των. Ἡ Γαλλία ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Ἄλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξεμηδενίσθη τῆ 12)24 Ἰουνίου 1839 ἀπὸ τὸν Ἰβραήμ εἰς τὸ Νισίπ παρὰ τὸν Εὐφράτην. Ταυτοχρόνως ὅμως ὁ Σουλτάνος ἀπέθανεν.

Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἄβδουλ Μετζιτ (1839-61).

Αἱ δὲ δυτικάι δυνάμεις ἀντιδρῶσαι κατὰ τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας ἀπέστειλαν τοὺς στόλους των εἰς τὰ Δαρδανέλια. Τότε ἡ Ρωσία παρήτησε τὰ πλεονεκτήματά της ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Οὐγγιάρ-Ἰσκελεσι καὶ ἠθέλησε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία ὅμως ἠὐνόει τὸν Μεχμέτ - Ἀλῆν. Ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἀντέδρων κατ' αὐτῆς καὶ οἱ ὄροι, οἱ προταθέντες ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἔγιναν δεκτοί. Κατὰ τοὺτους ὁ Μεχμέτ - Ἀλῆς ἐκηρύσσειτο κληρονομικὸς τοπάρχης τῆς Αἰγύπτου καὶ πασᾶς τῆς Παλαιστίνης, ἡ δὲ Συρία ἀπεδίδοτο εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ Γαλλία τέλος ἔστερξεν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Μεχμέτ - Ἀλῆς, ἐδυστρόπει νὰ συμμορφωθῇ αὐστροαγγλικὸς στόλος ἐστάλη νὰ βοηθήσῃ τοὺν Τούρκου εἰς τὴν Συρίαν. Τέλος ἐνεφανίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας ὁ Κάρολος Νάπιερ μὲ μέρος τοῦ στόλου, ὁ δὲ Μεχμέτ - Ἀλῆς ἔστερξε τότε νὰ ἀναγνωρισθῇ κληρονομικὸς διοικητῆς τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Ἄβδουλ - Μετζιτ προέβη καὶ εἰς μεταρρυθμίσεις. Καὶ διάταγμα (τὸ περίφημον Χάτι-σερίφ τοῦ Γκιουλ - χανέ), ἐξεδόθη περὶ αὐτῶν. Ἄλλὰ περὶ τούτου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Κριμαϊκὸς πόλεμος.— Διὰ τῶν διομολογήσεων τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Γαλλίαν (1535, 1675 καὶ 1740), ἡ φύλαξις τῶν ἱερῶν τόπων τῆς Παλαιστίνης εἶχε χορηγηθῆ εἰς καθολικοὺς Γάλλους. Ἄλλ' ἡ Ρωσία ἀπὸ τοῦ 1634 διὰ φερμανίων, κατὰ καιροὺς ἐκδοθέντων, ὑπενόμεισε τὰ δικαιώματα ταῦτα τῶν Γάλλων. Ὅτε δὲ ὁ Λουδοβίκος

Ναπολέον ἔγινε πρόεδρος τῆς δευτέρας γαλλικῆς δημοκρατίας, ὑπεστήριξε τοὺς καθολικοὺς Γάλλους τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἡ Πύλη ἠθέλησε τότε νὰ φανῆ εὐάρεστος καὶ εἰς τοὺς Ρώσους καὶ εἰς τοὺς Γάλλους. Καὶ διὰ τῆς διατάξεως τῆς 28 Ἰανουαρίου 1852 ὥρισεν ὅτι αἱ κλεῖδες τῆς βορείου καὶ νοτίου πύλης τῆς ἐκκλησίας τῆς Βηθλεὲμ καὶ τοῦ σπηλαίου τῆς Ἁγίας Φάτνης ἔπρεπε νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς Λατίνους. Διὰ φερμανίου ὅμως, ἐκδοθέντος κατόπιν πιέσεων τῆς Ρωσίας, ἐπεκύρωσεν ἐκ νέου τὸ ἔθος νὰ δίδωνται αἱ κλεῖδες εἰς τοὺς Ἑλληνας, Λατίνους καὶ Ἀρμενίους. Οἱ Γάλλοι τότε ἠγανάκτησαν, οἱ δὲ Ρῶσοι ἐπέμειναν νὰ ἀναγγεῖθῃ δημοσίᾳ ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη. Εἰς δὲ τὸν Ἀριφ-μπέην, διοικητὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀνατέθη ἡ ἀνακοίνωσις τῆς ἀποφάσεως τῆς Πύλης εἰς τοὺς ἀντιζήλους. Οὗτος ὅμως παρεῖλκυσε τὸ ζήτημα. Τότε ἡ Ρωσία ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν πρίγκηπα Μεντζικῶφ, ῥῶσον σωβινιστὴν καὶ χωρὶς διπλωματικὴν πείραν, ἵνα ἀξιῶσῃ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος καὶ τὴν προστασίαν τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας.

Ἄλλ' αἱ ἐνέργειαι τοῦ Μεντζικῶφ ἐδείκνυον ὅτι κάθε ἄλλο παρὰ συνδιαλλαγὴν ἐπεδίωκε. Τότε δὲ καὶ ὁ Ναπολέον, ἀνακηρυχθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ αὐτοκράτωρ, ἔχων δὲ καὶ προσωπικοὺς λόγους κατὰ τοῦ τσάρου, ἀπέστειλε τὸν γαλλικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἠγκυροβόλησεν εἰς τὴν Σαλαμίνα. Ἡ Ἀγγλία ἔδειξε κατ' ἀρχὰς ἀδιαφορίαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Καὶ ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς Ἀβερδην, φίλος τοῦ Τσάρου, ἦτον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης. Μὲ τοῦτον δὲ ὁ τσάρος ἐπεθύμει νὰ συνεργασθῇ πρὸς τελείαν

ἔξόντως καὶ διανομὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Καὶ περὶ τούτου ὠμίλησε μὲ τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Πετρούπολιν σὲρ Χάμιλτον Σέϋμουρ. Ἄλλ' οἱ Ἄγγλοι εὐπρεπῶς ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις ταύτας. Ἀπέστειλαν ὅμως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρέσβυν τὸν Στράτφορντ Ρέδκλιφ, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ τσάρος εἶχε λόγους νὰ εἶναι δυσμενέστατος, καὶ ὁ ὁποῖος ἐνεθάρρυνε τοὺς Τούρκους εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῶν ρωσικῶν ἀξιώσεων. Ἐνεργήσας δὲ καταλλήλως ἐπέτυχε λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν Ἀγίων Τόπων, συμβιβάζουσαν κατὰ τὸ δυνατόν τὰς ἀξιώσεις τῶν Ρώσων καὶ τῶν Γάλλων.

Ἄλλ' ὁ Μεντζικώφ ἐπὶ τὰς ἡμέρας πρὸ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου εἶχε λάβει ἔγγραφα, συνταχθέντα μόλις εἶχε φθάσει εἰς Ρωσίαν ἢ εἰδησις τῆς ἀφίξεως τοῦ γαλλικοῦ στόλου εἰς τὴν Σαλαμίνα, καὶ εἶχε ζητήσει συνθήκην ἐγγυωμένην τὰ προνόμια καὶ πλεονεκτήματα τῶν ὀρθοδόξων. Ὁ Στράτφορντ ὅμως συνεβούλευσε τὴν Πύλην νὰ ἀπορρίψῃ τὰς προτάσεις ταύτας, ὑποδείξας μάλιστα ὅτι ἡ ἀγγλικὴ μοῖρα τῆς Μεσογείου ἦτο ἔτοιμος νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Τουρκίαν. Τότε ὁ Μεντζικώφ, προκαλέσας καὶ ὑπουργικὴν κρίσιν, ἔλαβε καὶ παρὰ τοῦ νέου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆ 6 Μαΐου, προφορικὴν ἄρνησιν, Ἡ ἀντίστασις αὕτη τῆς Πύλης ἀπεδόθη προσωπικῶς εἰς τὸν Στράτφορντ ὑπὸ τοῦ τσάρου, νομίζοντος ἄλλως τε, ὅτι ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἀπετροπιάζετο τὸν πόλεμον. Καὶ τῆ 20 Ἰουνίου 1853, ὁ ῥωσικὸς στρατὸς διετάχθη νὰ διαβῇ τὸν Προυθον καὶ νὰ καταλάβῃ τὰς ἡγεμονίας.

Ἄλλ' οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν, μαθόντες ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ ὑπε-

στηρίζοντο ἀπὸ δυτικὰς τὰς δυνάμεις δὲν ὑπήκουσαν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ τσάρου περὶ διαρρηξέως πάσης σχέσεως πρὸς τὴν Πύλην, ἔφυγαν δὲ εἰς τὴν Βιέννην. Ἡ δὲ Αὐστρία ἐθορυβήθη ἐκ τῆς καταλήψεως τῶν ἡγεμονιῶν, ἡ Πρωσσία ἠνώθη μὲ τὴν Αὐστρίαν, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἄγγλία ἀπέστειλαν τοὺς στόλους εἰς τὰ Μπεςίκια. Καὶ ἐγένετο μὲν ἀπόπειρα, ὅπως σταματήσῃ ὁ πόλεμος διὰ τῆς περιφήμου διακοινώσεως τῆς Βιέννης, ἀποσταλείσης πρὸς τὴν Πύλην, κατόπιν συνεννοήσεων τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι ἡ Ρωσία δὲν ἐδέχθη τὴν τροποποίησίν της, τὴν γενομένην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε δὲ ἡ μὲν Πύλη ἐκάλεσε τὴν Ρωσίαν νὰ ἐκκένωσῃ τὰς ἡγεμονίας, ὁ δὲ ἀγγλικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια.

Οὕτω πῶς ἤρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων. Καὶ ὁ Ὅμηρ - πασᾶς διαβὰς τὸν Δούναβιν, ὠχυρώθη εἰς τὸ Καλαφάτιον καὶ ἐνίκησε τοὺς Ρώσους εἰς τὴν Ὀλτενίτσαν. Ἄλλ' ὁ ρωσικὸς στόλος τοῦ Εὐξείνου κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν (18 Νοεμβρίου 1853) εἰς τὸν λιμένα τῆς Σινώπης. Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα ἐξῆψαν τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα εἰς τὴν Ἄγγλιαν. Καὶ τελεσίγραφον ἀπαιτοῦν τὴν ἐκκένωσιν τῶν ἡγεμονιῶν, ἐστάλη ἐκ Λονδίνου καὶ Παρισίων εἰς τὴν Πετρούπολιν. Μετ' αὐτὸ δὲ ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος.

Ὁ δὲ Ρῶσος πρίγκηψ Γορτσακῶφ, διαβὰς τῇ 12 Μαρτίου 1854 τὸν Δούναβιν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Δοβρουτσάν καὶ ὁ σὲρ Κάρολος Νάπιερ, μὲ τὸν ἀγγλικὸν στόλον, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Βαλτικὴν, ὅπου ὅμως τίποτε σχεδὸν δὲν ἐπέτυχεν. Ταυτοχρόνως οἱ συμμαχικοὶ στρατοὶ ὑπὸ τὸν ἄγγλον Ράγ-

λαν καὶ τὸν γάλλον Saint Arnaud ἑστρατοπέδευσαν εἰς τὰ Δαρδανέλλια καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Βάρναν. Εἰς τὴν Σιλίστριαν δὲ Τοῦρκοι καὶ Ἄγγλοι ἀπέκρουσαν τὸν Πάσκειβιτς. Καὶ τέλος τῇ 21 Ἰουλίου οἱ Ρῶσοι ὑπεχώρησαν πέραν τοῦ Προύθου, ἀφοῦ μάλιστα ἀπέβη ἀπειλητικὴ καὶ ἡ στάσις τῶν Αὐστριακῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους συνετάσσοντο καὶ οἱ Πρωῶσοι. Οἱ Αὐστριακοὶ τότε κατέλαβον τὰς ἡγεμονίας. Ἐν τούτοις οἱ Βούλγαροι ἔμειναν ἀδιάφοροι, οἱ δὲ Μαυροβούνιοι καὶ οἱ Σέρβοι, συμπαθοῦντες πρὸς τοὺς Ρῶσους, ἐδήλωσαν οὐδετερότητα. Πρὸς τοὺς Ρῶσους συνεπάθουν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἐνόμισαν εὐκαιρον τὴν περίστασιν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Τουρκίας. Πράγματι ἄτακτα σώματα Ἑπτανησίων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἐπέδραμον τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁργισθεῖσα ὁμως ἡ Πύλη ἀπέστειλε τῇ 7 Μαρτίου τελεσίγραφον εἰς τὰς Ἀθήνας, ζητοῦσα τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἀνταρτῶν ὀξιομάτικῶν, τῶν ἀρχηγῶν τῶν σωμάτων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐκρίθη ἱκανοποιητικὴ, διέκοψε τὰς σχέσεις. Αἱ δυτικαὶ δυνάμεις ἐπίεσαν τότε τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου, κατέλαβον τὸν Πειραιᾶ, τὸν ὁποῖον κατειχόν μέχρι τοῦ 1857. Ἐκτὸς τούτου χολέρα ἐπεδήμησεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπεδεκάτισε τὸν πληθυσμόν, ληστεία δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ὕπαιθρον.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατηγὸς Ράγλαν διετάχθη νὰ προβῇ εἰς τολμηρότατον ἐπιχείρημα, νὰ πολιορκήσῃ τὴν Σεβαστούπολιν τῆς Κριμαίας. Ὁ Saint Arnaud εἶχε διαταγὴν νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Καὶ τῇ 1 Σεπτεμβρίου οἱ σύμμαχοι

στρατοὶ κατέλαβον χωρὶς ἀντίστασιν τὸν λιμένα τῆς Εὐπατορίας (37,000 Γάλλοι, 27,000 Ἄγγλοι καὶ 7,000 Τοῦρκοι), τῇ δὲ 7 Σεπτεμβρίου ἐξεκίνησαν πρὸς τὴν Σεβαστούπολιν, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν χώραν.

Διὰ τοῦτο ἡ πορεία των ἀπέβη περιπετειώδης καὶ ἐπικίνδυνος. Κατώρθωσαν ἐν τούτοις νὰ καταλάβοιεν τὸν Μπαλακλαβᾶν, λιμένα πρὸς νότον τῆς Σεβαστουπόλεως. Δὲν συνεφώνουν ὅμως περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς πολιορκίας. Καὶ ὁ μὲν Ράγλαν καὶ ὁ Λάϋογς (ἀρχηγὸς τῆς μοίρας) ἠθέλον ἄμεσον δρᾶσιν, ὁ Burgogne ὅμως καὶ Κανρομπέρ, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Σαὶντ Ἄρνώ, ἐφρόνουν ὅτι ἔπρεπε πρῶτον νὰ ἀποβιβασθοῦν τὰ πολιορκητικὰ πυροβόλα. Ἐπῆλθεν οὕτω ἀναβολὴ τῆς πολιορκίας, τὴν ὁποίαν ὠφελήθησαν ὁ μηχανικὸς τῶν Ρώσων Τότλεμπεν καὶ ὁ Κορνιλόφ διὰ νὰ ὀχυρώσουν τὸν πύργον Μαλακώφ. Τέλος ἡ πολιορκία τῆς Σεβαστουπόλεως ἤρχισε τῇ 5 Ὀκτωβρίου. Ἄλλ' οἱ πολιορκηταὶ προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μεντζικώφ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνακτήσει τὸν λιμένα τοῦ Μπαλακλαβᾶ, ὅπου μὲ δυσκόλιαν συνεκρατήθησαν οἱ σύμμαχοι. Φοβερὸς ὅμως τυφὸν συνέτριψε τῇ 2 Νοεμβρίου 21 πλοῖα μεταγωγικὰ καὶ χιονοθύελλα προεδήλου εἰς τοὺς συμμάχους τὴν δοιμύτητα τοῦ ρωσικοῦ χειμῶνος. Χολέρα ἔπειτα ἀπεδεκάτιζε τοὺς στρατοὺς (εἰς ἕξ μῆνας ἀπέθανον 10,053 Ἄγγλοι). Ὡς ἐκ τῶν ἀτυχημάτων δὲ τούτων τὸ ὑπουργεῖον Ἄβερδην παρητήθη καὶ ὁ Πάλμεστον ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπηκολούθησαν διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, ἀκαρποὶ ὅμως, ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ τσάρος Νικόλαος Α' τῷ 18 Φεβρουαρίου 1855. Ὁ νέος δὲ Ἀλέξανδρος Β' ἐξηκο-

λούθησε τὰς διαπραγματεύσεις. Οἱ σύμμαχοι ὄμως ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβον βοήθειαν ἀπροσδόκητον, 15,000 στρατιώτας Ἰταλοὺς ὑπὸ τὸν Λαμάρμοραν. Καὶ τότε ὁ βομβαρδισμὸς τῆς Σεβαστουπόλεως ἐπανελήφθη, πρὶν ἀκόμη λήξουν αἱ διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης ἐν Βιέννῃ. Τέλος δὲ μετὰ πολλὰς διακυμάνσεις τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὄπλων ἡ Σεβαστουπόλις ἔπεσε τῇ 28 Αὐγούστου. Ὅλοι τότε ἐπόθουν τὴν εἰρήνην.

Καὶ πρὸς συνομολόγησιν αὐτῆς συνῆλθε τῇ 13 Φεβρουαρίου 1856 συνδιάσκεψις εἰς τοὺς Παρισίους. Ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη ταχέως. Κατ' αὐτὴν οἱ σύμμαχοι ἐπανεδίδον εἰς τοὺς Ρώσους, ὅσους εἶχον κυριεύσει κτήσεις εἰς τὴν Κριμαίαν, ἡ Ρωσία παρεχώρει εἰς τὴν Μολδαβίαν τὰ νότια τῆς Βεσσαραβίας καὶ τὸ δέλτα τοῦ Δουνάβεως, τοῦ ὁποίου ὄμως τὰς ἐκβολὰς θὰ ἐπώπτευν ἐπιτροπεία, περιλαμβάνουσα ἀντιπροσώπους ὄλων τῶν ὑπογραψάντων τὴν συνθήκην κρατῶν. Ἐκηρύχθη δὲ ἐλευθέρως καὶ ἡ ναυσιπλοΐα εἰς τὸν Δούναβιν, ἐκηρύχθη οὐδέτερος ὁ Εὐξείνους καὶ οἱ λιμένες του ἐκλείσθησαν εἰς τὰ πολεμικὰ τῶν παριστρίων αὐτοκρατοριῶν. Οἱ ὑπογράψαντες τὴν συνθήκην ὑπεχρεώθησαν νὰ σέβωνται τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας.

Ἄλλα δὲ ἄρθρα αὐτῆς προενόουν περὶ τῆς εὐημερίας τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Καὶ ὁ Ἄβδουλ Μετζὶτ ἀνεκρίνωσεν εἰς τὰς λοιπὰς συμβαλλομένας δυνάμεις τὸ Χάτι - Χουμαγιὸν τῆς 6 Φεβρουαρίου 1856 παρέχον ἐλευθερίαν λατρείας καὶ ἀστικὴν ἰσότητα ὄλων τῶν ὑπηκόων του. Αἱ δὲ δύο ἡγεμονίαι ἔπρεπε τοῦ λοιποῦ νὰ ἀπο-

λαύωσι τῶν προτέρων προνομίων, νὰ ἔχουν δὲ ἴδιον στρατὸν καὶ πολίτευμα. Ἄλλ' οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ὄρων τῆς συνθήκης ταύτης δὲν ἐτηρήθησαν, ὡς ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας καὶ ἡ ἰσονομία τῶν ὑπηκόων της.

Τὸ Χάτι-Χουμαγιὸν ἐπεκύρωσε τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Γκιουλ-χανέ τοῦ 1839, καὶ ἐξεδόθη εἰς τοὺς Παρισίους μίαν ἑβδομάδα πρὶν συνέλθῃ ἡ συνδιάσκεψις. Κατ' αὐτοῦ ὁμοῦ προεκλήθη ἀντίδρασις ἐκ τοῦ φανατισμοῦ τῶν Τούρκων, τὴν δὲ ὥστε ἐφονεύθησαν εἰς τὴν Τζέδδαν τῆς Ἀραβίας οἱ πρόξενοι Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ διεπράχθησαν ὠμότητες εἰς τὸν Λίβανον. Παρ' ὀλίγον δὲ νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ ἡ Κρήτη. Καὶ εἰς μὲν τὸν Λίβανον οἱ Δροῦσοὶ ἀνάμιχθέντες εἰς τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα εἶχον οἱ Μαρωνῖται γεωκτῆμονες μετὰ τοὺς χωρικοὺς περὶ τῶν γαιῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ὑπέθαλπον οἱ Τούρκοι, ἤρχισαν (τῆ 15 Ἀπριλίου 1860) νὰ σφάζουν τοὺς Μαρωνίτας, ὑποστηριζομένους ὡς καθολικοὺς ὑπὸ τῶν Γάλλων, τοὺς ὁποίους πάλιν κατηγοροῦν οἱ Ἄγγλοι. Οἱ Γάλλοι τότε ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν στρατόν. Ἄλλ' ὁ Ἄγγλος Ρῶσσελ προέτεινε ἰδίαν σύμβασιν. Ἡ Ρωσία πάλιν ἤθελε σύμβασιν περὶ ὅλων καθόλου τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας, δυσηρεστημένη ἐκ τῆς κακῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Χάτι - Χουμαγιού. Τέλος δὲ ἀπεφασίσθη νὰ ἀποσταλοῦν 12,000 Εὐρωπαῖοι, ἐκ τῶν ὁποίων τὰς 6,000 ἔδωκεν ἡ Γαλλία. Πρὶν ὁμοῦ ἀκόμη φθάσουν οἱ Γάλλοι, ὁ Φουὰτ πασᾶς, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐτιμώρησε τοὺς ἀτακτῆσαντας Δροῦσους καὶ ἡ γαλλικὴ ἐκστρατεία κατέληξεν εἰς ἀπλοῦν περίπατον. Τότε δὲ διεθνῆς ἐπιτροπεία ἀπεφάσισε τὴν διοργάνωσιν τοῦ Λιβάνου εἰς αὐτόνομον ἐπαρχίαν μετὰ πρωτεύουσαν τὸ Ντεϊρ

ἐλ - Καμιὰ με συμβούλια ἐπαρχιακὰ καὶ κατὰ διαμερισμάτα, με ἐγκώριον ἀστυνομίαν. Καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ χάρτου ἐκείνου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία προῦξις τοῦ Ἀβδουλ-Μετζίτ, ἀποθανόντος τῇ 13 Ἰουνίου 1861. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς αὐτονομίας κατέδειξεν ἀτελείας, ὑπεγράφη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νέος χάρτης περὶ αὐτῆς τῇ 25 Αὐγούστου 1864.

Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις 1866-9.— Εἰς δὲ τὴν Κρήτην μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν τοῦ 1841, ἐπεκράτησεν ὀπωσοῦν ἡσυχία. Ἀλλὰ τῷ 1858 ἔνοπλοι περὶ τὰς 8,000 ἠπέλησαν βίαν συγκεντρωθέντες εἰς τὰ Περιβόλια τῶν Χανίων, ἔαν δὲν ἐξετελοῦντο αἱ ὑποσχεθεῖσαι μεταρρυθμίσεις τοῦ Γκιουλ-χανέ, αἱ ἐπικυρωθεῖσαι ἀπὸ τοῦ Χάτι-Χουμαγιούν τοῦ 1856. Εἰς τὸ κίνημα τοῦτο ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ καταθλιπτικὴ εἴσπραξις τῶν φόρων, καὶ ὁ ἀποδοκιμασθεὶς τρόπος τῆς ὁδοποιΐας ἐκ μέρους τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Βελῆ-πασᾶ. Κυρίως ὅμως οἱ Κρητῆς ἐπεδίωκον τὴν ἔνωσιν τῶν μετὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ τοῦλάχιστον ἴδρουσιν ἡγεμονίας ὑπὸ τὸν Καλλεργην, τὸν ἥρωα τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἑλλάδι τοῦ 1843. Καὶ ἡ Γαλλία εἰς τοῦτο τοὺς ὑπεστήριξεν. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἀντικατέστησε τὸν Βελῆν διὰ τοῦ Σαμῆ πασᾶ καὶ ὑπεσχέθη καὶ παραχωρήσεις συμφώνους πρὸς τὸ Χάτι - Χουμαγιούν.

Ταύτας ὅμως δὲν ἐξετέλεσεν ὁ κατόπιν τοῦ Σαμῆ γενικὸς διοικητῆς Ἰσμαήλ πασᾶς παρὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν Κρητῶν, τῶν ὁποίων τὴν δυσφορίαν ἠϋξησαν καὶ δύο κακαὶ συγχομιδαί, ἕως οὗ τὰν Μαΐον τοῦ 1866 συνήλθον 4,000

εἰς τὰ Περιβόλια διὰ τὰ συσσεφθοῦν. Καὶ οὗτοι ὑπέβαλον αἴτησιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεπονοῦντο διὰ τὴν καταθλιπτικὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων, διὰ τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν ὁδῶν, διὰ τὴν τοκογλυφίαν, κατὰ τῆς ὁποίας ἐξήτησαν τὴν ἴδρυσιν τραπέζης, διὰ τὰ δικαστήρια καὶ δι' ἄλλα ἀκόμη, ἐξήτουν δὲ μόνον μεταρρυθμίσεις. Ἀργότερον ὅμως ὑπέβαλον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Ρωσίαν αἴτησιν περὶ ἐνώσεως.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Κλάρενδεν, ὑπουργὸς τότε τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, καὶ ὁ διάδοχός του Στάνλεϋ καὶ ὁ Γάλλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ὑποστήριξαν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Οἱ Κρητες ὅμως πάλιν δὲν ἠσύχασαν. Ἡ δὲ Τουρκία, παραχωρήσασα τὴν νῆσον εἰς τὸν χεδίβην τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαήλ, ὑποστηριζόμενον εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς Γαλλίας, συνήνεσε νὰ ἀποβιβασθοῦν στρατεύματα αἰγυπτιακὰ καὶ οἱ Τουρκοκρητες συνεκέντρώθησαν εἰς τὰ τρία μεγάλα φρούρια τῆς νήσου. Τότε δὲ οἱ Κρητες συνῆλθον εἰς τὰ Σφακία (τῆ 21 Αὐγούστου 1866) καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἐνωσιν. Ἡ ἐπανάστασις οὕτω ἤρχισεν, εἰς τὰ Πηγάδια τῶν Ἀποκορώνων ἐνικήθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ τὸν Ἰσμαήλ διεδέχθη ὁ Ἀλβανὸς Μουσταφᾶ πασᾶς ὁ Κιριτλῆς, αὐστηρὸς καὶ ἀνηλεής, μὲ βοηθὸν τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Αἰγύπτου, Κρητὰ καὶ τοῦτον τουρκεύσαντα.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπανάστασις ἐξήγειρεν ὡς ἦτον ἐπόμενον ἐρεθισμόν. Ἄλλ' αἱ ἀλλεπάλληλοι κυβερνήσεις ἐτήρησαν μᾶλλον παθητικὴν στάσιν, ὑπεβοήθησαν ὅμως τὴν ἐπανάστασιν, ἢ ὁποία εἶχε τρεῖς διοικήσεις, τὴν δυτικὴν (Ζυμβρακάκις), τὴν κεντρικὴν (Κορωναῖος) καὶ τὴν ἀνατολικὴν (Κόρακας), ἐνῶ

τὸ μικρὸν ἀτμόπλοιον Πανελλήνιον μὲ Ἄγγλους μηχανικοὺς ἀφόβως διέσχισε τὸν τουρκικὸν ἀποκλεισμόν. Ἄλλ' ὁ Μουσταφᾶς κατῶρθωσε τῇ 12 Ὀκτωβρίου νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Ζυμβρακάκι εἰς τὸ Βαφέ. Καὶ τότε προσωρινῶς κατέπαυσεν ἡ ἐπανάστασις. Ὁ Κορωναῖος ὅμως ἐξῆψε καὶ πάλιν τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τὸ κέντρον, ἔχων τὸ στρατηγεῖόν του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀρκαδίου. Ἐντὸς δ' αὐτῆς εἶχον καταφύγει γυναικόπαιδα πολλά. Καὶ κατ' αὐτῆς ὑπερασπιζομένης ἀπὸ τὸν Ἑλληνα ἀξιωματικὸν Ἰω. Δημακόπουλον, ἐπετέθη ὁ Μουσταφᾶς. Ἀπεκρούσθη ὅμως. Τέλος δὲ τῇ 9 Νοεμβρίου οἱ Αἰγύπτιοι διέρρηξαν τὴν σιδηρᾶν πύλην τῆς μονῆς καὶ εἰσῆλθον. Καὶ τότε ὁ ἡγούμενος Γαβριὴλ Μάνεσης, θέσας πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος ἀνετίναξε τὴν μονὴν καὶ κατέχωσε πολιορκητὰς καὶ πολιορκουμένους.

Ἡ θυσία δὲν ὑπῆρξε ματαία. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ συγκίνησις ὑπῆρξε μεγάλη. Συνεισφοραὶ σινελέγησαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Γαλλία ἐφαίνετο ἀποκλίνουσα τότε ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, ὡς καὶ ἡ Ρωσία. Ἡ Ἀγγλία ὅμως ἀντέτεινεν. Ἡ δὲ Τουρκία προέτεινε τὴν σύστασιν ἐπιτροπείας, τῆς ὁποίας θὰ μετεῖχον καὶ Κρητες, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως συντάξῃ νέον ὄργανισμόν. Ἄλλ' οἱ ἐπαναστάται ἴδρυσαν προσωρινὴν κυβέρνησιν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου μὲ διοικητὴν τὸν Δημ. Μαυροκορδάτον, ἄλλοτε ὑπουργὸν τῆς Παιδείας. Ἡ δὲ Πύλη ἀντὶ τοῦ Μουσταφᾶ ἔστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν Ὁμάρ-πασᾶν, ὁ ὁποῖος ὅμως διέπραξε πολλὰς ὁμοτήτας, ἐνίκηθη δὲ δις. Ἄλλο δὲ καταδρομικόν, τὸ Ἀρκαδίον,

μὲ πλοίαρχον τὸν Ἀναστάσιον Κουρεντήν, ἐξετέλει τολμηρὰ ταξείδια καὶ ἀφοῦ ἐπυρπολήθη διὰ νὰ μὴ συλληφθῆ, ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὴν Ἐνωσιν.

Ὁ δὲ ὑπουργὸς τὸν Ἐξωτερικῶν Χαροῖλ. Τρικούπης διεμαρτυρήθη διὰ τὰς ὁμότητες τοῦ Ὅμαρ. Καὶ τότε πλέον ὁ σουλτᾶνος προέβη εἰς συνδιαλλαγὴν καὶ ἀπέσειλε τὸν Ἀαλῆ-πασᾶν, ὁ ὁποῖος εἰς νέον ὀργανικὸν καταστατικὸν χάριτην τοῦ 1868 περιέλαβε τὰς διατάξεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐδιοικήθη ἡ νῆσος μέχρι τοῦ 1878. (Εἷς βαλῆς, εἰς στρατιωτικὸς διοικητῆς, δύο ὑπαρχοὶ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἓνας Χριστιανός, ἐπίσημοι γλῶσσαι ἡ ἑλληνικὴ καὶ τουρκικὴ, συνέλεισις ἐκ τεσσάρων ἐκλεκτῶν, ὄρισμός φορολογίας). Ἐν τούτοις ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθησεν ἀκόμη ἓνα ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ μὲν Κορωναῖος καὶ ὁ Ζυμβρακάκις ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ Λεωνίδας Πετροπουλάκις μὲ σῶμα ἐθελοντῶν ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κρήτην. Ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐπροκάλεσε πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν. Διότι τῇ 30 Νοεμβρίου 1868 ἐλήφθη εἰς τὰς Ἀθήνας τελεσίγραφον τῆς Τουρκίας. Πράγματι ὁ πόλεμος ἐπέκειτο. Ἀλλ' ὁ τελεσθεὶς τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1867, γάμος τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Ὀλγας, ἐμπόδισε τὰ σχέδια τῆς φιλοπολέμου φατρίας. Ἐν τούτοις τῇ 5 Δεκεμβρίου, ὁ πρέσβυς τῆς Τουρκίας εἰς τὰς Ἀθήνας Φωτιάδης βέης, ἐγκατέλιπεν αὐτάς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐκπνεύσει. Ὁ Πετροπουλάκις παρεδόθη εἰς τὸν Ἀσκυφον τῶν Σφακιῶν, ἡ δὲ Ἐνωσις ἀπεκλείσθη ἀπὸ τὸν Χόβαρτ-πασᾶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σύρου. Τέλος ἡ Πύλη ἐχορήγη-

σεν ὀνομαστικὴν ἀμνηστειάν καὶ διώρισε φιλελεύθερον πασῶν, τὸν Μεχεμέτ Ἀλῆν.

Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1876 καὶ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου.—Τὸ θέρος τοῦ 1875 ἀπλῆ ἀποστασία χωρίου ἀσῆμου τῆς Ἑρζεγοβίνης παρήγαγε κίνημα, καταλήξεν εἰς νέον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. Οἱ Βόσνιοι καὶ οἱ Ἑρζεγοβίνιοι χριστιανοὶ εἶχον καὶ αὐτοὶ πολλὰ εὐλογα παράπονα κατὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως, ἰδίως δὲ ἔνεκα τῆς βιαίας εἰσπράξεως τῶν καταθλιπτικῶν φόρων. Καὶ τῷ 1874 ἐξεργάγη ἐπανάστασις, ὁπότε δι' ὑπομνήματος πρὸς τοὺς προξένους ἐξετέθησαν τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ χριστιανοί. Καὶ οἱ ἐπαναστάται, ἀνακεφαλαιώνοντες τὰ δεινά των, ἐδήλουν ὅτι εἰς τὴν πατρίδα των δὲν ὑπάρχει ἀσφάλεια ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας.

Ἡ ἐπανάστασις τότε διεδόθη πρὸς ἀνησυχίαν τῆς Πύλης, λυσσώδης ἐμφύλιος πόλεμος ἦναψε μεταξὺ χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν καὶ ὁ Σουλτάνος ἐξέδωκε φιρμάνιον (τῆς 30 Νοεμβρίου), συμπληρωτικὸν τοῦ Χάτι-Χουμαγιὸν καὶ ὑποσχετικὸν μεταρρυθμίσεων. Ἄλλ' ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας κόμης Ἀνδράσσης δι' ἀνακοινώσεώς του τῆς 18 Δεκεμβρίου ἀπεφαίνετο ὅτι αἱ τουρκικαὶ μεταρρυθμίσεις ἦσαν ἀόριστοι καὶ ἔλλιπεῖς. Ταύτην δὲ ὑπεστήριξε καὶ ὁ Δέρβν, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις δὲν κατηνάσθη οὐδὲ μὲ τὸ συνταχθὲν εἰς τὸ Βερολῖνον ὑπόμνημα τῶν τριῶν αὐτοκρατοριῶν, τὸ προτείνον μέτρα κατασταλτικά, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ὑπεστηρίχθη ἀπὸ τὴν φιλότουρκον τότε ἀγγλικὴν κυβέρνησιν. Ἐφαίνετο δὲ

ὅτι ἡ ἐπανίστασις θὰ παρέσυρε τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Μαυροβουνίους εἰς πόλεμον. Καὶ ὁ μὲν Μιλᾶνος, ὁ ἡγεμὼν τότε τῆς Σερβίας, δὲν τὸν ἤθελε. Ὁ ἀντίζηλός του ὅμως Πέτρος Καραγεώργιεβις ἐξηρέθιζε τοὺς ἐπαναστάτας. Καὶ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαος δὲν ἔμενεν ἀδιάφορος πρὸς αὐτούς. Οὕτως ἠναγκάσθη καὶ ὁ Μιλᾶνος νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν πρωθυπουργὸν Ρίσιτις, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκδιώξει πρὸ ὀλίγου ὡς φιλοπόλεμον, καὶ ὁ ὁποῖος ἀπήτησεν, ὅπως ἡ διοίκησις τῆς Βοσνίας ἀνατεθῇ εἰς τὸν Μιλᾶνον ἀντικατοῦ φόρου. Τέλος δὲ τῆ 18 Ἰουνίου, ὁ Μιλᾶνος διὰ διαγέλματός του πρὸς τὸν σερβικὸν λαὸν ἀνήγγελλεν ὅτι ὁ στρατός του ἦτον ἕτοιμος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν χώραν. Τῆ δὲ 19 καὶ 20 Ἰουνίου 1876, ἡ Σερβία πρῶτον καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἔπειτα, ἐκήρυττον τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ταυτοχρόνως ὅμως ἐκινουῦντο καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὸν γνωστὸν Σταμπούλωφ καὶ ἀπὸ τὸν Στογιάννωφ ὥστε καὶ κίνημα, πολὺ ἄλλως τε ἀσίμαντον, ἐξεργάγῃ τότε ὑπὸ τὸν Μπενκόφσκη, τὸ ὁποῖον ὅμως τάχιστα κατέπνιξαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὠμότατα. Τοῦ κινήματος δὲ τούτου μετέσχε καὶ τὸ χωρίον Βατάκ, κείμενον πλησίον τῶν βορείων κατωφερειῶν τῆς Ροδόπης. Ἐπρόλαβεν ὅμως τὴν ἐξέγερσίν του ὁ Ἀχμέτ ἀγᾶς καὶ ὁ Μωχάμετ ἀγᾶς, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ χωρικοὶ παρεδόθησαν λαβόντες ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ μείνουν ἀβλαβεῖς. Ἐν τούτοις οἱ βασιβουζοῦκοι, οἱ συνοδεύοντες τοὺς δύο τούρκους ἀρχηγούς, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν καταφυγόντων ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν αὐλὴν τῆς Βουλγάρων καὶ τοὺς κατέσφαξαν. Ὑπελογίσθη ὅτι ἐκ τῶν

7.000 κατοίκων αἱ 6,000 ἐχάθησαν, 12,000 δὲ εἰς ὄλην τὴν Βουλγαρίαν.

Αἱ βουλγαρικαὶ ὤμοτῆτες ἐξήγειραν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κόσμου. Αὐτὸς ὁ Γλάδστων ἔγραψε τὸ πολυθρύλητον φύλλάδιόν του (Bulgarian Horrors). Ἐν τούτοις ὁ Ἀχμέτ ἀγᾶς ἔλαβε παρᾶσημον! Ἄλλὰ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπολεὶ πρέσβυς Ἕλλησι, ἐξεδήλωσαν ἐπισήμως τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἔκ τινος ἐπεισοδίου (κόρη Βουλγαρὶς ἀμφιβόλων ἡθῶν ἐξισλαμισθεῖσα συνελήφθη εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀπὸ Ἑλλήνας καὶ ὠδηγήθη εἰς τὸ ἀμερικανικὸν προξενεῖον), ἠρθεῖσθῃ ὁ μουσουλμανικὸς ὄχλος τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν προξένων Γαλλίας καὶ Γερμανίας (ὁ τελευταῖος ἦτον Ἀγγλος ὑπῆκοος), οἱ ὅποιοι ἐκρατήθησαν διὰ τῆς βίας εἰς τζαμίον καὶ ἐφῶνέυθησαν τῇ 24 Ἀπριλίου. Οἱ ἕξ φονεῖς ἐκρεμάσθησαν. Ἄλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς τὰ Μπεσίκια καὶ ὁ μέγας βεζύρης ἐπαύθη. Ὁ δὲ νέος βεζύρης καὶ οἱ ὁμόφρονές του ἠνάγκασαν τὸν σείχουλισλάμην νὰ ἐκδώσῃ φετφᾶν, διὰ τοῦ ὁποίου κατεβιβάζετο ἀπὸ τὸν θρόνον τῇ 17 Μαΐου ὁ Ἀβδουὺλ Ἀζίζ καὶ τὴν ἐπομένην ἀνηγορεύετο ὁ *Μουράτ Ε'*. Ἄλλὰ καὶ οὗτος καθηρέθη τῇ 19 Αὐγούστου, κριθεὶς ἀνίκανος καὶ τὸν διεδέχθη ὁ *Ἀβδουὺλ Χαμίτ Β'*. (1876—1909).

Ὁ νέος Σουλτᾶνος εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπανάστασιν εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην καὶ πόλεμον κατὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου. Κατ' αὐτὸν ἡ Σερβία ἐνικᾶτο. Ἄλλ' ὁ Ἰγνάτιεφ, πρέσβυς τῆς Ρωσίας εἰς τὴν Κων-

σταντινούπολιν, ἐξήτησε διὰ τελεσιγράφου ἀνακωχὴν ἐντὸς 48 ὥρων. Πράγματι ὑπεγράφη δίμηνος ἀνακωχή, παραταθεῖσα ἔπειτα μέχρι τῆς 17 Φεβρουαρίου 1877, τὴν ὁποίαν ἐπικολούθησεν εἰρήνη. Εὐτυχέστεροι εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἀπέβησαν οἱ Μαυροβούνιοι. Ὑπέγραψαν ὅμως καὶ οὗτοι ἀνακωχὴν. Τότε δὲ συνῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συνδιάσκεψις, ἣ ὁποία ὅμως κατέληξεν εἰς ἀποτυχίαν. Καὶ τῇ 11 Δεκεμβρίου κρότοι πυροβόλων ἀνήγγειλαν ὅτι προεκηρύχθη σύνταγμα μὲ γερουσίαν ἰσόβιον καὶ βουλήν. Ἐθνικὸν δὲ συμβούλιον ἤρνηθη νὰ δεχθῆ τὰς προτάσεις τῆς συνδιασκέψεως περὶ Μαυροβουνίου, Βουλγαρίας, Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης. Καὶ νέα μὲν συνδιάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἐπεχείρησε νὰ κανονίσῃ τὰ βαλκανικὰ ζητήματα. ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μιδάτ, ὁ σκηνοθέτης τοῦ συντάγματος ἔπεσεν, τὸ σύνταγμα κατελύθη καὶ ἡ Ρωσία συνάψασα στρατιωτικὴν σύμβασιν μὲ τὴν Ρουμανίαν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, τὸν τέταρτον καὶ τελευταῖον τοῦ 19 αἰῶνος.

Ὁ Ρῶσος στρατηγὸς Γοῦρκος κατέλαβεν αἰφνιδίως τὸν Τύρνοβον, διέβη ἔπειτα τὸν ΑἼμον καὶ κατέλαβε τὰ ὄπισθεν τῆς παρόδου τῆς Σίπκας. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτησε πανικός, ὡς ἐκ τῆς γοργῆς προελάσεως τῶν Ρώσων. Ἄλλ' ὁ Μεχμετ Ἀλῆς καὶ ὁ Σουλεϊμάν, ἀνακληθέντες ἀπὸ τὸ Μαυροβούνιον, ἀνεχάτισαν τοὺς Ρώσους. Ὁ Γοῦρκος ἐνικήθη εἰς τὴν Στάραν Ζαγοράν καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὸν ΑἼμον, ὁ δὲ Ὁσμάν πασᾶς, ὁ στρατοπεδεύων εἰς τὸ Βιδίνιον, κατέλαβε τὴν Πλεῦναν, μικρὰν, ἀλλ' ὄχυρὰν πόλιν. Ταύτην ἐπολιόρησαν οἱ Ρῶσοι ἀπὸ τῆς 8 Ἰουλίου,

κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεκρούσθησαν, ὡς καὶ μετὰ 10 ἡμέρας, παθόντες ἦταν πολὺ μεγαλυτέραν. Τότε δὲ ὁ μέγας δούξ Νικόλαος διὰ τηλεγραφήματός του, παρεκάλει τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρουμάνων Κάρολον νὰ διαβῆ τὸν Δούναβιν. Οὗτος ὅμως προετεινέν ὄρους, καὶ ὡς ἀρχιστράτηγος προσῆλθε καὶ τῇ 30 Αὐγούστου ἐκυρίεισε τὸ «ἀδάμαστον ὀχύρωμα τῆς Γριβίτσας.» Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ Πλεῦνα δὲν ἐπιπτε δι' ἐφόδων τὴν ἐπολιόρκησαν, ὅπως πάθη ἔλλειψιν ἐπιτηδείων ὁ Ὀσμάν. Καὶ οὗτος ἐπεχείρησεν ἕξοδον, ἀφοῦ ἔδειξε θαύματα ἀνδρείας, τῇ δὲ 28 Νοεμβρίου παρεδόθη ἡ Πλεῦνα. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἔπειτα οἱ Τοῦρκοι ἔχασαν τὸ Κάρς. Ἐνίκων δὲ καὶ οἱ Μαυροβούνιοι, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐνεθουσιάσθησαν κυρίως οἱ Ἄγγλοι, κατακτήσαντες ἀρκετὸν μέρος τῆς Ἑρζεγοβίνης. Τότε ἡ Πύλη ἐπεκατέστη τὴν ἐπέμβασιν τῶν δυνάμεων. Ἄλλ' ἡ Σερβία ἐκήρυξε καὶ πάλιν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἐνίκησεν εἰς τὸ Πιρότ, ἐνῶ οἱ Ρουμάνοι ἐπολιόρκουν τὸ Βιδίνιον. Ὁ δὲ Γουῆρκος διέβη καὶ πάλιν τὸν Αἴμον, κατέλαβε τὴν Σόφριαν καὶ ἐνίκησεν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν τὸν Σουλεϊμάν. Τῇ δὲ 8 Ἰανουαρίου 1878, οἱ Ρῶσοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σέρβοι ἔφθασαν μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Κοσσαφοπεδίου καὶ οἱ Μαυροβούνιοι κατέλαβον τὸ Ἀντίβαρι καὶ τὸ Ὀλκίνιον. Ἀλλὰ τῇ 19 Ἰανουαρίου 1878 ὑπεγράφη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἀνακωχή.

Ἡ προέλασις ὁμῶς τῶν Ρώσων ἐθορύβησε τὰς δυνάμεις. Ἡ Αὐστρία εἶχε μὲν ὑπογράψει μὲ τὴν Ρωσίαν τῇ 26 Ἰουνίου 1876 σύμβασιν ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἀλλ' ἐφοβεῖτο μὴ

δὲν ἐκτελεσθῆ αὕτη. Εἰς δὲ τὴν Ἀγγλίαν ὁ πρωθυπουργὸς Δισραήλης ἦτο κεκρηυγμένος φίλος τῶν Τούρκων. Ἐν γένει δὲ οἱ Ἀγγλοὶ ἀποκρούοντες τὴν ὑπερβολικὴν ἐνίσχυσιν τῆς Ρωσίας, ἀπέβαινον ὁσημέραι μᾶλλον φιλοπόλεμοι. Καὶ ὁ ἀγγλικὸς στόλος διετάχθη νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ρῶσοι προήλασαν πρὸς αὐτὴν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ προαστείου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὅπου ὁ μέγας δούξ Νικόλαος ἔστησε τὸ στρατηγεῖόν του εἰς ἀπόστασιν 16 χιλιομέτρων, ἐνῶ ὁ Ἀγγλος ναύαρχος ἐστάθμευεν παρὰ τὴν Πρίγκηπον. Ὁ Χαμίτ διέλυσε τότε (τῆ 2 Φεβρουαρίου) τὴν βουλήν καὶ ἀνέστειλε τὴν λειτουργίαν τοῦ συντάγματος.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα κατ' ἀρχὰς μὲν παρηκολούθησαν τὴν ἐξέλιξιν ὡς θεαταί, προητοιμάζοντο ὅμως συγχρόνως καὶ ἠγόραζον πολεμοφόδια. Ἀλλ' ἐν γένει οἱ πολιτευταὶ μεθ' ὅλα τὰ συλλαλητήριά τοῦ λαοῦ ἦσαν διστακτικοί. Ὅταν ὅμως ἡ Ρωσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθοῦν τὴν εὐκαιρίαν καὶ νὰ ταράξουν τὴν Τουρκίαν καὶ αὐτοὶ δι' ἐπαναστάσεων τῶν ἑλληνικῶν ὑποδούλων ἐπαρχιῶν, ἐφρόνουν δὲ ὅτι αἱ κομματικαὶ ἀντεγκλήσεις ἔπρεπε νὰ παύσουν. Καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου 1877 ἐσηματίσθη οἰκουμενικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν γηραιὸν ναύαρχον Κ. Κανάρην, περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς ἐπιφανεῖς πολιτικούς πλὴν τοῦ Βούλγαρη. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία δὲν ἔδειξε προθυμίαν νὰ ὑποστηρίξῃ τότε τὰ ἑλληνικὰ δίκαια. Καὶ ὁ λαὸς δὲν ἐφάνη πρόθυμος εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς Ρωσίας κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πλεύνας νὰ συμπράξῃ μαζύ της. Ἀλλ' ὅταν ἔφθασαν αἱ εἰδήσεις περὶ προελάσεως τῶν Ρώσων μέχρι Ἀδριανου-

πόλεως οἱ Ἕλληνες ἐξηρεθίσθησαν. Ἡ οἰκουμενικὴ παρητήθη, ὁ Κουμουνδοῦρος ἔγινε πρωθυπουργὸς (τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878) λαβὼν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Θ. Δελιγιάννην, δηλώσαντα τῇ 21 Ἰανουαρίου ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀποφασίσαι νὰ καταλάβῃ προσωρινῶς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας. Ἐπηκολούθησαν δὲ ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι Δομοκοῦ ὁ στρατός, ὅπου ὁμως ἐσταμάτησεν ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι θὰ συζητηθῇ καὶ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα. Αἱ ἐπαναστάσεις ὁμως κατεστάλησαν καὶ μόνον διαβεβαίωσις ἐδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν ὅτι ἂν ὑπακούσῃ εἰς αὐτήν, θὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια καὶ θὰ δοθῇ καὶ εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἀμνηστία. Καὶ εἰς τὴν Κρήτην δὲ ἀπέτυχεν ὁ ἀγών. Εἰς τὴν ἠρωϊκὴν νῆσον ἀπεβιβάσθη ὁ Χατζημιχάλης. Τὴν δὲ 3 Φεβρουαρίου 1878 ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἀπηύθυνεν ἔκκλησιν πρὸς τὰς δυνάμεις καὶ τὸ Πανελλήνιον ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα. Ἀλλὰ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Ἀγγλίας ἔγινεν ἀνακωχὴ τῇ 14 Μαΐου.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ ὑπογραφεῖσα μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων τῇ 19 Φεβρουαρίου 1878, ὥριζε τὴν ἴδρυσιν ἡγεμονίας βουλγαρικῆς ὑποτελοῦς εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ μέχρι τῆς Πρέσπας καὶ Ἀχρίδος. Εἰς τὴν Σερβίαν παρεχωρεῖτο λωρὶς ἐδάφους περιλαμβάνουσα τὴν Νύσσαν καὶ τὸ μικρὸν Σβόρνικ. Ἐπίσης τὸ ἔδαφος τοῦ Μαυροβουνίου ἠὺξάνετο κατὰ τὸ τριπλάσιον. Ἀνεγνωρίζετο ἔπειτα ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Σερβίας καὶ τῆς

Ρουμανίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὅμως ἡ Ρωσία ἤθελε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ νότιον μέρος τῆς Βεσσαραβίας. Ἡ Ρωσία ἐπεξετείνεται καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, λαμβάνουσα τὸ Ἄρδαχάν, τὸ Κάρς, τὸ Βαγιαζίτ καὶ τὸ Βατούμ. Ἀντὶ δὲ μέρους τῆς ἀποζημιώσεως, ἡ Ρωσία κατελάμβανεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως τὸ σαντζάκιον τῆς Τούλτσας, ἵνα τὸ ἀνταλλάξῃ μὲ τὴν νότιον Βεσσαραβίαν. Ἐπὶ πλέον ἡ Ρωσία θὰ ἐλάμβανε καὶ ἀποζημιώσιν 310,000,000 ρουβλίων. Ἡ Ρωσία ἤξιωσεν ἀκόμη αὐτονομίαν τῆς Βοσνίας καὶ τοῦ μὴ προσαρτωμένου εἰς τὸ Μαυροβούνιον μέρους τῆς Ἐρζεγοβίνης. Διὰ τὴν Κρήτην ἢ Τουρκία ὑπέσχετο νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868. Τέλος ἡ Τουρκία διὰ τοῦ ἀρθροῦ 16 ὑπεχρεώθη νὰ ἐκτελέσῃ χωρὶς ἀναβολὴν τὰς μεταρρυθμίσεις τῶν ἀρμενικῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ὄφειλε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ τῶν Κούρδων καὶ τῶν Κιρκασίων.

Ἐκαστος ἐννοεῖ ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη ἔλυε τὸ τουρκικὸν ζήτημα ὑπὲρ τῶν Σλάβων. Ἐμεγέθυνε τὴν Βουλγαρίαν πρὸς ζημίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, τὸ δὲ Μαυροβούνιον πρὸς ζημίαν τῆς Ἀλβανίας. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ὑπέβαλον διαμαρτυρίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὡς καὶ οἱ Μωαμεθανοί, οἱ Λαῶι (διὰ τὸ Βατούμ), οἱ Σέρβοι. Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ συνεκρότησαν σύνδεσμον διὰ νὰ ἀντιστοῦν μέχρι θανάτου. Οἱ δὲ Ρουμάνοι ἐξεδήλωσαν τὴν ἀγανάκτησίν των διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς Ρωσίας.

Ἡ δὲ Ἀγγλία τότε ἐδείχθη πρόθυμος νὰ προστατεύσῃ τὴν Ἑλλάδα, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἡ Βουλγαρία θὰ ἀπέβαινε ὡσικὴ ἐπαρχία. Ἄλλ' εἰς τὴν συνθήκην ἐννοεῖται ὅτι ἀντετίθητο καὶ ἡ Αὐστρία. Καὶ οἱ Γάλλοι ἔκλιναν πρὸς τοὺς Ἀγγλους. Ἡ

γενική αὕτη ἀποδοκιμασία τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου προεκάλεσε τὸ περίπυστον συνέδριον τοῦ Βερολίνου, τὸ ὁποῖον ἤρχισε τὰς ἐργασίας του τῇ 1 Ἰουνίου καὶ ἐτελείωσε τὴν πρώτην τοῦ ἐπομένου μηνός. Εἰς αὐτὸ ἀντεπροσώπευον γὰ διάφορα κράτη οἱ ἡγέται τῆς πολιτικῆς. Εἰς αὐτὸ ὁ Σώλσβαρου ὑπεστήριξε νὰ γίνουν δεκτοὶ καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρουμανίας. Καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἀναπτύξουν μόνον τὰς γνώμας των, νὰ μὴ ἔχουν δὲ δικαίωμα ψήφου. Τὸ συνέδριον ἵδρυσεν αὐτόνομον καὶ φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸν Σουλτᾶνον βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν μὲ λιμένα τὴν Βάρναν. Τὸ συνέδριον ἐπίσης ἵδρυσεν τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, ἐπαρχίαν αὐτόνομον μὲ χριστιανὸν γενικὸν διοικητὴν. Ἡ Βοσνία δὲ καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη ὠρίσθη ἵνα καταληφθῶν καὶ διοικηθῶν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν (τὴν κατάληψιν ταύτην ὑπεστήριξε πολὺ ἡ Ἀγγλία), ἡ ὁποία ἀκόμη ἐδικαιοῦτο νὰ διατηρῇ φρουράς καὶ νὰ ἔχη στρατιωτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ὁδοὺς εἰς τὸ σαντζάκιον τοῦ Νόβιπαζάρ. Καὶ ἐννοεῖται ὅτι ἡ προέκτασις αὕτη τῆς Αὐστρίας πρὸς χώρας, διεκδικουμένας ἀπὸ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Μαυροβουνίους, διέψευσε τὰς εὐλόγους προσδοκίας των. Ἡ Σερβία ἀνεγνωρίζετο ἀνεξάρτητος ἀναλαμβάνουσα καὶ δημοσίον χρέος τῆς Τουρκίας ἀνάλογον πρὸς τὰς νέας της κτήσεις. Τὸ Μαυροβούνιον ἀνεγνωρίζετο ἀνεξάρτητον καὶ ἐδιπλασιάζετο μόνον ἡ ἔκτασις του. Ἡ Ρουμανία ἀπέδιδεν εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ νότιον τῆς Βεσσαραβίας καὶ ἐλάμβανε τὸ σαντζάκιον Τούλιζας, μέρος δὲ τῆς Δοβρουτσᾶς ἐχορηγεῖτο εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ἡ Ἑλλὰς ὅμως τίποτε δὲν ἀπεκόμισεν ἀπὸ τὸ συνέ-

δριον. Ὁ ἀντιπρόσωπός της Θ. Δεληγιάννης ἐξήτησε τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης καὶ τὰς ὁμόρους χώρας τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ὥστε ὡς σύνορον νὰ χρησιμεύσῃ ὁ Πηνειὸς καὶ ὁ Θύαμις. Καὶ τὸ συνέδριον, κατὰ πρότασιν τοῦ γάλλου ἀντιπροσώπου Βάσιγκτων, ἐκάλεσε τὴν Πύλην νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοῦτο. Ἡ Κρήτη ἔμεινε τουρκικὴ καὶ μόνον ἡ Πύλη ὑπεσχέθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ Πύλη παρεχώρει εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ Ἀρδαχάν, τὸ Κὰρς καὶ τὸ Βατούμ, ἐκράτει ὅμως τὸ Βαγιαζίτ. Διὰ δὲ τοῦ ἀρθροῦ 61, ἡ Πύλη ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκτελέσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις τῶν ἀρμενικῶν ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' εἰδικὴν εὐθύνην περὶ τῆς Ἀρμενίας ἀνελάμβανεν ἡ Ἀγγλία ἕνεκα τῆς συμβάσεως περὶ Κύπρου, ὑπογραφείσης ἐσπευσμένως τῇ 22 Μαΐου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ νῆσος αὕτη θὰ διωκεῖτο καὶ θὰ κατεῖχετο ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὡς προσωρινὸς σταθμὸς αὐτῆς εἰς τὴν Ἀνατολήν μετὰ πληρωμὴν ἐνιαυσίου φόρου.

Ἀλλὰ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου οὔτε τὴν εἰρήνην τῶν Βαλκανίων ἐξησφάλισεν οὔτε παρέσχεν ἐγγύησιν περὶ τῆς καλῆς μεταχειρίσεως τῶν χριστιανῶν, ὅσοι ἔμειναν ὑπήκοοι τῶν Τούρκων. Καὶ οἱ ὅροι δὲ τῆς συνθήκης, τὴν ὁποίαν κατήρτισε, παρεβιάσθησαν ἀπὸ ὅλα τὰ κράτη, μικρὰ καὶ μεγάλα. Τὰ σύνορα τοῦ Μαυροβουνίου ἐτροποποιήθησαν, ἡ Ἑλλάς ἔλαβε μόνον μέρος τοῦ ἐδάφους, τοῦ δηλωθέντος ὅτι ἀνήκεν εἰς αὐτήν. Ὅπως οὐδέποτε ὅμως ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἀπετέλει πρόοδον πρὸς λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Τὰ τρία ἔτη μετὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτῆς κατηναλώθησαν

3 Ὀκτωβρίου 1878. Ἡ σύμβασις ὥριζε γενικὸν διοικητὴν ἐπὶ πενταετίαν σύμβουλον τοῦ ἐτέρου (ἀπὸ τὸ θρησκευμα τοῦ διοικητοῦ) θρησκευματος, γενικὴν συνέλευσιν (49 χριστιανοὶ καὶ 31 μωαμεθανοί), γλῶσσαν ἑλληνικὴν, διάθεσιν τῶν πόρων ὑπὲρ τῆς νήσου, ἐλευθεροτυπίαν, ἀμνηστειάν. Καὶ κατὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς διοικήσεως τοῦ Φωτιάδη πασᾶ, ἔχοντος ἀξιόλογον διοικητικὴν ἱκανότητα, ἡ νῆσος ἡσύχασεν.

Βουλγαρικὴ ἡγεμονία καὶ βαλκανικὰ ζητήματα.—

Ἡ ἴδρσις τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας ἀνετέθη εἰς τὴν Ρωσίαν, ἡ ὁποία ἀπέστειλεν ἐκεῖ τὸν πρίγκηπα Ντοντουκῶφ-Κορτσακῶφ, παρασκευάσαντα σχέδιον συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐψηφίσθη εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῶν τσάρων, τὸν Τύρνοβον τῇ 16 Ἀπριλίου 1879. Καὶ τὴν ἐπομένην ἐξελέγη ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ὁ πρίγκηψ Βάττεμπεργ Ἀλέξαυδρος. Οὗτος ὅμως ἦτον ἰσχυρογνώμων, εὐερέθιστος καὶ φλύαρος, γενναῖος ὅμως καὶ πολεμικός. Ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 1881, δυσκολευόμενος νὰ συνεργασθῇ μετὴν βουλῆν, ἐξήτησεν ἀνεύθυνον ἐξουσίαν ἐπταετῆ καὶ τὴν ἐπέτυχεν. Ἄλλ' ὅπισθεν τῆς ἐξουσίας του ταύτης ἐκρύπτετο ἡ Ρωσία. Δύο Ρῶσοι στρατηγοὶ ὁ Σομπόλεφ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Κάουλμπαρς, ἔγειναν ὁ ἓνας πρωθυπουργὸς καὶ ὁ ἄλλος ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Ἰδόντες ὅμως ὁ ἡγεμὼν καὶ ὁ λαὸς τὸν δεσποτικὸν τρόπον τῶν Ρώσων στρατηγῶν, ἐπανεφέραν τῷ 1883 τὴν ἰσχὴν τοῦ συντάγματος.

Τῆς δὲ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πρῶτος γενικὸς διοικητὴς διωρίσθη τῷ 1879 ὁ Ἀλέξανδρος Βογορίδης (Ἀλέκος-πασᾶς). Ἄμα ὅμως ἔληξεν ἡ πενταετής προθεσμία τῆς ἀρ-

ἀρχῆς τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, ἐνωτικῆ φατρία συνίστα τὸν διορισμὸν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, ὡς γενικοῦ διοικητοῦ. Διωρίσθη ὁμως ὁ ῥωσόφιλος Χρίστοβιτς ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαβριήλ-πασᾶς. Ἀλλὰ διὰ μυστικῆς συνελύσεως ὠρίσθη νὰ ἐκραγῆ ἐπανάστασις κατὰ Σεπτέμβριον 1885. Ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε τότε ἐπιστράτευσιν καὶ τῇ 9 Σεπτεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, καὶ κατέλαβεν αὐτήν. Ἡ δὲ Τουρκία πρὸς γενικὴν ἔκκληξιν ἀπεδέχθη τὸ τετελεσμένον τοῦτο γεγονός.

Τὰ δύο ὁμως βαλκανικὰ κράτη, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς, ἐζήτησαν ἀνταλλάγματα ἐδαφικά, οἱ δὲ Κρηῖτες ἐκήρυσαν πάλιν τὴν ἔνωσιν. Καὶ ὁ μὲν Μιλᾶνος, ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς τῇ 22 Φεβρουαρίου 1882, δὲν ἦτον δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν του, ἤρχισε τῇ 2 Νοεμβρίου τὰς ἐχθροπραξίας καὶ τῇ 4 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς συνῆψε τὴν μάχην τῆς Σλιβνίτσας, ὅπου εὗρεν ἀντίστασιν λυσιώδη ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅπου μετὰ τριημέρους συμπλοκὰς ἐνίκηθη. Οἱ δὲ Βούλγαροι μετὰ διήμερον ἄλλην μάχην εἰς τὸ Πιρότ ἐκυρίευσαν καὶ τὴν πόλιν ταύτην. Ἡ ὁδὸς πλέον πρὸς τὸ Βελιγράδιον ἦτον ἀνοικτὴ εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἐπενέβη ὑπὲρ τῆς Σερβίας καὶ τῇ 16 Νοεμβρίου ὑπεγράφη ἀνακωχὴ εἰς τὸ Πιρότ, τῇ δὲ 16 Φεβρουαρίου 1886, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, ἐπανῆλθε τὸ πρῶην καθεστῶς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψις περὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐπανελάβε τὰς ἐργασίας της καὶ τῇ 24 Μαρτίου ἀπεφάσισε νὰ ἀνατεθῆ ἡ γενικὴ διοικήσις αὐτῆς εἰς τὸν

Ἄλεξανδρον. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἡ χώρα προσηρτήθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὁ θρίαμβος οὗτος τῶν Βουλγάρων ἐξηρέθισε καὶ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ὁ Δελιγιάννης, ὁ τότε πρωθυπουργός, προέβη εἰς πολεμικὰς παρασκευάς, διὰ νὰ ἐπιτύχη ἀνταλλάγματα, τὴν βερολίνειον λεγομένην γραμμὴν. Ἄλλ' αἱ δυνάμεις πλὴν τῆς Γαλλίας, ὑποβαλοῦσης μόνον φιλικὰς συστάσεις, ἐκάλεσαν τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀποστρατευθῆ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Δελιγιάννης δὲν συνήνεσεν, αἱ πέντε δυνάμεις ἀνεκάλεσαν τοὺς πρέσβεις τῶν καὶ ἀπέκλεισαν τὰ ἑλληνικὰ παράλια. Τότε παρητήθη ὁ Δελιγιάννης καὶ ἐσχηματίσθη ὑπηρεσιακὸν ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Βάλβην. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Τρικούπης. Τὸ νέον ὑπουργεῖον, ἀφοῦ συνήψεν ἀνακωχὴν καὶ ἐσταμάτησε τὰς ἀψιμαχίας τῶν συνόρων μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐξέδωκε διάταγμα ἀφοπλισμοῦ, ἤρθη δὲ καὶ ὁ ἀποκλεισμός τῶν παραλίων τῇ 26 Μαΐου.

Ἄλλ' ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Ἄλεξανδρος, καταστάς ἀνυπότακτος εἰς τοὺς Ρώσους καὶ θέλων τὴν Βουλγαρίαν χάριν τῶν Βουλγάρων, ἐπέσυρε τὴν δυσμένειαν τῆς Ρωσίας, τῇ δὲ 9 Αὐγούστου 1886, κατόπιν στάσεως κατ' αὐτοῦ ἀξιωματικῶν φιλορώσων, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ φύγῃ. Συνεκροτήθη ὅμως τάχιστα ἀντεπανάστασις κατὰ τῶν στασιαστῶν καὶ κατηρτίσθη ἀπ' αὐτὴν προσωρινὴ τριμελής κυβέρνησις, τῆς ὁποίας μετεῖχε καὶ ὁ Σταμπούλωφ, καὶ ἡ ὁποία προσεκάλεσε τὸν Ἄλεξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ. Πράγματι ὁ Ἄλεξανδρος ἐπέστρεψε τῇ 17 Αὐγούστου. Δὲν ἔμεινεν ὅμως πέραν τῆς 25 Αὐγούστου, διότι ὁ τσάρος, πρὸς τὸν

ὁποῖον ἔστειλε τηλεγράφημα ἀφοσιώσεως, ἀπεδοκίμασε τὴν ἐπιστροφὴν του. Ἡ Ρωσία τότε ἔστειλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τὸν ὑποστράτηγον Νικὸλ Κάουλμπαρς, ἐπιδιώκουσα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐπιρροὴν της. Οὗτος ὅμως ἐδείχθη ἀδέξιος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐξηγγιώθη κατὰ τῆς Ρωσίας. Εὐκόλον δὲ δὲν ἦτο νὰ εὕρουν οἱ Βούλγαροι ἄλλον ἡγεμόνα, μολονότι ἀπετάθησαν εἰς πολλοὺς περιγικτικούς βλαστούς. Τέλος δὲ τῆ 25 Ἰουνίου 1887 ἐξελέγη ὡς ἡγεμὼν τῆς χώρας εἰς τὸν Τύρνοβον ὁ πρίγκιψ τοῦ Κοβούργου Φερδινάνδος.

Ἄλλ' ἡ Τουρκία εἶχε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τρία ζητήματα, σοβαρώτατα, τὸ ἀρμενικόν, τὸ κρητικόν καὶ τὸ μακεδονικόν. Καὶ οἱ μὲν Ἀρμένιοι, φυλὴ ἀπόλεμος γειτονεύουσα μὲ τοὺς ἀγρίους Κούρδους, διαμοιρασμένοι δὲ μεταξὺ τῆς Ρωσίας, Περσίας καὶ Τουρκίας καὶ ἐστερημένοι ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, ἐζήτησαν ἀπὸ τὸ βερολίνειον συνέδριον δι' ἀναφορᾶς των πολίτευμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Λιβάνου μὲ ἡγεμόνα χριστιανόν. Τὸ συνέδριον ὅμως ὑπεσχέθη μόνον μεταρρυθμίσεις. Καὶ ἐζήτησε μὲν ὁ Γλάδστων τῷ 1880 βελτίωσιν τῆς τύχης των, ἀντέστη ὅμως εἰς τοῦτο ὁ Βίσμαρκ. Μέχρι δὲ τοῦ 1889 τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἔδωκε καμμίαν ἀφορμὴν εὐρωπαϊκῆς ἀντιλήψεως. Τὸ ἔτος ὅμως τοῦτο ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ πρῶται εἰδήσεις περὶ βιαιοτήτων εἰς τὰς ἀρμενικὰς χώρας. Ἄλλ' οἱ Ἀρμένιοι ἦσαν ὑποπτοὶ ὄχι μόνον εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Ρώσους. Βραδύτερον δὲ κατὰ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ 1894 τὸ διαμέρισμα τοῦ Σασσὸν τοῦ βιλαετίου Βιτλὶς ὑπῆρξε τὸ θέατρον νέων ὤμοτήτων. Οἱ Κούρδοι, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τὸν Ζεκὴ πασᾶν, τοῦρκον στρατηγόν, κατέστρεψαν 24 χωρῖα ἀρμενικά.

Ἡ Ἀγγλία ἐζήτησε τότε διορισμὸν ἐξεταστῆς ἐπιτροπῆς, περιλαμβανοῦσης καὶ ἀντιπροσώπους τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ρωσίας, ἥτις ὁμως εἰργάσθη βραδύτατα καὶ ἀναβλητικώτατα. Τότε αἱ τρεῖς δυνάμεις ὑπέβαλον σχέδιον μεταρρυθμίσεων καὶ συλλαλητήρια ἔγιναν ὑπὲρ τῶν Ἀρμενίων εἰς τοὺς Παρισίους καὶ τὸ Λονδῖνον. Διαδήλωσις δὲ ἀρμενικῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γενομένη τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1895, ὡς ἀποτέλεσμα εἶχε τὴν σφαγὴν πολλῶν Ἀρμενίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα. Ἄλλα δὲ σφαγαί, πολὺ ἀγριώτεραι, ἐγένοντο εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνῶ οἱ πρέσβεις ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπέβαλλον νέον σχέδιον μεταρρυθμίσεων.

Καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἀνεβίβαζε τοὺς σφαγέντας εἰς 30,000. Τότε αἱ δυνάμεις ἐπέτυχον πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων των ὑπηκόων των νὰ ἔχουν καὶ δευτέραν φυλακίδα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ! Οἱ Ἀρμένιοι ὁμως ἐσφάζοντο. Στῖφος δὲ ἐξ αὐτῶν ἐκμανέντων, κατέλαβε τὸ κτίριον τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς, τὸ ὁποῖον ἀφήκαν, ἀφοῦ οἱ πρέσβεις ἐξησφάλισαν εἰς αὐτοὺς προστασίαν καὶ ἀσφαλῆ ἐξοδον. Μόλις ὁμως ἀνεχώρησαν, ἐξεμάνη ὁ τουρκικὸς ὄχλος, τῇ 15 καὶ 16 Αὐγούστου 1896, καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἔγινε συστηματικὴ σφαγὴ. Καὶ τὰ θύματα τῆς σφαγῆς ταύτης ὑπελογίσθησαν εἰς 6,000. Ὁ Γλάδστον τότε, ἰδιωτεύων, ἐκαυτηρίασε τὸν Χαμίτ ὡς «τὸν μέγαν δολοφόνον», Γάλλοι δὲ συγγραφεῖς τὸν ἐστηλίτευσαν ὡς «τὸν ἐρυθρὸν Σουλτᾶνον». Καὶ ὁμως καὶ τότε τίποτε δὲν ἔγινεν ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν Ἀρμενίων, καθόσον μάλιστα

αί δυνάμεις υπεχρεώθησαν νὰ στρέψουν τὴν προσοχὴν των καὶ πάλιν πρὸς τὴν Κρήτην.

Εἰς τὴν Κρήτην τῷ 1889 προεκλήθη νέα ἐπανάστασις ἐξ αἰτίας τῶν δύο φατριῶν, τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν συντηρητικῶν. Ὁ τότε δὲ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Χαρ. Τρικούπης ἔκαμε τὸ πᾶν διὰ τοῦ γενικοῦ προξένου ἐν Κρήτῃ Ἰ. Γρυπάρη ὅπως πνίξη τὸ κίνημα. Ἄλλ' ἡ μαγικὴ λέξις Ἐνωσις ἐξῆψε καὶ πάλιν τὴν ἔχθραν χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν. Ὁ Σουλτᾶνος τότε ἀνακαλέσας τὸν βαλῆν τῆς νήσου, ἐδημοσίευσε φιρμάνιον τῆ 12 Νοεμβρίου ἀκρωτικὸν τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, τὸ ὁποῖον παρήγαγεν ἀπερίγραπτον ἀπογοήτευσιν εἰς τὴν νῆσον. Ὁ δὲ Δεληγιάννης, διαδεχθεὶς τῷ 1890 τὸν Τρικούπην, ἐξηκολούθησε τὸ εἰρηρικὸν πρόγραμμα. Τρεῖς δὲ μωαμεθανοὶ διοικηταὶ ἀπεστάλησαν ὁ ἓνας κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἕως οὗ τῷ 1895 διωρίσθη ὁ χριστιανὸς Ἀλέξανδρος Καρθεοδωρῆς πασᾶς. Ἄλλ' οἱ Τουρκοκρητῆς δὲν ἠσύχαζαν. Φόνοι χριστιανῶν συνέβαινον. Καὶ τῆ 12 Μαΐου 1896 ἐξεργράγη εἰς τοὺς δρόμους τῶν Χανίων ἐπανάστασις. Ἡ Πύλη τότε ἐπανάφερε τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας καὶ διώρισε διοικητὴν τὸν χριστιανὸν Βέροβιτς. Καὶ συγχρόνως ἀπεφασίσθη νὰ διοργανωθῇ ἀπὸ εὐρωπαίους ἀξιωματικὸν χωροφυλακὴ ἐξ ἐντοπίων. Ἀνεβάλλετο ὅμως ἡ ἔναρξις τῆς διοργανώσεως, οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ συλλαμβάνουν ὑποψίας, στάσις δὲ τῶν Τουρκοκρητῶν εἰς τὰ Χανιά τῆ 23 Ἰανουαρίου 1897 καὶ πυρπόλησις τῆς χριστιανικῆς σενουικίας, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Οἱ χριστιανοὶ κατέλαβον τὸ Ἀκρωτήρ. μεταξὺ Χανίων καὶ Σούδας καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν.

Ἐπὶ τὸ ἄγγελμα τῆς σφαγῆς τῶν Χανίων ἠρέθισε τὰ πνεύματα εἰς τὰς Ἀθήνας. Καὶ ὁ Τρικούπης, ὁ ὁποῖος εἶχε συμβουλευθεὶς ἠσυχίαν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, εἶχεν ἀποθάνει εἰς τὰς Κάννας τῆς Γαλλίας. Πρωθυπουργὸς δὲ ἦτο καὶ πάλιν ὁ Δεληγιάννης, φιλοπόλεμος καὶ τώρα, ὅπως καὶ τῷ 1885. Καὶ ὁ μὲν δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἀπέπλευσε μὲ τορπιλικὰ διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν ἐνισχύσεων εἰς τὴν Κρήτην, ἑλληνικὸς δὲ στρατὸς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Τιμολέοντα Βάσσον ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον πρὸς Δ τῶν Χανίων τῇ 3 Φεβρουαρίου. Αὐθημερὸν οἱ ναύαρχοι τῶν πέντε δυνάμεων κατέλαβον τὰ Χανιά, ὅποθεν εἶχε φύγει ὁ τελευταῖος διοικητής. Τότε οἱ ἐπαναστάται προσέβαλον τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἄλλ' οἱ ναύαρχοι διὰ βομβαρδισμοῦ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσουν.

Ἡ σύγκρουσις τότε μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐπέκειτο. Ἡ (μυστικὴ) Ἐθνικὴ Ἐταιρεία ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν εἰς δρᾶσιν, 100 δὲ βουλευταὶ Ἄγγλοι δι' ἀναφορᾶς τῶν ἐνεθάρρυνον τὰ πλήθη νὰ ἐλπίζουσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐν τούτοις οὔτε ὁ Σουλτάνος οὔτε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐπεθύμουν τὸν πόλεμον.

Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.— Καὶ ὁμοίως τῇ 28 Μαρτίου ἔνοπλοι ὀμάδες τῆς ἐθνικῆς ἑταιρείας εἰσήλασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς ἐκ τούτου δὲ τῇ 5 Ἀπριλίου ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, ἐξασφαλίσασα τὴν οὐδετερότητα τῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας διὰ τῆς παραχωρήσεως ἐπισκοπικῶν ἐδρῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐπὶ καὶ ἀνακοί-

νωσίς τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσίας ἀπέτρεψεν ἀπὸ τὸν πόλεμον τὰς βαλκανικὰς αὐτάς.

Ὁ ἑλληνοτουρκικὸς οὗτος πόλεμος διήρκεσε 30 ἡμέρας, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐνίκηθησαν πανταχοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν κατώρθωσε τίποτε ἐκτὸς τοῦ ἀνωφελοῦς βομβαρδισμοῦ τῆς Πρεβέζης. Ἄλλ' ἀληθὲς εἶναι ὅτι αἱ δυνάμεις ἠνάγκασαν τὸν στόλον εἰς ἀδράνειαν. Κατὰ ξηρὰν ἡ ἐκστρατεία ἀνετέθη εἰς δύο μεραρχίας, μίαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν διάδοχον Κωνσταντῖνον, καὶ ἄλλην εἰς τὴν Ἡπειρον μὲ ἐπιτελάρχην τὸν Κωνσταντ. Σαπουτζάκην. Καὶ εἰς μὲν τὴν Θεσσαλίαν ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς Ἐτέμ-πασᾶς κατόπιν συγκρούσεων κρατερῶν εἰς τὰ στενὰ τῆς Μελοῦνας καὶ κατόπιν μάχης εἰς τὸ Ρεβένι κατέλαβε τὴν Λάρισαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ στρατιὰ τοῦ διαδόχου ἔφυγεν ἀτάκτως. Εἰς δὲ τὴν Ἡπειρον ἡ μάχη τῶν Πέντε Πηγαδίων ἀπέβη ἐπίσης ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τὰ γεγονότα ταῦτα τὸ πλῆθος ἐξεμάνη, ὁ Δεληγιάννης παρητήθη καὶ ὁ Δημ. Ράλλης ἔγινε πρωθυπουργὸς τῇ 17 Ἀπριλίου. Τὴν δὲ ἐπομένην ὁ συνταγματάρχης Κ. Σμολένσκης ὁ «ἥρωα τοῦ Ρεβενίου», ὁ μόνος διακριθεὶς εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον στρατιωτικὸς, ἀπέκρουσε τοὺς Τούρκους εἰς τινα ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Βελεστίνου. Ἄλλ' εἰς δευτέραν μάχην ὑπεχώρησεν. Ἄλλην ἤτταν ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ Γρίμποβον τῆς Ἡπείρου. Ἄλλὰ τὸ κορύφωμα τῆς συμφορᾶς ὑπῆρξεν ἡ μάχη τοῦ Δομοκοῦ τῆς 5 Μαΐου, ὅπου ἡρωϊκῶς ἠγωνίσθη ὁ Ἴταλὸς φιλέλην Φράττη, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν, ὥστε οἱ Τοῦρκοὶ ἔγιναν κύριοι τοῦ στενοῦ τῆς Φούρκας, τοῦ ἄγοντος

εἰς τὴν Λαμίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε κατελήφθησαν ἀπὸ πανικόν.

Ἄλλ' ἐπενέβησαν αἱ δυνάμεις καὶ ὑπεγράφη ἀνακωχὴ τῇ 7 καὶ 8 Μαΐου εἰς τὴν Ἡπειρὸν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ δὲ Βάσσος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Κρήτης. Τέλος δὲ τῇ 22 Νοεμβρίου συνωμολογήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συγθῆκη εἰρήνης. Κατ' αὐτὴν ἡ Τουρκία ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Θεσσαλίαν, ἡ Ἑλλὰς νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν 100,000,000 φράγκων, νὰ δεχθῆ δὲ ξενικὸν ἔλεγχον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν μερικῶν ἐκ τῶν χρεῶν τῆς. Πράγματι μετὰ ἓν ἔτος οἱ Τοῦρκοι ἐξεκένωσαν τὴν Θεσσαλίαν.

Ἡ Κρήτη ὅμως ἀπησχόλει τὴν διπλωματίαν. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία ἀπεσύρθησαν ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες δυνάμεις κατέλαβον τὰς πόλεις τῆς νήσου (οἱ Ἄγγλοι τὸ Ἡράκλειον, οἱ Ρῶσοι τὸ Ρέθυμνον, οἱ Γάλλοι τὴν Σητεῖαν καὶ τὴν νησίδα Σπιναλόγγαν, οἱ Ἰταλοὶ τὴν Ἱεράπετραν, ὅλοι δὲ τὰ Χανία). Εἰς τὰς πόλεις δὲ ἐκλείσθησαν οἱ Τουρκοκρητῆς, ἐνῶ τὴν ὑπαιθρον κατεῖχεν ἡ συνέλευσις μὲ πρόεδρον τὸν Ἰω. Σφακιανάκιν. Ἄλλ' ἐπίθεσις κατόπιν στάσεως τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἀγγλων εἰς τὸ Ἡράκλειον καὶ ὁ φόνος τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας τῇ 25 Αὐγούστου 1898 ἐπέσπευσε τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Οἱ ἠγγέται τῆς στάσεως ἀπηγγονίσθησαν, ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξεκένωσε τὴν νήσον καὶ ὑπατος ἀρμοστής τῆς νήσου, μὲ τὸν σουλτᾶνον ἐπικυρίαρχον, διωρίσθη ἀπὸ τὰς δυνάμεις ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Γεώργιος. Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κρή-

την τῇ 9 Δεκεμβρίου 1898. Διώκησε δὲ ὀκτὼ ἔτη. Ἀλλὰ τῇ 10 Μαρτίου 1905 ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπανεστάτησε κατ' αὐτοῦ, ἀποσυρθεὶς μὲ τοὺς ὀπαδοὺς του εἰς τὸ Θέρισον, καὶ ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν. Ὁ ἀρμοστής τότε παρητήθη καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἀλέξανδρος Ζαΐμης (1 Αὐγούστου 1906). Ὅτε δὲ ἠγγέλθη καὶ εἰς τὴν Κρήτην (τῇ 25 Σεπτεμβρίου 1908) ἡ προσάρτησις τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστρία καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Βουλγαρίας, ἐκήρυξε καὶ πάλιν ἡ Κρήτη τὴν ἔνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Μακεδονικὸν ζήτημα.—Τὴν Εὐρώπην συνετάραξε πολὺ καὶ τὸ μακεδονικὸν ζήτημα. Ἡ Μακεδονία, χώρα τελείως ἑλληνικὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐδέχθη κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους Σλάβους ἐπιδρομῆς, ἕως οὗ οἱ Τούρκοι καθυπέταξαν ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς. Ἠξίουσαν λοιπὸν νὰ γίνουσι κύριοι τῆς χώρας οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι, οἱ Ἕλληνες. Καὶ τέλος καὶ αὐτοὶ οἱ Ρουμάνοι διετύπωνον ἀξιώσεις νομίζοντες ὅτι οἱ Κουτσόβλαχοι, ἄλλοι πάλιν οὗτοι (ὀλίγοι ὅμως) κάτοικοι τῆς χώρας, ἔχουν τὴν προέλευσιν ρουμανικὴν. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν πολυπληθεῖς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, προσέκειντο πρὸς τοὺς κυριάρχους Τούρκους. Ἡ δὲ Τουρκία διὰ τοῦ φιρμανίου τῆς ἰδρύσεως βουλγαρικῆς ἑξαρχίας τῷ 1870 ἐδέχετο ὅτι ἀναφορὰ τῶν δύο τρίτων τῶν κατοίκων ἠδύνατο νὰ ἐξαρθῆσιν τὸ διαμέρισμά των ἀπὸ τὸν βούλγαρον ἑξαρχον. Καὶ ἔκτοτε ἤρχισεν ἀγὼν βίαιος μεταξὺ ἑξαρχικῶν καὶ πατριαρχικῶν, προσπάθεια πρὸς ἐπανίδρυσιν τοῦ σερβικοῦ πατριαρχείου τοῦ Ἰπὲκ καὶ πρὸς ἰδρύσιν ἰδίας ρουμανικῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἡ μὲν Βουλγαρία ἀπέ-

βλεπε μετὰ τὸ 1878 πρὸς τὰ ὄρια τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγ. Στεφάνου, ἡ Σερβία πρὸς προέκτασιν εἰς τὰ Σκόπια καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Θεσσαλονικὴν, ἡ Ρουμανία ἐξήγειρε τοὺς Κουτσοβλάχους πρὸς ἀπόκτησιν ἀνταλλαγμάτων, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐθεώρει τὴν χώραν ἑλληνικὴν, ὡς προϋπάρξασαν ἐπὶ αἰῶνας ἑλληνικὴν, ὡς κατοικουμένην καὶ σήμερον ἀπὸ Ἑλλήνων. Ἡ Αὐστρία ἔχαιρε διότι ἔβλεπε τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Ρουμάνους μὴ ἀσχολουμένους μὲ τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην καὶ μὲ τοὺς ἀλυτρώτους Ρουμάνους τῆς δυαδικῆς μοναρχίας. Ταυτοχρόνως ἐπωφθαλμία καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν.

Καὶ ἡ Τουρκία ἐσώζετο μόνον διὰ τῆς συγχύσεως, τὴν ὁποίαν μάλιστα καὶ ἠῦξανεν εὐνοοῦσα, σήμερον τοὺς Βουλγάρους, αὔριον τοὺς Σέρβους καὶ τὴν ἐπομένην τοὺς Ἑλλήνας. Οὕτω τῷ 1890, ὁ Σταμπούλωφ ἀπέσπασε δύο βεράτια διὰ δύο βουλγάρους ἐπισκόπους, τῷ 1894 δύο ἄλλα, τῷ δὲ 1897 ἡ οὐδετερότης τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον ἀντημείφθη μὲ ἄλλας παραχωρήσεις. Ἡ Σερβία πάλιν τῷ 1902 ἐπέτυχε τὸν διορισμὸν βουλγάρου ἐπισκόπου Σκοπίων. Ἡ Τουρκία ἐπίσης ἠνένησε τὸν κουτσοβλαχικὸν προσηλυτισμὸν τῷ 1905. Μακεδονικὸν δὲ κομιτᾶτον, εἰς τὴν Σόφιαν λειτουργοῦν, ἀπηύθυνε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1899 ὑπόμνημα πρὸς τὰς δυνάμεις, ζητοῦν τὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας καὶ διακηρύττον ὅτι ἡ Μακεδονία πρέπει νὰ ἀφεθῆ εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ἄλλὰ δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν τὸ ὑπόμνημα τοῦτο.

Καὶ τότε ἤρχισεν ἡ δράσις. Βουλγαρικαὶ συμμοριαὶ εἰσῆλασαν εἰς Μακεδονίαν διὰ νὰ πολεμήσουν ὄχι μόνον τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους λαούς. Καὶ λοιπὸν τῷ 1900

κομιτατζής ἐπυροβόλησεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον Ρουμᾶνον καθηγητήν, ἐργαζόμενον ὑπὲρ τῶν ρουμανικῶν ἀξιώσεων. Τότε δὲ αἱ δυνάμεις καὶ ἡ Πύλη ἠξίωσαν τὴν τιμωρίαν τοῦ κομιτάτου καὶ ὁ Βόγορις Σαράφωφ, πρόεδρος τῆς ὀργανώσεως, ἐφυλακίσθη μὲ ἄλλους ἐκ τῶν πρωτευνόντων κομιτατικῶν. Ἀλλὰ τὸ δικαστήριον τοὺς ἠθώωσεν. Οἱ κομιτατικοὶ τότε διηρέθησαν εἰς τοὺς βιαίους καὶ εἰς τοὺς μετριόφρονας. Ὅτε δὲ ἡ δεσποινὶς Στόουν, ἱεραπόστολος ἀμερικανίς, συνελήφθη ἀπὸ λησιὰς, ὁ κόσμος ἐνόησεν ὅτι ὑπάρχει μακεδονικὸν ζήτημα. Συγχρόνως δὲ ἐταράττετο καὶ ἡ παλαιὰ Σερβία. Καὶ διὰ νὰ μὴ χειροτερεύσῃ ἡ κατάστασις, ἡ Τουρκία διώρισεν τὸν Χιλμῆ πασᾶν γενικὸν ἐπιθεωρητὴν τῆς Μακεδονίας. Παρεδέχοντο δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τῆς Τουρκίας ἔπρεπε νὰ μὴ μένουν εἰς ὄσσην εὐρίσκοντο ἀθλίαν κατάστασιν.

Τὴν γνώμην ταύτην εἶχε καὶ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ρωσία, αἱ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφερόμεναι περὶ τῶν τουρκικῶν πραγμάτων δυνάμεις. Καὶ οἱ ὑπουργοὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν δύο τούτων δυνάμεων συνηνητήθησαν εἰς τὴν Βιέννην τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1903 καὶ συνέταξαν σχέδιον μεταρρυθμίσεων εἰς τὰ τρία μακεδονικὰ βιλαέτια (Κοσσυφοπεδίου, Μοναστηρίου, Θεσσαλονίκης). Τὸ σχέδιον δὲ τοῦτο προέτεινε κατ' ἐξοχὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς χωροφυλακῆς μὲ εὐρωπαϊοὺς ἀξιωματικούς, ἴδιον προϋπολογισμὸν τῶν τριῶν βιλαετίων καὶ δαπάνην τῶν προσόδων ὑπὲρ αὐτῶν. Καὶ ἐδέχθη μὲν τὰς προτάσεις ταύτας ὁ Σουλτᾶνος, ἡ σύγκυσις ὁμως ἐξηκολούθησεν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐπυροβόλησαν τὸν Ρῶσον πρόξενον τῆς Μητροβίτσης, εἰς δὲ χωροφύλαξ τὸν πρόξενον τοῦ Μο-

ναστηρίου. Αί βουλγαρικαὶ συμμαχίαι ἀνετίναξαν σιδηροδρομικὰς γεφύρας. Οἱ Ἕλληνες ἐτρομοκρατοῦντο ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Βούλγαροι ἐνέβαλον βόμβας εἰς ἀτμόπλοια καὶ ὤρυσαν ὑπόνομον ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν Τράπεζαν τῆς Θεσσαλονίκης. Βούλγαροι κομιτατζήδες κατέλαβον τὸ Κρούσοβον καὶ ἐλήστευσαν τοὺς κατοίκους του καὶ ἔκαυσαν τὰς ἑλληνικὰς συναγωγὰς.

Ταῦτα δὲ πάντα θὰ προεκάλουν τουρκοβουλγαρικὸν πόλεμον. Καὶ ἡ θέσις τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως ἦτο δύσκολος πολὺ. Διότι ἐκ τῆς Μακεδονίας προσῆλθον εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ πρόσφυγες. Στρατιωτικὴ δὲ συνωμοσία ἐξεφάνθη. Τότε δὲ ὁ ἡγεμὼν Φερδινάνδος διώρισε πρωθυπουργὸν τὸν στρατηγὸν Πειρώφ, φιλότουρκον πολὺ, πρὸς καθησύχασιν τοῦ Σουλτάνου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ρωσία ἐξέδωκαν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1903 ἄλλο μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον, τὸ περίφημον πρόγραμμα τῆς Μυρστέγης (ἐκ τῆς πόλεως ὅπου ὑπεγράφη ὄνομασθέν), κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ Μακεδονία διηρεῖτο εἰς πέντε τομεῖς, τοὺς ὁποίους ἀνελάμβανον αἱ πέντε δυνάμεις (πλὴν τῆς Γερμανίας) χάριν ὀργανώσεως τῆς χωροφυλακῆς, τὸν ἀγγλικὸν (Δράμα), τὸν γαλλικὸν (Σέρραι), τὸν ἰταλικὸν (Μοναστήριον), τὸν αὐστριακὸν (Σκόπια) καὶ τὸν ρωσικὸν (Θεσσαλονίκη). Τὸ πλεῖστον ὅμως τοῦ βιλαετίου Κοσσυφοπεδίου καὶ μέρος τοῦ Μοναστηρίου ἐξηρέθη. Τέλος δὲ κατὰ τινὰ συμφωνίαν μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας τοῦ 1904 ἐμποδίσθησαν αἱ ἔνοπλοι ὀμάδες καὶ ὁπωσδήποτε ἡ κατάστασις ἐβελτιώθη.

Ἄλλὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου ἤρχισαν νὰ εἰσβάλλουν καὶ ἑλληνικαὶ συμμαχίαι εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ ὁ

Παῦλος Μελάς, εἰς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἀπέβη ἐθνικὸς ἥρωας, πεσὼν εἰς συμπλοκὴν κατὰ τῶν Τούρκων. Φόνοι δὲ μεταξὺ πατριαρχικῶν καὶ ἐξαρχικῶν συνέβαινον πολλοί. Ἀφοῦ δὲ οἱ Κουτσόβλαχοι ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἴδιον ἔθνος, ἐπῆλθε καὶ μεταξὺ Ρουμανίως καὶ Ἑλλάδος χάσμα. Τότε οἱ Βούλγαροι κατεδίωξαν τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀγγιᾶλου καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ οἱ Ρουμᾶνοι ἔκαμνον διαδηλώσεις ἀνθελληνικάς. Ἐξ ἄλλου ὁμως οἱ δεσμοὶ Ἑλλήνων καὶ Σέρβων συνεσφίχθησαν. Ταυτοχρόνως κατὰ πρότασιν τῆς Ἀγγλίας αἱ δυνάμεις διώρισαν καὶ οἰκονομικοὺς ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1908 ἀρχόμενον αἱ συμμορίαὶ τῆς Μακεδονίας ἦσαν πολυπληθεῖς. Καὶ καθόλου ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπῆρξεν ἀνωφελῆς ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν κρατῶν, ὄχι μόνον τῶν μικρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγάλων.

Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις, ὅτε ἐξερράγη ἡ νεοτουρκικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1908.

ε΄) Οἱ Νεότουρκοι καὶ ἡ καταστροφή τῆς Τουρκίας.

— Ἐν ἔτει 1830 ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ σύρῃ τὴν Τουρκίαν εἰς μεταρρυθμίσεις διοικητικάς, νομίζουσα ὅτι οὕτω μόνον θὰ ἀπεμάκρυνε τὴν ρωσικὴν ἐπιρροὴν ἀπ' αὐτῆς, ἔτι μᾶλλον ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Οὐγγιᾶρ - Ἰσκελεσί, ὑπεστήριξε καὶ τὴν ἀρκετὰ ζαηρὰν κίνησιν, τὴν παρατηρουμένην τότε ἐν Τουρκίᾳ, ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν.

Καὶ πρῶτος ἀπόστολος τῶν ἰδεῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ *Μιδάτ - πασᾶς*, μέγας τῷ ὄντι πατριώτης Τούρκος.

Ὁ Μιδάτ εἶχε διαμείνει ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν Εὐρώπην. Γενόμενος δὲ βαλῆς τοῦ βιλαετίου Δουνάβεως τῷ 1861, διώκησε μὲ πνεῦμα προοδευτικὸν χωρὶς νὰ κάμνη διάκρισιν φυλῶν καὶ θρησκευμάτων, ἴδρυσεν νοσοκομεῖα, προσιτὰ εἰς ὄλους, σχολεῖα δὲ ὅπου Τοῦρκοι καὶ Βούλγαροι ἐδιδάσκοντο δμοῦ. Καὶ ἡ ἡσυχία καὶ ἡ τάξις ἐπικράτησεν εἰς τὸ βιλαέτιον, τὸ ὁποῖον διώκει ὁ Μιδάτ.

Τῷ 1869 ἀπεστάλη εἰς Μεσοποταμίαν ὡς βαλῆς τῆς Βαγδάτης. Καὶ ἐκεῖ δὲ ἐπέβαλε τὴν τάξιν, κατεσκευάσεν διώρυγας πρὸς ἄρδενσιν τῆς χώρας, ἴδρυσεν τραπέζας, ὠργάνωσεν τὰς κοινότητας τῶν χωρίων. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον διώκησεν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀραβίαν. Ἄλλ' ὅλα ταῦτα τὰ μέτρα δὲν ὑπεστηρίχθησαν ὡς ἔπρεπε ὑπὸ τῶν κεντρικῶν κυβερνήσεων. Οἱ δὲ διάδοχοί του ἐγκατέλιπον τὰς ἐπιχειρηθείσας μεταρρυθμίσεις καὶ ἡ τουρκικὴ ἀδράνεια ἐκυριάρχησεν καὶ πάλιν.

Ἀνακληθεὶς δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Μιδάτ, ἀπέβη ὁ ἀρχηγὸς τῶν Νεοτούρκων. Συντελεῖ δὲ κατ' ἐξοχὴν αὐτὸς εἰς τὴν πτώσιν τοῦ Ἀβδουλ - Ἀζίζ (1876). Ἀφοῦ δὲ ἔλαβε συνέντευξιν εἰς τὸ Μουσλὸν - Ὀγλὸν μὲ τὸν Ἀβδουλ - Χαμίτ, ὁ ὁποῖος ἀπεδέχθη τοὺς ὄρους, τοὺς ὑποβληθέντας εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸ φιλελεύθερον κόμμα, ἐφάνη πράγματι ὅτι ἤρχισεν νέα ἐποχὴ διὰ τὴν Τουρκίαν.

Ὁ Χαμίτ ἀνεκίρησε πράγματι τὸ σύνταγμα, ἀλλ' ἤρνηθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐφαρμογὴν του. Καὶ τῇ 5 Φεβρουαρίου 1877 ἀπήλλαξε τὸν Μιδάτ ἀπὸ τῶν καθηκόντων τοῦ μεγάλου βεξύρου, τὰ ὁποῖα τοῦ εἶχεν ἀναθέσει χάριν τῶν μεταρρυθμίσεων, τὸν διέταξε δὲ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν

Ευρώπην. Ἀνακληθεὶς δὲ βραδύτερον καὶ διορισθεὶς βαλῆς Δαμασκοῦ κατηγορήθη ὡς ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς τοῦ φόνου τοῦ Ἀζίζ. Διὰ τοῦτο ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ταῖφ εἰς τὴν Ἀραβίαν, ὅπου στρατιῶται τοῦρκοὶ τὸν ἐξωλόθρευσαν τῇ 26 Ἀπριλίου 1883. Ὁ Χαμίτ, ἀφοῦ ξβειαιώθη ὅτι πράγματι εἶχεν ἀποθάνει ὁ μέγας ἀναμορφωτής, ἀπέστειλεν ἓνα ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν του, ὁ ὁποῖος ἀνέσκαψε τὸν τάφον του, ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν του καὶ τὴν ἔφερεν εἰς τὸν ἔρυθρον σουλτᾶνον! Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ προδρόμου τῶν Νεοτούρκων, τελείως ἐννοεῖται ἀνομοίου κατὰ τὸν χαρακτῆρα, κατὰ τὰ αἰσθήματα καὶ κατὰ τὴν ἠθικὴν καθόλου ἀξίαν πρὸς τοὺς ἐξωλεστάτους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι συνεκρότησαν εἰς τὰς ἡμέρας μας τὴν συμμορίαν τῶν Νεοτούρκων, καὶ ἡ ὁποία ἐμφανισθεῖσα ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐπεδίωξε διήθεν νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον του.

Τὸ Κομιτᾶτον Ἐνωσις καὶ Πρόοδος. — Ὅπως ὁ Ἰβραήμ Α', ὁ Μουσταφᾶς Β', ὁ Ἀχμέτ Γ', ὁ Σελίμ Γ', ὁ Ἀβδούλ - Ἀζίζ, οὕτω καὶ ὁ Ἀβδούλ - Χαμίτ Β' ἀνετράπη ἀπὸ τὸν στρατὸν του. Πόθεν ὁμως προέκυψεν ἡ ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ Χαμίτ;

Οἱ Νεότουρκοὶ τὸν ἐμέμφοντο, διότι ὑπέβαλε τὸ κράτος ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ξένων. Γερμανοὶ ἀξιοματικοὶ διήθουν τὸ ἐπιτελεῖον, Ἴταλοὶ ἀξιοματικοὶ περιεστοίχιζον τὸν Σουλτᾶνον, ἡ διοίκησις εἶχε περιέλθει εἰς τὰς χεῖρας Γάλλων καὶ Ἀγγλων ὑπαλλήλων. Ὅλοι δὲ οὗτοι ἐπληρώνοντο πλουσιοπαρόχως καὶ εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀξιοματικῶς καὶ ὑπαλλήλους καὶ ὀθωμανούς.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅμως ὑπῆρχον κατ' ἑξοχὴν ξένοι πράκτορες ἄπειροι. Τῷ 1904 εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εὐρίσκοντο 25 Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοί, ὅπως ἀναδιοργανώσουν τὴν χωροφυλακὴν. Τῷ 1905 ἐδιπλασιάσθησαν. Τῷ 1906 ἡ Εὐρώπη ἐπέβαλεν εἰς τὴν Τουρκίαν οἰκονομικὸν ἔλεγχον. Τῷ 1908 τὴν ἠνάγκασε νὰ δεχθῆ καὶ δικαστικὸν ἔλεγχον. Ἐσκέπτετο δὲ νὰ ὀργανώσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν διοικήσιν αὐτόνομον.

Καὶ ἡ ἀνάμιξις αὕτη, ἡ ὅλον ἐπεκτεινομένη, τῶν ξένων, ἐπλήγωνε τὴν φιλοτιμίαν τῶν Τούρκων, μάλιστα δὲ τῶν νέων ἀξιωματικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀνῆκαν εἰς τὸ τρίτον σῶμα στρατοῦ, τὸ τοποθετημένον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐξ ἄλλου πράκτορες μυστικοὶ τοῦ Χαμίτ τοὺς κατεσκόπευον, αὐλοκόλακες ἔπειτα τοῦ Γιλδιζ προήγοντο, οἱ δὲ σύμβουλοι τοῦ Χαμίτ δὲν ἐφρόντιζαν περὶ οὐδενός. Ἀλλὰ κυρίως οἱ νέοι, εὐρωπαϊκῶς μορφωμένοι, ἀξιωματικοί, ἠγανάκτουν, διότι ξένοι ἀξιωματικοὶ τοὺς διώκουν, ἐνῶ αὐτοὶ εἶχον γλίσχρους μισθοὺς. Τὰ παράπονα ταῦτα ἐξέσπασαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1908, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρωτοστάτησαν, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, δραστήριοι, φιλόδοξοι, καὶ πρὸ παντὸς πατριῶται. Καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1908 εἶναι μόνον ἐκδήλωσις τῆς ξενοφοβίας, ἐκδήλωσις ἔπειτα ἐθνικῆς ἀγανάκτησεως κατὰ Σουλτάνου, ὁ ὁποῖος ἀπέβη τόσον ἀνίσχυρος, ὥστε νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἀνάμειξιν τῶν ξένων εἰς τὰ ἑσωτερικὰ τοῦ κράτους.

Ὁ ἀσύνετος δὲ λόγος τοῦ βαρῶνου Αἴρενταλ τῆ 27 Ἰανουαρίου 1908, ἡ σύμβασις περὶ κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου Σεραγιέβου - Μητροβίτσης, ἡ ἀνακοίνωσις περὶ

νέων μεταρρυθμίσεων, ἀξιουμένων ἀπὸ τὴν Ρωσίαν καὶ Ἀγγλίαν, ταῦτα πάντα ἠυκόλυναν πάρα πολὺ τὴν προπαγάνδαν τῶν Νεοτούρκων. Ἡ συνέντευξις τέλος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδου καὶ τοῦ Τσαροῦ Νικολάου εἰς τὴν Ρεβάλην, ὅπου συνεφωνήθη πρόγραμμα ὀριστικὸν μεταρρυθμίσεων, ἐξηνάγκασε τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ κομιτάτου νὰ ἐνεργήσουν χωρὶς ἀναβολήν.

Λοιπὸν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1908 εἶναι ἀπόπειρα πραγματοποιήσεως μιᾶς εὐγενοῦς ἰδέας, τῆς φιλοπατρίας. Οἱ δὲ ἄνθρωποι ὅσοι ἠκολούθησαν τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκινήθησαν ἀπὸ ἓνα τῶ ὄντι εὐγενὲς αἶσθημα. Καὶ ἡ Εὐρώπη ἐν τῷ συνόλῳ συνεπάθησε κατ' ἀρχὰς πρὸς αὐτούς. Κατόπιν ὅμως ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη ἐστράφη κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν πολὺ μέτρια, ὅτι δὲ καὶ ἡ νεοτουρκικὴ σπεῖρα, ὅπως καὶ τὸ χαμιτικὸν καθεστῶς ἦτον ἀνίκανος, σκληρὰ καὶ ἐγωϊστικὴ. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα βήματα τῶν Νεοτούρκων—πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν—, ὑπῆρξαν ἔντιμα, αἱ δὲ πρῶται τῶν προσπάθειαι ἤξιζε νὰ ἐπισύρουν τὴν εὐμένειαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. Ἀλλ' οἱ ἐμφανισθέντες ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς Νεότουρκοι, δὲν ἐφάνησαν ἀντάξιοι τοῦ δυσκόλου ῥόλου, τὸν ὁποῖον ὤφειλον νὰ διαδραματίσουν.

Τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον Ἐνωσις καὶ Πρῶτος, ἰδρῦθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Οἱ ὄπαδοί του ἐμμοῦντο καὶ κατετάσσοντο κατὰ πεντάδας. Ὁ μνηθεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ μνήσῃ ἄλλους πέντε, ἀλλ' ἠγνόει ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἄν δὲ συνέβαινε προδοσία, ἀπεκάλυπτε μόνον μίαν πεντάδα. Τὸ κομιτᾶτον δὲν εἶχεν οὔτε πρόεδρον οὔτε ἀρχεῖα.

Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἰδρῦθησαν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας τοπικά κομιτᾶτα. Τὸ κεντρικὸν ἤδρευεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐπικοινωνήσῃ δὲ καὶ μὲ τὰ ἀπὸ πολλοῦ ὑφιστάμενα εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Παρισίους κομιτᾶτα. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτον ἡ ἀνατροπὴ τοῦ Χαμίτ καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις συνταγματικοῦ πολιτεύματος.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1908 ἡ χαμιτικὴ κατασκοπεΐα κατώρθωσε νὰ ἀνακαλύψῃ μερικοὺς μεμνημένους. Ἐπρεπε λοιπὸν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ ἐπισπεύσουν οἱ Νεότουρκοι τὰ γεγονότα. Καὶ κατὰ πρῶτον κατεδίωξαν τοὺς κατασκόπους τοῦ Χαμίτ. Τότε δὲ πολυάριθμοι ἀξιωματικοί, ὑπάλληλοι καὶ χοντζάδες, θεωρούμενοι ὡς μυστικοὶ τοῦ Γιλδιζ ἀπεσταλμένοι, ἐδολοφονήθησαν. Δύο δὲ ἀξιωματικοὶ τοῦ πεζικοῦ, ὁ Ἐνβέρ καὶ ὁ Νιαζή, ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη μὲ δραῖκα μόνον ὀπαδῶν ἀπὸ τὸ Μοναστήριον τῆς Μακεδονίας. Ὁ Σουλτᾶνος ἔστειλεν ἀμέσως κατ' αὐτῶν στρατὸν ἀπὸ τὸ Οὐσκιοῦπ καὶ ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος, ἤδη μεμνημένος, ἠνώθη μὲ τοὺς ἐπαναστάτας.

Ὅταν λοιπὸν εἶδε τὸ κομιτᾶτον ὅτι ἠδύνατο νὰ ὑπολογίξῃ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, κατέλαβε τὴν νύκτα τῆς 9/22 Ἰουλίου 1908 τὸ ταχυδρομεῖον καὶ τὸ τηλεγραφεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπέστειλε δὲ ἀμέσως τηλεγραφήματα εἰς ὅλα τὰ τοπικά κομιτᾶτα μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προκηρύξουν τὴν ἐπαύριον τὸ σύνταγμα. Ἀλλὰ καὶ ταχυδρόμοι ἀπεστάλησαν τὴν νύκτα τῆς 9/22 πρὸς τὴν 10/23 πρὸς τοὺς πολιτικούς, στρατιωτικούς καὶ θρησκευτικούς ὑπαλλήλους, τοὺς γειτονικούς τῆς Θεσσαλονίκης, μεμνημένους δὲ κομιτατικούς, διὰ τῶν ὁποίων ἐδίδοτο ἡ ἐντολὴ νὰ διαφωτίσουν τὸν λαὸν περὶ τῶν γινο-

μένων. Μόλις δὲ ἑξημέρωσε ἡ 23 Ἰουλίου, οἱ χωρικοὶ τῶν γειτονικῶν τῆς Θεσσαλονίκης χωρίων κατήλθον εἰς τὴν πόλιν κραυγάζοντες «Ἐλευθερία!» Ἐπίσης δλόκληρον τὸ 3ον σῶμα τοῦ στρατοῦ ἔλαβε μέρος εἰς τὸ κίνημα. Καὶ ὁ Σουλτάνος τηλεγραφικῶς ἐκλήθη νὰ παραχωρήσῃ τὸ σύνταγμα ἐντὸς 24 ὥρῶν, διότι ἄλλως τὸ 2ον καὶ 3ον σῶμα στρατοῦ, ἦτοι 50,000, θὰ ἐβάδιζον κατὰ τῆς πρωτευούσης.

Ὁ Χαμίτ, καταπλαγεὶς ἀπὸ τὰ γεγονότα, διέταξε τὸν Χιλμῆ - πασᾶν, γενικὸν ἐπιθεωρητὴν τῶν τριῶν βιλαετιῶν Μακεδονίας, νὰ καταπνίξῃ τὸ κίνημα. Οὗτος ὁμως τὸν συνεβούλευσε νὰ παραχωρήσῃ τὸ σύνταγμα. Καὶ ὁ Χαμίτ ὑπεχώρησε. Διεκήρυξε μάλιστα ὅτι «εἶναι πολὺ εὐτυχής, διότι ἐπανιδρύει τὸ σύνταγμα, τὸ πρὸ 32 ἐτῶν παραχωρηθὲν ἀπ' αὐτόν, σήμερον ὅτε ἡ πρόοδος τῆς παιδείας ἔφερεν εἰς τὴν λαόν του ὠριμότητα ἀρκοῦσαν, ὥστε νὰ μετᾶσῃ τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν.» Οἱ Τοῦρκοὶ δὲ καθόλου ἔμειναν ἱκανοποιημένοι. Καὶ ἐπὶ τινος ἡμέρας γενικὴ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις ἐπεκράτησε καθ' ὅλον τὸ κράτος. Διαχύσεις, ἐορταί, λόγοι καὶ συμπόσια διεδέχοντο ἀλλεπάλληλά. Αἱ διάφοροι φυλαί, αἱ ἕως τότε ἐχθρικαί, συνεφιλιώνοντο, καὶ αἱ θρησκευτικαὶ φιλονικίαι ἐξηφανίσθησαν. Ὅλοι δὲ ἐξέφραζον τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν πρὸς τὸν ἐρυθρὸν Σουλτάνον.

Πράγματι ὁ Χαμίτ δεξιότατα προσηρμόσθη πρὸς τὰς νέας ἰδέας. Ἀπέπεμψε τοὺς εὐνοουμένους του Ζεκῆ-πασᾶν, Ἰτζὲτ-πασᾶν καὶ Σελίμ-Μελχαμέ, ἀπληρήθη τὸν υἱὸν του πρίγκιπα Βουρχανεδίν, τὸν ὁποῖον συνέλαβον οἱ ἐπαναστάται, ἔχορήγησεν 25,000,000 εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κομιτάτου καὶ ἠμνήστευσε κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου διὰ νόμου ὅλους τοὺς κα-

ταδίκους διὰ πολιτικά ἐγκλήματα. Τοῦ Μιδάτ-πασᾶ ἡ μνήμη ἱκανοποιήθη! Τὸ προκηρυχθὲν σύνταγμα ἦτο ἔργον ἰδικόν του, ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐστοίχισε τὴν ζωὴν.

Οἱ ἐπισημότεροι Νεότουρκοι.—Μεταξὺ τῶν Νεοτούρκων προέχει ὁ **Ἐνβέρ**. Ἐγεννήθη τῇ 7 Δεκεμβρίου 1883. Ὁ πατὴρ του ἦτον ὑπάλληλος μέτριος καὶ ἄσημος τοῦ σεραγίου τοῦ Χαμίτ. Ὁ Ἐνβέρ εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν ἀπελύθη ὡς ἀνθυπασπιστὴς ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν τοῦ Παγκαλίου. Κατόπιν δὲ διὰ σταδιοδρομίας περιπετειώδους ὁ νεαρὸς ἀξίωματικὸς προήχθη εἰς λοχαγὸν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ Ἐνβέρ εἶχε φυσιογνωμίαν εὐγενῆ καὶ κάθε ἄλλο παρὰ τουρκικὴν. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μέτριον, ἀλλὰ κομπόν, ἡ ἐμφάνισίς του ἐνεποίει ἐντύπωσιν ἀνθρώπου ἀριστοκρατικῆς τάξεως, ἡ συμπεριφορὰ του ἦτον ἐπιφυλακτικὴ, αἱ γραμμαὶ τοῦ προσώπου του λεπταί, τὸ σύνολον τῆς φυσιογνωμίας του συμπαθητικὸν καὶ τὸ βλέμμα του ἐφαίνετο σχεδὸν δειλοῦ ἀνθρώπου βλέμμα. Ἄλλ' ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς ἐμάντευεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι τὸ φαινόμενον πρόσωπον ἦτο μᾶλλον προσωπεῖον.

Διότι ὁ Ἐνβέρ ἦτο τολμηρὸς, βίαιος καὶ σκληρὸς, ὅσον κανένας ἄλλος. Καὶ πάντοτε εἶδειξε προσωπικὸν θάρρος καὶ αἰσιοδοξίαν, μὴ κλονιζομένην εἰς οἰανδήποτε δοκιμασίαν—αἰσιοδοξίαν ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ οἰανδήποτε πρωτοβουλίαν—καὶ ψυχραιμίαν ἀνυπέρβλητον. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ματαιόδοξος, δὲν ἐστάθμιζε καὶ δὲν ἔκρινε πρεπόντως τὰ πράγματα. Οἱ φίλοι του τὸν ὠνόμαζον Ναπολεοντιδᾶ.

Καὶ ὁ ἴδιος παρέβαλλε τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τὸν Ναπαλέοντα, τοῦ ὁποίου τὴν προτομὴν εἶχε πρὸ τοῦ γραφείου του εἰς τὸ σερασκεράτον. Ἄλλ' ἢ ματαιοδοξία του αὕτη παρεποίησε τὰς ἄλλας του ιδιότητας.

Ὁ Ἐνβέρ ἐνωρίτατα εἶχε γίνει δημοτικώτατος καὶ μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ πλῆθους καὶ μεταξὺ πρὸ πάντων τοῦ στρατοῦ, διότι εἶχε δώσει δείγματα, ἀδιαφιλονίκητα, γενναιότητος καὶ ἰκανότητος, ἰδίως εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου ὀδηγῶν ὀλίγους Τούρκους καὶ Ἀραβας, ἀντίστη πολλάκις εἰς ὀλόκληρα σώματα στρατοῦ τῶν Ἰταλῶν. Ἐπληρώθη μάλιστα τότε βαρέως. Κατάρθωσεν ἐν τούτοις νὰ διασωθῇ μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφόν του Νουρῆ - μπέην. Ἦδη δὲ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1908 ἐφημιζετο ὡς ἥρωας. Ἄλλ' ἢ συμμετοχὴ του εἰς αὐτὴν ἐμεγάλυνε τὴν φήμην του.

Ὡς μέλος δὲ ἔξοχον τοῦ κομιτάτου, ἀπέβη εἰς τῶν κυριωτάτων παραγόντων του, συνδεθεὶς στενῶς μὲ τὸν Τζεμάλ, λοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ, καὶ μὲ τὸν Ταλαάτ. Ἐκ τῶν καλυτέρων φίλων του ἦτο καὶ ὁ ταγματάρχης Νιαζῆ μπέης. Ὅταν δὲ οἱ κατάσκοποι τοῦ Χαμίτ κατάρθωσαν νὰ ἀνακαλύψουν τὸ νεοτουρκικὸν κομιτάτον, ὁ Ἐνβέρ καὶ ὁ Νιαζῆ ἀπεσύρθησαν μὲ ὀλίγους στρατιώτας εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκρύφθησαν εἰς φιλικὴν οἰκίαν. Καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ κινήματος ἦλθαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μὲ τὸ ἴδιον τραῖνον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐταξίδευον οἱ Μακεδόνες ἐπαναστάται. Ὁ Ἐνβέρ, ὁ Τζεμάλ, ὁ Νιαζῆ καὶ ὁ Ναζιμ ἀνέλαβον ἀμέσως τὴν διοίκησιν τοῦ κομιτάτου. Μὲ τούτους δὲ ἠνώθη καὶ ὁ Ταλαάτ. Ἀπέκλινε δὲ ὁ Ἐνβέρ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς βίαια μέτρα. Ἐ-

πίστευεν ἀπολύτως εἰς τὸν ἄστέρα του καὶ ἐδέχετο μόνον ἀποφάσεις τολμηρὰς καὶ κτηνώδεις.

Ὁ δὲ πατριωτισμὸς του, ἡ ἀνδρεία του καὶ ἡ στρατιωτικὴ του ἰδιοφυΐα, ἡ δικαιοσύνη του, τὸν κατέστησαν πολὺ ἀγαπητὸν εἰς τὸν στρατόν. Καὶ ἀμέσως ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀναδιοργάνωσίν του, ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Διότι ὁ Ἐνβέρ πρὶν ἀναλάβῃ ὑπηρεσίαν εἰς τὸ βον σῶμα εἶχε μαθητεύσει εἰς τὴν στρατιωτικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου, ὅπου ἀπέκτησε τὸν ἀπεριόριστον ἐκείνιον θαυμασμόν πρὸς τὸν γερμανικὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος τὸν διέκρινεν. Βραδύτερον δὲ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βερολῖνον ὡς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῆς τουρκικῆς πρεσβείας, ὅπου μάλιστα ἀπέβη πρωσσικώτερος καὶ αὐτῶν τῶν Πρώσων, ὅπου τὸ γερμανικὸν ἐπιτελεῖον τὸν περιοποιήθη ἰδιαιτέρως, ὡς καὶ ὁ Κάιζερ. Διότι ἦτο πλέον καὶ ὡς πολεμιστῆς καὶ ὡς ἐπαναστάτης πολὺ γνωστός.

Ἐν γένει δὲ ὁ χαρακτήρ τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτορος τῆς Τουρκίας ἦτον ἀνισόρροπος. Εἶχεν ἀναμφισβητήτως πεποίθησιν εἰς τὸ μουσουλμανικὸν μεγαλεῖον, ἦτον ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς τῆς πανισλαμιτικῆς ἰδέας, τῆς ὁποίας ἐπίσης ὁπαδοὶ ἦσαν ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐνώσεως καὶ Προόδου. Κυρίως ὅμως τὴν ἰδέαν ταύτην ἀντεπροσώπευον τρεῖς ἄνδρες, ἀνθιστάμενοι εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς μεταρρυθμίσεις, ὁ Ἐνβέρ, ὁ Ταλαὰτ καὶ ὁ Τζεμάλ. Πράγματι οἱ Νεότουρκοι οὗτοι ἦσαν περισσότερον Παλαιότουρκοι ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τῶν τῆς χθές.

Μέγας, παχύς, μαυρειδερός, μὲ μύστακας καὶ μὲ μαλλιά

κατάμαυρα, τοιοῦτος ἦτον ὁ **Ταλαάτ** τὸ 1914, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ παγκοσμίου πολέμου, ἡλικίας δὲ 45 ἐτῶν.

Περὶ τῆς καταγωγῆς του ἀκριβεῖς πληροφορίες δὲν ὑπῆρχον καὶ πολλὰ περὶ αὐτῆς ἐλέχθησαν. Κατὰ τινὰς ἦτον Ἀθίγγανος τῆς Βουλγαρίας, κατ' ἄλλους Πομάκος. Καὶ ἡ γνώμη τούτων φαίνεται ἡ ἀληθεστέρα. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ Ταλαάτ δὲν ἦτο γνήσιος Τοῦρκος, ἀλλὰ ἀπόγονος ἔξωμότου.

Κατ' ἀρχὰς ἦτο ταχυδρομικὸς ὑπάλληλος, ἔπειτα δὲ τηλεγραφητῆς (τῷ 1907 εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν). Ἡ ἐπανάστασις τὸν εὗρεν ἀντιγραφέα εἰς τὸ ταχυδρομεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ μηνιαῖον μισθὸν 120 φράγκων.

Μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ κομιτάτου ὁ Ταλαάτ ὑπῆρξεν ὁ διαπρεπέστερος. Εἶχε κατανοήσει ὅτι εἰς τὴν Τουρκίαν ὀλίγοι δραστήριοι ἄνθρωποι θὰ ἠδύναντο νὰ γίνουν κύριοι τῆς ἐξουσίας καὶ τούτων ἠθέλησεν αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ ἀρχηγός. Τὸ κατώρθωσε πολὺ γρήγορα, διότι εἶχεν ἐκ φύσεως ἱκανότητα τῷ ὄντι ἐξαιρετικὰς.

Ὁ Ταλαάτ ἦτον ἀρχικὸς πολὺ, εἶχε τὴν εὐκολίαν νὰ κρῖνῃ ταχέως εἰς τὰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ εἶχε κατ' ἐξοχὴν μίαν προαίσθησιν τῶν γεγονότων ὑπερφυσικὴν.

Κατὰ βάθος ὅμως ἦτο βίαιος καὶ κτηνώδης. Ἀξιοσημείωτος δ' ἦτον ἡ συμπεριφορὰ του πρὸς τὸν Ἐνβέρ καὶ τὸν Τζεμάλ. Ἐνῶ δηλαδὴ ἐφαίνετο ὑποχωρῶν εἰς αὐτούς, καὶ τηρῶν μετριοπαθεῖς στάσεις—ἔπρεπε δὲ νὰ τοὺς καλομεταχειρίζεται, διότι ὁ στρατὸς ἦτον εἰς αὐτοὺς ἀφωσιωμένος—, ἐν τούτοις τοὺς διηύθυνε πραγματικῶς ὡς νευρόσπαστα. Οἱ δύο οὗτοι εἶχον ὅλον τὸ στρατιωτικὸν γόητρον, αὐτὸς ὅμως ἐκυβέρνησα ἀφανῆς καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν των,

συγκεντρώνων εἰς τὰς χεῖράς του, ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, ὅλα τὰ νήματα τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν δολοπλοκιῶν χάρις εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βεδρῆ - μπέην, ὑπάλληλον ἐξόχως εὐφυῆ, συνετὸν καὶ τολμηρότατον.

Ὁ Ταλαὰτ κατὰ τὴν ἐμφάνισίν του εἶχε τρόπους ἐγκαρδίου εἰλικρινείας καὶ ἀθωότητος. Πράγματι ὅμως εἶχε ψυχὴν πανοῦργον ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῆ κανεὶς, βλέπων τὸν εὐτραφεῆ τοῦτον ἄνθρωπον νὰ δεικνύῃ τόσην καλοκαγαθίαν, ὅτι εἶχε ψυχὴν δημίου καὶ ἀρχιλοφόνου; Ὅπως ὁ Ἐνβέρ, οὕτω καὶ ὁ Ταλαὰτ, κατώρθωνε θαυμασίως νὰ κρύπτῃ τὰ αἰσθήματά του καὶ ἂν δὲν ἦτο γνωστὸν τὸ παρελθόν του, θὰ ἐνομιζέτο ὡς ἀστὸς ἀξιόλογος, ἀλλὰ τελείως ἄσημος. Τὸ βλέμμα του μόνον, τὸ ἀπλανές καὶ σπινθηροβόλον, ἐφανέρωνεν ὅτι κάθε ἄλλο ἦτο παρὰ ἐνάρετος ἄνθρωπος.

Ὁ Ταλαὰτ ἦτο κατὰ βᾶθος ἐπίσης βίαιος, ὅπως καὶ οἱ ὀπαδοί του. Εἰς τὰ θυλάκιά του ἔφερε πάντοτε δύο περιστροφὰ γεμάτα. Ὅταν ἐδολοφονήθη — τῷ 1913 — ὁ Ναζὶμ πασᾶς, ὁ Ταλαὰτ ἐπυροβόλησε κατ' αὐτοῦ ταυτοχρόνως μὲ τὸν Ἐνβέρ. Ἐν γένει δὲ ἡ κυριαρχοῦσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἰδιότης ἦτον ἡ βιαιότης, ἡ ὁποία δὲν προέρχεται ἀπὸ στιγμιαίαν ἔξαψιν ὀργῆς ἢ ἐναντιότητος, ἀλλ' ἀπὸ ψυχρὰν σκέψιν. Διότι ὁ Ταλαὰτ ἐσκέπτετο κυρίως καὶ ἐσκέπετο διὰ νὰ ἄρχῃ καὶ διὰ νὰ συγκρατῇ τὸ κράτος, ὅπως αὐτὸς ἠθέλεν, ὡς πραγματικὸς δικτάτωρ.

Τὴν ἀρχὴν ὅμως ἐπεζήτησεν ὄχι διὰ νὰ πλουτήσῃ ἢ διὰ νὰ μεγαλυνθῇ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πλήθους. Ὅσον ὁ

Ἐνβέρ καὶ ὁ Τζεμάλ ἦσαν ἀγέρωχοι, τόσον ὁ Ταλαὰτ ἦτο μετριόφρων. Ὁ Ταλαὰτ ἦτο τύπος Ἰακωβίνου καὶ τρομοκράτου.

Ἐνῶ δὲ ὁ Ἐνβέρ μὲ τὸν πατριωτισμὸν μαζὺ εἶχε καὶ ἀπεριόριστον μεγαλομανίαν, ὁ Ταλαὰτ ἦτο ἀπλούστατος. Ὁ Ἐνβέρ ἔζη πολυτελέστατα εἰς ἀνάκτορον πολυτελέστατον. Εἶχε νυμφευθῆ τὴν κόρην τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ταλαὰτ κατόκει εἰς μετρίαν ξυλίνην οἰκίαν, λιτώτατα ἐπιπλωμένην, μὲ μίαν μόνον γυναῖκα καὶ ἓν τέκνον, δέκα ἔτων, τὴν θετὴν θυγατέρα του. Ἐχθρὸς δὲ οἰασδήποτε ἐπιδείξεως καὶ διερχόμενος τὸν περισσότερον καιρὸν τοῦ μὲ τὰ μέλη τοῦ κομιτάτου, κατεγίνετο μόνον μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ δημοσίου ὑπουργήματός του. Καὶ τὰ ἐξετέλει ὡς γνήσιος Ἀνατολίτης, χωρὶς ἐπιφυλάξεις, χωρὶς νὰ ἀνέχεται οἰονδήποτε ἐμπόδιον, ὅταν μάλιστα ἐκινδύνευε τῆς φαρτίας του ἢ ὑπαρξίς.

Τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν τὴν εὐθύνην φέρει ἀναμφισβητήτως αὐτός. «Ἐκαμα εἰς τρεῖς μῆνας, συνήθιζε νὰ λέγη, περισσότερα, διὰ νὰ λύσω τὸ ἀρμενικὸν ζήτημα, ἀφ' ὅσα ὁ Ἀβδουλ-Χαμίτ εἰς τριάκοντα ἔτη.

Μικρός, κοντόχονδρος, μὲ τὰ μαλλιά κατάμαυρα, μὲ πώγωνα καστανόχρουν, μὲ μειδιάμα πάντοτε εἰς τὰ χεῖλη, τοιαύτην ἐμφάνισιν εἶχεν ὁ **Τζεμάλ** - πασᾶς, ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν.

Διαχτυκώτατος δέ, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ψυχροὺς Ταλαὰτ καὶ Ἐνβέρ, ὁ Τζεμάλ προσεπάθει νὰ εἶναι ἀρεστός. Ἐχων δὲ εὐροίαν λόγου καὶ γνωρίζων ἀρίστα τὴν γαλλικὴν, εἰδείκνυε μεγάλην προσήνειαν πρὸς τοὺς Γάλλους. Ἀπε-

στρέφεται τὸς Γερμανούς, ὅπως κάθε γνήσιος μουσουλμᾶνος ἀποστρέφεται πάντα, ὅστις θέλει νὰ ἄρχῃ τῆς φυλῆς του. Καὶ οἱ Γάλλοι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡγάπα τὴν Γαλλίαν εἰλικρινῶς. Ἄλλ' ἡ ἀγάπη αὕτη ἀπλούστατα ἐξεδήλωνεν αἴσθημα ὑπερηφανείας καὶ φιλαυτίας. Ὁ Τζεμάλ ἤθελε μόνον νὰ ἀνταποδίδῃ ἐξ ἴσου φιλοφροσύνην πρὸς τὰς φιλοφροσύνας τῶν Γάλλων. Διότι ἦτον ὁ εὐχαρίστως γινόμενος δεκτὸς εἰς τὰ σαλόνια τοῦ Πέραν, ὁ συνδεδεμένος στενώτατα μὲ τὰς ἐπισήμους οἰκογενείας τῆς γαλλικῆς παροικίας.

Ἄλλ' ὁ Τζεμάλ ὑπῆρξεν ὁ πλέον φίλαυτος καὶ ὁ πλέον ἀναιδῆς ταρτοῦφος τῆς νεωτέρας Τουρκίας. Ἐκτάκτως εὐφυῆς καὶ ἐκτάκτως ἐρυσμίας παραστάσεως, κατώρθωσε νὰ δελεάσῃ τοὺς Γάλλους, οἱ ὅποιοι ἐφρόνουν, ὅτι εἶναι περὶ σφόδρον Γάλλος παρὰ Τοῦρκος. Καὶ ἐξελέγη ὁ φίλος οὗτος τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὴν συμμαορίαν τῶν Νεοτούρκων ἵνα συνομολογήσῃ δάνειον, τὸ ὅποιον ἡ Γερμανία, πρακτικώτατα φερομένη, ἠρνεῖτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ Τζεμάλ ἀνεχώρησεν εἰς Παρισίους τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου 1914. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν τῆς 14 Ἰουλίου παρέστη ἐκεῖ κατὰ τὴν στρατιωτικὴν ἐπιθεώρησιν παραπλεύρως τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας. Παρηκολούθησεν ἔπειτα, ὡς ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, τὰ γυμνάσια τοῦ στόλου καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καταγοητευμένος, συγχαίρομενος δὲ ἀπὸ τὴν γαλλικὴν παροικίαν. Μόνος του δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐγέλα, διότι ἔφερον ἑκατομμύρια, τὰ ὅποια θὰ ἐχρησίμευον, ὅπως ἡ Τουρκία συμπληρώσῃ τὸν ὄπλισμόν της καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Γαλλίας!

Ὅπως ὅλοι οἱ Νεότουρκοι, οὕτω καὶ ὁ πονηρὸς Τζεμάλ ἦτο καταγωγῆς ταπεινῆς. Ὁ πάππος του ἦτο δήμιος Μαχμουτι Β' καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκάλουν ἀκόμη καὶ τὸν πατέρα του δήμιον. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ναζιμ πασᾶ, τὸν ἐκτελεσθέντα ἀπὸ τὸν Ἐνβέρ καὶ τὸν Ταλαάτ, ὁ Τζεμάλ διωρίσθη στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τότε ἐπεδίωξε κυρίως νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοὺς ἀντιπάλους τῆς Ἐνώσεως καὶ Προόδου. Καὶ τὸ κατώρθωσεν. Κατόπιν ἔγινεν ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν. Ἄλλ' ὑπῆρξε μᾶλλον ὀκληρὸς εἰς τοὺς συναδέλφους του. Κατὰ πρῶτον δὲν ἀπέκρυπτε τὴν ἀντιπάθειάν του πρὸς τοὺς Γερμανοὺς. Συνεκρούετο ἔπειτα, ὡς ἐκ τοῦ βιαίου χαρακτηρὸς του, πρὸς τὸν Ἐνβέρ καὶ τὸν Ταλαάτ. Οὗτοι δὲ εὐχαριστήθησαν πολὺ, ὅταν τὸν εἶδαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοεμβρίου 1914, νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ ὑπουργείου. Ἐγέλασαν δὲ πολὺ ὅταν ὁ ματαιόδοξος τέως ὑπουργός, προβιβασθεὶς εἰς στρατηγὸν καὶ ἀρχηγὸν τοῦ τετάρτου σώματος τοῦ στρατοῦ, εἶπεν ὅτι δὲν θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὶν κατακτήσῃ τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Τζεμάλ ὅμως ὄχι μόνον δὲν ἐκურίευσεν τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ ἐνικήθη ὁσάκις συνεκρούσθη μὲ τοὺς Ἄγγλους. Καὶ διὰ νὰ ἐκδικηθῇ ἐτρομοκράτησε τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Συρίας.

Καὶ ὅμως ἡ φήμη περὶ αὐτοῦ, ὡς γαλλοφίλου, ἦτο τόσον ἰσχυρά, ὥστε καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Γαλλίας εἶχε δείξῃ ἀνοχὴν καὶ συμπάθειαν πρὸς τὸν τυχοδιώκτην τοῦτον. Εἶχε δὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι εἰς πρῶτην εὐκαιρίαν θὰ ἀντεπεξήρχετο κατὰ τῶν ὁμοφρόνων του. Ἄλλ' ὁ Τζεμάλ ἀναμφιβόλως δὲν ἐσκέπτετο περὶ τοῦ-

του. Ἐθεώρησε δὲ πρακτικώτερον νὰ ἐργασθῆ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, κατασταθεὶς σχεδὸν τελείως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ κομπάρσοι.—Ἐκτὸς τῶν τριῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων πρωταγωνιστῶν τοῦ κομιτάτου, ἔλαβον μέρος εἰς τὴν νεοτουρκικὴν κίνησιν καὶ ἄλλοι ἀκόμη, διεδραματίσαντες πρόσωπον κατώτερον βεβαίως, περὶ τῶν ὁποίων ὅμως πρέπει νὰ γίνῃ λόγος δι' ὀλίγων, ἵνα συμπληρωθῆ ἡ εἰκὼν ὁλοκλήρου τοῦ ἀπαισίου τούτου θιάσου.

Ἐκ τούτων πρῶτον ἀναφέρομεν τὸ **Σαῖδ-Χαλίμ**. Ἦτον αἰγύπτιος πρίγκιψ καὶ ἕγγονος τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ. Ὁμίλει εὐχερέστατα τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν, τὴν ἀραβικὴν καὶ τὴν τουρκικὴν. Ἦτο δὲ μικρὸς τὸ ἀνάστημα, καὶ εἶχε φυσιογνωμίαν, συμπαθεῖ καὶ εὐγενῆ, Εὐρωπαϊοῦ. Ζήσας δὲ καὶ ἀνατραφεὶς εἰς περιβάλλον πολὺ ἀνώτερον παρὰ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ κομιτάτου, θὰ ἐπρωτίμα νὰ μὴ συνεργασθῆ μὲ τοὺς ἐξηχρεωμένους Νεοτούρκους. Ἦτον ὅμως ματαιόδοξος πολὺ καὶ ἐνόμισεν ὅτι θὰ τοῦ ἦτο δυνατὸν μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Νεοτούρκων νὰ γίνῃ Κεδίβης τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Σαῖδ-Χαλίμ ἐγίνε καὶ μέγας βεζύρης χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη εἰς τὰς χεῖράς του τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν, ἀρκούμενος μόνον εἰς τὰς τιμάς. Καὶ οἱ πρέσβεις τὰς ὑποθέσεις διὰ τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἀναφέρονται εἰς αὐτόν, διαπραγματεύοντο μὲ τοὺς τριάνδρους.

Ὁ δόκτωρ **Ναζίμ**, ὁ φοβερὸς ἐθνικιστὴς τῶν Τούρκων, ἦτο ντομνὲς (Ἑβραῖος τῆς Θεσσαλονίκης ἐξωμότης.) Ὑπῆρξε δὲ περιορισμένης ἀντιλήψεως ἄνθρωπος. Ἐφρόνει ὅτι

ἔπρεπε νὰ διωχθοῦν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν οἱ ξένοι καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ γνησίους Τούρκους μετανάστας, Βοσνίους δηλ., Πομάκους, Τατάρους τῆς Ρωσίας, Τουρκομάνους. Ἡ πολιτικὴ ἐν τούτοις αὕτη, ἡ σωβινιστικὴ τοῦ Ναζίμ, εὔρεν ὄπαδους πολλούς. Καὶ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἐξεπήγασαν αἱ ἀπελάσεις καὶ οἱ διώγμοι ἀπὸ τὰς δυτικὰς κυρίως παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τῷ 1914, αἱ ἀθρόαι σφαγαὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων καὶ τὸ σύνθημα «ἡ Τουρκία διὰ τοὺς Τούρκους».

Καὶ ὁ **Τζαβίτ-μπέης** ἀνήγε τὸ γένος του εἰς ἐξωμότας Ἑβραίους. Τῷ 1908 ἦτον ἀκόμη ἀπλοῦς διδάσκαλος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Κατόπιν ὅμως ἐγίνε δύο φορὰς ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ διευθυντὴς τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς. Πολλάκις δὲ τοῦ ἀνετέθησαν ἀποστολαὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Τζαβίτ διεπραγματεύθη καὶ τὸ περίφημον δάνειον τοῦ 1914. Πρέπει δὲ νὰ δμοιογηθῇ ὅτι ἀπέβη οἰκονομολόγος ἄξιος πολλοῦ λόγου. Ὁ Τζαβίτ ἐπεδίωξε θερμότητα καὶ τὴν κατάργησιν τῶν διομοιογήσεων.

Ὁ **Μαχμουτ Σεφκὲτ-πασᾶς**, ὅταν ἐξερχόγη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1908, δὲν ἦτον θερμὸς ὄπαδὸς τῶν Νεοτούρκων, ὅπως καὶ ὁ Σαΐδ-Χαλίμ καὶ ὁ Κιαμίλ καὶ ὁ Χακὴ καὶ ὁ Χιλμὴ πασᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως τότε ἦτον ἀρχηγὸς τοῦ τρίτου σώματος τοῦ στρατοῦ τῆς Μακεδονίας, θὰ ἀπέβαιναν εἰς τοὺς Νεοτούρκους συνεργάτης πολῦτιμος. Ὁ Ἐνβέρ καὶ ὁ Τζεμάλ τὸν κατήχησαν ὑποσχεθέντες εἰς αὐτὸν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, ἂν ἡ ἐπανάστασις ἐπετύγχανεν. Ὁ Σεφκὲτ εἶχε παράπονα κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἦτο δέ, ὡς λέγουν, καὶ φιλελευθέρων ἰδεῶν ἄνθρωπος. Καὶ διὰ τοὺς

λόγους τούτους προσεχώρησεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως χωρὶς αὐτὸν δὲν θὰ ἐπετύγχανεν. Διότι τὸ δευτερον σῶμα (τῆς Ἀδριανουπόλεως) ἔδειξεν ἀπροθυμίαν, τὸ δὲ πρῶτον (τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἦτον ἀπρόσιτον εἰς τοὺς Νεοτούρκους, διότι περιελάμβανε καὶ τὰς 30,000 τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῆς Ἀράβων τῆς σουλτανικῆς φρουρᾶς.

Εἰς κρίσιμους στιγμὰς ὁ Σεφκὲτ ἐβοήθησε πολὺ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Νεοτούρκων. Ὅταν ἐξεδηλώθη πλέον ἡ χαμητικὴ ἀντίδρασις τῆς 1 Ἀπριλίου 1909 αὐτὸς ἐβάδισε κατὰ τῆς πρωτεύουσας ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τρίτου σώματος καὶ κατόπιν διημέρων συμπλοκῶν (9 καὶ 10 Ἀπριλίου 1909) ὑπερίσχυσεν. Ὅλιγον κατόπιν ἐδολοφονήθη. Καὶ ἦτο δυστύχημα μέγα διὰ τοὺς Νεοτούρκους ὁ φόνος του, διότι μόνος αὐτὸς εἶχε κῦρος ἐπ' αὐτῶν.

Ὁ *Μαχμούτ - Μουχτάρ* - πασᾶς, ὁ γνωστότατος γενόμενος ἐκ τῶν μαχῶν τοῦ Λουλέ - Βουργᾶς καὶ τῶν Σαράντα Ἑκκλησιῶν, ὡς στρατιωτικὸς, ἦτον ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας. Αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν κομιτατικῶν συνετέλεσαν ὥστε νὰ μὴ διαδεχθῆ τὸν δολοφονηθέντα Σεφκὲτ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν.

Ὁ *Ραχμῆ - μπέης*, ἐξωμότης καὶ οὗτος Ἑβραῖος, ὡς βαλῆς Σμύρνης ἐξεδήλωσεν, ὡς γνωστόν, μισελληνισμὸν λυσσώδη. Ἦτο δόλιος καὶ θηριώδης.

Ὁ *Ἀχμέτ Ριζᾶ μπέης* ὁ χρηματίας πρῶτος πρόεδρος τῆς Βουλῆς, ἦτο γερμανόφιλος (ἡ μήτηρ του ἦτο γερμανίς). Ὑπεκρίνετο δὲ τὸν φιλελεύθερον. Ἦτον ὅμως καὶ οὗτος Τοῦρκος ἐθνικιστής.

Ὁ *Χαλιλ-μπέης* ἐχημάτισεν ὑποθρογὸς τῶν Ἐσωτερικῶν

κῶν, πρόεδρος τῆς Βουλῆς καὶ διάδοχος τοῦ Σαΐδ-Χαλίμ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀνέλαβε δὲ πολλὰς ἀποστολὰς εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ τὴν Σόφϊαν, ὅπου διεπραγματεύθη τὴν τουρκοβουλγαρικὴν συμμαχίαν.

Ὁ Βεδρῆ-μπέης, ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Ταλαὰτ καὶ διευθυντῆς τῆς ἀστυνομίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρόσωπον μεταξὺ τῶν Νεοτούρκων, τῶν ὁποίων τὰς διαταγὰς ὡς διευθυντῆς τῆς ἀστυνομίας ἐξετέλει (βλ. περὶ τούτου καὶ κατωτ.).

Ὁ Βεχρήπ-μπέης, συνταγματάρχης, ἐξ Ἑλλήνων γονέων καταγόμενος, διευθυντῆς τοῦ στρατιωτικοῦ σχολείου Παγκαλτίου, ὑπῆρξε δραστήριος καὶ ἀξιωματικὸς ἰκάνος. Ὁ Ἐνβὲρ τὸν ἐπεφόρτισε νὰ καταστείλῃ τὸ κίνημα τῶν Ἀράβων, ἐπιδιωκόντων τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Νικηθεὶς ὁμως ἐπανειλημμένως ἠναγκάσθη τέλος νὰ συνθηκολογήσῃ.

Ὁ Ἐγιοῦπ-Σαμπρῆ, ταγματάρχης Ἀλβανός, φίλος τοῦ Νιαζῆ, ἦτο καὶ μὲ τὸν Ταλαὰτ πολὺ συνδεδεμένος. Συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ ὠδηγήθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν Μάλταν. Καὶ ὁ Ταλαὰτ ἐκίνησε πάντα λίθον διὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Ὁ Ταχσιν-μπέης, λοχαγὸς καὶ δημοσιογράφος ἴδρυσεν ἀπὸ τοῦ 1909 πολλὰς ἐφημερίδας. Ὑπῆρξεν ἐχθρὸς κεκηρυγμένος τῶν Γάλλων, ὡς καὶ ὁ συνάδελφός του λοχαγὸς Ὁμερ Νατζῆ, ὁ μυστικὸς ἀπόστολος τοῦ κομιτάτου, ὁ κηρύξας τὸν πανισλαμισμὸν εἰς τὸν Καύκασον, εἰς τὴν Περσίαν καὶ εἰς τὴν Τύνιδα.

Ὁ Μιδὰτ-Σουκρῆ, γαμβρὸς τοῦ Ραχμῆ, βουλευτῆς Σερρῶν, δημοσιογράφος καὶ διευθυντῆς τῆς «Τανίν», γραμ-

ματεὺς δὲ τοῦ κοιμητάτου, ὁ **Ἰβραήμ - μπέης**, ὑπουργὸς γενόμενος τῆς Δικαιοσύνης, ὁ **Χουσεΐν-Τζαχίτ**, ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς τῷ 1916, καὶ συνδιευθυντὴς τῆς «Τινίν», ὁ **Χατζή· Ἀδιλ-μπέης** ὁ χρηματίας βαλῆς Ἀδριανουπόλεως, ὑπῆρξαν ἐπίσης ἐκ τῶν ἐπισήμων Νεοτούρκων.

Ἐντύπώσεις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατάστασις τῆς Τουρκίας τοῦ 1908.— Εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οὐδεμίαν εἶδησιν εἶχον κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Αἴφνης ὅμως παραιτεῖται τὸ ὑπουργεῖον Φερίτ-πασᾶ, τὸ ὁποῖον διωκεῖ ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ, καὶ σχηματίζεται ἄλλο ὑπὸ τὸν Σαῖτ-πασᾶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Κιαμιλ-πασᾶς. Τοὺς δύο τούτους πολιτικούς, θεωρουμένους καὶ φιλελευθέρους καὶ κάθε ἄλλο παρὰ πειθηνίους εἰς τὰ ἅπλᾳ του νεύματα, συνείθιζεν ὁ Χαμιτ νὰ καλῆ ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν ἐξουσίαν κατὰ τὰς ὀξείας κρίσεις. Αὐτὴν δὲ τὴν φορὰν καὶ οἱ δύο ἔλαβον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ὡστε ἐφαίνετο ὅτι ἔκτακτόν τι θὰ συνέβαινεν. Τὸ αἶνιγμα ἐλύθη τὴν 11 Ἰουλίου, ὅτε αἱ ἔφημερίδες ἀνήγγελλον ὅτι ἐδόθησαν διαταγαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας νὰ προβοῦν εἰς ἐκλογὰς βουλευτικάς. Ἡ ἐπιφυλακτικότης ὅμως τῶν κατοίκων καὶ μετὰ τὴν ἀναγγελίαν ταύτην δὲν ἐξέλιπεν. Ἄλλ' αἱ ἔφημερίδες ἐλευθέρως πλέον ὠμίλουν περὶ τοῦ χορηγηθέντος συντάγματος, περὶ ἐλευθερίας, περὶ συναδελφώσεως ὄλων τῶν συνοίκων φυλῶν, οἱ δὲ λογοκρίται δὲν ἐγίνοντο πλέον δεκτοὶ εἰς τὰ γραφεῖά των.

Τὴν 12 δὲ Ἰουλίου ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτον ἀγνώριστος.

Εἰς τοὺς δρόμους ἦτο συγκεντρωμένον πλῆθος λαοῦ μὲ σημαίας. Φυλλάδια, γελοιογραφίαι, εἰκόνες ἐπωλοῦντο ἐλευθέρως, μέχρι τῆς προτεραίας ἀπηγορευμένοι. Ρήτορες δὲ αὐτοσχέδιοι ὠμίλουν ὅπου δῆποτε ἐνώπιον ἐκστατικοῦ ἀκροατηρίου περὶ ἐλευθερίας, δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος. Διαδηλώσεις ἐκ τοῦ προχείρου ὀργανώθησαν ἐνώπιον μάλιστα αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Γιλδίξ καὶ τῶν πρεσβευτικῶν μεγάρων. Διαδηλώσεις ἔπειτα δυσμενέσταται ἐπηκολούθησαν πρὸ τῶν οἰκιῶν τῶν μεγιστάνων, οἱ ὅποιοι ὑπηρετοῦντες τὸ χαμιτικὸν καθεστῶς εἶχον ἐξεγείρει ὡς ἐκ τῆς τυραννικότητός του τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ. Ὁ δεύτερος γραμματεὺς τοῦ Σουλτάνου Ἰτζέτ - πασᾶς, ὁ αὐτουργὸς πολλῶν καταχρήσεων, ἀπέδρασε καὶ μόνον ὁ Φεχίμ - πασᾶς καὶ ὁ Τζικίξ Μεχμέτ - πασᾶς, οἱ κυριώτεροι κατάσκοποι, ἐφρονεύθησαν ἀπὸ τὸν ἐκμανέντα λαόν.

Ἐν τῷ μεταξύ πολλοὶ ἐξόριστοι ἐπανήρχοντο καὶ ἡ χαρὰ ἐπεκράτησεν εἰς ὅλας τὰς τάξεις. Περὶ τοῦ ὑποφώσκοντος δὲ λαμπροῦ μέλλοντος κανεὶς δὲν ἀμφέβαλλεν. Καὶ ἄνθρωποι, μισοῦμενοι ἀπὸ πολλοῦ, ἐφιλιώνοντο ἐπιρρίπτοντες τὴν ἔχθραν των εἰς τὰς ραδιοურγίας τοῦ καταλυομένου αὐταρχικοῦ καθεστώτος.

Ἄλλ' ὅμως τὸ νέον καθεστῶς εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ δυσχερείας, αἱ ὅποια ἐπροξένουν εἰς τοὺς ἐξετάζοντας τὴν κατάστασιν σκέψεις καὶ φόβους περὶ τοῦ μέλλοντος.

Κατὰ πρῶτον οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ὄχι μόνον δὲν ἦσαν παρεσκευασμένοι νὰ ἀποδεχθῶν εὐχαρίστως τὴν κατορθωθεῖσαν πολιτικὴν μεταβολήν, ἀλλὰ καὶ ἀπέβλεψαν πρὸς αὐτὴν, ἂν καὶ ὄχι ὅλοι, μὲ δυσπιστίαν, μικρὰν ἢ μεγάλην. Ἄπέ-

βλεψαν ἀναμεταξύ των μὲ δυσπιστίαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς τοὺς Τούρκους, οἱ Χριστιανοὶ πρὸς τοὺς Τούρκους. Ὑπῆρχον δηλαδὴ Τοῦρκοι μορφωμένοι, νομίζοντες ὅτι δὲν ἦτο καὶ τόσοσιν εὐκόλος ἡ ἐφαρμογὴ συνταγματικοῦ πολιτεύματος εἰς χώραν, ὅπου ἡ προαπαιτουμένη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μόρφωσις δὲν ὑπῆρχεν. Καὶ οὗτοι ἀπέβλεψαν πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν μὲ ἀδιαφορίαν ἢ καὶ μὲ περιφρόνησιν. Ὑπῆρχον ἔπειτα οἱ συντηρητικοὶ Τοῦρκοι, οἱ γνήσιοι μωαμεθανοί, οἱ ἀφωσιωμένοι τοῦ Χαμίτ, οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἔπρεπεν ἐξ ἅπαντος νὰ καταπολεμηθῇ τὸ νέον καθεστῶς. Ἄλλοι πάλιν δὲν ἐνόουν τὰς νέας ἰδέας, τὰς ὁποίας ὡς ξένας ἀπεστρέφοντο. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον τῶν Τούρκων ἐπῆλθε χαλάρωσις, καταλήξασα μάλιστα εἰς τελείαν ἔκλυσιν τῶν οἰκογενειακῶν, κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀντίληψιν, δεσμῶν. Ἰδίως δὲ ἡ ἐξίσωσις τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα, γινομένη μὲν κατὰ τοὺς νέους εὐρωπαϊκοὺς θεσμούς, ἀντικειμένη ὅμως πρὸς τὰ καθεστῶτα ἀπὸ αἰῶνων, ἀπεδοκιμάσθη ἀπὸ τὸν ἀμαθῆ κυρίως λαόν, τὸν μὴ δυνάμενον νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ χορηγηθῇ εἰς τὰς γυναῖκας ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν εἶχον αἱ χριστιαναί, καὶ ἡ ὁποία ἐχαρακτηρίζετο ὡς κάθε ἄλλο ἢ μωαμεθανική. Ἐστεροῦντο δὲ καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Τούρκων ἐν τῷ συνόλω οἰασδήποτε ἀναπτύξεως. Ἐρεθισμὸν ὄχι ἀσημαντον ἐξήγειρε καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς ἐνδυμασίας τῶν γυναικῶν. Αἱ τουρκίδες δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ ἐξέρχωνται ἀκάλυπτοι. Καὶ ἐπετράπη μὲν κατ' ἀρχὰς τὸ πρᾶγμα, ἔπειτα ὅμως ἀπηγορεύθη διὰ διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἀστυνομίας.

Ὁ διάφορος ἔπειτα βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεως μεταξὺ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ ἀστικοῦ προεκάλει νέας ἀνω-

μαλίας. Εἰς τὰς μεγάλας δηλαδὴ πόλεις ἐπεκράτησε κοινωνική ἀναρχία καὶ ἠθικὴ κατάπτωσης, οἱ ἀγρόται ὅμως ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὸν ὕπνον, τὸν ὁποῖον ἐκοιμῶντο ἀπὸ αἰώνων. Ἔπρεπεν ὅμως νὰ ἀναλάβουν τὰ βάρη καὶ τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Καὶ ἐνῶ δὲν εἶχον σχολεῖα, ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν, ὁδοὺς, ὁδηγίαις πρὸς βελτίωσιν τῆς καλλιιεργείας καὶ πιστώσεις χάριν αὐτῆς, ἔπρεπε νὰ φορολόγηθῶν καὶ νὰ στρατευθῶν διὰ νὰ στηρίξουν τὸ νέον καθεστῶς. Οὕτως οἱ ἀγρόται ἐταλαιπωρήθησαν ἀκόμη περισσότερο καὶ ἐπτώχυναν.

Τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ἀφορῶσι μόνον τοὺς Τούρκους. Περὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ περὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀλλοθρήσκων λαῶν, τῶν συνοίκων τῶν Τούρκων, τὸ κράτος δὲν ἐνδιαφέρετο. Ἐν τούτοις αἱ κοινότητες αὗται ἀπετέλουν κράτος ἐν κράτει. Εἶχον ἰδίας προσόδους, ἴδια σχολεῖα, ἴδια φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα καὶ εἰς οἰκογενειακὰς ὑποθέσεις ἀκόμη ἴδιον δίκαιον. Ἄλλ' ἦσαν ἀκόμη οἱ ἀλλόφυλοι κάτοικοι τῆς Τουρκίας ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς θητείας. Καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἀπέβαιεν, ἐννοεῖται, ὑπὲρ αὐτῶν. Πλὴν τούτων οἱ Τούρκοι ἔπρεπε νὰ κατέχουν τὰς δημοσίας θέσεις. Περιφερόνουν δὲ τὸ ἐμπόριον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἄλλοι ἐπεδίδοντο καὶ ἐπλεονέκτου. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἦσαν θεσιθῆραι. Εἰς μερικὰ γραφεῖα ὑπουργείων ἦσαν διωρισμένοι ὑπάλληλοι ὑπὲρ τοὺς ἑκατόν, ἐνῶ μόνον δέκα ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν. Οἱ ὑπάλληλοι ἀκόμη ἐδεκάζοντο.

Καλυτέρα βέβαια δὲν ἦτον ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις. Ἡ χώρα ἐκαλλιεργεῖτο ἀκόμη κατὰ τὰς πρωτογόνους μεθό-

δους. Αἱ μεγαλύτεραι πόλεις ἔπρεπε νὰ προμηθεύωνται τὸν σιτόν των ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Ἐκμετάλλευσις ἔπειτα τοῦ ὀρυκτοῦ πλοῦτου τῆς χώρας δὲν ἐγένετο. Ὅλα τὰ ἐξαγόμενα ἔμπορεύματα ἐξήγοντο ἀκατέργαστα. Βιομηχανία, καὶ αὕτη ἀκόμη ἢ στοιχειώδης, δὲν ὑπῆρχεν, ἐκτὸς τῶν ταπήτων καὶ τῶν μεταξωτῶν, τῶν δύο τούτων τῆς πολυτελείας βιομηχανιῶν. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ δὲν ἦτον ὠργανωμένη. Ἀξιοθρήνητος ἦτο καὶ ἡ συγκοινωνία, διότι αἱ ὀλίγαι σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ δὲν ἐπῆρκον εἰς τὰς συγκοινωνιακὰς ἀνάγκας τῆς χώρας. Ὁ σουλτᾶνος ἄλλως τε ἐδυσπίστει πρὸς τοὺς σιδηροδρόμους καὶ μόνον ἓνα σιδηροδρομον ἠὲν ὀνοίει, τῆς Χετζάζης, διότι θὰ ἐνίσχυε τὸν πανισλαμισμὸν διὰ τῶν δωρεῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ εἰσέρρεον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου εἰς τὰς ἁγίας πόλεις. Ἄλλαι ὁδοὶ ἔλειπαν, ὁδοὶ ἄγουσαι πρὸς τὰς σιδηροδρομικὰς γραμμάς. Οὕτω δὲ ἔμπορεύματα καὶ προϊόντα, προσοδοφόρα καὶ πολύτιμα, ἐσήποντο εἰς τὸν τόπον τῆς παραγωγῆς διὰ τὴν ἑλλιπῆ συγκοινωνίαν.

Ἄλλ' ἢ ἔλλειψις τῆς συγκοινωνίας ὡς ἐπακολούθημα εἶχε καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀσφαλείας. Εἰς τὰς βορείους καὶ νοτίους χώρας τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν ἐγκατεστημένοι νομαδικαὶ φυλαί, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐπιδεδομένοι εἰς τὴν ληστείαν, ἃν καὶ ὁ σουλτᾶνος προσεπάθει πάντοτε νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἀφοσίωσίν των μὲ τίτλους καὶ μὲ ἀξιώματα. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας. Ἡ κατὰ θάλασσαν συγκοινωνία ἦτον ἀνεπαρκής. Ξένοι δὲ ἀτμοπλοῖκαὶ ἐταιρεῖαι ἐξεμεταλλεύοντο καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀκτοπλοίαν.

Καὶ ἡ παιδεία ἐπίσης εὐρίσκετο εἰς τὰ σπάργανα, ὅχι δὲ μόνον ἢ ἀνωτέρα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ δημοτικὴ. Μόνον δὲ εἰς τὰς πόλεις ἐλειτούργουν παρθεναγωγεῖα καὶ ταῦτα πολὺ ἀτελῶς. Ἰδιωτικὰ ἐπίσης σχαλεῖα δὲν ἰδρύνοντο! Ὑπῆρχον ὅμως ξένα, ἐπιδιδόντα προπαγάνδαν θρησκευτικὴν, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἔστελλον τὰ τέκνα των ὅσοι ἤθελον νὰ τὰ μορφώσουν, ἀμερικανικά, ἀγγλικά, ρωσικά, ἰταλικά, ἐπιδιδόντα κυρίως προπαγάνδαν πολιτικὴν, καὶ γαλλικά ἐπιδιδόντα καὶ θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν συγχρόνως προπαγάνδαν, ὅπως καὶ τὰ γερμανικά. Ἡ χαμιτικὴ κυβέρνησις τὰ ἀπεστρέφετο καὶ ἤθελε μάλιστα νὰ τὰ κλείσῃ· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο, διότι ἐλειτούργουν κατὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπιτύχει αἱ δυνάμεις.

Ἄλλ' ἡ Τουρκία ἦτο καὶ οἰκονομικῶς ὑποτελής εἰς τὰς δυνάμεις. Χωρὶς δὲ τὴν ἔγκρισίν των δὲν ἠδύνατο νὰ αὐξήσῃ τοὺς φόρους. Ὁ πληρωνόμενος φόρος εἰς τὰ τελωνεῖα ἦτο ὠρισμένος μόνον εἰς 8 % δι' ὅλα τὰ εἶδη, ὑψώθη δὲ εἰς 11 %, ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ ἐφαρμογὴ μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν ὅμως νὰ δαπανᾶται ὑπὲρ αὐτῆς μόνον τὸ ἐπὶ πλεόν. Εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπίσης ἐλειτούργουν καὶ ξένα ταχυδρομεῖα πρὸς ζημίαν ἐννοεῖται τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ κράτους. Καὶ πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι τὰ ξένα ταχυδρομεῖα ὠφέλησαν πολὺ τοὺς Νεοτούρκους, διότι δι' αὐτῶν διέσπειρον εἰς τὸ κράτος προπαγανδικὰ ἔντυπα, τὰ ὁποῖα οὕτω δὲν περιέπιπτον εἰς τὴν λογοκρισίαν.

Τοιαύτη μὲ ὀλίγας λέξεις ἦτον ἡ κατάστασις τῆς Τουρκίας, ὅταν ἐξεργάγη ἡ νεοτουρκικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1908.

Οι βεζύραι Σαϊτ-πασᾶς και Κιαμιλ-πασᾶς. — Τὸ γόητρον τῶν Νεοτούρκων κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἦτο τόσον, ὥστε εὐκόλως ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀντεπεξέλθωσιν κατὰ τῶν δυσχερειῶν τούτων φανερά. Εὐτυχῶς κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησαν, συνειτῶς φερόμενοι, οἱ κομιτατικοὶ νὰ ἐμφανισθῶσιν ὡς κυβερνῆται καὶ ὀπωσδήποτε ἐτηρήθη ἡ τάξις. Ἀφῆκαν δὲ τὸν σουλτᾶνον ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀνέθηκαν τὴν κυβέρνησιν εἰς δεδοκιμασμένους πολιτικούς καὶ περιορίσθησαν μόνον εἰς τὴν ἄσκησιν αὐστηροῦ ἐλέγχου τῶν κυβερνητικῶν πράξεων. Ὁ *Σαϊτ-πασᾶς*, ὁ ὁποῖος ἐπ' ὀλίγον μόνον ἐχρημάτισε μέγας βεζύρης, ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν *Κιαμιλ πασᾶν*. Διότι ἐδημοσίευσεν σουλτανικὸν διάταγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ σουλτᾶνος θὰ διώριζεν ὄχι μόνον τὸν μέγαν βεζύρην καὶ τὸν σείχουλισλάμην, ὅπως διέγραφε τὸ σύνταγμα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπουργοὺς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν. Τὸ ὑπουργεῖον Κιαμιλ ἔγινε δεκτὸν μετὰ χαρᾶς, διότι ὁ Κιαμιλ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀγγλόφιλος. Τότε ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν φίλοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς κατ' ἔξοχὴν συνταγματικῆς χώρας. Καὶ ὁ νέος πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχε φθάσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔγινε δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμὸν ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Καὶ ἡ θέσις τοῦ Κιαμιλ ἦτο τότε εὐνοϊκῆ. Διότι ἡ ἐπανάστασις εἶχε κάμει ἀρίστην ἐντύπωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅλαι δὲ αἱ δυνάμεις ἔδειξαν φιλικὰ αἰσθήματα πρὸς τὴν Τουρκίαν τότε. Καὶ αὐτὴ ἡ Ρωσία εἶχεν στείλει ὁδηγίας εἰς τὰ προξενεῖά της νὰ ἀποφύγουν ὅτιδήποτε θὰ

προσέβαλλε τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν Τούρκων. Ἐνέκριναν μάλιστα αἱ δυνάμεις νὰ μὴ ἔξακολουθήσουν ἐπιμένουσαι εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις τῆς Μακεδονίας. Ἐπίσης εἰς τὰς ἐπαρχίας δὲν παρετηρήθη ἀντίδρασις καὶ μόνον ὁ Ἰβραήμ πασᾶς τοῦ Κουρδιστάν, ἀρχηγὸς φυλῆς καὶ εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου, ἐπανεστάτησεν. Ἄλλὰ καὶ οὗτος ἔξουδερωθῆ δι' ἐνεργείας ταχείας, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἐνεποίησε καλὴν ἐντύπωσιν.

Προῆλθον ὅμως ἄλλοθεν δυσχέρειαι. Ὁ λαὸς ἦτο πολιτικῶς ἄπειρος. Ἡ κυβέρνησις ἦτον ἀνίσχυρος καὶ τὴν δύναμιν κυρίως εἶχε τὸ μυστικὸν κομιτᾶτον. Ἐπειτα ἕκαστος ἤθελε νὰ ὠφελήσῃ τὸ κράτος. Καὶ ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸ κατώρθωνεν ἂν ἐξέδιδε ἐφημερίδα, διὰ νὰ διαφωτίσῃ τὴν κυβέρνησιν.

Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐφημερίδων εἰς ὀλίγας ἑβδομάδας ἀνῆλθεν ἀπὸ τριῶν εἰς δέκα. Σατυρικά ἐπίσης φύλλα ἐξεδόθησαν μέχρι δέκα. Καὶ δὲν εὐδοκίμησαν μὲν ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐφημερίδες καὶ διέκοψαν τὴν ἔκδοσίν τῶν. Ἀνεφάνησαν ὅμως ἄλλαι. Ἐξεδόθησαν ἀκόμη καὶ πολλὰ περιοδικὰ εἰδικὰ (διὰ τοὺς ζωγράφους! τοὺς ἀρχιτέκτονας, τοὺς χημικούς, τοὺς κτηνιάτρους!, τοὺς ἰατρούς, τοὺς νομικούς, τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ἠθοποιούς!, τοὺς ἐργάτας, τοὺς ὑπαλλήλους κτλ.). Ἄλλ' ὅλα σχεδὸν ἔζησαν ὅσον καὶ τὰ ῥόδα. Καὶ σύλλογοι πολυποικίλοι ιδρύθησαν, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ τύχη ἀπέβη ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἐφημερίδων, διότι δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς πραγματικὰς ἀνάγκας, ἀλλ' ἰδρύοντο μόνον ἀπὸ τυφλῆν μίμησιν τῶν συμβαινόντων καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἄλλ' ἢ ἀχαλίνωτος καὶ ἀσύμφωνος αὕτη δημοσιογραφία ἀντὶ νὰ διαφωτίσῃ τὸν λαὸν τὸν ἐσύγγισε τόσον, ὥστε τί νὰ δεχθῆ καὶ τί νὰ ἀπορρίψῃ δὲν ἤξευρεν. Ταῦτοχρόνος ὁμοῦς παρατηρήθησαν καὶ πολιτικαὶ διχογνωμίαι, ὑπάρχουσαι ἤδη μεταξὺ τῶν Νεοτούρκων καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Διότι μερικοὶ μὲν ἦσαν ὑπὲρ τῆς συγκεντρωτικῆς διοικήσεως, ἄλλοι δέ, τοῦναντίον, ἦσαν ὁπαδοὶ τοῦ ἀποκεντρωτικοῦ συστήματος. Καὶ ἀφοῦ ἀνέλαβον πρῶτοι τὴν ἀρχὴν οἱ συγκεντρωτικοί, οἱ ἄλλοι βέβαια παρουσιάσθησαν ὡς ἀντιπολιτευόμενοι.

Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ περιπλοκαί.— Δύο ὁμοῦς γεγονότα ἀνέβαλον τὴν διάσπασιν τῶν Νεοτούρκων. Τὸ πρῶτον εἶναι αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαί. Κατ' αὐτὰς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι δὲν εἶχον ὀργανωθῆ εἰς κόμμα, ὥστε αἱ ἐκλογαὶ δὲν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς ἀγῶνα μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων, ἀλλ' εἰς σειρὰν ἐσορτῶν. Καὶ πρῶτον αἱ κάλπαι περιήχθησαν μὲ κάποιαν περίλαμπρον πομπὴν διὰ τῶν ὁδῶν. Ταύτης προηγεῖτο ἄμαξα, ἕφ' ἧς ἐπέβαινε Τοῦρκος καὶ Χριστιανὸς κληρικὸς ὡς καὶ ραββίνος, ὡς σύμβολα τῆς συναδελφώσεως τῶν φυλῶν. Οὕτως ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συμφιλιωθοῦν φυλαί, ἀλληλομισούμεναι ἀπ' αἰῶνων.

Τὸ δὲ δεύτερον ἦτον ἡ κήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρίας καὶ ἡ προσάρτησις τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν (5 καὶ 7 Ὀκτωβρ. 1908). Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἐνόμισεν εὐκαιρον τότε τὴν ἀφορμὴν ταύτην ὅπως κηρύξῃ τὸν πόλεμον. Ἀπλῶς διεμαρ-

τυρήθη. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἐξηγέρθη. Καὶ τότε ἐκηρύχθη ἀποκλεισμοὺς εἰς τὰ βουλγαρικά καὶ τὰ αὐστριακὰ προϊόντα εἰς τόσον βαθμόν, ὥστε κατέληξεν εἰς πλήρη διακοπὴν τῆς συναλλαγῆς μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν δύο κρατῶν. Τὰ δὲ φέσια, τὰ ὁποῖα κατεσκευάζοντο εἰς τὴν Αὐστροίαν, ἀντικατεστάθησαν μὲ κάλυμμα ἄλλο

Ἄλλ' ἡ προσάρτησις τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης ἐξηρέθισε πολὺ περισσότερον τοὺς Σλάβους, καὶ μάλιστα τοὺς Σέρβους. Ἡ δὲ Τουρκία πανταχόθεν ἐνεθαυρνέτο εἰς τὴν ἀντίστασιν, ὥστε ἠπειλήθησαν διεθνεῖς περιπλοκαί. Τέλος ἐξωμαλύνθη μὲ τὴν Αὐστροίαν ἡ διαφορὰ, ἡ ὁποία παρεχώρησε τὸ σαντζάκιον τοῦ Νόβι-παζάρ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ 2,200,000 λίρας Τουρκίας. Ἀλλὰ μὲ τὴν Βουλγαρίαν ἐξηκολούθησεν ἡ διαφορὰ μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1909. Τότε δὲ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Ρωσίας ἀνεγνώρισε μὲν ἡ Τουρκία τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας, παρήτησε δὲ ἡ Ρωσία τὴν ἐτησίαν ἀπόσβεσιν παλαιοῦ πρὸς αὐτὴν χρέους τῆς Τουρκίας ἐκ 359,000 λιρῶν. Καὶ τὴν 19 Ἀπριλίου ἡ Τουρκία, ἐνῶ ἠπειλεῖτο ἀπὸ ταραχάς, περὶ τῶν ὁποίων ἀμέσως θὰ γίνῃ λόγος, ἠπειλεῖτο δὲ καὶ μὲ προσβολὴν ἐκ μέρους τῆς Βουλγαρίας, ἐδέχθη καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς.

Μόλις δὲ κατεσίγησαν αἱ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων φροντίδες καὶ ἤρχισεν ἡ ἐσωτερικὴ ζύμωσις. Ἡ δυσφορία, ὡς καὶ ἡ ἀπογοήτευσις, ἦσαν μεγάλαι. Τὸ σύνταγμα λοιπόν, ἔλεγεν ὁ πολὺς λαός, κατὰ τί μᾶς ὠφέλησεν; Ἐδυσφόρουν ὁμως πολὺ καὶ αἱ προνομιούχοι ἐπὶ τοῦ πρῶν καθεστῶτος τάξεις. Ἐδυσφόρουν καὶ ὅσοι ὑπερχεοῦντο εἰς τὴν στρατιω-

τικὴν θητείαν, ἐξηροῦντο δὲ ἐπὶ τοῦ Χαμίτ. Ἄλλ' ὡς ἦτον ἐπόμενον ἐπηκολούθησαν καὶ προσωπικαὶ ἀντιζηλῖαι.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Κιαμίλ-πασᾶ, τοῦ ἔχοντος πολλοὺς ὀπαδοὺς, ἀπὸ τὴν μεγάλην βυζυρειαὴν (14 Φεβρ. 1909) ἐχειροτέρευσεν ἀκόμη τὴν κατάστασιν. Καὶ ὁ Χαμίτ ἐσκέφθη νὰ ὠφεληθῆ ἔκ τούτου. Ἰδρῦθη δὲ τότε κατ' ἐντολήν του σύλλογος μωαμεθανῶν, ὅπως ἐξάψῃ τὸν φανατισμὸν κατὰ τῶν Νεοτούρκων. Ὁ σύλλογος οὗτος ὄργανον εἶχε τὴν ἐφημερίδα «Βουλκάν», ἣ ὁποία ἐπετέθη ἀγρίως κατὰ τῶν Νεοτούρκων. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον Χουσεῖν Χιλμῆ - πασᾶ, τὸ διαδεχθὲν τὸ ὑπουργεῖον Κιαμίλ, ἦτον ἀσθενές, ὥστε νὰ δεσπότη τῆς καταστάσεως. Καὶ ὅταν ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἀκολασίαν τοῦ τύπου ὅλη ἡ χώρα ἐξηγριώθη καὶ εἰς συλλαλητήρια διετυπώθησαν διαμαρτυρίαι κατὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ τύπου, ἐζητήθη δὲ νὰ ψηφισθῆ νομοθέτημα. Τὸ νομοθέτημα ὅμως δὲν ἐψηφίσθη.

Ἄλλὰ τὴν 5 Ἀπριλίου 1909 ἐφονεύθη ὁ διευθυντὴς τῆς «Σερμπεσί», τῆς ἐπιτεθείσης ἐπίσης κατὰ τοῦ κομιτάτου σθεναρῶς. Τοῦ δὲ θύματος ἡ κηδεία ἔγινε δημοτελεστέρα. Τὴν 10 Ἀπριλίου 1909 οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως λῖαν πρῶτ', ἐπληροφοροῦντο ὅτι ὅλη ἡ φρουρὰ εἶχεν ἐπαναστατήσει καὶ ἀπῆται τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ «θηρησκευτικοῦ νόμου.» Τὸ πρᾶγμα δὲ παρεστάθη ὡς ἐπαναστάσις τοῦ λαοῦ, ζητοῦντος τὴν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεως τῶν Νεοτούρκων καὶ τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς, τὸν φόνον τῶν μορφωμένων ἀξιωματικῶν, τὸν διορισμὸν κυβερνήσεως τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ἄλλὰ πλὴν τῆς διαρπαγῆς τῶν γραφείων τῶν νεοτουρκικῶν ἐφημερίδων, ἄλλη, ἀξία λόγου,

ἀταξία δὲν ἔγινεν. Ἐκλήθη δὲ ὁ Τεφὴκ-πασᾶς εἰς τὴν ἀρχὴν, ὁ πρότερον ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος καθήσυχασε τὸν λαὸν καὶ προσεπάθησε νὰ δεῖξῃ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀντιδράσεως, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐγκαθιδρύσεως φιλελευθέρου σοστήματος. Ἄλλ' εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ στρατὸς παρηκολούθησε τὸν Σεφκὲτ πασᾶν καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατέλαβε τὸ προάστειον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἐνταῦθα δὲ τότε συνῆλθεν ἡ βουλὴ καὶ ἡ γερουσία ὡς ἐθνικὴ συνέλευσις. Οἱ ἀντιδραστικοὶ ἀπεθαρρύνθησαν. Αἱ ἐφημερίδες ἐπανέκτησαν πλέον τὴν ἐλευθερίαν των καὶ φανερὰ ἔγραφον περὶ τῆς συνηγορίας τοῦ Σουλτάνου εἰς τὰς ἐνεργείας κατὰ τῶν Νεοτούρκων.

Τῇ δὲ 12 Ἀπριλίου 1909 ὅλη ἡ πρωτεύουσα ἦτον εἰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τὴν 14 ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἐξεθρόνισε τὸν σουλτᾶνον. Ὁ ἀδελφὸς του πρίγκιψ Ρεσάτ (γεννηθεὶς τῇ $21/3$ Νοεμβρίου 1844) ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὡς νόμιμος διάδοχος του, μετὰ τὸ ὄνομα Μεχμέτ Ε΄. Ὁ Χαμίτ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὁ Χαλιμὴ πασᾶς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν. Ὁ δὲ Μαχμουτ Σεφκὲτ πασᾶς ἔμεινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς στρατιωτικὸς δικτάτωρ.

Μεχμέτ Ε΄ (1909—18). Ὅταν ὁ σεῖχουλισλάμης Ζιαὲδιν ἐφέντης ἀνέγνωσε τὸν φετῶν, τὸν κηρύσσοντα ἔκπτωτον τὸν Χαμίτ, ὁ Χαμιπ ἐφέντης βουλευτῆς Μπόλου ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἀναγγεῖλῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Μεχμέτ μεταβαίνων εἰς τὸ Μπεσίχτασι, ὅπου διέμενεν. Εἶχε δὲ μαζί του δύο ἀξιωματικοὺς καὶ δύο στρατιώτας τοῦ συντάγματος τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Νεότουρκοι ἐθεώρησαν περιττὸν νὰ φρον-

τίσουν περιπλέον περιῖ εκείνου, ὁ ὁποῖος ὤφειλε νὰ ἀποβῆ ἀπλοῦν νευρόσπαστον τῆς θελήσεώς των.

Τὸν νέον σουλιτᾶνον εἶχε πρὸ πολλοῦ περιορίσει ὁ Χαμίτ εἰς παλάτιον κτισθὲν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, τὸν εἶχε δὲ καὶ ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν, ὥστε καὶ ἡ παραμικρά του κίνησις κατεσκοπεύετο. Καὶ κατ' αὐτοῖς δὲ τοὺς περιπάτους του σπεῖρα ἀστυνόμων τὸν συνώδευεν. Διῆγε λοιπὸν ὁ Ρεσὰτ βίον ἀφόρητον.

“Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτον 65 ἐτῶν. Ἐκ φύσεως δὲ ἀνθρωπος ἡπιος καὶ ἀγαθός, κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη, ὅταν ἤκουσεν ὅτι καλεῖται νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Ἐπὶ τέλους ὁμως κατεπεῖσθη. «Θὰ κάμω ὅ,τι δυνηθῶ, εἶπεν, πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπός μου».

Ταυτοχρόνως δὲ ἐνῶ ἀνηγγέλλετο ἐπισημῶς ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Χαμίτ, ὁ Ρεσὰτ ἔφθανεν εἰς τὸ Σιρασκεραῖον (ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν), ὅπου τὸν ἐπερίμενεν ὁ στρατός, ὁ ὁποῖος ἀνέτρεπεν ἓνα σουλιτῶνον καὶ ἀνεκέρυττεν ἄλλον, ἱστορία πολλάκις ἐπαναληφθεῖσα εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ἐὸ Μαχμουτ - Μουχτάρ, ὁ Ἀχμέτ - Ριζᾶ καὶ ὁ Σαῖτ-πασᾶς ἐπροχώρησαν πρὸς τὸν Μεχμέτ καὶ τοῦ ἠσπᾶσθησαν τὴν χεῖρα. Ἐὸ σείχουλισλάμης ἀπήγγειλε προσευχὴν. Ἐὸ Μεχμέτ Ἐ' ὠρκίσθη, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὸ σύνταγμα. Ἐπευφημῖαι παρατεταμέναι ἐπηκολούθησαν. Νέα ἐποχὴ ἤρχιζε διὰ τὴν Τουρκίαν, ἐποχὴ τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἐνόμιζαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ὁμως πράγματι ἀπέβη ἐποχὴ πένθους καὶ αἵματος.

Κατ' αὐτὴν ὁ ἀγαθὸς Μεχμέτ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπλῆ μόνον σκιὰ σουλτάνου.

Καὶ διὰ νὰ τοῦ τὸ ἀποδείξουν, οἱ Νεότουρκοι ἤρχισαν τοὺς διωγμούς των μὲ τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ γαμβροῦ του. Ὁ Ταλαὰτ ἐπεφορτίσθη νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν παδισάχ τὴν θανατικὴν ἀπόφασιν. Καὶ ὅταν τοῦ ἐζήτησθε νὰ τὴν ὑπογράψῃ, ὁ Μεχμέτ ἐγονυπέτησε ἔμπρός του. Ὁ Ταλαὰτ δὲν ἐκάμφθη. Ὁ Μεχμέτ τὴν ὑπέγραψε καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ Σουλτάνου ἀπηγχονίσθη μὲ δώδεκα ἄλλους καταδίκους!

Οἱ Νεότουρκοι εἶχον ἀνάγκην ἐνὸς ἀνδρικοῦ, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ ἀπέβλεπεν ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος. Καλύτερον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὔρουν ἀπὸ τὸν Μεχμέτ, γερόντιον ἄθλιον, χωρὶς θέλησιν καὶ εἰς τελείαν παρακμὴν σώματος καὶ ψυχῆς. κύπτοντα δὲ εἰς τὰς εἰσηγήσεις καὶ διαταγὰς των.

Ἄς προστεθῇ δὲ ἐδῶ ὅτι ἀφοῦ ἀπηγχονίσθη ὁ γαμβρὸς τοῦ Σουλτάνου, ὁ Ἐνβὲρ ἐνυμφεύθη μίαν τῶν θυγατέρων του. Ὁ γάμος δὲ οὗτος ἐκολάκευε τὴν ματαιότητά του καὶ ἠὔξησε τὸ γόητρόν του κυρίως εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ.

Καὶ ὁ Μεχμέτ ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμόν του ἀδόξως, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ εὐθύνεται δι' ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Ἡ μόνη δὲ ὑπηρεσία, τὴν ἧποίαν ἔπρεπε κατὰ τοὺς Νεοτούρκους νὰ ἔχῃ, ἦτον ἡ συμμετοχὴ του εἰς τὴν τελετὴν τοῦ σελαμλικίου κάθε παρασκευῆν.

Γιουσούφ-Ἰτζεδίν.—Διάδοχος τοῦ θρόνου ἦτον ὁ Γιουσούφ Ἰτζεδίν. Ἦτον υἱὸς τοῦ σουλτάνου Ἀβδούλ-Ἀζίζ, τοῦ δολοφονηθέντος μυστηριωδῶς. Τῷ 1914 ἦτο 54 ἐτῶν.

Μικρὸς τὸ ἀνάστημα, κυρτός, καὶ φέρων μονύελον, ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου, δὲν ἔκσμενεν ἰδιαίτεραν ἐντύπωσιν. Ἦλπιζεν ὅτι θὰ ἐγίνετο ταχέως σουλτᾶνος, διότι ὁ Μεχμέτ ἦτο κατὰ 13 ἔτη πρεσβύτερός του καὶ ἀσθενικός. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἢ ἐπικειμένη ἄνοδος του εἰς τὸν θρόνον ἀνησύχει πολὺ τοὺς Νεοτούρκους. Ὁ Γιουσούφ Ἰτζεδὶν τοὺς εἶχεν ἐνοχλήσει πολὺ.

Ὁ Γιουσούφ ἦτο μορφωμένος, εἰλικρινῆς πατριώτης καί, τὸ σπουδαιότερον, φίλος τῶν Γάλλων. Εἶχε μεταβῆ πολλάκις εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τῷ 1909 διέμεινεν ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας εἰς τοὺς Παρισίους. Κατῴκει ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ἀνάκτορον Σιντζιρλί, κείμενον εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τὸ Σκούταρι, ἐπὶ λόφου μεμονωμένου καὶ καταπρασίνου, ὁπόθεν ἡ θέα εἶναι μαγευτική. Ἐδῶ δὲ ἠτύοκτόνησε κατὰ τὰ ἀνακοινωθέντα τῶν Νεοτούρκων ὁ Γιουσούφ, πράγματι ὅμως ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν.

Τὸ ἔγκλημα ἐκαλύφθη δι' ἰατρικῆς πιστοποιήσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἐξῆς «Ἡ Αὐτοῦ αὐτοκρατορικὴ Ὑψηλότης ὁ Γιουσούφ-Ἰτζεδίν, ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου, ἠτύοκτόνησεν, αὐτοτραυματισθεὶς εἰς τὴν καμπὴν τοῦ ἀγκῶνος τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Ὁ θάνατος προῆλθεν ἀπὸ αἱμορραγίαν, ὡς ἐκ τῆς κοπῆς φλεβῶν σημαντικῶν». Εἵποντο αἱ ὑπογραφαὶ εἴκοσιν ἰατρῶν Τούρκων!

Σήμερον ἀκόμη εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβωθοῦν αἱ λεπτομέρειαι τοῦ θανάτου του. Ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὁ Γιουσούφ προσεβλήθη, ἐνῶ διήρχετο στενὸν διάδρομον, φέροντα ἀπὸ τὴν κοιτωνίτην του εἰς τὸν λουτρῶνά του. Αἱ φλέβες τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ἦσαν πολὺ ἀνοικταί, ὅπως τὸ ἀναφέρει

ἡ ἰατρικὴ ἔκθεσις. Ἄλλὰ τὸ σῶμά του ἔφερε πολλοὺς μωλωπισμούς, προελθόντας ἀναμφιβόλως ἀπὸ ἰσχυρὰ κτυπήματα, τὰ ὁποῖα ἐδέχθη παλαίων μόνος κατὰ τῶν δολοφόνων.

Ἄναμφιβόλως τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἠθικοὶ αὐτουργοὶ εἶναι οἱ Νεότουρκοι καὶ κυρίως ὁ Ἐνβέρ. Αἱ σχέσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ διαδόχου δὲν ἦσαν φιλικαί, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1915, διὰ πολλοὺς λόγους. Ὁ Ἐνβέρ ἐτόλμησε νὰ σχίσῃ ἐπιστολὴν συσιατικὴν τοῦ διαδόχου ἐνώπιον τοῦ ἐνδιαφερομένου προσώπου. τὸ ὁποῖον τὴν ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν ὑπουργὸν ὄντα. Ἄλλὰ κυρίως ὁ γερμανόπληκτος Ἐνβέρ δὲν ἐσυγχώρει εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν διάδοχον τὴν ἀποστροφὴν του πρὸς τοὺς Γερμανοὺς. Εἶναι δὲ σύμπτωσις ἀξιοσημείωτος τὸ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀζίζ ἀπέθνησκε, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος. Διότι καὶ ὁ Ἀζίζ εὐρέθη νεκρὸς μίαν πρωΐαν καὶ μὲ ἀρτηρίας κοπέϊσας μὲ ξυράφιον.

Ἡ κηδεῖα τοῦ δυστυχοῦς Γιουσούφ ἔγινε μετὰ πρωτοφρανοῦς πομπῆς.

Ἐπουργεῖον Χιλιμῆ-πασᾶ.—Πρώτη δὲ φροντίς τῆς νέας κυβερνήσεως Χιλιμῆ-πασᾶ ἦτο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Καὶ αὐστηρῶς ἐτιμωρήθησαν οἱ αὐλικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται, οἱ ἀναλαβόντες τὴν πρωτοβουλίαν τῆς στάσεως, ἐπαύθησαν αἱ ἀντιδραστικαὶ ἐφημερίδες καὶ πολλοὶ ἐξωρίσθησαν. Ταυτοχρόνως σχεδὸν μὲ τὰς ταραχὰς ταύτας ἔλαβον χώραν καὶ αἱ ἀρμενικαὶ σφαγαὶ τῶν Ἀδάνων, αἱ ὁποῖαι ἐνεποίησαν θλιβερωτάτην ἐντύπωσιν εἰς τὸ ἔξωτερικόν.

Ὁ νέος σουλτᾶνος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ 33 ἔτη ἔξῃ κλειστὸς

ἐντὸς ἀνακτόρου, ἀπέβη δημοτικὸς καὶ ἐπεχείρησε ταξείδιον εἰς τὴν Προῦσαν καὶ τὴν Σμύρνην. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ νέα κυβέρνησις ἔφερεν ἀναδιοργάνωσιν εἰς τὰ ὑπουργεῖα, καθήρεσε πολλοὺς ἀξιοματικοὺς ἀνωτέρους, ἐχθροὺς τῶν Νεοτούρκων ὡς ἀνικάνους, ἐκάλεσε τὸν von der Goltz πασᾶν καὶ πάλιν πρὸς διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ προσέλαβε τὸν ἄγγλον ναύαρχον σὲν Douglas Gamble διὰ τὸ ναυτικόν.

Ἄλλὰ προῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ μέσον τὸ κρητικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐπεσκίασεν ὅλα τὰ ἄλλα. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1909 ὑψώθη καὶ πάλιν ἡ ἑλληνικὴ σημαία εἰς τὴν Κρήτην, ἡ δὲ διοίκησις ὤμοσεν ὄρκον εἰς τὸν βυσιλέα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Νεότουρκοι ἐξηγριώθησαν. Καὶ εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν ὁ ἐρεθισμὸς ὑπεξεκαύθη ἐπιτηδείως. Ἄλλ' ἡ Ἑλλὰς ἐτήρησεν ἐπιφυλακτικὴν στάσιν καὶ αἱ τέσσαρες προστάτιδες τῆς νήσου δυνάμεις (Ἀγγλία, Ρωσία, Γαλλία, Ἰταλία) ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ἀπεβίβαζον καὶ πάλιν στρατεύματα εἰς τὴν νῆσον, ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐπενέβαιεν. Οὕτω πως παρηλθεν ὁ ἔνεκα τῆς Κρήτης ἐρεθισμὸς.

Ἐγεννήθησαν ὁμῶς ἄλλα, ἐσωτερικῆς φύσεως, ζητήματα. Διότι ἡ κυβέρνησις δὲν εἶχε πλέον τὸ κῦρὸς τῆς ἀπαραιμείωτον. Καὶ καθ' ἑκάστην ἠΰξανεν ἡ ἀντιπολίτευσις. Τῇ δὲ 16/29 Ἰουλίου ἐδολοφονήθη ὁ Ἀχμέτ Σαμὲτ μπέης, ὁ διευθυντὴς τῆς «Σινταϊ-μιλέτ». Ἡ δολοφονία αὕτη ἔφερε καὶ πάλιν ὀξύτητα καὶ νευρικότητα εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς χώρας ζωὴν. Ἄλλη πάλιν ἀφορμὴ εἰς ἐξέγερσιν ὑπῆρξεν ὁ διορισμὸς ὑφυπουργῶν Νεοτούρκων. Ὁ περὶ τούτων ὁμῶς νόμος δὲν ἐψηφίσθη ἀπὸ τὴν βουλὴν. Ὀλίγον δὲ κατόπι

διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ὁ Δζαβιτ μπέης, Νεότουρκος καὶ οὗτος ἐκ τῶν ἐπισήμων, ὁ ὁποῖος καὶ κατώρθωσε νὰ στέρξουν αἱ δυνάμεις ἵνα διαλυθῇ ἡ μακεδονικὴ οἰκονομικὴ ἐπιτροπεία $\frac{6}{19}$ (Σεπτεμβρίου 1909). Ἐντὶ αὐτῆς δὲ ἰδρῦθη ὡς ἐξάρτημα τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἄλλη οἰκονομικὴ ἐπιτροπεία εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ Τούρκους καὶ Εὐρωπαίους ἀποτελεσθεῖσα. Τῇ $\frac{12}{25}$ Ἰουλίου 1909 ἔγινε καὶ ἄλλος Νεότουρκος ὑπουργὸς (τῶν Ἐσωτερικῶν), ὁ Ταλαὰτ μπέης, ἀντικαταστήσας τὸν Φερὴτ πασᾶν. Ἄλλ' ἡσυχία εἰς τὰς ἐπαρχίας ὅλας δὲν ἐπεκράτει. Εἰς τὴν Ἑμεμένην οἱ Νεότουρκοι ἔγινεν ἀνάγκη νὰ στείλουν στρατεύματα. Εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ χριστιανοὶ δὲν ἦσαν ἡσυχιοὶ, διότι καὶ δὲν ἀφήνοντο ἡσυχιοὶ ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους, οἱ ὁποῖοι πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, ἔχοντας δύναμιν καὶ κῦρος εἰς τὸν λαόν, ἐδολοφόνησαν ἢ ἐξηφάνισαν. Καὶ ἐν γένει ἀπογοήτευσις καὶ δυσφορία κατεῖχε τὸν λαόν. Ἐδυσφόρουν ὅμως καὶ πολλοί, διότι τὸ νέον πολίτευμα ἀτομικῶς τοὺς ἔβλαψε μᾶλλον παρὰ τοὺς ὠφέλησεν. Καὶ καθόλου ἡ δυσφορία τῆς κοινῆς γνώμῃ ἦτο τόση, ὥστε τὸ ὑπουργεῖον Χιλμῆ παρητήθη τῇ 28 Δεκεμβρίου 1909.

Ἐπουργεῖον Χακῆ-πασᾶ. — Ὁ νέος βεζύρης Χακῆ-πασᾶς προσέλαβεν ὑπουργοὺς Νεοτούρκους μὲ τὸ σύνθημα «δικαιοσύνη καὶ συνδιαλλαγή». Ἠθέλησε δὲ νὰ ἐκανοποιήσῃ τοὺς δυσηρεστημένους ὄλους καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν. Ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ἔχῃ ἔστραμμένην τὴν προσοχὴν του εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα. Τὸν ἀπησχόλησαν δὲ αἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας μὲ τὰ γειτονικὰ βαλκανικὰ κράτη.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Σερβίας Μιλοβάνοβιτς ἐπισκέφη τὴν Κωνσταντινούπολιν (17/3 Μαρτίου 1910) καὶ παρασκέυασε τὴν ἐπίσκεψιν πρὸς τὸν σουλτᾶνον τοῦ βασιλέως Πέτρου. Ὅμως ὁμως ἀπροσδοκῆτως καὶ πρὶν γίνῃ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πέτρου, ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων (8/21 Μαρτίου 1910). Τὴν δὲ 3 Ἀπριλίου ἐπηρεολούθησεν ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πέτρου. Καὶ τότε ἔγινε πολὺς λόγος περὶ βαλκανικοῦ συνδέσμου. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι, νομίζοντες ὅτι τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἐπεδίωκεν ἡ Ρωσία, ἦσαν μᾶλλον ἐπιφυλακτικοί.

Ἡ προσοχὴ τῆς κοινῆς γνώμης ἐστράφη ἔπειτα πρὸς τὴν Ἀλβανίαν, ὅπου εἶχεν ἐκραγῆ ἐπανάστασις, διότι τὸ σύνταγμα καθήρει προνόμια τοπικά. Κατεπνίγη ὁμως βιαίως διὰ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀφῆκε πολλὰς ἀφορμὰς ἐκδικήσεως εἰς τοὺς Ἀλβανούς. Καὶ οἱ Δροῦσοι ἐπίσης ἐπανεστάτησαν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθοῦν (Αὔγουστος τοῦ 1910).

Ταυτοχρόνως ὁ Χακῆ - πασᾶς ἐπεχείρησε ταξείδιον εἰς τὴν Ρουμανίαν. Καὶ διεδόθη τότε, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ συναφθῇ συμμαχία μεταξὺ Ρουμανίας καὶ Τουρκίας, σκοποῦσα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν μεγέθυνσιν τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ προαγάγῃ τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν δύο κρατῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν πρὸς ζημίαν τῶν ἑλληνικῶν. Ἄλλ' οὐδὲν ἐπετεύχθη. Καὶ ὁ Χακῆ - πασᾶς ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν μετέβη εἰς τὰ λουτρὰ τοῦ Μάριεν-βάδ, ὅπου ἔλαβε συνέντευξιν μὲ τὸν Αἰρενταλ, τὸν ἀρχικαγκελάριον τῆς Αὐστρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Τζαβίτ με-

τέβη εἰς Παρισίους ὅπως συνάψῃ δάνειον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐπέτυχεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Τουρκία εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων ἀπετάθη εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου τέλος τῆ ¹³/₂₆ Ὀκτωβρίου 1910 συνωμολογήθη 7,000,000 λιρῶν τουρκικῶν δάνειον. Ἐκ τούτου οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι διετέθησαν δυσμενέστατα, ὅταν μάλιστα ἡ Τουρκία ἠγόρασε καὶ δύο γερμανικὰ πολεμικὰ ὅπως ἐνισχύσῃ τὸ ναυτικόν της, ὅταν ἀκόμη τὰ γενόμενα γυμνάσια τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γκόλτς - πασᾶ καὶ ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου, ἔκαμαν πολὺ καλὴν ἐντύπωσιν. Καὶ τότε ἀκόμη περισσότερον συνεσφίγγθησαν οἱ γερμανοτουρκικοὶ δεσμοί.

Ἄλλ' ἡ Τουρκία ἦτον ἀδύνατος νὰ ἡσυχάσῃ. Διότι μόλις ἐτελείωνεν ἓνα ζήτημα καὶ ἐγεννᾶτο ἄλλο. Καὶ λήγοντος τοῦ 1910 οἱ Τοῦρκοι ἡσχολήθησαν πάλιν μὲ τὸ μακεδονικόν. Εἰς τὴν χώραν ταύτην ἐπεδίωκον δῆθεν νὰ φέρουν προσέγγισιν τῶν ἀλληλομαχομένων φυλῶν ἰδρύνοντες ἐκκλησίας καὶ σχολεῖα, ὅπου δὲν ὑπῆρχον, καὶ ὅπου τὰ ὑπάρχοντα εἶχον προηγουμένως καταστραφῆ.

Ἄλλ' ὁ νόμος περὶ ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. Χωρὶς ἀποτέλεσμα ἔμεινεν ἐπίσης καὶ ὁ νόμος περὶ ἀφοπλισμοῦ τῶν κατοίκων. Εἰς τὰς φροντίδας περὶ τῆς Μακεδονίας προσετέθησαν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1911 καὶ ἄλλαι, τὰς ὁποίας ἐπροξένησαν εἰδήσεις περὶ ταραχῶν εἰς τὴν Ὑμένην. Ἐπῆλθεν ὅμως καὶ ῥῆγμα ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ νεοτουρκικόν κόμμα, οἱ δὲ ἀποσπασθέντες ἀπ' αὐτοῦ συνέπηξαν ἴδιον. Ἐκ τούτου ἠνάγκασθη ὁ Ταλαὰτ νὰ ὑποβάλλῃ παραίτησιν ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν. Οὕτως ἡ κατάστασις μὲ τὸν καιρὸν ἐχειροτέρευεν.

Ἡ δὲ κοινὴ γνώμη κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1911 ἀψησολήθη μὲ τὸ ταξίδιον τοῦ σουλτάνου εἰς τὴν Ἀλβανίαν, τὸ ὁποῖον ἐσκόπει νὰ συμφιλιώσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς πρὸς τὸ νεοτουρκικὸν καθεστῶς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ταξίδιον τοῦτο δὲν ἔφερε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Καὶ ὅλα δὲ τὰ ἄλλα ἐκκρεμῆ ζητήματα δὲν ἐλύοντο κατ' εὐχὴν. Οἱ ἀποσπασθέντες ἀπὸ τὸ νεοτουρκικὸν κόμμα ἀπετέλεσαν τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ τὸ ἰδιαίτερον κόμμα «Συνεννοήσεως καὶ Ἐλευθερίας». Ἀλλ' ἡ ἐμπάθεια μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Οἱ Νεότουρκοι τὴν διάσπασιν ταύτην ἀπέδιδον εἰς ἐνεργείας τῶν Ἄγγλων. Εἶχε δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τοῦναντίον ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἦτο νεοτουρκικὴ.

Ἀλλὰ τὴν κατάστασιν ἐχειροτέρευσε ἡ δολοφονία τοῦ ἀντιπολιτευομένου δημοσιογράφου Ζεκὴ μπέη (11 Ἰουλ. 1911). Τότε τὰ κομματικὰ μίση ἐξήφθησαν ἀκόμη περισσότερο μεθ' ὅλας τὰς καταβληθείσας ἐνεργείας πρὸς κατευνασμόν, τὸν ὁποῖον δὲν ἔφερε καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ἰταλοτουρκικὸς πόλεμος.

Ἰταλοτουρκικὸς πόλεμος.—Ἐπανελημμένως ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ εἶχε δώσει διαβεβαιώσεις ὅτι ἀπέβλεπε μὲ συμπάθειαν πρὸς τὴν νεοτουρκικὴν κυβέρνησιν, καὶ ὅτι οὐδεμίαν εἶχε βλέψιν ἐπὶ τῆς Τριπολίτιδος. Αὐτὴν τὴν γνώμην εἶχε καὶ ὁ Χακὴ πασᾶς, χρηματίσας πρέσβυς εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου εἶχε καλλιεργήσει τὴν ἰταλοτουρκικὴν φιλίαν. Οὕτω πῶς ἀπεκοιμήθησαν οἱ Νεότουρκοι καὶ δὲν ἐφρόντι-

σαν νὰ ἀσφαλίσουν τὴν Τριπολίτιδα. Μόνον δὲ ὀλίγον στρατὸν εἶχον ἐκεῖ. Ἐν τούτοις οἱ Ἴταλοὶ αἰφνιδίως ἀποβιβάσαντες εἰς τὴν Τριπολίτιδα στρατὸν, πολὺ ὑπέρτερον, δὲν κατώρθωσαν νὰ προχωρήσουν πέραν τῆς βολῆς τῶν πυροβόλων τῶν πλοίων των. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἐνβέρ πασᾶς καὶ ἄλλοι ἔμπειροὶ ἀξιωματικοὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν ἀπειλουμένην χώραν καὶ ὀργάνωσαν στρατιωτικῶς τοὺς ἐντοπίους. Οἱ Ἴταλοὶ ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους κατέχοντες τὴν παρᾶλιαν τῆς χώρας δὲν κατώρθωσαν νὰ προχωρήσουν, ἤθελον δὲ νὰ μεταφέρουν τὸν ἀγῶνα ἀλλαχοῦ. Αἱ ἄλλαι ὅμως δυνάμεις δὲν συγκατένευον, διὰ νὰ ἀποφύγουν περιπλοκὰς καὶ τὴν ἀνακίνησιν τοῦ ὅλου ἀνατολικοῦ ζητήματος. Καὶ τέλος μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νὰ καταλάβουν τὴν Δωδεκανήσον.

Τὸ πλῆγμα τοῦτο ἠσθάνθησαν οἱ Τοῦρκοι ὀδυνηρότατα. Ὁ λαὸς ἐξηγέρθη καὶ οἱ Νεότουρκοι ἔχανον ὄσημέραι ἔδαφος. Κατέφυγον δὲ τότε εἰς τέχνασμα διὰ νὰ διαλύσουν τὴν βουλὴν. Προέτειναν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος τοιαύτην, ὥστε νὰ δικαιωθῆται ἡ κυβέρνησις, ἔχουσα καὶ τὴν συναίνεσιν τῆς γερουσίας, νὰ διαλύῃ τὴν βουλὴν, ὡσάκισ τὸ ἔκριεν ὠφέλιμον, καὶ νὰ προκηρύσῃ ἐκλογάς. Ἡ βουλὴ ὅμως ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην. Διελύθη τέλος ἡ βουλὴ καὶ ἔγιναν ἐκλογαί, μὲ ἐπεμβάσεις ὅμως τῶν Νεοτούρκων. Ἐσχηματίσθη δὲ κατὰ τὰς ἀνωμαλίας ταύτας ἀπὸ ἀξιωματικῶν κομιτᾶτον (τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς πατρίδος), τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν νὰ παραιτηθῆ. Ἄντ' αὐτῆς ἐσχηματίσθη ἐθνικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν στρατάρχην Ἀχμέτ Μουχτὰρ πασᾶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ

Κιαμίλ πασᾶς καὶ ὁ Χιλμῆς. Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν διωρίσθη ὁ φιλελεύθερος Ναζίμ πασᾶς.

Ἡ νέα κυβέρνησις τὴν ὁποίαν ἡ κοινὴ γνώμη ἀπεδέχθη μετὰ χαρᾶς, διέλυσε τὴν νεωστὶ ἐκλεγείσαν βουλὴν. Ἐλαβεν ὅμως μᾶλλον ἐχθρικὴν πρὸς τοὺς Νεοτούρκους στάσιν. Ὁ νέος μέγας βεζύρης μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας παρητήθη καὶ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν Κιαμίλ. Τότε δὲ πλέον οἱ Νεότουρκοὶ κατεπολέμησαν λυσσωδῶς τὴν νέαν κυβέρνησιν! Ἐκ τούτων ὄλων ὁ ἐρεθισμὸς ὄλονεν ὑπερέφετο. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον ἀκόμη λόγον δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ καταπαύσῃ ἡ ἔξαψις. Τῆ 5/18 Ὀκτωβρίου 1912 ὑπεγράφη μὲ τὴν Ἰταλίαν ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης, κατὰ τὴν ὁποίαν παρεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ Τριπολίτις, ἀπεδίδοτο δὲ ἡ Δωδεκάνησος εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀφοῦ ὅμως θὰ ἀπεσύρετο ὁλόκληρος ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ τὴν Τριπολίτιδα. Ἄλλ' ἡ συνομολόγησις τῆς συνθήκης ταύτης συνέπεσε μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν βαλκανικῶν πολέμων.

Πρὶν ἢ ὅμως ὀμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν, προσθέτομεν ἀκόμη ὀλίγα περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῶν Νεοτούρκων, συμπληρωτικὰ τῶν ὅσων εἴπαμεν ἀνωτέρω περὶ αὐτῆς.

Ἡ ἀστυνομία τῶν Νεοτούρκων.—Οἱ ξένοι οἱ ἀποβιβαζόμενοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀλίγον πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἐθαύμαζον τὴν ἄκραν τάξιν, ἡ ὁποία ἐβασίλευε παντοῦ καὶ εἰς ὅλας τὰς συνοικίας, τόσον εἰς τὰς τουρκικὰς ὅσον καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς.

Ἐπὶ τοῦ Χαμίτ ἡ πόλις ἦτο ἀκάθαρτος καὶ γεμάτη ἀπὸ σκύλλους. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν Νεοτούρκων ἦτο καθαρὰ. Καὶ

πρέπει νά ὁμολογηθῆ, ὅτι ἡ τουρκικὴ ἀστυνομία εἶχε διοργανωθῆ τελείως ἀπὸ τοῦ 1910. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον προσλάβει Γερμανοὺς ἀστυνόμους, ὅπως μορφώσουν ἰδικούς των, καὶ ἀπὸ τούτους ὠφελήθησαν πολὺ. Εἰς τὰς κυριωτέρας ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης καὶ κατὰ διαστήματα ὄχι μεγάλα, ὑπῆρχον ἀστυνόμοι, ἀναγνωριζόμενοι ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν ἐνδυμασίαν των, εὐγενέστατα συμπεριφερόμενοι πρὸς τοὺς ξένους ἰδίως, καὶ μὲ πλήρη συναίσθησιν τῶν καθηκόντων των. Ἄλλ' οἱ Νεότουρκοι εἶχον καὶ μυστικὴν ἀστυνομίαν ἀξιολογωτάτην.

Διευθυντὴς δὲ τῆς ἀστυνομίας ἦτον ὁ Βεδρῆ-μπέης, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Ἰσμαῖλ Τζαμπολά. Ὁ Βεδρῆς εἶχε διαδεχθῆ τὸν συνταγματάρχην Γκαλήπ-μπέην. Βεδρῆς καὶ Τζαμπολάς ἐγνώριζον πολὺ καλὰ τὰ καθήκοντά των. Ὁ ἕνας συνεπλήρου τὸν ἄλλον. Καὶ οἱ δύο ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ κομιτᾶτον, τοῦ ὁποίου ἦσαν μέλη, ἔπαιξαν δὲ σπουδαιότατον ρόλον εἰς ὅλα τὰ ζητήματα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ὁ Βεδρῆς εἶχεν εἰς τὰς διαταγὰς του ὄχι μόνον τὴν ἀστυνομίαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τάγματα χωροφυλακῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν διεσπαρμένα εἰς τὰ καρακόλια (στρατῶνας) καὶ ἐπετήρουν τὴν περιφέρειαν τῆς πόλεως.

Ὁ Βεδρῆς κατ' ἀρχὰς ἦτο δικαστὴς. Κατὰ τὸν Μοργεντάου, τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅ,τι κυρίως τὸν ἐχαρακτήριζε κατ' ἐξοχὴν ἦτο τὸ μῖσος του πρὸς τοὺς ξένους καὶ πρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὴν Τουρκίαν. Κατ' αὐτὸν ἡ Τουρκία ἔπρεπε νά ἀνήκῃ εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν ἐξώργιζεν ὁ ἔλεγχος, τὸν ὁποῖον οἱ ξένοι ἐδικαιοῦντο νά ἔχουν περὶ τῶν

ἑσωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Τουρκίας. Ὅλιγοι δὲ ἄνθρωποι ἐχάρησαν διὰ τὴν κατάργησιν τῶν διομολογήσεων εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅσον ὁ Βεδρῆς. Μορφωμένοι, εὐφυῆς, ὁμιλῶν πολλὰς γλώσσας, ἀλλὰ κατὰ βάθος ὤμος καὶ βίαιος, ὑπῆρξεν ἀπαίσιος εἰς τοὺς κατοίκους, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον.

Κατασκοπεία καὶ δολοφονίαι. — Τὴν μυστικὴν ἀστυνομίαν ἀπετέλουν πολὺ περισσότεροὶ ἀπὸ τὴν φανεράν. Καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν εἶχε δυσκολίαν νὰ στρατολογήῃ κατασκόπους. Ἦρκει μόνον νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ Χαμίτ, ὁ ὁποῖος ἐφρόντιζε συντόμως περὶ τῆς μυστικῆς τοῦ ἀστυνομίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὄφειλε πολλά. Καθ' ὅλον τὸ κράτος κατὰ πρῶτον ἔπρεπε νὰ ληφθῇ φροντίς περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πολυτίμου προσωπικότητός του, ἔπειτα δὲ περὶ ἄλλου οἰουδήποτε. Κλεισμένος εἰς τὸ Γιλδίς, περιστοιχίζετο κατὰ πρῶτον ἀπὸ πολλὰς χιλιάδας ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν δευτέραν μεραρχίαν τῆς φρουρᾶς. Εἶχεν ὅμως καὶ ἰδιαιτέραν φρουράν, ἀποτελουμένην ἀπὸ 200 Ἀλβανοὺς ὀπλισμένους μέχρι ὀδόντων. Κατόπιν ἤρχετο ἡ κατασκοπεία, ὀργανωμένη εὐρύτατα καὶ ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς Τουρκίας. Διότι ὁ Χαμίτ εἶχε κατασκόπους καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλάς. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ὠτακουσίας καὶ τῆς κατασκοπείας δὲν κατηργήθη, μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἐλέχθησαν, μετὰ τὴν πτώσιν του. Οἱ κατὰσκοποὶ τοῦ παδισάχ ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ ὅλας ἐν γένει τὰς τάξεις, ἰδίως δὲ ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ὑπαλλήλων. Καὶ ἐπὶ τῶν

Νεοτούρκων οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν τὸ ἔργον τῶν ὑπὲρ αὐτῶν.

Πᾶσα κυβέρνησις εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ μερικὰ πράγματα, δι' αὐτὴν ἀπαραίτητα, περὶ τῶν ὁποίων οἱ τίμιοι ἄνθρωποι θὰ ἠρνοῦντο νὰ φροντίζουν. Ἔχει λοιπὸν ἀνάγκην μυστικῶν ἀστυνόμων. Καὶ ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἠθικὴ ποιότης τῶν δὲν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀξιόπαινος, καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ πλέον πολιτισμένα ἔθνη. Ἄλλ' εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπου βέβαια δὲν ὑπῆρχε δισταγμὸς περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μέσων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ἕκαστος ἤμπορεῖ νὰ φαντασθῇ ὅποιοι ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἦσαν οἱ μυστικοὶ ἀστυνόμοι. Ὁ Βεδρῆς δὲ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὀλόκληρον συμμορίαν κατεργαράιων, προθύμων νὰ ἀναλάβουν καὶ νὰ ἐκτελέσουν ὅτιδήποτε. Ἦσαν δὲ ὄχι μόνον Τούρκοι, ἀλλὰ καὶ Λεβαντῖνοι, Βούλγαροι, οἰοιδήποτε, ἀποβράσματα τῶν κατέργων. Ἐκ τούτων ἐστρατολόγει τὸ κομιτᾶτον τοὺς φενταῖδες, τοὺς αἱματηροὺς ἐκτελεστὰς τῶν θελήσεων του ¹⁾. Καὶ οἱ δολοφόνοι ἦσαν μισθωτοί.

Ἡ νεοτουρκικὸς τύπος.—Οἱ Νεότουρκοι ἐψεύσθησαν πάντοτε καὶ ἐπιμόνως. Ἐψεύσθησαν εἰς τοὺς λόγους τῶν

¹⁾ Ὡς παράδειγμα φενταῖ ἐκτελοῦντος διαταγὴν ἀναφέρομεν τὴν ἀπόπειραν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Σερίφ πασᾶ, ἐχθροῦ τῶν Νεοτούρκων, ἐκδότου τῆς Μεσουδιέ, γενομένην τῇ 1 Ἰανουαρίου 1914 (v. ἡ.) εἰς τοὺς Παρισίους. Παρουσιάζεται κάποιος ἐξ Ἀνατολῆς εἰς τοῦ στρατηγοῦ τὴν κατοικίαν. Γίνεται δεκτὸς ἀπὸ τὸν γαμβρὸν του. κατὰ τοῦ ὁποίου ἐπιχειρεῖ νὰ πυροβολήσῃ διὰ περιστροφῆς. Οὗτος ὅμως εἶναι ἔνοπλος καὶ προλαμβάνει νὰ φωνεῦσῃ τὸν κακοῦργον, τοῦ ὁποίου ἡ ταυτότης δὲν ἐξηκριβώθη.

ἐφεύσθησαν ὡσαύτως καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων των.

Εἰς τὴν Τουρκίαν πάντοτε ὁ τύπος ἦτον τὸ τυφλὸν ὄργανον τῆς ἀρχῆς. Ἐπὶ τοῦ Χαμίτ ὑφίστατο τὰ ἐπακόλουθα λογοκρισίας ἀστόργου, ἡ ὁποία ἐξωβέλιζεν ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰς ἀπλουστέρας λέξεις (ἐλευθερία, δικαιοσύνη, ἀδελφότης, δημοκρατία κτλ.). Ἡ παραγγελία ἦτο νὰ μὴν ὁμιλῇ τις πᾶρὰ μόνον περὶ τοῦ κυριάρχου, ἐννοεῖται μὲ ὕμνους διθυραμβώδεις.

Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Νεοτούρκων ὁ τύπος δὲν ἔγινεν ἐντιμότερος. Κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τὸν ἐξεμεταλλεύθησαν διὰ νὰ κολακεύσουν τὴν εὐπιστίαν τοῦ λαοῦ, ἀνακηρύσσοντες ὡς νίκας ἀπὸ τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων τὰς ἀναμφισβητήτους καταστροφάς.

Ἐκ τῶν Τούρκων οἱ περισσότεροι δὲν γνωρίζουν οὐδὲ ἀνάγνωσιν καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους καὶ διότι δύσκολος εἶναι καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἐκμάθησις τοῦ τουρκικοῦ ἀλφαβήτου. Καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἐφημερίδας ἀναγινώσκουν ὀλίγοι, οἱ ἐκλεκτότεροι καὶ οἱ πλέον μορφωμένοι. Ὡστε ἡ λογοκρισία καὶ τοὺς ὀλίγους τούτους εἶχεν ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτῆς. Καὶ ἦτο λοιπὸν πολὺ σημαντικὸν διὰ τοὺς Νεοτούρκους νὰ κυριαρχῶσι καὶ τοῦ τύπου, καὶ πρὸ πάντων τοῦ τύπου τῆς πρωτευούσης.

Αἱ κυριώτεραι τουρκικαὶ ἐφημερίδες ἐπὶ τῆς νεοτουρκικῆς ἐποχῆς ἦσαν ἡ Τανὶν (διευθυντῆς ὁ Μιδάτ - Σουκρημπέης), ἡ Τασφιζ:-Ἐφκιὰρ (διευθυντῆς ὁ Ἀχμέτ Ρασήμμπέης), ἡ Ἰκδὰμ (διευθυντῆς Δζαβδέτ μπέης), ἡ Τουράν, ἡ Σαμπάχ, ὁ Νεότουρκος (γαλλιστὶ Jeune Turc).

Βαλκανικοί πόλεμοι.—Τὰ βαλκανικά κράτη, τὰ ὁποῖα ἐπὶ δεκαετηρίδας ἐπάλειον ἀναμεταξύ των εἰς τὴν Μακεδονίαν μὲ προπαγάνδας καὶ μὲ συμμορίας, ἀπετέλεσαν τὸ θέρος τοῦ 1912 σύνδεσμον καὶ ἐλησμόνησαν, ἀλλὰ προσκαίρως, τὰ φυλετικά των μίση. Ὁ σύνδεσμος οὗτος ὠφείλετο πρῶτον μὲν εἰς τὰς προσπαθείας τῆς Ρωσίας, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Ἑλληνοσ πρωθυπουργοῦ Ἑλ. Βενιζέλου. Εἶχον δὲ σκοπὸν νὰ ἀποδιώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ διαμοιράσουν ἔπειτα αὐτήν. Αἱ δυνάμεις ὁμως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐδήλωσαν ὅτι δὲν θὰ στέρξουν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ βαλκανικοῦ καθεστῶτος. Ἐν τούτοις καὶ ἡ δήλωσις αὕτη δὲν μετέτρεψε τὴν ἀναληφθεῖσαν ἤδη ἐπιχείρησιν.

Ἡ θέσις τῆς Τουρκίας ἀπέβη τότε πολὺ δυσχερής.

Τὸ πρῶτον δὲ κράτος, τὸ ὁποῖον ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἦτο τὸ Μαυροβούνιον, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς ἀπὸ τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1912 προελάσας κατέλαβεν ἱκανὴν παραμεθόριον χώραν πρὸς τὴν Ἀλβανίαν καὶ πρὸς τὸ Νόβι-παζάρ. Ὀλίγας ἡμέρας κατόπιν, ἦτοι τὴν 4 Ὀκτωβρίου, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, ἀνακαλέσασα τοὺς πρεσβευτάς της, κατὰ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Τὴν ἐπομένην δὲ ἐκήρυξε καὶ ἡ Ἑλλάς τὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε δραματικώτατος. Οἱ σύμμαχοι στρατοὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος γοργότατα. Ἡ μία νίκη ἐπηκολούθει τὴν ἄλλην.

Καὶ οἱ μὲν Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὸν Μουσταφᾶ - πασᾶ καὶ τὰς Σαράντα Ἑκκλησίας, οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Δαγκλῆν

τὴν Ἑλασσόνα καὶ κατόπιν, νικήσαντες εἰς τὸ Σαραντάπορον (9 Ὀκτωβρ.), τὰ Σέρβια, τὴν Κοζάνην, τὰ Γρεβενὰ καὶ τὴν Αἰκατερίνην εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Προέβεζαν, τὰ Πέντε Πηγάδια, τὸ Μέτζοβον καὶ τὴν Χειμάραν εἰς τὴν Ἡπειρον, ἐνῶ ὁ στόλος των κατέλαβε τὴν Χίον καὶ τὴν Λέσβον, ἐνῶ ἡ Ἰκαρία, ἡ ὁποία εἶχε κηρύξει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς κατὰ τὸν Ἰταλικὸν πόλεμον, καὶ ἡ Σάμος ἐκήρυξαν τὴν ἑνωσίν των μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἕψωσεν ἐπίσης τὴν ἐθνικὴν σημαίαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀπέκλεισε τὰ Δαρδανέλλια. Οἱ Σέρβοι πάλιν ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κουμάνοβον μετὰ τριήμερον μάχην, κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὴν Πριστίναν καὶ Πρισερένην, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξύ οἱ Μαυροβούνιοι ἐκυρίευσαν τὸ Ἰπέκ καὶ τὸ Μοναστήριον. Ταυτοχρόνως δὲ καὶ οἱ Βούλγαροι κατόπιν πενθημέρου μάχης εἰς τὸ Λουλὲ-βουργάζ ἐξώντωσαν καὶ ἄλλην τουρκικὴν στρατιάν. Διήμερος δὲ μάχη εἰς τὰ Γιαντισὰ (19 καὶ 20 Ὀκτωβρίου) ἀπέληξεν εἰς νίκην τῶν Ἑλλήνων. Καὶ τὴν 26 Ὀκτωβρίου ἡ μεγάλη πόλις τῆς Θεσσαλονίκης παρεδόθη εἰς τὸν Ἑλληνα διάδοχον.

Τρεῖς δὲ μόνον πόλις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἀντίσταντο κατόπιν πολέμου ὀλίγων μόνον ἑβδομάδων, εἰς τοὺς Βουλγάρους ἢ Ἀδριανούπολις, εἰς τοὺς Μαυροβουνίους ἢ Σκόδρα καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τὰ Ἰωάννινα. Ἀπέμεινε δὲ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλλιπόλεως καὶ ἡ χερσόνησος ἀπὸ τῆς Τζατάλιτσας μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Πρὸς τούτοις οἱ Σέρβοι εἰσῆλθον εἰς τὸ Δυρράχιον μ' ὄσας τὰς ἀντιδράσεις τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν, ἐπιθυμούντων ἀνεξάρτητον

Αλβανίαν, καὶ οἱ Βούλγαροι ἐνίκησαν καὶ εἰς τὸ Διδυμότειχον τοὺς Τούρκους.

Ἄλλὰ τῇ 20 Νοεμβρίου ὑπεγράφη ἀνακωχὴ εἰς τὴν Τζατάτζαν μεταξὺ τῶν τριῶν σλαβικῶν κρατῶν καὶ τῆς Τουρκίας (ἢ Ἑλλάς ἐξηκολούθησε κατὰ θάλασσαν τὸν πόλεμον). Καὶ τῇ 3 Δεκεμβρίου συνῆλθεν εἰς τὸ Λονδῖνον συνδιάσκεψις καὶ τῶν πέντε ἐμπολέμων κρατῶν.

Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἀντιπρόσωποι κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν παρείλκον σκοπίμως τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τῆς συνδιασκέψεως. Καὶ αἱ δυνάμεις διὰ τοῦτο διὰ διακοινώσεώς των πρὸς τὴν Πύλην ἐζήτησαν τὴν παραχώρησιν εἰς τὰ βαλκανικὰ κράτη τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ λύσουν αὐταὶ τὸ ζήτημα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Μέγα δὲ συμβούλιον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας.

Ἄλλ' οἱ Νεότουρκοι ὑπὸ τὸν Ἐνβὲρ ἀντέδρασαν καὶ ἐπέμειναν νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ πόλεμος. Τότε ὁ Κιαμίλ παρητήθη, ὁ ἀρχιστράτηγος Ναζιμ πασᾶς ἐδολοφονήθη καὶ οἱ Νεότουρκοι ἀνέλαβον τὴν ἐξουσίαν. Καὶ ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τὸν τουρκικὸν στόλον ἔξω τῶν Δαρδανελλίων, ἐκυρίευσαν τὴν Πάργαν τῆς Ἡπείρου, καὶ τὴν 21 Φεβρουαρίου μετὰ μακρὰν πολιορκίαν πλησίον τοῦ Μπιζανίου παρεδόθησαν εἰς αὐτοὺς τὰ Ἰωάννινα, κατελήφθη δὲ ἡ Σάμος ὡς καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον εἰς τὴν Ἡπειρον. Μεγάλῃ ὁμως συμφορᾷ ἐπληξε τοὺς Ἕλληνας. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Γεώργιος ἐδολοφονήθη τῇ 5 Μαρτίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος, ἔνδοξος ἤδη ἐκ τοῦ πολέμου. Ὀλίγας δὲ

ἡμέρας κατόπιν παρεδόθη εἰς τοὺς Βουλγάρους ἡ Ἄδρια-
(13 Μαρτίου).

Ἄλλ' ἡ αὔξησις τῆς Βουλγαρίας ἐξήγειρε τὴν ἀντιζηλίαν τῆς Ρουμανίας, ἡ ὁποία ἠξίωσε τὴν ὀχυρὰν Σιλίστριαν ὡς ἀμοιβὴν τῆς οὐδετερότητός της. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀποκαμόντες νὰ πολεμῶσιν, ὑπέγραψαν ἀνακωχὴν μὲ τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Μαυροβούνιοι ὅμως ἐξηκολούθησαν νὰ πολιορκοῦν τὴν Σκόδραν ἐναντίον τῶν συστάσεων τῶν δυνάμεων, καὶ τῇ 9 Ἀπριλίου ἡ πόλις παρεδόθη εἰς αὐτοὺς. Ἡναγκάσθησαν ὅμως νὰ τὴν παραδώσουν εἰς ἀγῆματα τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Αἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ ἐπανάληψις τοῦ πολέμου.— Αἱ διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης διεξήχθησαν εἰς τὸ Λονδίνον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γρέϋ καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ ἀγ. Ἰακώβου. Ἡ δὲ προταθεῖσα συνθήκη ἦτο βραχυτάτη. Κατ' αὐτὴν ἡ Τουρκία παρεχώρει τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας ὅλας τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς γραμμῆς Αἴνου — Μηδείας (ἄρθρ. 2) εἰς τοὺς συμμάχους ἐκτὸς τῆς Ἀλβανίας, τῆς ὁποίας τὴν τύχην θὰ ἐκανόνιζον αἱ δυνάμεις (ἄρθρ. 3), αἱ ὁποῖαι ἐπίσης θὰ ἐφρόντιζον καὶ περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κρήτης παραχωρουμένης εἰς τοὺς συμμάχους (ἄρθρ. 4). δηλαδὴ εἰς τὴν Ελλάδα, ὡς καὶ περὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω (ἄρθρ. 5). Διεθνὴς δὲ ἐπιτροπεία θὰ ἔλυε τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα.

Ἡ εἰρήνη ὅμως αὕτη παρουσίαζεν ἀκόμη πολλὰς δυσκολίας. Οἱ σύμμαχοι δὲν ἐφαίνετο ὅτι εὐκόλως θὰ συνεννοοῦντο περὶ τῆς διανομῆς τῶν κατακτηθεισῶν τουρκικῶν χωρῶν.

Ἰδίως προστριβαὶ πολλαὶ ἐπηκολούθησαν εἰς τὸ Παγγαῖον μεταξὺ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Βούλγαροι ἔπειτα ἤξιον νὰ λάβουν τὸ Μοναστήρι καὶ τὴν Ἀχρίδα. Τέλος τὴν πρωΐαν τῆς 17 Ἰουνίου ἐπανήρχισαν μεταξὺ τῶν συμμάχων αἱ ἐχθροπραξίαι εἰς τὸ Γευγελῆ, ὅπου οἱ Βούλγαροι προσέβαλον τοὺς Σέρβους καὶ εἰς τὴν Νιγρήταν, ὅπου ἐπέτεθησαν κατὰ τῶν Σέρβων πάλιν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ τότε οἱ μὲν Βούλγαροι, οἱ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης σταθμεύοντες, ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, τριήμερος δὲ μάχη εἰς τὸ ὄχυρόν Κιλκίς ἀπέληξε τῇ 21 Ἰουνίου εἰς νίκην τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ εἰς τὸν Λαχανᾶν, διήμερος, ἣ δὲ Νιγρίτα καὶ ἡ Γευγελῆ ἀνεκτήθησαν. Βορειότερον δὲ ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους οἱ Σέρβοι παρὰ τὸν ποταμὸν Βρεγαλνίτζαν. Καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων. Τέλος δὲ ἡ Ρουμανία εἰσήλασε καὶ αὐτὴ εἰς τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος. Οἱ δὲ Τοῦρκοι, ἐπωφελοῦμενοι τὰς ἔριδας τῶν συμμάχων, εἰσήλασαν τῇ 3ῃ Ἰουλίου εἰς τὴν Αἶνον. Εἰς τὴν ὁρμὴν δὲ τῶν Σέρβων παρεδόθη ἡ Δοϊράνη, ἡ Στρούμιτσα, τὸ Δεμίρ-Ἰσάφ, ἐνῶ ὁ ναύαρχος Παῦλος Κουντουριώτης κατέλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Καβάλλαν καὶ τὴν Δράμαν μὲ ἀποσταλὲν ναυτικὸν ἄγημα. Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι ἐγκαταλείποντες τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ἠρήμωσαν αὐτὴν καὶ προέβησαν εἰς σφαγὰς καὶ εἰς λεηλασίαν φρικτὴν τῆς χώρας. Οἱ δὲ Ἕλληνες κατέλαβον μετὰ ταῦτα τὸ Μελένικον καὶ τὸ Νευροκόπιον, ἐπετέθησαν δὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων εἰς τὸ στενὸν τῆς Κρέσνας. Τέλος ὁ πόλεμος ἐπερατώθη τὴν 13 Ἰουλίου μὲ τὴν ἦτταν τῶν Βουλγάρων εἰς τὸ Σιμετλί. Ἡ τελευταία δ'

ὁμως πρᾶξις τῶν Ἑλλήνων ἦτον ἢ κατάληψις τῆς Τζουμαγιᾶς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατέλαβε τὸ Δεδε-ἀγάτς, τὸ Πόρτο - Λαγῶ, τὴν Μάκρην καὶ τὴν Ξάνθην. Ἐξ ἄλλου οἱ Σέρβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἠπέιλουν τὸ Βιδίνιον. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Ἐνβέρ ἀνέκτησαν τὴν Ἀδριανούπολιν τῇ 9ῃ Ἰουλίου, καὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν παρεδόθησαν εἰς αὐτοὺς αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι, χωρὶς ἀντιστασιν.

Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου. — Ἡ νέα συνδιάσκεψις περὶ εἰρήνης, συνήλθεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον τῇ 17 Ἰουλίου. Κατ' αὐτὴν φοβερὸς ἀγὼν συνήφθη περὶ τῆς Καβάλλας. Ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως δὲ αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπενέβη πρὸς ἔκκληξιν ὄλων ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Καὶ τέλος τῇ 28 Ἰουλίου ὑπεγράφη εἰρήνη, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ρουμᾶνοι κατέλαβον τὴν Δουβρουτσάν, οἱ Σέρβοι ἐβελτίωσαν τὰ σύνορά των πρὸς τὴν Βουλγαρίαν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπεξετάθησαν μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου, καταλαβόντες τὴν Καβάλλαν καὶ ἀφήσαντες τὴν Ξάνθην εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ἄλλ' ἢ Ἀδριανούπολις καὶ αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς Τοῦρκους ὀριστικῶς. Οὕτω πως ἡ Βουλγαρία ἐτιμωρήθη αὐστηρότατα ἐπιχειρήσασα τὸν δεῦτερον βαλκανικὸν πόλεμον.

Εἰς ἰδιαιτέραν δὲ τουρκοβουλγαρικὴν συνθήκην ἐπηκολούθησε συνθήκη μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας (1 Νοεμβρ. 1913). Αἱ δὲ μεγάλαι δυνάμεις ἔμελλον νὰ καθορίσουν ὀριστικῶς τὰ ζητήματα τῶν νήσων καὶ τῆς Ἀλβανίας. Εἰς ταύτην ὁμως παρεχωρήθησαν πρὸς νότον καὶ πόλεις τελείως Ἑλλη-

νικαί, οἱ Ἅγιοι Σαράντα, ἡ Χειμάρα, τὸ Δέλβινον, τὸ Ἄργυροκάστρον, ἡ Κορυτσά, καταληφθεῖσαι ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν κατὰ τὸν πρῶτον βαλκανικὸν πόλεμον. Ἐν τούτοις διακοίνωσις τῶν δυνάμεων τῇ 31 Ἰανουαρίου 1914 ἀνεγνώρισε τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν τῶν νήσων, πλὴν τῆς Τενέδου, Ἰμβρου, Καστελλορίζου καὶ τῶν ἰταλοκρατούμενων, διὰ τὰς ὁποίας ἀπητεῖτο προηγουμένη ἐκκένωσις τῆς Β. Ἡπείρου ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στρατόν. Ὁ δὲ ἄλβανικὸς θρόνος προσεφέρθη τῇ 8 Φεβρουαρίου 1914 εἰς τὸν Ἑσάτ·πασᾶν, ἀπὸ ἄλβανικὴν δὲ ἐπιροπὴν εἰς τὸν πρίγκηπα Γουλιέλμον τοῦ Βῆδ, ἀνεψιὸν τῆς βασιλίσσης τῆς Ρουμανίας καὶ γερμανὸν ἀξιωματικόν. Οὗτος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ Δυρράχιον τῇ 22 Φεβρουαρίου καὶ διώρισε πρωθυπουργὸν τοῦ τὸν Τουρχᾶν πασᾶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Βορειοηπειῶται ἀνεκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Καὶ τὴν προεδρείαν τῆς Πολιτείας ταύτης ἀνέλαβεν ὁ Γεώργ. Ζωγράφος μὲ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Ἀλέξ. Καραπᾶνον. Τὰ τέλη δὲ τοῦ Φεβρουαρίου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἤρχισε τὴν ἐκκένωσιν τῆς Β. Ἡπείρου, συμπληρωθεῖσαν μόνον τῇ 15 Ἀπριλίου. Τέλος πρὸς κανονισμόν τοῦ ζητήματος τούτου συνῆλθε συνδιάσκεψις εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου τῇ 4 Μαΐου ὑπεγράφη σύμβασις, χορηγοῦσα διοικητικὰ προνόμια εἰς τὴν Β. Ἡπειρον. Ἄλλ' οἱ Ἡπειῶται ἐπωφεληθέντες τὰς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἑσάτ καὶ τοῦ Βῆδ, κατέλαβον καὶ πάλιν τὴν Κορυτσάν καὶ τὸ Τεπελένιον.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ φοιτητὴς Πρίντσιπ ἐδολοφόνησε τῇ 15 Ἰουνίου εἰς τὸ Σεράγιεβον τὸν διάδοχον τῆς Αὐ-

στρίας ἀρχιδούκα Φραγκίσκον Φερδινάνδον καὶ τὴν σύζυγόν του. Καὶ ἡ Αὐστρία, ζητήσασα αὐτὴ δι' ὑπαλλήλου της νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀνάγκησιν περὶ τῶν δολοφόνων καὶ μὴ εἰσακουσθεῖσα, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σερβίας, ἐνῶ ἡ μὲν Γερμανία ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρόν της, ἡ δὲ Ρωσία ὑπεστήριξε τὴν Σερβίαν. Οὕτως ἡ Γερμανία προεκάλει εἰς ἀγῶνα καὶ τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ Ἑγγλία ἔλαβε τὰ ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Γαλλίας. Καὶ τὸ μικρὸν Μαυροβούνιον ἐκηρύχθη ἀλληλέγγυον πρὸς τὴν Σερβίαν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κινητοποίησις αὕτη ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἀνέκοψε τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς.

Παγκόσμιος πόλεμος. — Ἡ δολοφονία τοῦ Σεραγιέβου ἐθεωρήθη καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς γεγονός μὲλλον νὰ ἔχῃ σημαντικὰ ἐπακόλουθα. Περισσότερον δὲ ἀπὸ ὄλους ἐτάραξε τοὺς Γερμανοὺς καὶ Αὐστριακοὺς, οἱ ὅποιοι τότε ἦσαν πολυπληθεῖς ἐκεῖ. Ἐν τούτοις ἡ ταραχὴ πάραυτα ἐφάνη ὅτι κατέπλευσε καὶ ἐπεκράτησεν ἡσυχία. Ὁ αὐστριακὸς καὶ γερμανικὸς τύπος, ἀφοῦ ἐξετόξευσεν ἀπειλὰς σφοδροτάτας κατὰ τῆς Σερβίας, κατ' ὀλίγον καθησύχασεν. Ἐδέχετο δὲ ἔρρευαν, ἡ ὁποία ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἐπεράτωνε τὴν ἄλλως ἀφρευκτον σύγκρουσιν.

Ἄλλως δὲ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κανεὶς δὲν ἐπίστευεν εἰς ἐνδεχόμενον πόλεμον. Τὰ προκλητικὰ ἐπεισόδια τῆς Ταγέρης κατ' ἀρχάς, τοῦ Ἀγαδῖρ δὲ κατόπιν, ἀπεδίδοντο εἰς τὴν μεγαλομανίαν τοῦ Κάιζερ. Ὅπως δὲ εἰς τοὺς Παρισίους καὶ εἰς τὸ Λονδῖνον, οὕτω καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ πόλεμος ἐνομιζέτο ἀδύνατος.

Ἐν τούτοις καὶ πρὸ τοῦ δράματος τοῦ Σεραγιέβου, οἱ γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ εἰργάζοντο ἐδῶ σιωπηλῶς καὶ μυστηριωδῶς. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐφαίνοντο μὴ τηροῦντες καμμίαν ἐπιφύλαξιν. Συνεχῶς δὲ μετέβαινον εἰς τὸ σερασκεράτον ἀπὸ τὸ Σισλί, ὅπου διέμενον, περιεπάτουσαν καθ' ὁμάδας συχνὰ ἢ περιεφέροντο ἔφιπποι εἰς τὰ περὶχωρα τῆς πόλεως, καὶ ἐφαίνοντο μελετῶντες. Ἄλλὰ τὸ πλεόν ἀνησυχαστικὸν σύμπτωμα ἦτον ἡ ἀθρόα συρροή, ἡ καθ' ἑκάστην αὐξανομένη, στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ἐξηρητημένων πρὸς ἐκστρατείαν καὶ ἡ ἀδιάκοπος ἀποστολὴ νεοσυλλέκτων ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, οἱ ὅποιοι ἐγυμνάζοντο δραστηρίως.

Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Πομπάρ, ἐξήτησεν ὁδηγίας περὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς τῶν Γάλλων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοργάνωσιν τῆς χωροφυλακῆς. Καὶ τὴν 1ην Αὐγούστου ἐστάλη τηλεγραφικὴ διαταγὴ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Γαλλίαν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἀποστολῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ σὶ ἐχθροπραξίαι εἰς τὴν Εὐρώπην ἤρχισαν. Τί θὰ ἔκαμνεν ὅμως ἡ Τουρκία; Θὰ ἔμμενεν οὐδέτερα ἢ θὰ μετεῖχε τοῦ πολέμου παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας; Βέβαιον εἶναι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐδίσταζε νὰ ἐκτεθῆ εἰς πόλεμον. Διότι ἐφοβεῖτο τὴν Ρωσίαν κατὰ πρῶτον λόγον καὶ κατὰ δεύτερον τὴν Βουλγαρίαν. Καὶ ἐπροτίμησε θυσιάζουσα τὴν γραμμὴν Αἴνου-Μηδείας νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἀπὸ Βουλγαρίας κίνδυνον.

Ἐπειτα ὅμως συνῆψε συνθήκην συμμαχίας μὲ τὴν Γερμανίαν, ὑπογραφεῖσαν τὴν 20 Ἰουλίου (2 Αὐγούστου) 1914 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥρα 4η μ. μ. ἀπὸ τὸν βα-

ρῶνον Βάγγενχαϊμ καὶ τὸν μέγαν βεζύρην Σαῖτ Χαλίμ. Ἡ συνθήκη θὰ ἴσχυε μέχρι τῆς 18]31 Δεκεμβρίου 1918. Ἄλλ' εἰάν δὲν κατηγγέλλετο ἕξ μῆνας πρὸ τῆς ἡμέρας ταύτης, θὰ ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη ἐπὶ πέντε ἀκόμη ἔτη. Ἡ συνθήκη ὥριζεν ὅτι αἱ δύο αὐτοκρατορίαι θὰ ἐτήρουν αὐστηρὰν οὐδετερότητα εἰς τὴν ἔριδα μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Σερβίας. Τὸ ἄρθρον 2 ὅμως ὥριζεν ὅτι ἂν ἡ Ρωσία ἐπενέβαιεν ὑπὲρ τῆς Σερβίας, ἡ Γερμανία ὡς σύμμαχος τῆς Αὐστρίας ἦτον ὑποχρεωμένη νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ αὐτῆς, τότε δὲ καὶ ἡ Τουρκία θὰ ἐπενέβαιεν ὡς σύμμαχος τῆς Γερμανίας. Τὸ ἄρθρον τέλος 8, τὸ καὶ τελευταῖον, ὥριζεν ὅτι ἡ συνθήκη θὰ ἔμενε μυστική.

Σήμερον ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ κατακρίνεται καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Γάλλους, διότι δὲν ἐδείχθη πρακτικὴ, προνοητικὴ, δραστηρία, εἰς τὴν Τουρκίαν μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος. Καὶ λέγουσιν ὅτι ἂν ἐγένετο ἐνέργεια νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀποστολὴ στρατιωτικὴ μὲ ἀρχηγὸν ἐπιφανῆ (ὅπως ἦτο π. χ. ὁ Γαλιανί), θὰ ἔφερεν ἀντίρροπον εἰς τὰς γερμανικὰς ἐνεργείας, ἀποτελεσματικόν. Ἔπρεπεν ἀκόμη νὰ καταπολεμηθῇ ὁ Ταλαὰτ καὶ ὁ Ἐνβέρ (ὁ Τζεμάλ ἐξηγοράζετο εὐκόλα), οἱ ὅποιοι καὶ θὰ ἐκλονίζοντο, μὲ δυσκολίαν μὲν ἴσως, ἀλλ' ἐπὶ τέλους θὰ κατέπιπτον ἀπὸ τῆς δυνάμεώς των, τὴν ὁποίαν δεξιώτατα ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ Γερμανοί. Καὶ τότε εὐκολον ἦτο νὰ συναφθῇ γαλλοτουρκικὴ συνθήκη, ἐξασφαλίζουσα τοῦλάχιστον κατ' ἀρχὰς τὴν οὐδετερότητα τῆς Τουρκίας. Καὶ ἡ Βουλγαρία τότε θὰ ἐκκλινεν ὑπὲρ τῆς Ἀντάντ, ἡ Ρωσία θὰ ἐφωδιάζετο καὶ ἴσως δὲν θὰ ἐπιπτεν, ὁ δὲ πόλεμος θὰ ἔληγε συντομώτερον. Ἄλλ' ὡς ἔλθωμεν νὰ ἴδωμεν τὰ πολε-

μικὰ γεγονότα, χρονογραφικῶς μόνον καὶ συντόμως.

Τῇ 10 Αὐγούστου εἰσέρχονται εἰς τὰ Δαρδανέλλια τὰ δύο γερμανικὰ πλοῖα, Γκαϊμπεν καὶ Βρέσλαου. Τὴν δὲ 29 Ὀκτωβρίου τὰ τουρκικὰ πολεμικὰ προσβάλλουν τὸν ρωσικὸν στόλον τῆς Μαύρης θαλάσσης καὶ βομβαρδίζουν τὴν Θεοδοσίαν καὶ τὴν Νοβοροσίσκη. Ταυτοχρόνως τὸ γαλλικὸν πλοῖον ἢ Πορτογαλία πυροβολεῖται ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Ὀδησοῦ. Τὴν 31 Ὀκτωβρίου τὸ Γκαϊμπεν καὶ τὸ Βρέσλαου εἰσχωροῦν εἰς τὸν Εὐξείνιον. Τὴν δὲ 2 Νοεμβρ. οἱ πρέσβεις τῆς Ἀντάντ ἐγκαταλείπουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τέλος τὴν 3 Νοεμβρίου κηρύττουν οἱ σύμμαχοι τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Εἰς δὲ τὰ Δαρδανέλλια μοῖραι τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Γάρδεν βομβαρδίζουν τῇ 3 Νοεμβρίου 1914 τὰ φρούρια τῆς εἰσόδου τῶν στενῶν. Τῇ 19 Φεβρουαρίου 1915, πάλιν βομβαρδίζουν προκαταρκτικῶς τὰ τέσσαρα φρούριά τῆς εἰσόδου. Τῇ 25 τοῦ ἰδίου κατόπιν βομβαρδισμοῦ τὰ καταστρέφουν. Ἐπακολουθεῖ ἔπειτα γενικὴ προσβολὴ τῇ 18 Μαρτίου, ὅποτε τρία θωρηκτὰ ἐβυθίσθησαν, τέσσαρα ἐβλάβησαν καὶ πολλὰ ἄλλα ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης. Τῇ δὲ 25 - 27 Ἀπριλίου ἀποβιβάζονται εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως ἀγγλογαλλικὰ στρατεύματα, κατὰ τῶν ὁποίων τῇ 30 Ἀπριλίου καὶ τῇ 1 Μαΐου ἐπετέθησαν οἱ Τοῦρκοι, ἀποκρουσθέντες. Τῇ 6, 7 καὶ 8 Μαΐου, οἱ Ἀγγλογάλλοι ἐπροχώρησαν. Ἄλλ' ὅταν τῇ 4 Ἰουνίου οἱ σύμμαχοι ἠθέλησαν νὰ προχωρήσουν ἐπὶ τῆς Κριθείας καὶ τοῦ Καραβὲς-δερέ, ἀπέτυχαν. Ἀπέτυχε δὲ καὶ ὁ ἀντιπερισπασμὸς τῆς Ἀνζὰκ - Σούβλα, ὁ ἐπιχειρηθεὶς

τὴν 6 - 10 Αὐγούστου. Τέλος τὴν 8 Ἰανουαρίου 1916, τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα ἐγκαταλείπουν τὴν χερσόνησον.

Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν οἱ Ρῶσοι τῇ 4 Νοεμβρίου 1914, διαβαίνουν τὰ σύνορα τοῦ Καυκάσου, κυριεύουν τὸ Κιο-πρὸν - κιοῖ (7 - 8 Νοεμβρίου), νικοῦν τοὺς Τούρκους, τοὺς ἀπωθοῦν πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τὸν μέγαν δούκα Νικόλαον καὶ κυριεύουν τὴν Τραπεζοῦντα (18 Ἀπριλίου). Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ρῶσοι νικοῦν καὶ εἰς τὰ περσικὰ σύνορα, ὄλονεν δὲ προχωροῦντες κυριεύουν τὸ Ἐρτζιγιάν (25 Ἰουλίου).

Εἰς τὴν Μεσόποταμίαν οἱ Ἄγγλοι κυριεύουν τὴν Βασόραν (7 Νοεμβρίου 1914). Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς Τάουνζενδ συνθηκολογεῖ καὶ παραδίδεται εἰς τὸ Κοτελαμάρα (28 Ἀπριλίου 1916). Πάλιν ὁμοίως οἱ Ἄγγλοι νικοῦν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μῶδ τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κοτελαμάρα (24 Φεβρ. 1917) καὶ κυριεύουν τὴν Βαγδάτην (11 Μαρτίου). Κατόπιν τὰ ἀγγλικὰ καὶ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα ἐφάπτονται (2 Ἀπριλίου), κυριεύεται δὲ ἡ Σαμάρρα (23 Ἀπριλίου) καὶ νικῶνται τῇ 24 Σεπτεμβρίου οἱ Τούρκοι εἰς τὸ Ραμαδί (δυτικῶς τῆς Βαγδάτης).

Εἰς τὴν Αἴγυπτον, Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Ἀραβίαν, τὰ στρατεύματα τοῦ σερίφου - Χουσεῖν κυριεύουν τὴν Μέκκαν (13 Ἰουνίου 1916), νικῶνται οἱ Τούρκοι τῇ 4 Αὐγούστου εἰς τὸ Ρομανὶ (πλησίον τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ), νικᾷ ὁ στρατηγὸς Μούραη τὸν Τζεμάλ - πασαῖν πλησίον τῆς Γάζης (26 Μαρτίου 1917), κυριεύει ὁ στρατηγὸς Ἄλεμπυ τὴν Γάζαν καὶ τὴν Ἰόππην (6 - 17 Νοεμβρίου), τὴν Ἱερουσαλήμ (9 Δεκεμβρίου), τὴν Ἱεριχῶν (21 Φεβρουαρίου 1918), νικᾷ κατὰ κράτος εἰς τὴν Νεάπολιν καὶ εἰς τὴν Να-

ζαρέτ (18 Σεπτεμβρίου καὶ 31 Ὀκτωβρίου) καὶ κυριεύει τὴν Πτολεμαΐδα, τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ Χαλέπιον (1).

Ἐξ ὅλων δὲ τούτων τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνη κυρίως, ἡ ὁποία ἀπέβη περιώνυμος εἶναι ἡ ἀποτυχοῦσα ἐπίθεσις τῶν συμμάχων κατὰ τῶν Δαρδανελλίων. Σκοπὸς αὐτῆς ἦτον ἡ ἐπανάληψις τῆς ἐπικοινωνίας τῶν συμμάχων μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ πρὸ πάντων ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν πολεμούντων εἰς τὸν Καύκασον ρωσικῶν στρατευμάτων. Ἄλλ' ὡς φαίνεται ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἔγινεν ἐσπευσμένως καὶ χωρὶς προηγουμένην ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ μελέτην τῆς καταστάσεως τοῦ ἀντιπάλου καὶ τῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας διέθετεν. Κατ'ἀρχὰς δὲ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνόμιζαν ὅτι ἡ ἐπίθεσις θὰ ἐπετύγχανεν, ὃ δὲ σουλτᾶνος καὶ ἡ ἀκολουθία του προητοιμάζοντο διὰ νὰ φύγουν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἄλλ' ἔπρεπεν οἱ σύμμαχοι νὰ ἐπιμείνουν εἰς τὰ Δαρδανέλλια ἀκόμη περισσότερον εἰς τὸν ἀπὸ θαλάσσης βομβαρδισμόν, φθειρόντες ἀφθονίαν πυρομαχικῶν καὶ ἀναγκάζοντες τὰ τουρκικὰ φρούρια νὰ σιγήσουν ἕξ ἑλλείψεως αὐτῶν. Ἀντὶ τούτου ὁμως ἐπιχείρησαν ἀπόβασιν κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως. Ἄλλὰ πρῶτον αἱ ἀκταὶ τῆς χερσονήσου εἶναι ἀπότομοι καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀπόβασις δύσκολος.

Ἦσαν ἔπειτα καλῶς ὀχυρωμένα καὶ τὰ παράλια, ὥστε ἡ ἀπόβασις ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν πυροβόλων καὶ ἡ μόνιμος δια-

(1) Αἱ ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ λεγόμενον βαλκανικὸν μέτωπον, διεξαχθεῖσαι κατὰ Βουλγάρων κυρίως γερμανῶν καὶ αὐστριακῶν, δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν.— Αἱ χρονολογίαι ἐνταῦθα ἐτέθησαν κατὰ τὸ νέον ἡμερολόγιον.

μονή τῶν ἀποβάντων νὰ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος. Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι ἔπειτα δὲν εἶχον ἐξ ἀμελείας καὶ πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, ἐνῶ ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἂν ἐλάμβαναν τὰ κατάλληλα μέτρα. Ἀλλὰ τὰ αἷτια τῆς ἀποτυχίας ταύτης τῶν συμμάχων, ἢ ὁποῖα ἔκαμε τόσην ἐντύπωσιν, ἢ ὁποῖα ἐστοίχισε τόσον πολὺ, ἢ ὁποῖα κατέπληξε φίλους καὶ ἐχθρούς, εἶναι ἀκόμη ἀνεξερευνήτα. Ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατὰπληκτος ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, ἔλεγεν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀμερικῆς Μοργεντάου, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐνικήθη εἰς τὰ Δαρδανέλλια, διότι τῆς συνέφερε νὰ νικηθῆ. Ἄν ἐνίκα, ἔπρεπε κατὰ τὰς συνθήκας νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τοὺς Ρώσους. Δὲν ἤθελεν ὅμως καὶ διὰ τοῦτο ἐνικήθη !

Ἡ Τουρκία πρὸ τῆς Συνδιασκέψεως. — Ἀπὸ τοῦ 1916 οἱ σύμμαχοι ἐφαίνοντο σύμφωνοι ἵνα κατ' ἀρχὴν διανεμηθῆ ἡ Τουρκία. Ἀπαντῶντες δὲ εἰς τὸν πρῶτον Οὐῆλσον τῆ 28 Δεκεμβρίου] 10 Ἰανουαρίου 1917, ἔλεγον ὅτι σκοπὸς τοῦ πολέμου ἦτο «καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τὴν αἱματηρὰν τυραννίαν τῆς Τουρκίας πληθυσμῶν». Κατὰ δὲ τὰς μεταξὺ των συμβάσεις κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μαΐον 1916 καὶ Αὐγούστον 1917, ἡ Ρωσία θὰ κατελάμβανεν ὅλην τὴν Ἀρμενίαν, τὴν ἀνατολικὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ στενά, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία θὰ διενέμοντο τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἐνῶ ἡ μὲν πρώτη θὰ ἐλάμβανε τὸ βόρειον μέρος μετὰ τὴν Ἀλεξανδρέτταν καὶ τὴν Μουσοῦλην, ἡ δὲ δευτέρα τὸ νότιον

μὲ τὴν Κάϊφραν καὶ Βαγδάτην, ἡ δὲ Ἰταλία τὴν δυτικὴν Μ. Ἀσίαν μὲ τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Ἀττάλειαν. Ἡ Παλαιστίνη θὰ ἀπέβαινε διεθνῆς καὶ ἡ Ἀραβία ἀνεξάρτητον βασιλείον.

Ἄφοῦ ὅμως ἡ Ρωσία ἐνικήθη καὶ ἡ Ἀμερικὴ ἐκήρυξεν ἐπίσης τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας, αἱ συμβάσεις τοῦ 1916 καὶ 1917 ἐκηρύχθησαν ἀνεκτέλεστοι. Καὶ ὁ Οὐίλσον δὲν ἤθελε διανομὴν, ἀλλὰ αὐτονομίαι τῶν ὑποδούλων τῆς Τουρκίας χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ Συνδιάσκεψις ἀπεφάσισε τὸν Φεβρουάριον 1919 ὅτι τὰ ἐδάφη τῆς Τουρκίας θὰ ἐτίθεντο ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς κοινωρίας τῶν ἐθνῶν, ἀναθετοῦσης ἐντολὴν περὶ αὐτῶν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην δύναμιν.

Κατόπιν δὲ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου οἱ Ἕλληνες ἐλάμβανον ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ἀσίας, τὴν μετὰ τῶν Κυδωνιῶν καὶ τοῦ κόλπου τῆς Κῶ μὲ ἐνδοχώραν, ἐκτὸς τοῦ σαντζακίου Δενιζλί, καὶ μέρος τοῦ σαντζακίου Μέντεσε. Ἄλλ' ἡ Ἰταλία ἐπεφυλάχθη νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς Σμύρνης εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 9 τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου εἰς τὴν Ἰταλίαν παρεχωρεῖτο ἡ Ἀττάλεια, ὅπου καὶ ἀπεβίβασε στρατεύματα, μὲ ἐνδοχώραν. Καὶ ἡ Συνδιάσκεψις ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ ἀναθέσῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐντολὴν ἐπὶ ὅλου τοῦ μέρους τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ ὅποιον θὰ ἀπετέλει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς τὸ τουρκικὸν κράτος, καὶ τὸ ὅποιον περιελάμβανε τοὺς νομοὺς Κασταμονῆς, Προύσης, Ἀγκύρας, Ἰκονίου καὶ Σεβαστείας. Ἄλλ' ἡ Ἰταλία μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Σμύρνην, ἐπεδίωξε τὴν ἀπόκτισιν

τῆς Νέας Ἐφέσου ὡς λιμένος ἐξαγωγῆς, διὰ τοῦ ὁποίου μέγα μέρος τοῦ ἔμπορίου τοῦ Ἀϊδινίου, τοῦ Δενιζλί καὶ τῆς χώρας τῶν λιμῶν θὰ ἀφηρεῖτο ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὴν Σμύρνην. Ἡ Νέα ὅμως Ἐφεσος εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἡ Ἰταλία ἀντὶ πάσης θυσίας προσεπάθησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τῆς ζώνης τῆς πρὸς βορρᾶν. Καὶ λοιπὸν ἐπεξέτεινε τὴν κατοχὴν τῆς πρὸς τὸ Ἀϊδίνιον, πρὸς τὰ Σώκια καὶ πρὸς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκάλης, γενομένη οὕτω κυρία καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τοῦ Μαιάνδρου. Οὕτω πως ἡ Ἰταλία περιήρχετο εἰς σύγκρουσιν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλ' ὁ εὐφυῆς Βενιζέλος εἰς ἐπανεπιλημμένας συνδιαλέξεις του μετὰ τὸν Τιττόνι, τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν, ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μαζύ του καὶ κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1919, ἀνηγγέλλετο ὅτι ἡ Ἰταλία ἀνελάμβανε τὸν ρόλον τοῦ διαιτητοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῶν νοτίων συνόρων τῆς Βουλγαρίας, συνεφώνει δὲ καὶ μετὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία παρεχώρει ζώνην εἰς αὐτὴν, πλέον ἐκτεταμένην, ἐγκαταλείπουσα τὴν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου. Οὕτως ἡ Ἰταλία κατελάμβανε τὸ τρίγωνον Γέροντα, Ναζλί, Νέας Ἐφέσου. Ἐξ ἄλλου ἡ Ἰταλία παρεχώρει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Δωδεκάνησον καὶ μόνον τὴν Ρόδον διετήρει ἐπὶ πενταετίαν. Ἄν δὲ μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος ἡ Ἀγγλία παρεχώρει τὴν Κύπρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπεχρεοῦτο καὶ ἡ Ἰταλία νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ ἐκείνη τὴν Ρόδον, ἥρκει νὰ ζητήσουν οἱ κάτοικοί τῆς διὰ δημοψηφίσματος τὴν ἔνωσίν των μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Αἱ Ἠνωμένοι Πολίται θὰ ἀνελάμβανον τὴν ἐντολὴν διὰ τὴν Ἀρμενίαν. Ἡ

Κωνσταντινούπολις καὶ τὰ στενὰ θὰ ἀπέβαινον διεθνῆ. Περιπλοκὰς εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν προεκάλεσε καὶ ἡ Ἀραβία. Ἐδῶ ὁ σερίφης Χουσεῖν, πατὴρ τοῦ ἐμίρου Φεϊζάλ, συνεπολέμησε μὲ τὰ ἀγγλικά στρατεύματα. Καὶ ὁ Φεϊζάλ ἤθελε νὰ ἰδρῦση, ὑποστηριζόμενος εἰς τὰς προσπαθείας του καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, κράτος ἀραβικὸν περιλαμβάνον καὶ τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν. Ἡ Γαλλία ὅμως ἀντετίθετο.

Ἄλλ' ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐγεννᾶτο καὶ μεγάλη περιπλοκὴ ἔνεκα τῆς ἀποβάσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σμύρνην (τῆ 2]15 Μαΐου 1919). Ταύτην ἡ Γαλλία δὲν ἤθελε καὶ ἀκόμη περισσότερον ἢ Ἰταλία. Ἡ ἀπόβασις ὅμως ἔγινε κατόπιν διαβήματος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἀνώτατον συμβούλιον, τονίζοντος τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλείας εἰς τὸ βιλαέτιον Σμύρνης. Οἱ Τοῦρκοι ἐννοεῖται ἐξηγριώθησαν. Καὶ ἐπηκολούθησαν σκηναὶ εἰς τὴν Σμύρνην τὴν 2]15 καὶ 3]16 Μαΐου, ὀφειλόμεναι εἰς τὸ ὅτι αἱ τουρκικαὶ ἀρχαί, μόλις ἀπεβιβάσθη ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἐξαπέλυσαν τοὺς ἐγκαθεύκτους κατὰ τῆς πόλεως. Ὁ Βενιζέλος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Συνδιασκέψεως τῆς 16]29 Μαΐου ἀνήρει τὰς πεπλανημένας καὶ σκοπίμους εἰδήσεις καὶ ἐγνώριζεν εἰς αὐτὸν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἔφθασαν νοτίως τοῦ Ἰδινίου, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νυμφαίου καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ ροῦ τοῦ Ἐρμου, ὅτι δὲ τὴν προέλασιν ταύτην ἐπεχείρησαν κατ' ἐντολὴν τῶν συμμάχων. Μέγα δὲ συμβούλιον τοῦ στέμματος συνῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ σουλτάνου τῆ 13]16 Μαΐου, χωρὶς ὅμως νὰ προβῆ εἰς οἰανδήποτε ἀπόφασιν. Πρὸς τὴν Συνδιάσκεψιν

ἀπέστειλε διαμαρτυρίαν καὶ ὁ ὀθωμανικὸς σύνδεσμος τῆς Γενεύης διὰ τοῦ Μοντάγγιου, τοῦ ἄγγλου γραμματέως τῶν Ἰνδιῶν.

Ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν λήξιν τοῦ μηνὸς συναηγορίσθη καὶ ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας συνθήκη, τὴν δὲ 29 Μαΐου (11 Ἰουνίου) ἔφθασαν εἰς Γαλλίαν μὲ τὸ γαλλικὸν θωρηκτὸν Δημοκρατίαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Τουρκίας Τεφῆκ - πασᾶς, Ριζᾶ - Τεφῆκ - μπέης καὶ Ρεσιτ - μπέης, μὲ πρόεδρον τὸν Δαμὰτ - Φερίτ - πασᾶν, τὸν σχηματίσαντα μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Τεφῆκ - πασᾶ κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τὸ νέον ὑπουργεῖον. Εἰς ὑπόμνημα δὲ τὸ ὁποῖον ὑπέβαλον εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν, ἔλεγετο ὅτι οἱ Νεότουρκοι ἦσαν οἱ συμπαράσυραντες τὴν Τουρκίαν εἰς τὸν πόλεμον καὶ συμμαχίσαντες μὲ τὰς κεντρικὰς αὐτοκρατορίας, ὅτι δὲ ὁ τουρκικὸς λαὸς ἦτον ἀθῶος. Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι ἀπήντησαν ὅτι δὲν θὰ ἀποκαταστήσουν τὴν τουρκικὴν ἔξουσίαν εἰς τὰς χώρας ὅλας, τὰς πρὸ τοῦ πολέμου τουρκικὰς. Τῇ δὲ 14]27 Ἰουνίου 1919, ὁ πρόεδρος τῆς Συνδιασκέψεως ἀπηύθυνε δευτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δαμὰτ Φερίτ, ἀνακοινοῦσαν, ὅτι ἀναβάλλεται ἡ λύσις τοῦ τουρκικοῦ προβλήματος, ὡς σχετιζομένου πολὺ μὲ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα.

Μεχμέτ ΣΤ' (1918—22).—*Τὸ ἐθνικὸν κίνημα τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ.*—Εἰς τὴν Τουρκίαν ὁ διάδοχος τοῦ Μεχμέτ Ε', Μεχμέτ Σ' δραστηριώτερος καὶ τολμηρότερος προσεπάθησε νὰ ἐπανιδρύσῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ κράτος καὶ νὰ τερματίσῃ τὰς ἐνεργείας τῶν κομιτατικῶν. Τὰς αὐτὰς διαθέσεις ἐφαίνετο ὅτι εἶχε καὶ ὁ διάδοχος Ἀβδοῦλ - Μετζίτ,

πεντηκοντούτης περίπου. Καὶ οἱ δύο προσεπάθησαν νὰ μὴ ἐκβληθῆ ἡ Τουρκία ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ἐλέγετο δὲ ὅτι καὶ ὁ Σελίμ, ἐπίδοξος καὶ οὗτος διάδοχος μετὰ τὸν Ἀβδούλ - Μετζίτ, εἶχεν ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλίαν κινήματος ἐθνικοῦ, σκοποῦντος τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ σουλτάνου ὄχι ὅμως ὑπὲρ τοῦ Ἀβδούλ, ἀλλ' ὑπὲρ ἄλλου μέλους τῆς δυναστείας.

Ὁ δὲ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς Μουσταφᾶ Κεμάλ, ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Ἀμάσειαν, εἰργάσθη μυστικῶς, ὅπως ὀργανώσῃ στρατόν, βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν Ρεοῦφ - μπέην, ὑπουργὸν χρηματίσαντα τῶν Ναυτικῶν. Ὁ Κεμάλ, ἀνακληθεὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1919 δὲν ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος. Μολονότι δὲ φίλος τοῦ σουλτάνου, τὸν ὅποιον, διάδοχον ὄντα, εἶχε συνοδεύσει ἄλλοτε εἰς τὸ ταξιδίον του εἰς τὸ Βερολίνον, καθηρέθη ὅμως ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐστερήθη τοῦ παρασήμου του. Ὁ Κεμάλ ἀνετράφη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐγίνε δὲ τὸ πρῶτον γνωστὸς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1908. Κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους διεκρίθη εἰς τὰς μάχας τῆς Τζατάλτσας προαχθεὶς δὲ εἰς συνταγματάρχην ἀπεστάλη ὡς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος εἰς τὴν Σόφιαν, κατόπιν δὲ μὲ ἰδιαιτέραν ἀποστολὴν εἰς Παρισίους. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπανῆλθε μόλις ἤρχιζεν ὁ πόλεμος τῷ 1914. Ὁ Κεμάλ εἶχεν ἤδη τότε δημοτικότητα, εἰς τὸν στρατὸν κυρίως. Διόκησε δὲ τουρκικὰ στρατεύματα εἰς τὰ Δαρδανέλλια, ὅτε ὁ ἀγγλογαλικὸς στόλος τὰ προσέβαλε τῷ 1915. Καὶ μὴ ἐκτελῶν τὰς διαταγὰς τοῦ Αἰμαν φὸν Σάνδεργς, τοῦ διατάξαντος αὐτὸν νὰ ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὸ Σέιτ-οὐλ - μπάχε, ἔσωσε τὴν κατάστασιν καὶ ἐσταμάτησεν, ὡς θέ-

λουν νὰ εἶπουν, τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι μετὰ δύο ὥρας οἱ σύμμαχοι, ὑποστάντες μεγάλας ἀπωλείας, ἀπεσύροντο. Ὁνομάσθη ἔπειτα ἐπιθεωρητὴς τοῦ τρίτου σώματος στρατοῦ καὶ γενικὸς ὑπασπιστὴς τοῦ Σουλτάνου. Ἄλλὰ συγκρουσθεὶς μετὸν Ἐνβέρ, ἀπεστάλη περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὁπόθεν ἐπανῆλθε κατόπιν τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Σμύρνης. Τότε δὲ ὠργάνωσε τὸ μικρασιατικὸν κίνημα.

Ὁ δὲ Ρεοῦφ - μέγης, ὁ γνωστὸς ὡς κυβερνήτης τοῦ Χαμητιῆ κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Πύλης κατὰ τὴν ἀνάκωχὴν, τὴν ὑπογραφείσαν εἰς τὸν Μοῦδρον, καὶ ὡς ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, τὸν παρηκολούθησε μετὰ πλῆθος ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ καὶ ναυτῶν.

Ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ, κατηγορῶν τὴν κυβερνήσιν ὡς παραδώσασαν τὴν Τουρκίαν εἰς τοὺς συμμάχους, ἐκάλει τοὺς ὀθωμανοὺς νὰ ὑπερασπίσουν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχε δύο μόνον μεραρχίας, κατόπιν ὅμως προσῆλθον πολλοὶ ἀπὸ τὸ Οὐσὰκ καὶ τὴν Σεβάστειαν ἐθέλονταί. Κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἐπαναστάτησεν ἐπίσης ὁ Μπεκήρ-Σαμῆ, ἀρχηγὸς τῶν ἀπὸ Πανόρμου μέχρι Σμύρνης ὀπλιτῶν, ἀνερχομένων εἰς 10,000, οἱ ὅποιοι συνηνώθησαν μετὸν στρατὸν τοῦ Κεμάλ. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῆ, ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Κεμάλ ἐπεδοκιμάσθη ἀπὸ ὅλους τοὺς Τούρκους πατριώτας, οἱ ὅποιοι ἐδυσανασχέτιον διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των. Ὁ Κεμάλ συνεκάλεσε συνέλευσιν εἰς τὸ Ἐρζερούμ, ἣ ὁποία τελειώσασα τὰς συνεδριάσεις τῆς τῆ 10]23 Ἰουλίου, ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἀρμοστὰς τῶν συμμάχων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δῆλωσιν

ᾧτι ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀνατολῆς ἀπῆτει ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὸν σεβασμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν καθαρῶς τουρκικῶν χωρῶν.

Εἰς τὸ κίνημα τοῦτο τοῦ Κεμάλ αἱ ἑφημερίδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἃν καὶ ὄχι ὅλαι, δὲν ἀπέδωκαν σπουδαιότητα. Ἐν τούτοις ἡ κυβέρνησις ἀπέστειλεν ἀνθρώπους τῆς εἰς τὴν Ἄγκυραν, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ εἰς τὸ Ἐσκίσεχίρ, διὰ νὰ καθησυχάσουν τὰ πνεύματα. Ἀπέστειλε δὲ καὶ δύο ἐκ τῶν μελῶν τῆς διὰ νὰ ἐξετάσουν τὴν κατάστασιν καὶ ὁμιλήσουν μὲ τὸν Κεμάλ. Τίποτε ὁμῶς δὲν προῆλθεν ἐκ τῶν ἀποστολῶν τούτων. Καὶ ὁ στρατάρχης Ἀβδουλάχ-πασᾶς, παραγγελθεὶς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1919, νὰ καταδιώξῃ τὸν Κεμάλ ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος, δὲν ἐκινήθη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐξ ἄλλου οἱ βαλῆδες καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς, καλούμενοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, δὲν προσήρχοντο, προφασιζόμενοι ἀσθένειαν ἢ ἄλλο τι ἐμπόδιον. Ὁ δὲ Κεμάλ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Τζεμάλ-μπέην, βαλῆν Ἰκονίου, ὡς καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους, οἱ ὅποιοι εἶχαν μείνει πιστοὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Σταμπούλ. Οὕτως ἢ ἐνότῃς τοῦ κράτους ἐκινδύνευεν, ἀφοῦ μάλιστα καὶ οἱ Ἀραβες ἐνήργουν νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ ἀποτελέσουν ἴδιον κράτος.

Ἡ δὲ Συνδιάσκεψις, ἀναβάλλουσα τὴν λύσιν τοῦ τουρκικοῦ ζητήματος ἐπεδείκνυεν ἐννοεῖται τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὸ ὑπουργεῖον Δαμὰτ Φερὶτ πασᾶ ἐκλονίζετο. Οἱ Νεότουρκοι ἐκινουῦντο εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, σὺνήρχοντο δὲ εἰς τὸ Ἐρζερούμ, εἰς τὴν Σεβάστειαν, εἰς τὴν Ἀμάσειαν διὰ νὰ ἐπασατήσουν κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Ταυ-

τοχρόνως ὁ Κεμάλ καὶ ὁ Ρεούφ συνέτασσαν τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις. Εὗρισκον δὲ συμπαθείας ἰσχυράς, ἀφοῦ τὸ κίνημά των κατ' ὀλίγον ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἐθνικόν. Καὶ τέλος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου 1919, τὸ ὑπουργεῖον Φερίτ ἀντεγράφη καὶ τὸ ἀντικατέστησε τὸ ὑπουργεῖον Ἀλῆ Ριζᾶ-πασᾶ, μὲ ὑπουργοὺς τὸν Ρεσίτ - πασᾶν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, θεωρούμενον ἀνταντόφιλον, τὸν Κιουτσούκ Τζεμάλ-πασᾶν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ ὁποῖος διετήρει σχέσεις μὲ τὸν Κεμάλ, μὲ τὸν Σαῖδ Μολλᾶ ὑφυπουργόν, ἀγγλόφιλον. Οὕτω πως ὁ Σουλτᾶνος Μεχμέτ ΣΤ', ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἐπανέφερε τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν τάξιν εἰς τὸ κράτος, μὲ πρόσωπα δηλαδὴ ἀνταντόφιλα καὶ ἀρεστὰ καὶ εἰς τοὺς ἐθνικόφρονας.

Ἐν τούτοις τὸ κίνημα τοῦ Κεμάλ ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ πέραν αὐτῆς ἀκόμη τόσον, ὥστε τῇ 21]3. Ἰανουαρίου 1920 Κεμαλικοὶ καὶ Ἀραβες ἀπ' ἀνατολῶν προσέβαλον τοὺς Γάλλους εἰς τὸ Μαράς καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ τὸ ἐκκενώσουν. Δύο μῆνας κατόπιν (τῇ 28]10. Μαρτίου) οἱ Γάλλοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐκκενώσουν καὶ τὴν Οὐρφαν. Ταυτοχρόνως οἱ Τοῦρκοι προσέβαλον καὶ τὴν ἀμερικανικὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἀϊντάπ.

Περὶ δὲ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τὰ τουρκικὸν ὑπουργεῖον δι' ὑπομνήματός του πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων ἐξήτει, ἵνα τὰ ἐδάφη, ὅπου πλειονοψηφοῦν οἱ Τοῦρκοι, διοικῶνται ἀπο τὴν Τουρκίαν, τροποποιηθῆ δὲ ἡ κατάστασις τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν, καὶ ἀκουσθῆ ἀπὸ τὴν Συνδιάσκεψιν ἡ τουρκικὴ ἀντιπροσωπεῖα πρὶν ληφθοῦν ὀριστικαὶ ἀποφάσεις. Διότι κατὰ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον, λῆγον, τοῦ Φεβρουαρίου 1920 ἡ Συνδιάσκεψις ἐπα-

νέλαβε τὴν συζήτησιν. περὶ τοῦ τουρκικοῦ ζητήματος, κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὸ Λονδῖνον, ἔπειτα δὲ εἰς τοὺς Παρισίους. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνοὶ ἐπέμενον, ὅπως ἐκδιωχθοῦν οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς Εὐρώπης, οἱ δὲ Γάλλοι δὲν συνήνουν. Ἐλήφθη ὁμως ἀπόφασις, ὅπως μείνῃ ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ὁμως πολὺν δυσaráετως συνεκινήθησαν, ὅταν ἔφθασεν ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶδον δὲ τοὺς ναύτας του νὰ παρελαύνουν εἰς τοὺς δρόμους της (τῆ 16]29 Φεβρουαρίου 1920). Καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ ἀντιτουρκικὴ κίνησις ἐπετείνεται. Ταύτης προῦστατο ὁ λόρδος Σέσιλ, ὁ Πράις (Pryce) καὶ ὁ λόρδος Κάρζον. Ἄλλ' ὁ γραμματεὺς τοῦ Ἰνδιῶν Μόνταγγιου ἐξεδηλώθη ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο κατὰ τῶν Τούρκων (ὁ ἐπίσκοπος Πενσυλβανίας, ὁ γεροϋσιαστὴς Λότζε, οἱ πρόεδροι τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Χάβαρντ καὶ τοῦ Πρίντσετον ἐνήργουν κατὰ τῶν Τούρκων). Ἐπίσης δὲ καὶ ἀνώτεροι Ἕλληνοὶ κληρικοὶ κατεκραύγαζον εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας, ἀπαντῶν εἰς τηλεγράφημα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ζητοῦντος τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων καὶ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ μ' ὅλας τὰς δυνάμεις του περὶ τούτου. Ἄλλὰ περὶ τῆς ἐκδιώξεως τῶν Τούρκων καὶ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔγινε συζήτησις καὶ εἰς τὴν βουλὴν τῶν κοινοτήτων (κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12]25 Φεβρουαρίου.)

Τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐξίτηι καὶ ἡ Ἀμερικὴ. Ἐξ ἄλλου ὁμως οἱ μουσουλμᾶνοι τῶν Ἰνδιῶν ἐκηρύσσοντο ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῶν Τούρκων, συνέδριον

δὲ συγκροτηθὲν εἰς τὸ Δελχῆ, ἀπεφάσιζε νὰ ἀποστείλῃ ἀντιπροσωπεῖαν εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κινδυνεύοντος καλιφάτου. Ἄλληλέγγυοι πρὸς τοὺς ἄλλους μωαμεθανοὺς ἐκηρύχθησαν καὶ οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Τύνιδος.

Ἡ ἀντιπροσωπεῖα τῶν Ἰνδιῶν, φθάσασα εἰς τὸ Λονδῖνον, ὑπερήσπισε τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀνατολικὴν Θράκην.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποσπάσματα τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ κατέλαβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ ὑπουργεῖα τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν, τὰ γραφεῖα τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων, τὴν νομαρχίαν, τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ τὴν νέαν γέφυραν τοῦ Γαλατᾶ. Συζήτησις δὲ ἐγένετο εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον περὶ τῆς τύχης τῆς περιπύστου πόλεως. Καὶ καθόλου ἐπροτείνετο ἡ ἐκδίωξις ἐξ αὐτῆς τοῦ σουλτάνου, καὶ ἡ διεθνοποίησις αὐτῆς, ἡ παραμονὴ τοῦ σουλτάνου εἰς αὐτὴν ὡς καλίφου μόνον, ἡ παραχώρησις τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διότι καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐπροτείνετο ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ὁ Ἄνοτὼ ὑπεστήριξεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἄποψιν ταύτην. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπόμενον ἦτο μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα νὰ ἐκραγῇ ὑπουργικὴ κρίσις. Καὶ τὸ νέον ὑπουργεῖον ἐσχημάτισεν ὁ Δαμάτ-Φερίτ-πασᾶς, ὡς πρόεδρος καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν (23]5 Μαυτίου).

Ὁ νέος μέγας βεζύρης κατεδίκασε δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος τὸ κίνημα τοῦ Κεμάλ καὶ ἐδήλωσε ὅτι θὰ ἐπιδιώξῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς συμμάχους. Διέλυσε δὲ καὶ τὴν βουλὴν. Ἄλλ' ὁ Κεμάλ ἐδήλωσεν ὅτι διακόπτει πᾶσαν ἀγέ-

σιν μὲ τὸν Σουλτᾶνον κατόπιν τῆς συμμαχικῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἴδρυσεν δὲ νέαν κυβέρνησιν εἰς τὴν Ἄγκυραν, προεκλήρυνεν ἐκλογὰς καὶ συνεκάλεσε συντακτικὴν συνέλευσιν, ἣτις καὶ συνῆλθε πράγματι τῇ 10]23 Ἀπριλίου. Ἀπετελεῖτο δὲ καὶ ἀπὸ ἀντιπροσώπων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Μαράς, τῆς Βυρηττοῦ, τῆς Βαγδάτης κτλ.

Συνῆλθε δὲ καὶ ἡ συνδιάσκεψις τῶν συμμάχων τῇ 6]19 Ἀπριλίου εἰς τὸ Σάν-Ρεμό ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Νίτι. Καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ λάβῃ μὲν ὀριστικὰς ἀποφάσεις περὶ τῆς Τουρκίας ἀμέσως, νὰ συνέλθῃ δὲ τῇ 27]10 Ἀπριλίου εἰς τοὺς Παρισίους, ὅπου θὰ ἐπεδίδοντο εἰς τοὺς πληρεξουσίους τῆς Τουρκίας οἱ ὄροι τῆς εἰρήνης πρὸς ὑπογραφὴν.

Τὸ κίνημα τοῦ Τζαφὲρ-Ταγιάρ.— Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Τζαφὲρ-Ταγιάρ, ἀρχηγὸς τοῦ σώματος τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἄλβανὸς δὲ τὴν καταγωγὴν, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ τὴν ἀρχηγίαν καὶ οὗτος κινήματος ἰδιαιτέρου καὶ νὰ ἀντίστη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης. Συνεκάλεσε δὲ συνέδριον εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐκ 200 ἀντιπροσώπων. Καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐπίσης ἔγιναν διαδηλώσεις τῇ 26]9 Ἀπριλίου εἰς ὅλας τὰς πόλεις κατὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς Θράκης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐγίνοντο ἐπίσης ἐνέργειαι, ὅπως ἀνακηρυχθῆ ἡ Θράκη αὐτόνομος. Ἐσχηματίσθη μάλιστα καὶ προσωρινὴ κυβέρνησις. Εἰς στρατιωτικὰς προετοιμασίας προέβαινε καὶ ὁ Κεμάλ, διὰ νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς συνθήκης. Ἄλλ' ὁ Δαμάτ-Φερίτ ἐνόμιζεν ὅτι

ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τῶν συμμάχων καὶ περιποιούμενος αὐτοὺς θὰ ἐπετύγχανε περισσότερα παρὰ ἐὰν ἀνθίστατο. Καὶ διὰ τοῦτο ἠτοιμάζετο νὰ ἀποστείλῃ στρατόν, ὅπως καταπολεμήσῃ τὸν Κεμάλ. Εἶχον δὲ μείνει στρατεύματα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, πιστὰ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τούτων τὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ Κιρκάσιος Ἀχμέτ Ἀνζαβούρ - πασαῶς καὶ ὁ Σουλεϊμάν - Σεφίκ. Ἄλλ' ὅμως κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου, τὰ στρατεύματα ταῦτα ἐνικήθησαν ἀπὸ τὸν Κεμάλ πλησίον τῆς Πανόρμου. Καὶ ὁ Ἀνζαβούρ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πόλιν αἰξιοματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐλιποτάκτησαν πρὸς τὸν Κεμάλ, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐπλησίασε καὶ εἰς τὰ Δαρδανέλλια.

Τῇ δὲ 17]30 Μαΐου συνήφθη μετὰ τοῦ Κεμάλ καὶ τῆς Γαλλίας ἀνακωχή, διαρκείας 20 ἡμερῶν, εἰς τὴν Ἄγκυραν. Ἡ ἀνακωχὴ θὰ ἠύκόλυνε τὴν Γαλίαν νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Κιλικίαν, τὴν ὁποίαν ὄφειλε κατὰ τὴν συνθήκην νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅπως καὶ οἱ Ἰταλοὶ τὸ Ἰκόνιον. Ἄλλ' ἡ ἀνακωχὴ αὕτη κατηγγέλθη τῇ 4]17 Ἰουνίου ἀπὸ τὸν Κεμάλ, ἀπαιτοῦντα τὴν ἐκκένωσιν τῶν Ἀδάνων, τὴν ἀναχώρησιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν Ποντοηράκλειαν καὶ τὸ Ζουγουλδάκ. Ἐπηρεολούθησαν ὅμως κατ' αὐτὴν καὶ πολλὰ ἐπεισόδια ἐκ μέρους τῶν κεμαλικῶν κατὰ τῶν Γάλλων.

Ἄλλ' ὁ Κεμάλ δὲν ἠσύχαζεν. Καὶ ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν Προικόνησον, ἐπετέθη καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Ἄγγλων, τῶν κατεχόντων τὴν Νικομήδειαν, τῇ 3]16 Ἰουνίου, ἐνῶ οἱ κατέχοντες τὴν ἀκτὴν τῶν Δαρδανελλίων συνεπτύσσοντο εἰς τὴν πόλιν τοῦ Τσανάκ - Καλέ. Ἀναμφιβόλως ὁ

Κεμάλ προητοιμάζετο ἵνα ἀπειλήσῃ τὴν Σμύρνην καὶ προσεγγίσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Δαμάτ-Φερίτ ἀνεχώρει τῇ 30]12 Μαΐου εἰς Παρισίους, ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦλάχιστον ἀναβολὴν διὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τοὺς ὄρους τῆς Συνδιασκέψεως.

Ἡ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. — Ἄλλὰ περὶ τῆς συνθήκης μετὰ τὴν Τουρκίαν αἱ σύμμαχοι δυνάμεις δὲν ἐφαίνοντο ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνήσουν. Οἱ Γάλλοι μάλιστα, ὅχι ὅλοι, ἀλλὰ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, δὲν ἤθελον τὴν τελειωτικὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας, ἔχοντες συμφέροντα, κυρίως ὕλικά εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζαν ὅτι μόνον μετὰ Τουρκίαν βιώσιμον θὰ διετήρουν. Οἱ Ἄγγλοι ὅμως μεταχειριζόμενοι τοὺς Ἕλληνας ὡς ὄργανά των ἐπέδωκαν τὸν περιορισμὸν τῆς Τουρκίας. Καὶ ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν στρατὸν ἀπὸ τὴν Μάλταν, ὅπως περιφρουρήσουν τὰ Δαρδανέλλια, διότι δὲν ἤθελον νὰ περιέλθουν καὶ πάλιν τὰ στενὰ εἰς τοὺς Τούρκους. Συνεκέντρωσαν δὲ ἐκεῖ καὶ τὸν στόλον τῆς Μεσογείου. Ὁ δὲ Βενιζέλος ἐπέδωκεν ἐπίσης, ἵνα οἱ σύμμαχοι ἀναθέσουν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν τὴν συντριβὴν τοῦ Κεμάλ. Καὶ πρὸς τοῦτο μετέβη εἰς τὸ Χαΐθ, ὅπου πάλιν συνεσκέπτοντο οἱ σύμμαχοι περὶ τῆς διευθετήσεως τοῦ τουρκικοῦ ζητήματος. Ὁ Βενιζέλος τότε ἀνέπτυξεν εἰς τοὺς συμμάχους ὅτι μετὰ 90,000 ἄνδρας, τοὺς ὁποίους διέθετεν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, θὰ ἠδύνατο τάχιστα νὰ φέρῃ τὴν καταστροφὴν εἰς τοὺς ἐθνικόφρονας Τούρκους. Τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Βενιζέλου ἰδέχθησαν οἱ σύμμαχοι. Ἄλλ' ὁ στρατάρχης Φὸς διετείετο καὶ εἰς τὸ

Σὰν - Ρεμό, ὅτι διὰ τὴν ἐστρατείαν ταύτην ἐχρειάζοντο 300 - 400,000. Ἡ ὀριστικὴ ὁμωσὶς περὶ τοῦτου ἀπόφασις ἀνεβλήθη νὰ ληφθῆ εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς Βουλῆς, ὅπου θὰ ἦσαν παρόντες καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἰταλίας. Ἐδῶ ὁμωσὶς ὁ κόμης Σφόρτζα δὲν ἔδιδε τὴν συγκατάθεσίν του, ὅταν συνῆλθεν ἡ Συνδιάσκεψις (τῇ 8]21 Μαΐου). Ἐν τούτοις ὑπερίσχυεν ἡ Ἀγγλία μ' ὄλας τὰς ἀντιδράσεις, μὲ ὄλην τὴν ἀντίδρασιν καὶ τοῦ βατικανοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελε τὴν ὀριστικὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων.

Ὁ ἑλληνικὸς τέλος στρατὸς, ἀφοῦ ἔγινε κύριος τοῦ λιμένος τῆς Σμύρνης διεσκόρπισε τοὺς Κεμαλικοὺς εἰς τὸ Ἀξάριον. Κατὰ δὲ τὴν 8]21 καὶ 9]22 Ἰουνίου δύο ἀγγλικὰ τάγματα ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ στενὰ καὶ κατέστρεψαν τὰ ὀχυρώματά των. Τὴν δὲ 10]23, ἡ 13ῃ ἑλληνικὴ μεραρχία κατελάμβανε τὸ Σαλιγλί καὶ ἐπροχώρει πρὸς-τὰ Κοῦλα. Τὴν δὲ 12]25 οἱ Ἕλληνες κατελάμβανον τὴν Φιλαδέλφειαν. Τῇ δὲ 18]1 Ἰουνίου τὸ Μπουλουκεσέρ, τὴν δὲ 20]3 τὴν Πάνορμον. Οὕτως εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἀνακοινώσῃ τῇ 24]7 Ἰουνίου εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Σπᾶ ὁ Βενιζέλος ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπιθέσεως, ἡ κατάληψις δηλαδὴ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Μαγνησίας— Ἀξαρίου — Σόμα— Μπαλουκεσέρ — Πανόρμου, ἐπετεύχθη ἐντὸς 11 ἡμερῶν ἀντὶ τῶν 15, ὅσας προϋπελόγιζεν ὁ ἑλληὴν ἀρχιστράτηγος Παρασκευόπουλος. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς προχωρήσας κατέλαβε τῇ 25]8 Ἰουνίου καὶ τὴν Προῦσαν, χωρὶς μάχην. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ ἀγγλος στρατηγὸς Μίλν, ἐνισχύσας τὰς ὀλίγας δυνάμεις του καὶ μὲ ἑλλη-

νικάς, ἐπεχείρησε νὰ καθარიση ἀπὸ τὰ ἀνταρτικὰ τουρκικὰ στρατεύματα τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Νικομηδείας.

Ἐδόθη δὲ τῇ 24]7 Ἰουνίου καὶ ἡ ἀπάντησις τῶν Τούρκων πληρεξουσίων εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Σπᾶ, ὅπου κατεβάλλετο προσπάθεια πρὸς μετριασμόν τῶν ὄρων τῆς συνθήκης ὑπὲρ τῆς Τουρκίας. Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι δι' ἀνταπαντήσεως ἀπέρριψαν τὰς πλείστας ἐκ τῶν προτεινομένων τροποποιήσεων τῶν ὄρων τῆς συνθήκης, σχεδὸν δὲ ὅλας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἐφαίνοντο ἀνυπομονοῦντες νὰ προχωρήσουν πρὸς τὸ Ἑσκι-σχεῖο, τοῦ ὁποίου ἡ κατάληψις θὰ ἦτο τραῦμα καίριον εἰς τὸν Κεμάλ, διότι θὰ τὸν ἐστέρει τῶν σιδηροδρομικῶν τοῦ συγκοινωνιῶν, τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ του, τῆς ἐπικοινωνίας του μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ὁ ἄγγλος πρωθυπουργὸς Λόυδ-Τζώρτζ ἐδικαιοῦτο νὰ εἶπῃ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 8]21 Ἰουλίου τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων ὅτι «ἡ Τουρκία εἶναι τελείως συντετριμμένη καὶ δὲν ἔχομεν λόγους νὰ λυπούμεθα διὰ τοῦτο.»

Ἐπιχειρήσεις ἑλληνικαὶ εἰς τὴν Θράκην.—Ἑλληνικαὶ δυνάμεις, βοηθούμεναι ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸν στόλον, ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὰς θρακικὰς περαλίας τῆς Προποντίδος καὶ καταλαβοῦσαι τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστὸν ἐπροχώρησαν καὶ ἔγιναν κύριαι καὶ τῆς γραμμῆς Ἀδριανουπόλεως—Κωνσταντινουπόλεως. Οὕτω δὲ ἀπέκοψαν τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ Ταγιάφ μὲ τοὺς Τούρκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς κεμαλικούς. Τῇ δὲ 7]20 Ἰουλίου ἄλλα ἑλληνικὰ στρατεύματα

ἤρχισαν τὰς ἐπιθέσεις των πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀδριανουπόλεως. Κατόπιν δὲ πυροβολισμῶν καὶ ἀψιμαχιῶν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ταγιάρ διεσκορπίσθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἀξιωματικοὶ των κατέφυγον εἰς τὴν Βουλγαρίαν, οἱ δὲ στρατιῶται εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ὑψωσαν λευκὴν σημαίαν. Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τὴν 10 π. μ. τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ μετὰ 2 ὥρας κατέλαβον τὸ διοικητήριον, τὴν νομαρχίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐγκαταλείψει ἀρχεῖα, ἔπιπλα, τάπητας κτλ. Ὡς δὲ λέγεται 12000 Τοῦρκοι μὴ στέργοντες τὴν ἑλληνικὴν κατοχὴν, διέβησαν τὰ βουλγαρικὰ σύνορα. Ὁ Ταγιάρ τέλος ἠχμαλωτίσθη.

Ἀφοῦ δὲ ὁ μέγας βεζύρης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, συνεκροτήθη, τῇ 9]22 Ἰουλίου, μέγα συμβούλιον τοῦ στέμματος, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε νὰ ὑπογραφῇ ἡ συνθήκη. Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ταγιάρ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν Θράκην καὶ ἐστᾶλη ἀντιπροσωπεῖα πρὸς ὑπογραφήν.

Ἰταλοελληνικαὶ διαφοραί. — Παρουσιάσθη δὲ καὶ ἡ ἑξῆς διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας. Μεταξὺ δηλαδὴ τοῦ Τιτόνι καὶ τοῦ Βενιζέλου συνήφθη κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1919 σύμβασις, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὴν πρώτην παρεχωρεῖτο ἡ Δωδεκάνησος πλὴν τῆς Ρόδου, ἡ ὁποία θὰ ὑφίστατο τὴν τύχην τῆς Κύπρου ταυτοχρόνως ἡ Ἰταλία ὑπεχρεοῦτο νὰ μὴ ἀντιοιῇ εἰς τὴν κατοχὴν τῆς βορείου Ἡπείρου ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἰταλία θὰ ἐλάμβανεν εἰς ἀντάλλαγμα πλεονεκτήματα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Βραδύτερον συμφωνήθη εἰς τὸ Λονδί-

νον πρὸ τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Σάν - Ρεμό ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπογραφῆ σύμβασις περὶ τῶν νήσων τούτων τὴν ἰδίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ὑπεγράφετο καὶ ἡ συνθήκη μὲ τὴν Τουρκίαν, σύμβασις δὲ μεταβιβάζουσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τῶν νήσων. Ἄλλ' ἡ Ἰταλία μὴ λαβοῦσα τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα ἐζήτηι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐνόμιζεν ὅτι ἡ συμφωνία περὶ τῆς Δωδεκανήσου δὲν ὑφίστατο πλέον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία διετήρει τὴν Κύπρον, οὐδεὶς λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ περὶ Ρόδου. Ἄλλ' ἡ Ἰταλία ἐδήλου ὅτι ἠθελε νὰ κρατήσῃ καὶ τὴν Χάλκην. Τέλος ἐπειδὴ ἀνεκρηύχθη ἡ Ἀλβανία ἀνεξάρτητος καὶ ἡ Ἰταλία ὑπεχρεώθη νὰ ἀποσύρῃ τὸν στρατόν της ἀπὸ τὴν βόρειον Ἡπειρον, ἡ Ἑλλὰς δὲν ὄφειλε νὰ τὴν καταλάβῃ, ἀφοῦ μάλιστα ἡ κοινὴ Ἰταλικὴ γνώμη ἀπέστεργε τὴν κατοχὴν τούτην. Τότε ὁμως ἐδήλωσεν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὅτι δὲν θὰ ὑπέγραφε τὴν συνθήκην μὲ τὴν Τουρκίαν, ἂν δὲν ὑπεγράφετο προηγουμένως σύμβασις περὶ παραχωρήσεως εἰς αὐτὴν τῆς Δωδεκανήσου.

Κατόπιν δὲ διαπραγματεύσεων ὑπεγράφη τῇ 27]9 Ἰουλίου πρωτόκολλον, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ νῆσοι αὗται παρεχωροῦντο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκτὸς τῆς Ρόδου, ὅπου δημοψήφισμα θὰ ἐνηργεῖτο περὶ τῆς παραχωρήσεώς της εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Κύπρου καὶ κατόπιν παρελεύσεως, 15 ἐτῶν ἀπὸ τῆς παραχωρήσεως ταύτης. Ἡ Ἰταλία δὲ ὑπεχρεοῦτο νὰ παραχωρήσῃ εὐρείαν αὐτονομίαν εἰς τὴν νῆσον. Ἡ Ἑλλὰς ἐπίσης ἀνελάμβανεν ὠρισμένας ὑποχρεώσεις περὶ τῶν σχολείων, τῶν μουσείων καὶ τῶν ἰταλῶν ὑπηκόων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σμύρνης, ὡς καὶ τὴν

παροχήν ἀδείας ἀνασκαφῶν ἀρχαιολογικῶν εἰς τὴν Κῶν εἰς ἰταλοὺς ἀρχαιολόγους. Εἰς τὴν σύμβασιν ταύτην οὐδείς λόγος γίνεται περὶ τῆς βορείου Ἡπείρου.

Τέλος δὲ τῆ 28]10 Ἰουλίου ὑπεγράφη ἡ περίπτωτος συνθήκη τῶν Σεβρῶν, μακρά, λεπτομερῆς καὶ χαρακτηριστικὴ τῶν διαθέσεων τῶν συμμαχῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν.

Συνθήκη τῶν Σεβρῶν. — Κατὰ ταύτην ἡ Κωνσταντινούπολις παρέμενεν εἰς τοὺς Τούρκους ὡς ἔδρα τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Σουλτάνου. Ἐν ὅμως ἡ Τουρκία δὲν ἐξετέλει νομιμοφρόνως τὰς διατάξεις τῆς συνθήκης, ἰδίως δὲ τὰς περὶ τῶν μειονοτήτων, αἱ δυνάμεις ἐπεφύλασσον δι' ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα νὰ τροποποιήσουν τὸν ὅρον τοῦτον (ἄρθρ. 36).

Ἡ ναυσιπλοία τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου ἐκηρύσσετο ἐλευθέρᾳ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ (ἄρθρ. 37). Πρὸς τοῦτο ὠρίζετο «Ἐπιτροπὴ τῶν στενῶν», ἔχουσα δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, τῶν ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῆς ἐξόδου τοῦ Βοσπόρου, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν παραλίῳν ἐν ἀνάγκῃ (ἄρθρ. 38 καὶ 39). Ἡ ἐπιτροπὴ θὰ ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἀντιπροσώπων τῆς Ἀμερικῆς, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Ἰαπωνίας, Ρωσίας (ὅταν καὶ αὕτη ἀποτελέσῃ μέρος τῆς κοινωνίας τῶν ἐθνῶν), ἔχοντας δύο ψήφους, καὶ τῆς Ἑλλάδος, Ρουμανίας, Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας, ἔχοντας μίαν (ἄρθρ. 40). Θὰ εἶχε δὲ ἰδιαιτέραν σημαίαν, προϋπολογισμὸν καὶ ὄργανισμὸν (ἄρ. 42). Καθήκοντα ἡ ἐπιτροπὴ θὰ εἶχε τὴν συντέλεισιν ἔργων εἰς τὰ στενὰ καὶ τὴν ἀστυνομίαν αὐτῶν (ἄρθρ. 43), θὰ ἐδι-

καιούτο να συνάπτη δάνεια (ἄρθρ. 45), να δρίζη τέλη και φόρους, τὰ δὲ δικαιώματα, τὰ ἐκ τῆς εἰσπράξεως φόρων και οἰωνδήποτε τελῶν, μετεβιβάζοντο εἰς αὐτήν, τὰ μέχρι τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συνθήκης ἀνήκοντα εἴτε εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν εἴτε εἰς ἑταιρείας. Τὰ ἐμπόλεμα πολεμικὰ πλοῖα δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐφοδιάζωνται εἰς τὰ στενὰ ἐκτὸς τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων και ἐντὸς τὸ πολὺ 24 ὥρων (ἄρθρ. 57). Οὐδεὶς δὲ ἐμπόλεμος θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβιάσῃ ἢ νὰ ἀποβιβάσῃ στρατεύματα ἢ ὑλικὸν πολέμου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν στενῶν (ἄρθρ. 59). Ἡ ἐπιτροπὴ θὰ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν της ὅσα ἐχρειάζετο πλοῖα (ἐδάφ. 4 τοῦ παραρτήματος).

Ἐπιτροπὴ ἐδρεύουσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ 3 ἀντιπροσώπους (Ἀγγλίας, Γαλλίας και Ἰταλίας), θὰ εἶχεν ἐντολὴν νὰ παρασκευάσῃ εἰς 6 μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς συνθήκης τὴν τοπικὴν αὐτονομίαν τῶν χωρῶν, ὅπου κυριαρχεῖ τὸ κουρδικὸν εἰσχεῖον μὲ πλήρεις ἐγγυήσεις περὶ τῆς προστασίας τῶν Ἀσυριοχαλδαίων και τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν μειονοτήτων τῶν χωρῶν τούτων (ἄρθρ. 62). Ἐνα δὲ ἔτος ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς συνθήκης, ἂν ὁ κουρδικὸς πληθυσμὸς, ἀπευθυνόμενος εἰς τὸ συμβούλιον τῆς κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἐδείκνυεν ὅτι ἢ πλειονοψηφία αὐτοῦ θέλῃ νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος, ἐνέκρινε δὲ τὴν αἴτησιν ταύτην τὸ συμβούλιον, ἢ Τουρκία ὄφειλε νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην (ἄρθρ. 64).

Ἡ Τουρκία μετεβίβαζεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Σμύρνης και τῶν ἐδαφῶν της, τῶν ἐντὸς τῆς ἑξῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς. Αὕτη ἤρχιζεν 5 χμ. βορείως τῆς Νέας Ἐφέσου, ἐπροχώρει πρὸς τὸν Τμῶλον εἰς ἀπόστασιν

15 χμ. ΒΑ τοῦ Ὀδεμησίου καὶ ἔπειτα πρὸς τὸ Σαλιλί, 8 χμ. πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ. Τέμνουσα δὲ τὸν Ὑλλον, ἐχώρει πρὸς τὰ σύνορα τῶν καζάδων Κιρκαγὰς καὶ Ἀξαρίου. Κατευθυνομένη πρὸς δυσμὰς ἔφθανε πρὸς νότον τοῦ Κεμερίου καὶ τῆς σκάλας αὐτοῦ (ἄρθρ. 66 ἑκτασις περιοχῆς 17,452 τ. χμ.). Τοπικὸν κοινοβούλιον θὰ ἰδρύετο, μὲ ἐκλογικὸν σύστημα, ἐγκρινόμενον ἀπὸ τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν (ἄρθρ. 72). Τῆς περιοχῆς ταύτης οἱ κάτοικοι ἐξωμοῦντο μὲ τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους καὶ θὰ ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὸ ἔξωτερικὸν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ πάροδον δὲ πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς συνθήκης τὸ τοπικὸν κοινοβούλιον θὰ ἐδικαιούτο νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν, ὅπως ἢ Σμύρνη καὶ ἢ περιοχὴ τῆς προσαρτηθῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀριστικῶς (ἄρθρ. 83).

Ἡ Τουρκία ἐξεχώρει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ Εὐρωπαϊκὰ αὐτῆς ἐδάφη, τὴν Ἰμβρον καὶ τὴν Τένεδον (ἄρθρ. 84), ἢ δὲ Ἑλλὰς ἀπεδέχετο τὰς ἀποφάσεις, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, περὶ προστασίας τῶν μειονοτήτων (ἄρθρ. 86). — Ἡ Τουρκία ἀνεγνώριζε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀρμενίας (ἄρθρ. 88). Ἴνα δὲ καθορισθῶν τὰ ὄρια αὐτῆς εἰς τὰ βιλαέτια Ἐρζερούμ, Τραπεζοῦντος, Βάν καὶ Βιτλίς, ἢ Τουρκία καὶ ἢ Ἀρμενία ἐδέχοντο, ὅπως ὑποβληθῶν εἰς τὴν διαιτησίαν τοῦ προέδρου τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν (ἄρθρ. 89). Τὰ σύνορα τῆς Ἀρμενίας μετὰ τοῦ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τῆς Γεωργίας θὰ καθώριζον ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐνδιαφερόμενα κράτη (ἄρθρ. 92). Οἱ σύμμαχοι ἐδέχοντο, ὅπως ἢ Συρία καὶ ἢ Μεσοποταμία ἀναγνωρισθῶν ὡς ἀνεξάρτητα κράτη (ἄρθρ. 94). Ἐδέχοντο ἐπίσης νὰ ἀναθέσων τὴν διοίκησιν τῆς Πα-

λαιστίνης εἰς ἐντολοδόχον δύναμιν (ἄρθρ. 95).— Ἡ Τουρκία ἐδήλου ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν Χετζάζην ὡς ἐλεύθερον κράτος (ἄρθρ. 98) καὶ παραιτεῖται τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου δικαιώματά της (ἄρθρ. 101). — Οἱ σύμμαχοι ἐκύρουν τὴν μεταξὺ τῆς Βρετανικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς σύμβασιν περὶ τοῦ καθεστώτος καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Σουδάν (ἄρθρ. 113) καὶ ἀνεγνώριζον τὴν προσάρτησιν τῆς Κύπρου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ Τουρκία παρητεῖτο τὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματά της (ἄρθρ. 115 καὶ 116). — Ἡ Τουρκία ἀνεγνώριζε τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Τυνησίας (ἄρθρ. 118 καὶ 120). — Παρητεῖτο δὲ τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια εἰς τὴν Λιβύην, τὰ ἀναγνωρισθέντα εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης τῆ 5]18 Ὀκτωβρίου 1912 (ἄρθρ. 121). — Παρητεῖτο ἀκόμη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τῆς Δωδεκανήσου καὶ τοῦ Καστελλορίζου (ἄρθρ. 122). — Ὑπεχρεοῦτο δὲ νὰ προστατεύῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων τῆς ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος (ἄρθρ. 141), νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὰς ἐστίας τῶν μὴ τουρκικῆς φυλῆς ὀθωμανῶν ὑπηκόων, νὰ ἀποδώσῃ τὰς ἀρπαγείσας περιουσίας τῶν ἰδιωτῶν καὶ τῶν κοινοτήτων (ἄρθρ. 144), νὰ σέβηται τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ σχολικὴν αὐτονομίαν τῶν μειονοτήτων (ἄρθρ. 149), νὰ ἐλαττώσῃ τὸν στρατὸν τῆς, ὃ ὁποῖος θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν ἀνακτορικὴν φρουρὰν (700 ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται), ἀπὸ τὴν χωροφυλακὴν καὶ τὴν ἐν ἀνάγκῃ ἐνίσχυσίν της ἀνερχομένην τὸ πολὺ εἰς 50,000 (ἄρθρ. 152 καὶ 155). Εἰς τὴν ζώνην τῶν στενῶν ἢ ὀθωμανικῆ (καὶ ἑλληνικῆ) χωροφυλακῆ θὰ ἐξηρτῶντο ἀπὸ

τὴν διασυμμαχικὴν διοίκησιν αὐτῆς (ἄρθρ. 161).—Ἡ Τουρκία τοῦ λοιποῦ θὰ ἐστρατολόγει μόνον ἐθελοντὰς ἐξ ὅλων τῶν φυλῶν καὶ θρησκευμάτων τῆς χώρας τῆς (ἄρθρ. 165).—Δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχη πυρομαχικὰ πλέον τῶν ἀπαραιτήτων, τὰ δὲ περισσεύοντα ὄφειλε νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς συμμάχους (ἄρθρ. 171—176).—Τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς ζώνης τῶν στενῶν θὰ κατεδαφίζοντο (ἄρθρ. 177). Ἀπηγορεύετο δὲ ἡ κατασκευὴ στρατιωτικῶν ὀχυρωμάτων καὶ ὁδῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν στενῶν καὶ εἰς τὰς νήσους Λῆμμον, Ἰμβρον, Σαμοθράκην καὶ Τένεδον, ὡς καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν νήσων τούτων εἰς πολεμικὰς ἐνεργείας, ἐκτὸς ἐὰν αἱ τρεῖς προέχουσαι δυνάμεις ἐνήργουν ἀπὸ κοινοῦ. Ἐπιτρέπετο ὅμως εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ διατηρῆ εἰς τὴν Λέσβον φρουρὰν (ἄρθρ. 178). Ἡ ζώνη τῶν στενῶν ἐξετείνετο εἰς μὲν τὴν Θράκην ἀπὸ τοῦ Καρατσαλὶ ἐντὸς τοῦ Μέλανος κόλπου μέχρι τῆς Ραιδεστοῦ καὶ ἐντεῦθεν μέχρι Γενί - κιοῖ, βορείως ἔπειτα τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ Τυρολόης μέχρι Μετρῶν εἰς ἀπόστασιν τοῦλάχιστον 2 χμ. καὶ δυτικῶς τῆς Στράντζας, εἰς δὲ τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου πλησίον τῆς σκάλας Κεμερίου καὶ ἐκεῖθεν διὰ γραμμῆς εὐθείας μέχρι τῆς Ἀφνίτιδος λίμνης, τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Μουδανίων - Προύσης, μέχρι τοῦ Ἀρμάς (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νικομηδείας - Ἀρμῆς) καὶ μέχρι τοῦ Εὐξείνου εἰς ἀπόστασιν 8 χμ. πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀκαμπάτ (ἄρθρ. 179).

Ὅλα τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῆς Τουρκίας παρεχωροῦντο εἰς τὰς προεχούσας δυνάμεις, ἐκτὸς 7 κανονιοφόρων καὶ 6 τορπιλλοβόλων, διατηρουμένων μόνον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν

τῆς ἀλιείας καὶ ἀστυνομίας (ἄρθρ. 181). Πολεμικῶν δὲ πλοίων ἢ ναυπήγησις ὑπὲρ τῆς Τουρκίας ἀπηγορεύετο (ἄρθρ. 182). Ἡ Τουρκία δὲ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχη στρατιωτικὴν, ναυτικὴν ἢ ἀεροπορικὴν ὑπηρεσίαν (ἄρθρ. 191), τὰ δὲ ὑπάρχοντα ἀερόπλοια ἐξεχωροῦντο εἰς τὰς προεχούσας δυνάμεις (ἄρ. 195) (ἔπονται τὰ ἄρθρ. 196—230, περὶ τῶν διασυμμαχικῶν ἐπιτροπῶν ἐλέγχου καὶ διοργανώσεως, περὶ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου καὶ τῶν τάφων τῶν πεσόντων, περὶ τῶν τιμωριῶν τῶν κατηγορουμένων διὰ πράξεις ἐναντίας πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ πολέμου).— Ἡ Τουρκία ἀπεδέχετο τὴν ἐγκατάστασιν δημοσιονομικῆς ἐπιτροπῆς τῶν συμμάχων, ἣ ὁποία θὰ ἐνέκρινε κατ' ἄρχὴν τὸν εἰσαγόμενον εἰς τὴν βουλὴν προϋπολογισμὸν τοῦ κράτους, ὡς καὶ τὸν οἰκονομικὸν δι' αὐτῆς ἔλεγχον (ἄρθρα 231 — 260, κανονίζοντα τὰ οἰκονομικὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὸν τρόπον τῆς διαχειρίσεώς των).— Ἡ Τουρκία ἐδέχετο νὰ ἰσχύουν αἱ διομολογήσεις, νὰ ἐπανιδρυθοῦν τὰ ἰδιαιτέρα ταχυδρομεῖα (ἄρθρ. 261 καὶ 262), νὰ καταργηθοῦν ὅλαι αἱ συμβάσεις, αἱ συναφθεῖσαι κατὰ τὸν πόλεμον μὲ τὴν Γερμανίαν, Αὐστρίαν καὶ Βουλγαρίαν, νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅλας τὰς μεταξὺ τῶν συμμάχων συνθήκας καὶ συμβάσεις (ἄρθρ. 269 — 280), ὡς καὶ τὰ δικαιώματα βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας τῶν ὑπηκόων τῶν συμμάχων, τὰ κτηθέντα πρὸ τῆς 1 Αὐγούστου 1914 (ν. ἡ.) (ἄρθρ. 281 — 286), νὰ ἀποδώσῃ τὰς κατασχεθεῖσας περιουσίας, τὰς ὁποίας εἶχον ὑπήκοοι συμμάχων ἢ ἐταιρεῖαι (ἄρθρ. 287 — 303), νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς παραχωρήσεις εἰς τὰς ἐταιρείας, τὰς γενομένας πρὸ τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1914 (ἄρθρ. 310 — 317). Ἡ Τουρκία ἐδέχετο νὰ ἀπολαύουν τὰ πλοῖα τῶν συμμάχων

εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τῆς τὰ ἴδια, ὅσα καὶ τὰ ἰδικά τῆς, πλεονεκτήματα (ἄρθρ. 334), ἀνεγνώριζεν ὡς λιμένας διεθνοῦς συμφέροντος τοὺς λιμένας Κωνσταντινουπόλεως (ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου μέχρι τοῦ Ντολμᾶ - μπαξέ), Χαϊδάρ - πασᾶ, Σμύρνης, Ἀλεξανδρέτις, Ἰόππης, Βοσπόρου, Τραπεζοῦντος, Βατοῦμ (οἱ ὅποιοι θὰ περιελάμβανον καὶ ἐλευθέρως ζώνας (ἄρθρ. 335), Κατόπιν δὲ αἰτήσεως ἑνὸς τῶν παροχθίων κρατῶν πρὸς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν ὁ Ἔβρος ἦτο δυνατόν νὰ κηρυχθῆ διεθνῆς ποταμὸς (ἄρθρ. 346—348). Εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης ἡ Τουρκία θὰ ἐμίσθωνε χῶρον, ἵνα τὸν χρησιμοποιήσῃ ὡς ἐλευθέραν ζώνην (ἄρθρ. 350). Εἰς τὴν Γεωργίαν, τὸ Ἀζερμπαϊτζάν, τὴν Περσίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἐχορηγεῖτο ἐλευθέρως διέξοδος εἰς τὸν Εὐξείνιον διὰ τοῦ Βατοῦμ (ἄρθρ. 351), εἰς δὲ τὴν Ἀρμενίαν καὶ διὰ τῆς Τραπεζοῦντος (ἄρθρ. 352).

Τῆ 26 Ἰουλίου (10 Αὐγούστου 1920) ὑπεγράφη ἐπίσης εἰς τὰς Σέβρας συνθήκη μεταξὺ τῶν προεχουσῶν συμμάχων καὶ συνησπισμένων δυνάμεων καὶ τῆς Ἑλλάδος περὶ Θράκης, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἄρθρ. 16. Δι' αὐτῆς οἱ σύμμαχοι μετεβίβαζον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ δικαιώματα καὶ τοὺς τίτλους, τὰ ὅποια εἶχον ὡς ἐκ τῆς ὑπογραφείσης μὲ τὴν Βουλγαρίαν συνθήκης εἰρήνης τῆς Νεϊγύ (Neuilly-sur-Seine) τῆ 14|27 Νοεμβρίου 1919, περὶ τῶν ἐδαφῶν τῆς Θράκης, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Βουλγαρίαν (ἄρθρ. 1), ἐχορηγεῖτο ὁμοῦς εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐλευθέρως διέξοδος εἰς τὸ Αἰγαῖον (ἄρθρ. 4) καὶ χῶρος ἀκόμη εἰς τὸν λιμένα Δεδὲ - ἀγάτς πρὸς ἐκμίσθωσιν (ἄρθρ. 5), κηρυσσόμενον διεθνοῦς συμφέροντος (ἄρθρ. 6).

Αὐθημερόν δὲ ὑπεγράφη καὶ ἄλλη συνθήκη ἀπὸ ἄρθρα 10 μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας περὶ τῆς Δωδεκανήσου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἰταλία πορεχώρει ὅλα τὰ δικαιώματά της ἐπ' αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος (ἄρθρ. 1). Ἡ Ρόδος ὁμως καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτώμεναι νησιῖδες θὰ ἔμεναν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἰταλίας, ὑποχρεουμένης νὰ παραχωρήσῃ εὐρεϊᾶν τοπικὴν αὐτονομίαν. Καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν 15 ἐτῶν, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης του, ἂν καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπεφάσιζε νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κύπρον εἰς τὴν Ἑλλάδα (ἄρθρ. 2). Ἡ δὲ Ἑλλὰς ὑπεχρεοῦτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς ἐπὶ δεκαπενταετίαν εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Κῶ (ἄρθρ. 7).

Ἄλλὰ καὶ ἄλλη συνθήκη μεταξὺ τῶν συμμάχων καὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπεγράφη εἰς τὰς Σέβρας αὐθημερόν, περὶ προστασίας τῶν ἐθνικῶν *μειονοτήτων*, ἀποτελουμένη ἀπὸ 20 ἄρθρα. Κατ' αὐτὴν ἡ Ἑλλὰς ὑπεχρεοῦτο νὰ χορηγήσῃ εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους της πλήρη προστασίαν ζωῆς καὶ περιουσίας, ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἐθνικότητος, γλωσσικοῦ ἰδιώματος, φυλῆς ἢ θρησκείας (ἄρθρ. 2), νὰ χορηγήσῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τοπικὴν αὐτονομίαν, ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ἢ σχολικὰ ζητήματα, εἰς τὰς βλαχικὰς κοινότητας τῆς Πίνδου (ἄρθρ. 12), νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν αἱ μὴ ἑλληνικαὶ μοναστηριακαὶ κοινότητες τοῦ Ἁγίου Ὀρους (ἄρθρ. 13), νὰ προστατεύῃ τὰ μουσουλμανικὰ θρησκευτικὰ ἰδρύματα (ἄρθρ. 14), νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν σχεδίων εἰδικοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τὴν Ἀδριανούπολιν, προνοοῦν

περὶ δημαρχιακοῦ συμβουλίου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀντεπροσωπεύωντο ὅλαι αἱ ἐθνότητες τῆς πόλεως, ἐνῶ οἱ μουσουλμᾶνοι θὰ μετεῖχον καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 15).

ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ὅσμάν Α΄	1288—1326	Μωάμεθ Δ΄	1648-- 87
Ὁρχάν	1326— 59	Σουλεῖμάν Γ΄	1687—1691
Μουράτ Α΄	1359— 89	Ἀχμέτ Β΄	1691— 95
Βαγιαζίτ Α΄	1389—1403	Μουσταφᾶς Β΄	1695—1703
Πολυαρχία καὶ Σουλεῖμάν Α΄	1403— 11	Ἀχμέτ Γ΄	1703— 30
Μωάμεθ Α΄	1413— 21	Μαχμούτ Α΄	1730— 54
Μουράτ Β΄	1421— 51	Ὅσμάν Γ΄	1754— 56
Μωάμεθ Β΄	1451— 81	Μουσταφᾶς Γ΄	1756— 74
Βαγιατίτ Β΄	1481—1512	Ἀβδούλ Χαμίτ Α΄	1774— 89
Σελίμ Α΄	1512— 20	Σελίμ Γ΄	1789—1807
Σουλεῖμάν Β΄	1520— 66	Μουσταφᾶς Δ΄	1807—8
Σελίμ Β΄	1566— 74	Μαχμούτ Β΄	1808— 39
Μουράτ Γ΄	1574— 95	Ἀβδούλ - Μετζιτ	1839— 61
Μωάμεθ Γ΄	1595—1603	Ἀβδούλ - Ἀζιζ	1861-- 76
Ἀχμέτ Α΄	1603— 17	Μουράτ Ε΄ 30 Μαΐου	
Μουσταφᾶς Α΄	1617— 18	[μέχρι 31 Αὐγούστ. τοῦ	1876
Ὅσμάν Β΄	1618— 22	Ἀβδούλ - Χαμίτ Β΄	1876—1909
Μουράτ Δ΄	1623— 40	Μεχμέτ - Ρεσάτ Ε΄	1909—1918
Ἰβραήμ Α΄	1640— 48	Μεχμέτ Σ΄	1918—1922

Δ' ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΑ

- α') Ἡ θρησκεία τῶν Τούρκων. Ἡ διδασκαλία τοῦ Κορανίου. Ἡ θεωρία τοῦ Κορανίου περὶ τοῦ κόσμου.
- β') Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Τουρκίας πρὸ τοῦ 1914. Οἱ Ὀρθόδοξοι. Οἱ Γρηγοριανοὶ Ἀρμένιοι. Αἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἰακωβιτῶν, τῶν Κοπτῶν, τῶν Ἀβυσσινίων καὶ τῶν Νεστοριανῶν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι τῆς Τουρκίας. Οἱ Οὐνίται τῆς Τουρκίας. Ἐκκλησία Μαρωνιτῶν. Τὸ μελχιτικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας. Τὸ Συριακὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας. Τὸ Χαλδαϊκὸν Πατριαρχεῖον τῆς Βαβυλώνας. Τὸ Κοπτικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας. Οἱ Οὐνίται Βούλγαροι. Ξένοι καθολικοὶ καὶ λατῖνοι ὑπήκοοι τῆς Πύλης.
- γ') Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Τουρκίας.

Ἡ θρησκεία τῶν Τούρκων καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Κορανίου. — Δύο εἶναι τὰ θρησκευτικὰ βιβλία τῶν μουσουλμάνων, τὸ Κοράνιον καὶ τὸ Σουνά. Καὶ τὸ μὲν Κοράνιον, συναρμολογηθὲν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προφήτου, εἶναι δυσνόητον. Ἔχει δὲ διὰ τοῦτο ἀνάγκην ὑπομνημάτων, διὰ νὰ κατανοηθῆ. Τὸ δὲ Σουνά, ὁ λόγος τοῦ προφήτου, συμπλήρωμα τοῦ Κορανίου θεωρούμενον, περιέχει τὰς παραδόσεις (χαδδῖς) τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ὅπως τὸ Ταλμουδ τῶν Ἑβραίων. Περιέχει δηλ. τὰς διηγήσεις τῶν κυριωτέρων πράξεων τοῦ Μωάμεθ, συλλεγείσας ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν του καὶ τῶν μαρτύρων του, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουν οἱ τέσσαρες καλίφαι Ἀβουβεκήρ, Ὁμάρ, Ὁσμάν, Ἀαλῆς.

Ἡ θρησκεία τῶν Μωαμεθανῶν ὡς δόγματα ἔχει τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, εἰς τοὺς ἀγγέλους, εἰς τὰ πέντε βιβλία τῆς ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ εὐαγγέλιον, εἰς τὸ κοράνιον, εἰς τοὺς

προφήτας ἀνερχομένους εἰς πολλὰς χιλιάδας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἔσχατος εἶναι ὁ Μωάμεθ, εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν εἰς τὴν τελευταίαν κρίσιν, εἰς τὸν παράδεισον καὶ τὴν κόλασιν.

Πρώτη δὲ καὶ μεγίστη ἐντολὴ τοῦ κορανίου εἶναι ἡ προσευχὴ (ναμάζ), ἐκτελουμένη ὅπουδῆποτε πεντάκις τῆς ἡμέρας. Ἐμπροσδεκτωτέρα ὁμως καὶ ἱερωτέρα εἶναι ἡ τῆς παρασκευῆς, εἰς τὸ τζαμίον τελουμένη, ἀφοῦ ζητηθῆ συγχώρησις ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς.

Ἡ Μωαμεθανικὴ θρησκεία συνιστᾷ ἐπίσης τὴν ἀποδημίαν καὶ προσκύνησιν τῆς Μέκκας. Ὁ ἀποδημῶν φέρει τὸν τίτλον τοῦ Χατζῆ. Ἡ Μέκκα καὶ ὁ ναός της εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἔμβλημα τοῦ ἰσλαμισμού, ἡ μήτηρ τῶν πόλεων. Πρὸς αὐτὴν δὲ στρέφεται ὁ μουσουλμᾶνος προσευχόμενος. Ὁ ἀληθῆς μουσουλμᾶνος ὀφείλει ἀπαραιτήτως νὰ νηστεύῃ καὶ τὸ ῥαμαζάνιον, δηλαδὴ τὸν ἕνατον μῆνα τοῦ τουρκικοῦ ἡμερολογίου.

Ὁ ἀληθῆς Μουσουλμᾶνος ὀφείλει κατὰ τὸ κοράνιον νὰ διατηρῇ καθάριον πολὺ καὶ τὸ σῶμά του. Διότι ἡ καθαριότης τοῦ σώματος συνεπάγεται καὶ τὴν καθαριότητα τῆς ψυχῆς. Καὶ πλύνεται διὰ τοῦτο πεντάκις, τοῦλάχιστον τῆς ἡμέρας, πρὸ τῆς προσευχῆς, πλύνει δὲ τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν. Ἐκ τούτου καὶ τὰ πολλὰ λουτρὰ καὶ αἱ κρηναί, τῶν ὁποίων ἡ ἕδρασις εἶναι ἀπὸ τὰ θεαρεστότατα ἔργα. Πλύνεται ἀκόμη ὁ ἀληθῆς μουσουλμᾶνος πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ κατόπιν. Χάριν τῆς καθαριότητος οἱ μωαμεθανοὶ ἐδέχθησαν καὶ τὴν περιτομὴν (σουνέτ), ἡ ὁποία

ὅμως δὲν εἶναι ὑποχρεωτική, τελεῖται δὲ μεταξὺ τοῦ ὀγδόου καὶ τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους.

Ἐκτὸς τῆς παρασκευῆς οἱ μωαμεθανοὶ ἔχουν καὶ πέντε ἄλλας μεγάλας ἑορτάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τὰ δύο μπαϊράμια καὶ ἡ γέννησις τοῦ προφήτου (Μεβλούδ).

Τὸ Κοράνιον ἀπαγορεύει τὴν οἰνοποσίαν, ὅχι ὅμως καὶ τὸ οἰνόπνευμα, τοῦ ὁποίου διὰ τοῦτο γίνεται μεγάλη χρῆσις ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων. Τὸ κοράνιον ἀποκρούει καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία σχίζεται εἰς δύο, εἰς τοὺς ὀρθοδόξους (Σουννι) καὶ εἰς τοὺς ἀπεσχισμένους (Σχεΐτ). Ἐκ τούτων οἱ πρῶτοι τιμοῦν καὶ τοὺς τέσσαρας πρῶτους καλίφας ἕξ ἴσου, οἱ δὲ δεύτεροι (μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Πέρσαι) τοὺς τρεῖς πρῶτους βλασφημοῦν ὡς παρανόμους καὶ ληστὰς, τὸν δὲ διὰ τῆς ῥαδιουργίας ἐκείνων δολοφονηθέντα Ἀαλῆν, γαμβρὸν τοῦ Μωάμεθ (σύζυγον εἶχεν οὗτος τὴν θυγατέρα του Φαταμῶν) ἀναγνωρίζουν ὡς μόνον γνήσιον διάδοχόν του.

Κληρὸν κυρίως οἱ μωαμεθανοὶ δὲν ἔχουν, ὁ δὲ ἱμάμης, ὁ ὑπηρέτης καὶ λειτουργὸς τζαμίου, δικαιούται παραιτῶν τὴν ὑπηρεσίαν του ταύτην νὰ γίνῃ ἀξιωματικός, ὑπάλληλος, ἔμπορος, ὀτιδήποτε. Ἐν τούτοις ὑπάρχει τάξις μωαμεθανῶν, ἀρμοδιῶν πρὸς τέλεσιν θρησκευτικῶν καθηκόντων καὶ πρὸς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ οὐλεμάδες (σοφοί), οἱ ὁποιοὶ εἶναι ἢ δικασταὶ ἢ ἱερεῖς. Ὑποδιαίρουνται δὲ εἰς πέντε ἢ ἑπτὰ κλάσεις. Ἐκ τούτων πάλιν ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς μεγάλους μολλάδες.

Ἄλλη κλάσις εἶναι ἡ τῶν μουφειτίς, ἡ τῶν μουλαζίμ,

ἢ τῶν καθήδων. Ὅλου δὲ τοῦ κλήρου τῶν μωαμεθανῶν ἀρχηγός (εἰς τὴν Τουρκίαν) εἶναι ὁ Σεῖχ-οὐλ-ισλάμης, λεγόμενος καὶ μουφτῆς.

Ἡ θεωρία τοῦ κοράνιου περὶ τοῦ κόσμου. — Τὸ Κοράνιον διαιρεῖ εἰς δύο τὸν κόσμον, εἰς τὸν οἶκον τῆς πίστεως ἢ τὴν χώραν τοῦ Ἰσλάμ (δὰρ-οὐλ-ισλάμ) καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πολέμου ἢ τὴν χώραν τῶν ἀπίστων (δὰρ-οὐλ-χάρμ). Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπικρατεῖ ὁ ἱερὸς πόλεμος (τζιχὰδ) τῶν πιστῶν κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἀπίστους ὅμως λέγων ὁ προφήτης ἐνόει προδήλως τοὺς πολυαριθμούς τῶν χρόνων του εἰδωολάτρας. Ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο εἶναι ἀδιάλειπτος, ἕως ὅτου οἱ ἄπιστοι ὑποταχθῶν. Αἱ σταυροφορίαι καὶ μάλιστα ἡ πρώτη κρίνονται οἰονεὶ ὡς ἀντίδρασις τῆς χριστιανοσύνης κατὰ τοῦ Ἰσλάμ. Ἄλλ' ὅταν ἐπῆλθον κατὰ τῶν ἀπίστων οἱ πρῶτοι ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ, διὰ νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν του διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, ἢ διαταγὴ ἦτο νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον ὄλων, ὅσοι δὲν ἐπίστευον εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἱερὸν κοράνιον καὶ δὲν θεωροῦν ἀπηγορευμένον ὅ,τι ὁ Θεὸς καὶ ὁ προφήτης του θεωρεῖ. Ἀλλὰ διαταγὴ τοῦ Μωάμεθ ἦτο νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ κατὰ τῶν κιταμπὶ (κιτὰπ=βιβλίον, κιταμπίδες δὲ οἱ πιστεύοντες εἰς τὰ ἱερά των βιβλία Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοί), οἱ ὁποῖοι δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Μωάμεθ. Τούτους ὅμως ὤφειλον οἱ μουσουλμᾶνοι νὰ καταπολεμήσουν, ἕως ὅτου ταπεινώσουν καὶ ὑποχρεώσουν νὰ πληρῶνουν φόρον μὲ τὰς ἰδίας των χεῖρας. Ἡ ἀποστολή μου εἶναι, εἶπεν ὁ προφήτης, νὰ καταπολεμῶ τοὺς ἀπίστους ἐπὶ τοσοῦτον, ἕως ὅτου ὁμολογή-

σουν, ὅτι ὑπάρχει εἰς Θεός. Ὄταν δὲ ἐκφράσουν τὴν ὁμολογίαν ταύτην, θέλω παύσει τὸν διωγμὸν κατ' αὐτῶν, ἀφοῦ δι' ὅτι δῆποτε πιστεύουν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θὰ δώσουν λόγον εἰς τὸν Θεόν.

Ἡ διδασκαλία αὕτη τοῦ προφήτου μᾶς ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν τῶν ὀπαδῶν του, μετὰ τὴν ὁποίαν εἰς δέκα ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του, κατέκτησαν τὴν Ἀραβίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Περσίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν. Ὄλίγα ἔτη κατόπιν ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν Ἑρακλείων στηλῶν. Ὁ προφήτης οὐδέποτε προοέβαλεν ἐχθρὸν στρατόν, χωρὶς προηγουμένως νὰ τὸν προσκαλέσῃ νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν. Πρὶν δὲ ἐπέλθῃ ὁ μωαμεθανικὸς στρατός εἰς ξένην χώραν, ὁ ἀρχηγός του ἐξέδιδε δήλωσιν πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὸν κυρίαρχον αὐτῆς: «Ἄς εἶναι ὑγεία καὶ εὐτυχία εἰς πάντα, ἀκολουθοῦντα τὴν εὐθειαν ὁδόν, πιστεύσαντα δὲ εἰς τὸν Θεόν καὶ τὸν προφήτην του. Ἄξιούμεν ν' ἀναγνωρίσετε ὅτι μόνον εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ ὅτι ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης του. Ἄν δὲ δώσετε ἀποδείξεις ὅτι δέξεσθε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, θὰ εἶναι ἄδικον νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά σας καὶ νὰ ἀρπάσωμεν τὰ ἀγαθὰ σας. Εἰ δὲ μή, γίνετε ἀμέσως φόρου ὑποτελεῖς, διότι διαφορετικὰ θὰ ἀποστείλω ἐναντίον σας ἄνδρας, οἱ ὅποιοι προτιμοῦν τὸν θάνατον μᾶλλον παρὰ νὰ πίνουν οἶνον καὶ νὰ τρώγουν χοίρειον κρέας. Καὶ δὲν θὰ σᾶς ἀφήσω ἕως ὅτου ἐξοντώσω τὰς πολεμοῦντας ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ἐξανδραποδίσω τὰ τέκνα σας.»

Ὁ ἀσπαζόμενος τὸν ἰσλαμισμὸν ἤρκει νὰ ἐκφράσῃ ἐνώπιον δύο μαρτύρων τὸ ἱερὸν ρητόν, μετὰ τὸ ὁποῖον πεντάκις

τῆς ἡμέρας ὁ μουεζίνησ καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν προσευχὴν (ὁ Θεὸς εἶναι θεὸς καὶ Μωάμεθ ὁ προφήτης αὐτοῦ). Ὅσοι δὲν ἤθελον νὰ ξεομόσουν ὑπεβάλλοντο εἰς βαρὺν ὑποτελείας φόρον, ἢ χώρα των, καὶ ἂν προσηρᾶτο εἰς τὴν χώραν τοῦ ἰσλάμ, ἀνῆκεν εἰς τὴν χώραν τῶν ἀπίστων, κατὰ τῆς ὁποίας ὁ ἱερὸς πόλεμος δὲν ἔπαυεν. Ἄν οἱ ἀλλόπιστοι ὑπερέτερον κατὰ τὸν ἀριθμὸν τοὺς μωαμεθανούς, ἀφήνοντο εἰς αὐτοὺς ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ ἡγεμόνες των, οἱ ὅποιοι τοῦ λοιποῦ ἔπρεπεν ὡς ὑποτελεῖς νὰ διοικοῦν.

Ὡς ὑπόδειγμα δὲ τῆς πολιτείας τῶν κατακτητῶν πρὸς τοὺς ὑποτασσομένους δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ συνθήκη τοῦ καλίφου Ὀμάρ. ἡ συναφθεῖσα τῷ 637 μ.Χ., μετὸν πατριαρχὴν Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον. Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ἄλλως μερικοὶ ἱστοριογράφοι θεωροῦν ὄχι γνησίαν, ὠρίζεν ὅτι 1) οἱ χριστιανοὶ κατὰ τὸ κοράνιον πρέπει νὰ πληρῶνουν ἐτήσιον φόρον· 2) δὲν πρέπει νὰ ἱππεύουν, νὰ ὀπλοφοροῦν, νὰ πωλοῦν οἶνον καὶ νὰ μεταχειρίζονται τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν εἰς τὰς σφραγίδας των· 3) ὅπουδήποτε καὶ ἂν μεταβαίνουν πρέπει πάντοτε νὰ φέρουν τὴν ἰδίαν ἐνδυμασίαν καὶ ζώνην ὑπεράνω τοῦ ἐνδύματός των· 4) ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων των πρέπει νὰ μὴ τοποθετοῦν σταυροὶ καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν πιστῶν νὰ μὴ δεικνύουν τοὺς σταυρούς, μετὰ τοὺς ὁποίους εἶναι πλήρεις τὰ βιβλία των· 5) εἰς τὰς πόλεις δὲν πρέπει νὰ ἀκούεται ὁ ἤχος τῶν κωδῶνων των, ἀρκεῖ δὲ μόνον μία κροῦσις αὐτῶν διὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς.— Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους, προσετίθετο, ὁ καλίφης σᾶς χαρίζει τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν καὶ τὰς ἐκκλησίας σας. Θὰ προστατεύσῃ μάλιστα τὴν ἀσκησιν τῆς πίστεώς

σας και σᾶς ἀποστέλλει τὴν εἶδησιν. « Ἐργάζεσθε, πληρώνετε τοὺς φόρους σας και προσεύχεσθε εἰς τὸν Θεόν, ὃν τινα προτιμᾶτε ».

Ἡ τελευταία εἶδησις συνοπτικῶς περιεῖχεν, ὅσα ὁ κατακτητὴς ἐξήτει ἀπὸ τοὺς ῥαγιάδες, δηλαδὴ τοὺς ὑπηκόους τοῦ καλίφου, τοὺς μὴ ὄντας μωαμεθανούς. Οὗτοι δηλαδὴ δὲν εἶχον ὑποχρέωσιν στρατιωτικὴν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ πληρώνουν φόρον αἵματος. Αἱ διάφοροι λατρεῖαι διετήρουν τοὺς θρησκευτικούς ἀρχηγούς των. Τὰς ἐκκλησίας των ὅμως και τὰ σχολεῖά των ἔπρεπεν αὐτοὶ νὰ οἰκοδομοῦν και νὰ συντηροῦν, νὰ διευθετοῦν δὲ τὰς οἰκογενειακὰς και κληρονομικὰς των ὑποθέσεις οἱ πνευματικοὶ των ἀρχηγοί.

β') *Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Τουρκίας πρὸ τοῦ 1914.* — *Οἱ Ὁρθόδοξοι.* — Ἀπὸ ὅλας τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας τῆς Τουρκίας— και εἶναι αὐταὶ πολλαί, — σπουδαιοτάτη και κατὰ τὸν πληθυσμὸν τῶν ὀπαδῶν της και κατὰ τὴν δύναμιν και τὴν πολιτικὴν σπουδαιότητα ἦτον ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία (ροῦμ μιλετὶ). Αὕτη εἶχε τὰ τέσσαρα αὐτοκέφαλα Πατριαρχεῖα (Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων), περιελάμβανε δὲ ἀκόμη τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπὴν Κύπρου και τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπὴν τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Εἰς τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως προσετέθησαν τῷ 1767 αἱ ἐκκλησίαι Ἰπεκίου και Ἀχριδῶν, ἀπεσπάσθη δὲ ὀλίγα ἔτη πρότερον (τῷ 1758), ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Χαλεπίου ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας διὰ νὰ ἐξαρτηθῇ και αὕτη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ταύτης ἐκκλησίας ἀπεσπάσθησαν, ἠνωμένοι πρότερον, αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησῖαι Ρωσίας (1589), Μαυροβουνίου (ἀπὸ τῆς καταργήσεως τοῦ Πατριαρχείου Ἰπεκίου), τὸ πατριαρχεῖον Κάρλοβιτς τῆς Κροατίας (1690), ἡ ῥουμανικὴ ὀρθόδοξος μητρόπολις τῆς Ἑρμανστάτης, ἡ μητρόπολις Τσέρνοβιτς, ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία (ἀπὸ 29 Ἰουνίου 1850), ἡ ρουμανικὴ καὶ ἡ σερβικὴ ἐκκλησία, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τὸ βερολίνειον συνέδριον (1878), ἡ μητρόπολις τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης (1909) καὶ ἀπεσχίσθη ἡ βουλγαρικὴ ἔξαρχία (1872). Ἄλλ' αἱ ἐκκλησῖαι αὗται ἐξακολουθοῦν νὰ σέβωνται καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν (πλὴν τῆς βουλγαρικῆς ἔξαρχίας) κατὰ τινα τρόπον πνευματικὴν κυριαρχίαν ἢ τοῦλάχιστον τὴν προτεραιότητα τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λαμβάνουσαι παρ' αὐτοῦ τὸ Ἅγιον Μῦρον.

Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀντεπροσώπευεν ἀκόμη ὅλην τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν πλησίον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τοῦ 1860. Καὶ ὡς τοιοῦτος ἀντιπρόσωπος καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, προϊστάτο τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν τῆς Τουρκίας, ὑπήγετο δὲ ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων ἔθνων εἰς τὸ τμήμα τῶν πνευματικῶν ὑποθέσεων τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης. Ὁ Πατριάρχης ἐκλέγεται ἰσόβιος, περιεστοιχίζεται ἀπὸ τὴν ἱεράν, δωδεκαμελῆ, ἐξ ἀρχιερέων συγκροτούμενην, Σύνοδον, ἀσχολουμένην εἰς τὰ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὡς καὶ ἀπὸ τὸ μικτὸν ἐκκλησιαστικὸν συμβούλιον, ἀποτελούμενον ἀπὸ 4 συνοδικοὺς ἀρχιερεῖς καὶ

ἀπὸ 8, ἐκλεγομένους, λαϊκούς. Τὸ συμβούλιον τοῦτο ἀσχολεῖται μὲ τὴν διοίκησιν τῶν σχολείων καὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, ὡς καὶ μὲ πολιτικὰς ἀκόμη ὑποθέσεις.

Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, προεξάρχει καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς Τουρκίας.

Οἱ Γρηγοριανοὶ Ἀρμένιοι (ἔρμενὶ μιλετί).— Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ μετὰ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος (451), οἱ Ἀρμένιοι ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, τὴν καταδικασθεῖσαν ἀπὸ τὴν σύνοδον ταύτην, ἀπετέλεσαν ἰδίαν ἐκκλησίαν (ἀπὸ τοῦ 596 κυρίως). Καὶ ἀρχηγὸς ταύτης εἶναι ὁ καθολικός, ὅπως καλεῖται, πατριάρχης τοῦ Ἐτσιαμτσίν (εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀραράτ κειμένου). Δύο ἄλλοι πατριάρχαι, τοῦ Σις τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Ἀχταμάρ (νήσου εἰς τὴν λίμνην τοῦ Βάν), ὁ πατριάρχης ἔπειτα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ πατριάρχης Ἱερουσαλήμ, ἔγκαθιδρυθεὶς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17 αἰῶνος, εἶναι οἱ ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν γρηγοριανῶν. Ἀλλὰ διὰ τοὺς ζῶντας εἰς τὴν Τουρκίαν γρηγοριανοὺς Ἀρμενίους, ὁ ἰσχυρότατος ἐξ ὅλων εἶναι ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν καθολικὸν διεκδικεῖ τὴν πρώτην θέσιν. Καὶ διὰ τοὺς Ἀρμενίους ἔχει περίπου τὴν ἰδίαν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τοὺς Ἕλληνας ὁ οἰκουμενικός. Περιστοιχίζεται δὲ ἀπὸ δύο συμβούλια, τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ λαϊκόν. Συνέρχεται ὁμως ὑπὸ τὴν προεδρείαν του, κατὰ διετίαν, τὸ μέγα συμβούλιον τοῦ Ἐθνους, ἀπὸ 140 μέλη ἀποτελούμενον ἵνα σκεφθῇ περὶ τῶν οἰκονο-

μικῶν, περὶ φορολογίας, περὶ ἐκλογῆς νέου πατριάρχου περὶ συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καθολικοῦ κτλ. Οἱ Γρηγοριανοὶ ἔχουν ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους εἰς τὴν Τουρκίαν (Μούσ, Ἐρζερούμ, Καισαρείας, Νικομηδείας, Σεβαστείας, Τοκάτης, Βάν κλπ.).

Αἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἰακωβιτῶν, τῶν Κοπιτῶν. τῶν Ἀβυσσινίων καὶ τῶν Νεστοριανῶν.—Αἱ ἐκκλησίαι αὗται δὲν ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα σήμερον. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης τῶν (μονοφυσιτῶν) Ἰακωβιτῶν ἐδρεύει εἰς τὸ μοναστήριον Δεῖρ Ζαφεράν πλησίον τοῦ Mardin καὶ ἔχει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀντιπρόσωπον. Ὁ πατριάρχης τῶν Κοπιτῶν ὁ παρουσιαζόμενος ὡς διάδοχος τοῦ ἀποστόλου Μάρκου, ὀνομάζεται πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἐδρεύει ὁμῶς ἀπὸ τοῦ II αἰῶνος εἰς τὸ Κάϊρον. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀβυσσινίας θεωρεῖται ὡς θυγάτηρ τῆς κοπτικῆς καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς (Ἀβούνης) ἐκλέγεται ἀπὸ τοὺς κληρικούς τοῦ κοπτικοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Οἱ δὲ Νεστοριανοὶ κατοικοῦν τὴν Μεσοποταμίαν, τὸ Κουρδιστὰν καὶ τὴν Περσίαν. Χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς β' ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικῆς συνόδου, τῆς ἀποκηρυξάσης τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου (431). Ὁ πατριάρχης τῶν ἐδρεύει εἰς τὸ Κότσανις, κείμενον εἰς τὰ ὄρη πρὸς Β τῆς Μοσούλης. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀντεπροσώπευεν ὁ πατριάρχης τῶν Γρηγοριανῶν.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι τῆς Τουρκίας (Προτεστὰν Τζεμματί).—Εἶναι πολὺ ὀλίγοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ Ἀρμένιοι Γρηγοριανοί, οἱ ὁποῖοι κατηγήθησαν εἰς τὸν Προτε-

σταντισμὸν ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ Ἀμερικανῶν μισσιοναριστῶν. Οὗτοι ἀνεγνωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ 1850 ὡς ἀποτελοῦντες ἰδιαιτέραν θρησκευτικὴν κοινότητα καὶ ἔχουν ἀντιπρόσωπον (βεκίλην) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπαγόμενον εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἀστυνομίας. Ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι διαμαρτυρούμενοι, οἱ ὁποῖοι, προερχόμενοι ἐξ Ἑλλάδος καὶ Ἀμερικῆς, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπως καὶ ὁ Ἄγγλος ἐπίσκοπος τῆς Ἱερουσαλήμ, ὑπήγοντο ὅχι εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος, ἀλλ' εἰς τὰς ἀντιπροσωπευτικὰς ἀρχὰς τῶν κρατῶν των.

Οἱ Οὐνίται τῆς Τουρκίας. — Ἀνάκαθεν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐπέδιωξε νὰ ἐνώσῃ τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ κατώρθωσε πράγματι νὰ πείσῃ τοὺς Μαρωνίτας ὄλους (βλ. κατωτ.), ὡς καὶ πολλοὺς ἐξ ἄλλων ἐκκλησιῶν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα. Οἱ Οὐνίται οὗτοι διέτηρσαν τὴν αὐτοδιοίκησιν τῆς ἐκκλησίας των, ὡς καὶ τὴν λατρείαν των, ἀνεγνώρισαν ὅμως ὡς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας τὸν Πάπαν.

Οὐνιτικὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ *ἀρμενοκαθολικὴ ἐκκλησία* (ἕρμενι κατουλικ μιλετί), ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ τάγματος τῶν Μιχιταριστῶν, καὶ ἡ ὁποία ἀπέκτησε πολλοὺς ὁπαδοὺς διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἰησουιτῶν. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἔχει ἴδιον πατριάρχην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀρχηγὸν τῆς ἀνώτατον, ἔχοντα καὶ τὸν τίτλον Καθολικοῦ τῆς Κιλικίας. Περιστοιχίζεται δὲ οὗτος ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πατριαρχικὸν συμβούλιον τὸ κανονικοειτουργικὸν ἐκκλησιαστικὸν συμβούλιον, τὸ διοικητικὸν λαί-

κὸν συμβούλιον καὶ ἀπὸ τὸ «διοικητικὸν συμβούλιον.» Ὁ Πατριάρχης οὗτος ἀντιπροσωπεύει εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ ὅλας τὰς ἄλλας οὐνιτικὰς καθολικὰς ἐκκλησίας τῆς Τουρκίας.—Οὐνιτικὴ εἶναι καὶ ἡ **Ἐκκλησία Μαρωνιτῶν**. Τὸ ἀρχαιότατον οὐνιτικὸν πατριαρχεῖον τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι τῶν Μαρωνιτῶν, τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον Δ' τῷ 1234. Ἔχει δὲ τὴν ἔδραν του εἰς τὴν μονὴν Βίρκυ τοῦ Λιβάνου.

Τὸ δὲ Μελχιτικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας ἔγινεν οὐνιτικὸν τῷ 1686 καὶ ἔχει τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Δαμασκόν.

Τὸ Συριακὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας εἶναι ἐπίσης οὐνιτικὸν καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1781. Ἔχει δὲ τὴν ἔδραν εἰς τὸ Μαρδίν.

Τὸ δὲ Χαλδαϊκὸν Πατριαρχεῖον τῆς Βαβυλῶνος ἐκτείνει τὴν δικαιοδοσίαν του ἀπὸ τοῦ 1861 εἰς μέρος μόνον τῶν Νεστοριανῶν. Ἔχει δὲ τὴν ἔδραν του ἀπὸ τοῦ 1843 εἰς τὴν Μοσούλην.

Τὸ δὲ κοπτικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκτείνει τὴν δικαιοδοσίαν του εἰς ὀλίγας μόνον χιλιάδας Κοπτῶν, κατοικούντων σποράδην εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Οἱ δὲ **Οὐνίται Βούλγαροι** εἶναι ὀρθόδοξοι, διατηρήσαντες τὴν ἑλληνικὴν λειτουργίαν, μεταφρασμένην εἰς τὴν βουλγαρικὴν. Ἔχουν δὲ δύο ἐκκλησιαστικὰς περιφερείας (Θεσσαλονίκης καὶ Ἀδριανουπόλεως), τὰς ὁποίας διοικοῦν

ἀποστολικοὶ βικάριοι, εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἴδιον διοικητήν.

Οἱ ὄπαδοι τῶν πατριαρχείων τούτων, οἱ ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξαρτῶνται, ἐκτὸς τῶν οὐνιτῶν Ἀρμενίων, ἀπὸ τοὺς ἀποστολικούς ἀπεσταλμένους τῆς πόλεως ταύτης.

Ξένοι καθολικοὶ καὶ Λατῖνοι ὑπήκοοι τῆς Πύλης (λατίν ῥαγιασί).— Κατ' ἀρχὰς οἱ καθολικοί, οἱ ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὴν Τουρκίαν, δὲν εἶχον καμμίαν νομικήν, οὕτως εἶπεῖν, ὑπόστασιν ἀπέναντι τῆς Πύλης. Ἐν τούτοις σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὔξανεν. Καὶ ἐσχηματίσθησαν πολλαχοῦ κοινότητες (λατίν ῥαγιασί), οἱ ὅποιοι περιέλαβον τοὺς Ἑὐρωπαϊοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅλοι δὲ οὗτοι ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέραν ἐθνολογικὴν ἐμφάνισιν, τοὺς Λεβαντίνοὺς. Καὶ ἡ σπουδαιότης ἐξ ὅλων κοινότης τῶν Λεβαντίνων εἶναι ἡ τοῦ Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὅποιοι ὑπάγονται, ὅπως καὶ οἱ Λατῖνοι τῆς Ἀδριαγούπολεως, τῆς Σμύρνης, τῆς Προύσης (καὶ τῆς Χίου) εἰς τὸν «πρόξενον τῶν Λατίνων» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔχοντα ἀντιπροσώπου καὶ εἰς τὰς ἄλλας λεβαντινὰς κοινότητας.

Ἄλλ' ἡ Τουρκία εἶχεν ἀκόμη καὶ καθολικούς, οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας κατόκουν, ἐγίναν ῥαγιαδες. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ «Ἀλεπῖνοι», καθολικοὶ Ἀραβες, ὑφιστάμενοι πιθανώτατα ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν, ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀποστολικοῦ βικαρίου τῆς Βηρυτοῦ καὶ τῶν Φραγκισκανῶν τῆς Συρίας. Οἱ δὲ καθολικοὶ Μιρδῖται τῆς Ἀλβανίας, ἀνερχό-

μενοι εἰς 100,000, ὑπάγονται ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Σκούταρι καὶ εἰς τρεῖς ἄλλας ἐπισκοπὰς αὐτῆς, εἰς τὰς ἀρχιεπισκοπὰς Σκοπίων, Δυρραχίου καὶ εἰς τὴν Ἀββατεῖαν τοῦ ἁγ. Ἀλεξάνδρου τῶν Μιρδιτῶν. Οὗτοι δὲ ἔξαρτῶνται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς ἁγ. Ἐδρας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικά των ἀξιώματα καταλαμβάνουν καὶ Αὐστριακοὶ καὶ Ἴταλοὶ καὶ Γερμανοί.

Ἐξαιρετικὴν ὁλῶς διόλου θέσιν εἶχον οἱ καθολικοὶ τῆς Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον οἱ Φραγκισκανοὶ τῆς χώρας ταύτης, οἱ ὁποῖοι μένουσιν ἐκεῖ ἀπὸ τῶν σταυροφοριῶν, κατήρτισαν κοινότητα εἰς τὴν Βηθλεὲμ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπὸ ἰθαγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων (ἀρχὰς 16 αἰῶνος), ἐθεωρήθησαν ὡς λατῖνοι ὁαγιαῖδες. Χάριν αὐτῶν ἰδρύθη τῷ 1847 τὸ Λατινικὸν Πατριαρχεῖον.

γ') *Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Τουρκίας.*— Ὁ πνευματικὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἑβραίων τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ 1865, εἶναι ὁ Ἀρχιεραββῆνος (Χαχάμπασης) τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκλεγόμενος ἀπὸ τὸ μέγα λαϊκὸν συμβούλιον καὶ ἐπικυρούμενος ἀπὸ τὴν Πύλην. Ἀντιπροσωπεύει δὲ τὸ ἑβραϊκὸν ἔθνος (γιαχουντὶ μιλετὶ) πλησίον τῆς Πύλης. Περιστοιχίζεται δὲ ἀπὸ δύο συμβούλια, ἀπὸ τὸ λαϊκὸν καὶ ἀπὸ τὸ πνευματικόν.

Ε' ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Ὁ Σουλτᾶνος. Ὁ Μέγας Βεζύρης. Ὁ Σεῖχουλισλάμης. Μεταρρυθμίσεις τοῦ πολιτεύματος. Ταντζιμάτ. Χάτι-Χουμαγιούν τῆς 6 Φεβρουαρίου 1856. Σύνταγμα τοῦ 1876. Ὑπουργεῖα καὶ συμβούλια. Διοικήσεις. Δικαιοσύνη. Διομολογήσεις. Στρατὸς καὶ στόλος. Οἰκονομικά. Τὸ δημόσιον χρέος τῆς Τουρκίας καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα.

Ὁ Σουλτᾶνος.— Μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1908 ἡ Τουρκία ἀπεδέχθη πολίτευμα ἀντιπροσωπευτικόν, παρόμοιον μὲ τὰ ἰσχύοντα σήμερον εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας. Μέχρις ὅμως τοῦ ἔτους ἐκείνου ἦτο μοναρχία ἀπόλυτος, μὲ ἀνώτατον ἄρχοντα τὸν Σουλτᾶνον, ἐκπροσωποῦντα τὸν νόμον, συνενώνοντα εἰς τὰς χεῖράς του καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, μὴ δικαιούμενον ὅμως νὰ παραβῇ τοὺς θρησκευτικούς νόμους. Τότε ὁ Σουλτᾶνος ἦτον ἀκόμη ἀπρόσιτος εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ σεραγίου του. Ὄφειλεν ἐν τούτοις κατὰ παρασκευὴν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ τζαμίον, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς ὑπηκόους του καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις ὅτι τῆς ὑποχρέωσης ταύτης δὲν ἀπηλλάσσετο καὶ ὅταν ἦτο βαρύτερα ἀσθενής. Ἄλλη ὑποχρέωσις τοῦ Σουλτᾶνου ἦτον νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν τόπον τῆς πυρκαϊᾶς, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν συνέβαινε, διὰ νὰ ἐγκαρδιώσῃ τοὺς καταγινόμενους πρὸς ἀπόσβεσίν της.

Ἦτο δὲ ἀνέκαθεν ὁ Σουλτᾶνος καὶ εἶναι ἀκόμη τὸ παλλάδιον τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερὸν (ἀπαύγασμα ἢ σκιά τοῦ Θεοῦ). Τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὑπογεγραμμένον ἔγγραφον ὀνομάζεται Χάτι-σερίφ (ἰρισμός

ἱερὸς) ἢ Χάτι-χουμαγιὸν ἢ ἀπλῶς Χάτι. Τὸ ἔγγραφο, τὸ περιέχον διαταγὴν τοῦ καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν μονογραφὴν (τουγγρά) ἢ ἀπλῆν ἔγκρισιν, ὀνομάζεται φιομάνιον, διαταγὴ δὲ προφορικῶς διαβιβασθεῖσα, ἱραδές. Οἱ ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιόν τοῦ ἐπετηδεύοντο νὰ φανοῦν ἔκθαμβοι. Αἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀναφοραὶ ἐδίδοντο συνήθως ἀπὸ γυναῖκας, μισθοῦ· μένας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὅταν οἱ ἄνδρες δὲν ἐτόλμουν νὰ τὰς δώσουν. Μόνον δὲ ὀκτῶ ἢ δέκα ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας καὶ θεράποντάς του εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐγγίζον τὸ ἱερόν τοῦ ἄτομον.

Οἱ τίτλοι τοῦ ἦσαν πολλοὶ καὶ πομπωδέστατοι. Καὶ πρῶτον ὁ Σουλτᾶνος ἦτον ἐμίρης (πρίγκιψ). Τὸν τίτλον δὲ τοῦτον προσέλαβε πρῶτος ὁ Ὀσμάν, ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἐρτογρούλ, τῷ 1288, δοθέντα εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸν Ἀλαεδίν, τὸν τελευταῖον σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου. Ἄλλον τίτλον εἶχεν ὁ Σουλτᾶνος τοῦ Παδισάχ (αὐτοκράτορος), τὸν ὁποῖον προσέλαβε τῷ 1453 μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ προστάτου τῆς Μεδίνας καὶ Μέκκας, τοῦ καλίφου (τοποτηρητοῦ τοῦ Μωάμεθ), προσλαβὼν αὐτὸν τῷ 1518, τοῦ Σουλτάνου τῶν Σουλτάνων, προσλαβὼν αὐτὸν τῷ 1538. Σουλτᾶναι δὲ τιλοφοροῦνται καὶ αἱ πριγκίπισσαι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἔπεται εἰς τὸ ὄνομά των (Ἐσμὲ- σουλτάν, Βαλιδὲ- σουλτάν), ἐνῶ ἐπὶ τοῦ σουλτάνου προσηγεῖται (Σουλτάν Μεχμέτ, Σουλτάν Ἀζίζ). Οἱ αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες φέρουν τὸν τίτλον τοῦ ἐφέντη. Ἄλλος τίτλος τοῦ Σουλτάνου ἦτον ὁ τοῦ Χάν. Οὗτος δὲ ἔχει ταταρικὴν τὴν καταγωγὴν, σημαίνει ὑψηλὸς καὶ κραταιὸς κύριος καὶ προσελήφθη

ἀπὸ τοῦς Σουλτάνους μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κριμαίας. Ἄλλος, κατ' ἔξοχὴν μάλιστα πομπώδης, τίτλος τοῦ Σουλτάνου εἶναι ὁ τοῦ Σαχίν - Σάχ (βασιλεὺς τῶν βασιλείων). Μέγιστον δὲ κύριον (grand seigneur) ἔπιτιλοφώρησαν τὸν σουλτᾶνον πρῶτοι οἱ Ἴταλοί.

Τελευταῖος Σουλτᾶνος ἐχημάτισεν ὁ Μεχμέτ Βαχίτ Ἐδὴν Χάν ὁ ΣΤ', 37ος κυρίαρχος τοῦ οἴκου Ὀσμάν, γεννηθεὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῇ 22]3 Ἰανουαρίου 1861, υἱὸς δὲ τοῦ Ἀβδουλ - Μετζιτ Χάν, διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ του Μεχμέτ - Ρεσάτ Ε', ἀνεληθὼν εἰς τὸν θρόνον τῇ 21]3 Ἰουνίου 1918. Ὁ Μεχμέτ ἐγκατέλιπε τὴν χώραν τῇ 3]17 Νοεμβρίου 1922. Ἡ δὲ συνέλευσις τῆς Ἀγκύρας ἐξέλεξε καλίφην (ἀνώτατον θρησκευτικὸν ἀρχηγόν) τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου Ἀβδουλ Μετζιτ ἐφέντην.

Ὁ μέγας βεζύρης.— Μετὰ τὸν σουλτᾶνον ἀνώτατος τοῦ κράτους ἀξιωματικὸς ἦτον ὁ σατραζάμης ἢ **μέγας βεζύρης**, ὁ ἐκπροσωπῶν τὸν σουλτᾶνον εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἡ λέξις βεζιρ σημαίνει ἀχθοφόρος. Οἱ πρῶτοι δηλαδὴ Σουλτᾶνοι διὰ τὰ ἀσχολῶνται ἀπερίσπαστοι εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ τὰς κατακτήσεις ἀνέθετον εἰς τὸν ἀχθοφόρον τοῦτον τὸ βᾶρος τῆς διοικήσεως. Πρῶτος δὲ βεζύρης υπῆρξεν ὁ Ἀλαεδίν, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ὀρχάν. Εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους οἱ βεζύροι ἦσαν καὶ τὰ πρόχειρα θύματα, τὰ προσφερόμενα εἰς τοὺς Γιανιτάρους καὶ τὸν στρατόν, ὅσαςκις ὑπερπλεόναζον οἱ γογγυσμοὶ των ἢ διὰ τὰς βαρείας φορολογίας ἢ διὰ στρατιωτικὰς ἀποτυχίας ἢ δι' οἰονδήποτε ἄλλον λόγον. Τότε δὲ ἡ κεφαλὴ τοῦ βεζύρου πίπτουσα ἔσωζεν ἀπὸ

τὴν λύσσαν τῶν Γιανιτσάρων τὸν Σουλτᾶνον. Ὁ βεζύρης ἦτο τὸ κέντρον, τριγύρω τοῦ ὁποίου ἐκινεῖτο ὅλη ἡ κυβερνητικὴ μηχανή. Αὐτὸς εἶχεν ἐκτὸς τῆς διοικητικῆς καὶ τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Αὐτὸς ἦτον ὁ γενικὸς στρατάρχης, ἔχων δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Καὶ ἐδικαιοῦτο νὰ παύσῃ, νὰ ἐξορίσῃ καὶ νὰ φονεύσῃ οἰονδήποτε ὑπάλληλον. Αὐτὸς διηύθυνε τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. Ἐχων δὲ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ τὸν Κεχαγιάμπεην, τὸν Ρεῖζ-ἐφέντην καὶ τὸν δεφδερδάρην, αὐτὸς ἀνταπεκρίνετο μὲ τὸν Σουλτᾶνον ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας.

Ὁ *Σεῖχ-οὐλ-ισλάμης*.— Ἀνώτατος ἀξιωματικὸς τοῦ κράτους ἦτο μετὰ τὸν βεζύρην ὁ *Σεῖχ-οὐλ-ισλάμης*, ὁ ὑπέρτατος διαχειριστὴς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευτικῶν, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἀποφάσεών του (φετῶ) ἀπέδιδε τὸ ἐκτελεστικὸν κῦρος εἰς πᾶσαν διαταγὴν τῆς ἀνωτάτης πολιτικῆς ἀρχῆς.

Ὁ *Σεῖχ-οὐλ-ισλάμης* εἶχε συμβουλευτικὴν ἐξουσίαν. Ἦτο ὁ ἀπόλυτος ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην, καθὼς ὁ βεζύρης εἰς τὰ πολιτικά. Ἄλλ' ὡς ἐρμηνεὺς τοῦ νόμου καὶ μόνος ἔχων περὶ τούτου τὸ κῦρος καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἦτο καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου ἀνώτερος, ὁ ὁποῖος μάλιστα καὶ ἠγείροτο διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθῇ καὶ προέβαιεν ἑπτὰ βήματα διὰ νὰ τὸν προῦπαντήσῃ.

Μεταρροθμίσεις τοῦ Πολιτεύματος. — Ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ταλλεῦρανδος εἶπε κάποτε ὅτι τὴν Τουρκίαν θὰ κατα-

στρέψη τὸ κοράνιον, οἱ σχολαστικοὶ δηλ. μικρολόγοι, ὀπισθοδρομικοὶ καὶ φανατικοὶ ἐρμηνευταὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ κοράνιου. Διότι οὗτοι ἀνέκαθεν ἠθέλησαν νὰ ἐντυπώσουν εἰς ὅλας τὰς διατάξεις τοῦ Ἰσλάμ τὴν σφραγίδα τῆς θεϊότητος καὶ τῆς ἀμετακινήτου ἱερότητος. Εἰς τὴν Τουρκίαν παρουσιάσθησαν πολλάκις ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωξαν τὴν πρόοδον, τὴν ὑποδεικνυομένην ἐκάστοτε ἀπὸ τὰς νέας συνθήκας. Ἄλλὰ τὰς προσπαθείας τῶν ἐματαίωσαν οἱ ὀπισθοδρομικοὶ φρουροὶ τῆς μουσουλμανικῆς πίστεως, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος ἦτον ἀκλόνητον, ἀφοῦ μάλιστα μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνος τοὺς ὑπεστήριζε καὶ ἡ κτηνώδης βία τῶν Γιαννιτσάρων. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Τουρκία δὲν προσέβαινε εἰς οἰασθήποτε, ἐνδεικνυομένης ἀπὸ τὰ πράγματα, μεταβολάς.

Πιεζομένη ἐν τούτοις ἀπὸ τὴν Ρωσίαν, ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς κατάστασιν καὶ νὰ δοκιμάσῃ νὰ ἀναζωογονηθῇ διὰ μεταρρυθμίσεων, ὅπως ἀποκτήσῃ δυνάμεις, ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πίεσιν καὶ περισωθῇ. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ κύριος λόλος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Τουρκία ἐπεδόθη εἰς μεταρρυθμίσεις ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 18 αἰῶνος, τὰς ὁποίας ὑπεδείκνυσεν εἰς αὐτὴν καὶ αἱ δυτικαὶ δυνάμεις, αἱ νομίζουσαι ὅτι δι' αὐτῶν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρατείνῃ τὸν βίον τῆς. Ἄλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται τῆς Τουρκίας ἔχουσι πολὺ διαφοροτικὴν τὴν προέλευσιν τῶν ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκάς. Εἰς τὴν Εὐρώπην προέρχονται ἀπὸ τὸν λαόν, ζητοῦντα βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς του. Εἰς τὴν Τουρκίαν οἱ διοικοῦντες, ἐνδιαφερόμενοι περὶ τοῦ λαοῦ, ἀναλαμβάνουσι τὴν πρωτοβου-

λίαν τῶν μεταρρυθμίσεων, διατηροῦν ὅμως τὸ παλαιὸν καθεστὼς ἄθικτον εἰς τοὺς θεμελιώδεις τοῦ θεσμοῦς.

Ἄλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν μεταρρυθμίσεων ὑπῆρξε πολὺ διαφορετικὸν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐκεῖ αὐταὶ ἐπέτυχαν καὶ ἀπέβησαν πρὸς ὠφέλειαν τῶν λαῶν. Ἐδῶ ἀπέτυχον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπετάχυναν τὴν παρακμὴν τὴν ὁποίαν ἤθελαν νὰ προλάβουν. Οὕτω ἡ Τουρκία ἐξηφάνισε τῷ 1826 τὸ τάγμα των Γιανιτσάρων, τὸ ἀνυπότακτον, εἶναι ἀληθές, ἀλλ' ὅμως πρόχειρον πάντοτε ὄργανον πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους, χωρὶς ταυτοχρόνως νὰ φροντίσῃ νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλου. Καὶ ἡ Ρωσία εὗρε τότε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξαδυνατίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν προοιωνιόν της ἐχθρόν. Τῷ 1830 ἡ Τουρκία συνέτριψε τὴν δύναμιν τῶν σχεδὸν ἀνεξαρτήτων τοπαρχῶν τῆς ἀνατολικῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἀρμενίας, ἔστερέωσε δὲ τὸ κῦρὸς της εἰς τὰς ἀποκέντρους ἐκεῖνας χώρας. Δὲν ἐφρόντισεν ὅμως νὰ συνεχίσῃ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξάνθησιν, τὴν ὁποίαν εἶδον αἱ χῶραι ἐκεῖνα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τοπαρχῶν τούτων, ἀλλ' ἐξεμύσχησε τοὺς πληθυσμοὺς καὶ ἀφῆκε πολλὰ ἔργα τῶν τοπαρχῶν νὰ καταρρεύσουν. Διότι αἱ μεταρρυθμίσεις δὲν εἶχον τὰ θεμέλια ἀκλόνητα. Οἱ μεταρρυθμισταὶ Τοῦρκοι ἐνόμιζαν ὅτι ἵρκει νὰ ἐνδύσουν τὸν στρατὸν καὶ νὰ τὸν ἐξοπλίσουν κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα, νὰ προσαρμόσουν δὲ τοὺς ὑπαλλήλους πρὸς εὐρωπαϊκὰ ὑποδείγματα, διὰ νὰ ἐπιτύχουν αἱ μεταρρυθμίσεις. Καὶ ἠγόρασαν ἀδρότατα πληρώσαντες, πολεμικὰ πλοῖα, πυροβόλα καὶ ὄπλα. Δὲν ἐφρόντισαν ὅμως νὰ διδάξουν ἐπαρκῶς καὶ τὴν χρῆσίν των. Δὲν ἐφρόντισαν νὰ ἀναπτύξουν τοὺς πόρους τοῦ κράτους των

διὰ τὰ ἔχουν εἰσοδήματα. Τοῦναντίον παρέδωκαν εἰς ἐπιχειρηματίας ξένους τὴν ἐκμετάλλευσίν των, ὑπεθήκευσαν μονοπώλια, ἔκαμαν δάνεια μὲ ὑποχρεώσεις δυσβαστάκτους. Καὶ οὕτω πως ἐδυνάμωσαν τὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν χώραν των τῶν ξένων δυνάμεων καὶ ἰδίως τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Οἱ Τοῦρκοι ἐζήτησαν ἀξιωματικούς πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ στρατοῦ, δὲν ἴδρυσαν ὅμως, ὡς ὄφειλον, καὶ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἦγόρασαν ὅπλα, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀλφαβητάρια. Ἦγόρασαν θωρηκτὰ καὶ ἐπαναληπτικὰ ὅπλα, δὲν κατεσκεύασαν ὅμως ἐργοστάσια, σιδηροδρόμους, λιμένας.

Τανζιμάτ.—Διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις ἐτόλμησε τὰ εἰσαγάγῃ, ἅμα ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὁ Ἀβδουλ-Μετζίτ, τὰς ὁποίας θὰ ἐπιφέρει καὶ ὁ πατήρ του Μαχμούτ κατόπιν τῆς καταστροφῆς τοῦ γιαννιτσαρικοῦ τάγματος. Καὶ τῇ 22]3 Ὀκτωβρίου 1839 οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς αὐλῆς, οἱ ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ ἄρχοντες τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ὀθωμανῶν, ὁ ἀρχιεραβῆνος τῶν Ἑβραίων καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων προσῆλθον, κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ παλατίου Τόπ-καποῦ πλατεῖαν τοῦ Γκιουλ-χανέ, ὅπου ὁ Ρεσίτ πασᾶς, ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, ἀνέγνωσε Χάτι-σερίφ, τὸ ὁποῖον προσεκήρυττε μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ πολίτευμα καθόλου καὶ εἰς τὴν διοίκησιν, τὰς γνωστὰς μὲ τὸ ὄνομα Τανζιμάτ (τανζιμάτ, λέξις ἀραβικῆ, πληθυντικὸς δὲ τοῦ Τανζιμ=ὀργάνωσις).

Ἡ τελετὴ αὕτη διεξήχθη μὲ πομπὴν καὶ μεγαλοπρέπειαν πράγματι μοναδικήν. Ἔως τότε ἡ αὐλὴ τοῦ Σουλτά-

νου δὲν εἶχεν ὑποστῆ εὐρωπαϊκὴν ἐπίδρασιν. Αἱ σημαῖαι καὶ αἱ ἵππούριδες ἐκυμάτιζον εἰς τὸν ἀέρα. Τὰ χαλκόδετα τύμπανα ἤχουν. Στρατὸς καὶ λαὸς ἐξέσπασαν εἰς ἐπευφημίας. Ἡ δὲ ἐντύπωσις, τὴν ὁποῖαν αἱ προκηρυχθεῖσαι μεταρρυθμίσεις, ἐνεποίησαν εἰς ὅλην τὴν χώραν, ἦτον ἀπερίγραπτος. Οἱ ραγιάδες ὑπερεχάρησαν καὶ οἱ φιλελεύθεροι προσιωνίζοντο εὐτυχεστέρας ἡμέρας. Καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἤρχισαν νὰ πιστεύουν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Τουρκίας, τῆς ὁποίας τὴν διατήρησιν ἐπεδίωκον τότε ὅλοι, ἐκτὸς τῆς Ρωσίας, ἕνεκα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Τὸ Τανζιματ ἐπέτρεπε πλέον βελτιώσεις εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν. Καὶ πράγματι εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐδημοσιεύθησαν νόμοι τροποποιοῦντες τὸ ἀστικόν, ποινικόν καὶ ἐμπορικόν δίκαιον, τὸ μέχρι τότε ἰσχύον. Ἡ Ρωσία ὅμως ἀντέπραπτεν ὅσον ἠδύνατο κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Καὶ ἡ κατόπιν δὲ διοικήσις τοῦ Ἀβδουλ-Ἀζίζ καὶ τοῦ Ἀβδουλ-Χαμίτ τὰς ἐματαιώσαν, ὡς γνωστόν.

Χάτι-Χουμαγιὸν τῆς 6 Φεβρουαρίου (ν. ἡ.) 1856.— Οἱ Τοῦρκοι ἔπειτα παρεχώρησαν κατόπιν τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου διὰ τοῦ *Χάτι-χουμαγιὸν τῆς 6 Φεβρουαρίου 1856* πολλὰ εἰς τοὺς χριστιανοὺς προνόμια καὶ δικαιώματα (τὸ ἰσόβιον τοῦ πατριάρχου, αὐτοδιοικήσιν σχολείων καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, ἐλευθερίαν λατρείας, στρατολογίαν τῶν χριστιανῶν, ἰσονομίαν, ἰσότητα φορολογίας, πρόνοιαν περὶ ἐκμεταλλεύσεως τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς χώρας). Ἐξηγέρθη ὅμως δυσπιστία μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῶν διαφόρων θρησκευμάτων καὶ ἐκλονίσθη οὕτως ἡ ἄλ-

λως τὸ κῦρος τοῦ Ἰσλάμ, ὅπως τὸ ἀντελαμβάνοντο οἱ Τούρκοι.

Σύνταγμα τοῦ 1876.—Εἴκοσι δὲ ἔτη μετὰ ταῦτα (1876), ὁ Σουλτᾶνος Ἀβδουλ Χαμίτ παρεχώρησε πλέον **σύνταγμα** κατ' αὐτὴν τὴν ἀκμὴν τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅλως ἀπροσδοκῆτως. Ἀλλὰ καὶ τὸ σύνταγμα τοῦτο κατήργησεν αὐτὰς ὁ παραχωρήσας Σουλτᾶνος ὀλίγον μετὰ ταῦτα, διώκησε δὲ μοναρχικώτατα μέχρι τοῦ 1908, ὁπότε οἱ Νεότουρκοι ἀνέστησαν καὶ πάλιν αὐτο τοῦτο τὸ σύνταγμα τοῦ 1876. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἐπακολουθημάτων του, ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω.

Ἐπιτελείωσις καὶ συμβούλια.—Ἐπὶ τοῦ Τανζιμάτ τὰ κυβερνητικὰ καθήκοντα ἐξετέλουν ἐν ὀνόματι τοῦ σουλτάνου οἱ ἐξῆς ὑπουργοί: 1) ὁ μέγας βεζύρης ἢ σατραζάμης, ὁ μεταβιβάζων εἰς τὸν Σουλτᾶνον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ λαμβάνων παρ' αὐτοῦ διαταγὰς πρὸς ἐκτέλεσιν 2) ὁ σείχουλισλάμης, ὁ ὑποβάλλων εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς θρησκευτικὰς διατάξεις, ὁ ἀνώτατος δικαστὴς ὅλων τῶν θρησκευτικῶν ὑποθέσεων, ὁ φροντίζων ὅπως ἡ νομοθεσία συμβιβάζεται πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Κορανίου. Ὁ Σείχουλισλάμης ὡς καὶ ὁ μέγας βεζύρης ἔφερον τὸν τίτλον τῆς Ὑψηλότητος. Εἶχε δὲ ἄλλοτε ὁ σείχουλισλάμης ἐπιχορηγήσιν μηνιαίαν 100,000 γροσίων, ἡ ὁποία ὅμως ἠλαττώθη ἐπὶ τῶν Νεοτούρκων εἰς τὸ πέμπτον τοῦ ποσοῦ τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ 5,000 γρόσια ὡς ἔξοδα παραστάσεως 3) ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν (σερασκέρ)

4) ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν (μπασιεὶ ναξιρί), 5) ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν (νταχιλιεὶ ναξιρί), 6) τῶν Οἰκονομικῶν (μαλιεὶ ναξιρί), 7) τῶν εὐσεβῶν ἰδρυμάτων (έφκαφ ναξιρί), 8) τῶν Ἐξωτερικῶν (χαρτζιεὶ ναξιρί). Οἱ ὀκτώ δὲ οὗτοι ἀπετέλουν τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον (μεζλισιὶ χάς), τὸ ὁποῖον συνήθως συνήρχετο εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἅπαξ ἢ δις τῆς ἑβδομάδος, καὶ ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ σοβαρῶν ὑποθέσεων.

Ἐπὶ τοῦ Μετζιτ ἰδρύθη καὶ τὸ μέγα αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον (μεζλισι βαλέ), τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Ἄξιζ μετεβλήθη εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους (σουράι-ντοβλέτ). Τῶν δύο τούτων σωμάτων οἱ πρόεδροι ἦσαν καὶ μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Μετζιτ καὶ τοῦ Ἄξιζ ἰδρύθησαν καὶ ἄλλα ἀκόμη ὑπουργεῖα, ὡς τὸ τοῦ ἐμπορίου συγχρόνως μὲ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἐμποροδικειῶν, τῆς ἀστυνομίας, συγχρόνως μὲ τὴν ἴδρυσιν τῶν κακουροδικειῶν, τῆς παιδείας, τῶν δημοσίων ἔργων καὶ τὸ συμβούλιον διὰ τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπήγοντο τὰ ἀστικὰ δικαστήρια. Βραδύτερον ὅμως ἀντ' αὐτοῦ ἰδρύθη τὸ ὑπουργεῖον τῆς δικαιοσύνης.

Οἱ Τοῦρκοι εἴτε διότι δὲν ἔχουν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς γνώμας τῶν κατ' ἰδίαν προσώπων, εἴτε διότι ἀποκλίνουν εἰς τὴν ἀναβολὴν τῶν ὑποθέσεων, μεταχειρίζονται εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἀνεκαθεν συμβούλια (μεζλισια). Καὶ σήμερον ὅλα τὰ ὑπουργεῖα ἔχουν καὶ τὰ ἰδιαίτερα τῶν συμβούλια. Ἐκ τούτου βραδύνει ἢ διεξαγωγὴ τῶν ὑποθέσεων. Καὶ ἡ βραδύτης αὕτη εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζουσα τὴν τουρκικὴν διοίκησιν.

Τὸ δὲ κοινοβούλιον τῆς Τουρκίας ἀπετελέσθη ἀπὸ τὴν γερουσίαν μὲ πρῶτον καὶ δεύτερον πρόεδρον καὶ μὲ 50 ἰσόβια μέλη, ἐκλεγόμενα ἀπὸ χρηματίσαντας ὑπουργοὺς καὶ ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ κράτους, καὶ ἀπὸ τὴν βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων, ἀποτελουμένην ἀπὸ πρῶτον καὶ δεύτερον πρόεδρον καὶ 250 βουλευτὰς (1 βουλευτὴς ἐπὶ 50,000 κατοίκων).

Διοίκησις.—Οἱ ὑπάλληλοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, καθὼς καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μουσουλμᾶνοι. Ἄλλὰ θέσεις διοικητικὰς ἀνωτέρας κατέχουν καὶ Ἀρμένιοι καὶ Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖοι. Οὗτοι ὅμως εἶναι ὀλίγοι. Ἄλλοτε, ὡς γνωστόν, Φαναριῶται Ἕλληνες διορίζοντο εἰς ἀνωτέρας διοικητικὰς καὶ διπλωματικὰς θέσεις. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος καὶ Φαναριῶται, συνετέλεσεν ὥστε ἡ Τουρκία νὰ δυσπιστῆ εἰς τοὺς Ἕλληνας τούτους. Καὶ ἔκτοτε ἀντ' αὐτῶν μετεχειρίζετο τοὺς Ἀρμένιους. Ἐξηκολούθει ὅμως καὶ πάλιν νὰ ἔχη καὶ ὀλίγους Ἕλληνας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς (Φωτιάδης μπέης, Ἀνθόπουλος πασᾶς, Καραθεοδωρῆς, Μουσοῦρος κτλ.)

Περὶ δὲ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τῆς Τουρκίας ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τὰ ἑξῆς. Ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων σουλτάνων τὸ κράτος διηρεῖτο εἰς μικρὰ διαμερίσματα, λιβὰ ἢ σαντζάκ (σημαία) καλούμενα, τὰ ὁποῖα διώκουν οἱ Μιρ-λιβὰ ἢ Σαντζάκ-μπέηδες, λαμβάνοντες ὡς σημεῖον τῆς ἀρχῆς τῶν μίαν ἵππουριν. Οὗτοι ὑπέκειντο εἰς δύο γενικοὺς διοικητὰς (Μιρι-μιράν ἢ Μπεηγλέρ-μπεη), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕνας διώκει τὰς ἀνατολικὰς καὶ ὁ ἄλλος τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας,

λαμβάνοντες ὡς σημεῖον τῆς ἀρχῆς των δύο ἱππούριδας. Ἄλλ' ἐπὶ Μουράτ τῷ Γ' ἡ Τουρκία διηρέθη εἰς μεγαλυτέρας ἐπαρχίας (βιλαγιέτ), ὑπαχθείσας εἰς βεζύρας, δηλ. πασάδες μὲ τρεῖς ἱππούριδας. Τότε ὅλη ἡ Τουρκία περιελάμβανε 26 βιλαέτια, 165 σαντζάκια καὶ 1800 καζάδες καὶ ναχιγέδες (ἄλλη πάλιν αὕτη ὑποδιαίρεσις τῶν σαντζακίων). Ἄλλ' ὁ Μαχμουτ εἰσήγαγεν ἄλλην διοικητικὴν διαίρεσιν καὶ ἡ αὐτοκρατορία εἶχε τότε 28 βιλαέτια, 31 σαντζάκια καὶ 54 καζάδες. Τότε ἀκόμη ὑπελογίζοντο εἰς τὰ τουρκικὰ βιλαέτια καὶ ἡ Σερβία, Βουλγαρία, Βλαχία, Ἀλβανία, Αἴγυπτος, Τριπολίτις, Τύνις.

Ἄλλ' ἡ ἀνεξαρτησία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν περιώρισε πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν βιλαετίων, ἕως οὗ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἡ Τουρκία περιορισθεῖσα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπετελέσθη ἀπὸ 15 βιλαέτια τῆς χώρας ταύτης (Κωνσταντινουπόλεως, Ἀδάνων, Αἰδινίου, Βιτλῆς, Ἐρζερούμ, Νικομηδείας, Ἰκονίου, Σεβαστείας, Ἀγκύρας, Διαρβεκίρ, Προύσης, Κασταμονῆς, Μααμουριτ-οὐλ - ἄζιζ, Τραπεζοῦντος, Βάν), καὶ ἀπὸ 17 ἀνεξάρτητα μουτσαριφλίκια ἢ σαντζάκια (Ἀμασειάς, Μπαλουκεσέρ, Μπόλου, Βουρδούρ, Καρασί, Δενιζλί, Τζανιν ἢ Σαμψοῦντος, Ἐρτογορούλ, Δαρδανελλίων, Καρὰ - χισάρ - σαχίτ, Κιουτάχιας, Ἐσκί - σεχίρ, Μέντεσε, Νίγδης, Οὔρφας, Σκούταρι, ... Σινώπης),

Ποίαν δὲ διοικητικὴν διαίρεσιν θὰ ἔχη τοῦ λοιποῦ ἡ Τουρκία δημοκρατουμένη μᾶς εἶναι ἄγνωστον.

Ὁ βαλῆς διωρίζετο δι' αὐτοκρατορικοῦ φερμανίου. Ἦτο δὲ ὁ ἀπόλυτος κύριος ὅλων τῶν ὑπαλλήλων τοῦ βιλαετίου του καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς χωροφυλακῆς,

ἔκτος μόνον τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων, καὶ ἔδικαιούτο ἔχων τὴν συναίνεσιν τοῦ διοικητικοῦ του συμβουλίου νὰ καλέσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ. Τὸ δὲ διοικητικὸν συμβούλιον (μεζλίσι - βιλαγιέτ), τὸ εἰς τὴν ἔδραν τοῦ βιλαετίου λειτουργοῦν, συνήρχετο δύο φορὰς τὴν ἑβδομάδα, εἶχε δὲ πρόεδρον καὶ δύο γραμματεῖς διοριζομένους ἀπὸ τὴν Πύλην, ὡς μέλη δὲ τὸν δεφθερδάρην, τοῦ μουφτῆν (νομικὸν ὀθωμανόν, ἀνώτατον, οὐλεμά), τὸν Ἑλληνα καὶ τὸν Ἀρμένιον μητροπολίτην, τὸν Ἀρχιραβῖνον τοῦ βιλαετίου καὶ τοὺς κοτζαμπάσιδες ἢ μουχτάριδες ἀντιπροσώπους τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν πόλεων τοῦ βιλαετίου. Παρόμοια συμβούλια εἶχον καὶ οἱ μουτσαρίφαι καὶ οἱ καϊμακάμιδες, εἰς τὰς ἔδρας τῶν σαντζακίων καὶ καζάδων συνερχόμενα.

Δικαιοσύνη.— Αἱ μεταβολαί, αἱ ἐπσκολουθήσασαι τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν Τουρκίαν (ἐλάττωσις τῆς χώρας, συνταγματικὸν πολίτευμα, ἄρσις, ἀλλὰ καὶ ἐπαναφορὰ τῶν διολογήσεων), δὲν ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν νὰ προσαρμόσῃ καὶ τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸ νέον καθεστῶς. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ δικαστικοῦ καθεστώτος, τοῦ ἰσχύσαντος μέχρι πρὸ ὀλίγου, τὸ ὁποῖον ὅμως θὰ τροποποιηθῇ πιθανώτατα πολὺ συντόμως.

Εἰς χρόνους προγενεστέρους ὅλα τὰ δικαστήρια τῆς χώρας ὑπήγοντο εἰς ἐφετεῖον, διαιρούμενον εἰς δύο μέρη, ἓνα διὰ τὴν Ἀνατολήν καὶ ἄλλο διὰ τὴν Ρούμελην! Ἐκάτερον δὲ ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα εἶχε πρόεδρον καὶ δέκα παρέδρους. Ὁ πρόεδρος ἐκαλεῖτο καζὶ ἀσκέρης (δικαστὴς τοῦ στρατοῦ), τὸ ὁποῖον μᾶς δεικνύει τὸν στρατιωτικὸν χαρακτῆρα τῆς

τουρκικῆς δικαιοσύνης. Εἰς τὰ δυὸ ταῦτα ἐφετεῖα ὑπήγοντο 24 τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας συνήθη ἐφετεῖα (μεβλεβιέ) καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ δικαστήρια. Μέχρι δὲ τοῦ 1850 τὴν δικαιοσύνην ἀλένεμον οἱ καδῆδες κατὰ τὸ σεριάτ, δηλαδή κατὰ τὸ θρησκευτικὸν δίκαιον. Καὶ αἱ ἀποφάσεις των ἀνεθεωροῦντο ἀπὸ τὸ Φετφαχανὲ τοῦ σείχουλισλαμάτου. Ἄλλ' οἱ εὐρωπαῖοι ἔμποροι, οἱ ἐμπορευόμενοι εἰς τὴν Τουρκίαν κατόπιν βεραίου, χορηγουμένου εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Πύλην, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον νόμοι ἀφορῶντες τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐμπορίου, συνήντων δυσκολίας. Καὶ τὸ 1848 ἰδρῦθησαν πρὸς τοῦτο τὰ ἐμποροδικεῖα (tribunal de commerce mixte) μὲ 7 ἔντοπίους καὶ 7 ξένους, ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους λαμβανομένους, παρέδρους. Ἄλλὰ τὸ ἐμποροδικεῖον ἦτο μᾶλλον διαιτητικὸν δικαστήριον παρὰ δικαστήριον ἐκδίδον ἀποφάσεις κατὰ νόμους ὑφισταμένους.

Ἄλλ' ὅμως σύμφωνα πρὸς ὅσα ὑπεσχέθη τὸ Χάτι-σερίφ τοῦ Γκιουλχανὲ τοῦ 1839 ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸ 1850 κωδικοποιημένον τὸ ποινικὸν δίκαιον καὶ τὸ ὀθωμανικὸν ἐμπορικὸν δίκαιον (τιτσαρέτ-ἰ-μπεριγιέ-κανουναμεσί), κατ' ἀπομίμησιν τοῦ γαλλικοῦ δικαίου, βραδύτερον δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀζίζ τὸ ἀστικὸν δίκαιον (μετζελέ), κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ναπολεοντείου κώδικος. Προσάρτημα δὲ εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἐμπορικὸν δίκαιον ἐδημοσιεύθη τῇ 8/20 Ἀπριλίου 1860 (Annexe au Code de commerce ottoman), κατὰ τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἐδίκαζον τὰ ἐμποροδικεῖα.

Αἱ δὲ διαφοραὶ μεταξὺ Εὐρωπαίων καὶ ἔντοπίων ἐδικάζοντο μὲν κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν ἐμπορικὸν δίκαιον, παρίστατο ὅμως κατὰ τὴν διαδικασίαν καὶ ὁ διερχόμενος τοῦ

προξενείου τῶν εὐρωπαϊῶν, κατὰ τὰς διομολογήσεις (περὶ τούτων βλέπε κατωτέρω), καὶ παρεκάθητο ὡς πάρεδρος καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ προξένου. Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ ξένων ὑπηκόων δὲν ἐδικάζοντο ἀπὸ τὰ τουρκικὰ δικαστήρια, ἀλλ' ἀπὸ τὰ προξενικά.

Σήμερον ἡ Τουρκία ἔχει 1) εἰρηνοδικεῖα (σοῦλχ-μαχκε-μεσί), λειτουργοῦντα εἰς τόπους μὲ πληθυσμὸν ἄνω τῶν 1000 κατοίκων καὶ δικάζοντα ὑποθέσεις μὴ ὑπερβαινούσας τὰ 100 γρόσια 2) πρωτοδικεῖα (μπινταγιέτ-μαχκεμεσί), ἐξ ἑνὸς προέδρου καὶ δύο παρέδρων, λειτουργοῦντα εἰς τὰς ἔδρας τῶν καζάδων, σαντζακίων καὶ βιλαετίων. Εἰς τὰ σαντζάκια καὶ τὰ βιλαέτια διαιροῦνται ταῦτα εἰς δύο, εἰς ἀστικά καὶ ποινικά. 3) ἐφετεῖα (ἀστικά καὶ ποινικά) λειτουργοῦντα εἰς τὰς ἔδρας τῶν βιλαετίων καὶ ἀποτελούμενα ἀπὸ ἑνα πρόεδρον καὶ 4 παρέδρους. 4) ἐμποροδικεῖα, εἰς τὰς ἐμπορικὰς πόλεις. 5) ἡ Κωνσταντινούπολις ἔχει τρία σαντζάκια (Σταμπούλ, Πέραν καὶ Σκούταρι), ἐπομένως τρία πρωτοδικεῖα καὶ τρία ἐμποροδικεῖα. Ἔχει ὅμως καὶ τέσσαρα ἐφετεῖα (μαχκεμέ-ἰ-στινάφ), καὶ δὴ ἀπὸ ἑνα δι' ἀστικός, δι' ἐμπορικός ὑποθέσεις, διὰ πλημμελήματα καὶ διὰ κακουργήματα, 6) ἡ Κωνσταντινούπολις ἔχει καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον (τὸ ἀκυρωτικὸν) δι' ὅλον τὸ κράτος, διαιρούμενον εἰς τρία, ἕκαστον δὲ τῶν τριῶν μὲ ἴδιον πρόεδρον καὶ μὲ ἑξ παρέδρους, 7) ἕκαστον δικαστήριον ἔχει τὸν εἰσαγγελέα του (μουνταῖ-οὔμουμι). Ἄλλὰ καὶ εἰς ἕκαστον καζάν, σαντζάκιον καὶ βιλαέτιον ὑπάρχει καὶ εἷς θρησκευτικὸς δικαστής (χακίμ), δικάζων τὰς ὑποθέσεις τὰς ὑπαγομένας εἰς τὸ σερίατ, ἄρα τὰς οἰκογενειακὰς τῶν μωαμεθανῶν (γάμου, διαζυγίου,

κληρονομιῶν, κτλ.,) 8) τὸ ἐφετεῖον διὰ τὰς τελευταίας ὑποθέσεις (μεχκεμιέ-σεριέ) λειτουργεῖ εἰς τὸ σείχουλισλαμᾶτον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄνωτερος τούτων εἶναι 9) ὁ ἀνατὸλ καζασκέρ (ἀνώτατος δικαστῆς τῆς Ἀνατολῆς) καὶ ὁ ῥούμελι καζασκέρ (ἀνώτατος δικαστῆς τῆς Εὐρώπης), ἔχοντες ἕκαστος ἓνα πάρεδρον, ὡς ἀκυρωτικὸν δικάζοντες διὰ θρησκευτικὰς ὑποθέσεις (τεκκιὰτ-σεριέ) καὶ δικάζοντες εἰς τὸ σεί-χουλισλαμᾶτον.

Διομολογήσεις (Capitulations).— Ἄλλ' εἰς τὴν Τουρκίαν ἴσχυον καὶ αἱ πολυθρύλητοι διομολογήσεις. Οὗτῶν δὲ καλοῦνται αἱ συνθήκαι, αἱ παραχωροῦσαι εἰς τοὺς ὑπηκόους τῶν χριστιανικῶν ἔθνων, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰς μουσουλμανικὰς χώρας, τὸ δικαίωμα νὰ μὴν ὑπάγουνται εἰς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχάς, ἀλλὰ νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν κρατῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουν. Τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπῆτησε πρώτη ἡ Γαλλία τῷ 1535 καὶ ἐκ τῆς συμμαχίας τοῦ Σουλεϊμάν Β' τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία (συμμαχία) ἀρκοῦντως ἐσκανδάλισε τότε τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἡ διομολόγησις αὕτη εἶναι ἡ βᾶσις καὶ ὁ τύπος ὄλων τῶν ἄλλων ὅσαι ἐπικολούθησαν. Αὕτη ἡ Γαλλία συνῆψεν ἀπὸ τοῦ 1535 - 1740, διομολογήσεις 12 τὸν ἀριθμόν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ τελευταία, τοῦ 1740, ἴσχυε μέχρι τοῦ 1914. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν μόνη ἡ Γαλλία εἶχε διομολογήσεις, συνάψει, οἱ ὑπήκοοι τῶν ἄλλων κρατῶν μόνον μὲ γαλλικὴν σημαίαν ἐδικαιοῦντο νὰ ταξιδεύσουν εἰς τὰς τουρκικὰς θαλάσσας χάριν ἐμπορίου. Κατόπιν ὁμοῦ καὶ τὰ ἄλλα κράτη τῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνήσαν

μέ την Πύλην καὶ ἐπέτευχαν ὁμοίας προνομίας. Αἱ προνομίαι αὗται ἔχουν ὡς ἑξῆς.

Οἱ ξένοι, οἱ κατοικοῦντες εἰς οἰανδήποτε χώραν, ὑπόκεινται εἰς τοὺς νόμους της. Φορολογοῦνται, ἀστυνομοῦνται δικάζονται κτλ., ὅπως οἱ ἐντόπιοι. Οἱ πρόξενοί των οὐδαμῶς δικαιοῦνται νὰ ἀναμιχθοῦν, ἐφ' ὅσον αἱ ἐπιτόπια ἀρχαὶ ἐφαρμόζουν τοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ εἰς αὐτούς. Εἰς τὴν Τουρκίαν ὅμως δὲν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα. Ἐδῶ οἱ ὑπήκοοι ὑπέκειντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ κράτους, εἰς τὸ ὅποῖον ἀνήκον, οὗτος δὲ ἐφρόντιζε περὶ ὅλων τῶν ὑποθέσεων, τῶν μεταξὺ των. Ἄν δὲ περιήρχοντο εἰς διαφωνίαν καὶ μὲ ὑπήκοον ὀθωμανόν, ἐδικάζοντο μὲν ἀπὸ τὰς τουρκικὰς δικαστικὰς ἀρχάς, παρίστατο ὅμως κατὰ τὴν ἐκδίκασιν καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ προξένου τοῦ ξένου ὑπήκοου. Καὶ οἱ ξένοι διὰ τοῦτο ἐθεωροῦντο ὡς κατοικοῦντες καὶ ζῶντες ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ τουρκικοῦ κράτους,

Σπουδαιότατον πλεονέκτημα τῶν διομολογήσεων ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ξένων ἀπὸ τῶν φόρων καὶ τῶν διατιμήσεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἐντόπιοι ὑπέκειντο, ὡς καὶ τὸ ἀπαρabiαστον τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀσύλου. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ Πύλη ὤφειλε τροποποιεῖν τοὺς φόρους της νὰ ἔχη τὴν συναίνεσιν ἐκ τῶν προτέρων τῶν δυνάμεων, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται ἡ τροποποίησις ἐπρόκειτο νὰ ἐγγίση καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ὑπήκων των. Ἐπίσης αἱ ἐπιτόπια ἀρχαὶ δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν κατοικίαν ξένων, ἂν δὲν ἦτο καὶ ὁ πρόξενος (ἢ ὁ ἀντιπρόσωπός του) παρών. Ἐπειτα οἱ ξένοι δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχουν ἀκίνητα εἰς τὴν Τουρκίαν. Καὶ ἐπεδίωκον τὸ δικαίωμα τοῦτο χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἐπιτύχουν, διότι ἡ Πύλη

ἐπροφασίζετο πάντοτε τὴν ἀνώμαλον θέσιν τῶν ξένων εἰς τὴν Τουρκίαν, ὡς καὶ τὰς καταχρήσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμναν τῶν προνομίων των, ἕως ὅτου τῷ 1867 ἐπετράπη ἡ κτήσις ἀκινήτων καὶ εἰς τοὺς ξένους ὑπηκόους ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ μὴ δικαιουῖνται ἰδίων προνομίων δι' αὐτά.

Ἐκτὸς τῶν ὑπηκόων, οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τὴν Τουρκίαν εἶχον καὶ προστατευομένους (protégés), οἱ ὅποιοι ἦσαν ἢ ξένοι μὴ ἔχοντες προξενικὴν ἀρχὴν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐπιδιώκοντες δὲ διὰ τοῦτο τὴν προστασίαν τινὸς προξένου, ἢ ἐντόπιοι δι' ἓνα ἢ δι' ἄλλον λόγον ἀποκτῶντες τὴν προστασίαν καὶ ἐξομοιούμενοι σχεδὸν μὲ τοὺς ξένους ὑπηκόους. Τὸ δικαίωμα ὅμως τῆς προστασίας ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ πολλῶν καταχρήσεων ἐκ μέρους τῶν ξένων κρατῶν, ἔκανονίσθη δὲ ὀριστικῶς σχεδὸν τῷ 1863 μεταξύ τῆς Πύλης καὶ τῶν δυνάμεων.

Τίς ὅμως ὑπῆρξεν ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ἀνωμαλίας ταύτης τῶν διομολογήσεων ;

Συνήθως λέγεται ὅτι ὑπάρχει μεταξύ μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν διαφορὰ θρησκείας καὶ ἠθῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ξένοι ἐκινδύνευον καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ περιουσίαι των, ἂν ὑπήγοντο εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ εἰς τοὺς τουρκικοὺς νόμους. Διὰ τὴν ὅμως ἡ Τουρκίαν ἐδέχθη νὰ χορηγήσῃ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα προνόμια, ὅτε ἦτον ἀκόμη ἰσχυρὰ καὶ ἠδύνατο νὰ μὴ στέρξῃ εἰς τὰς παραχωρήσεις ταύτας ; Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης δὲν ἀποχωρίζουν ἀπὸ τὴν θρησκείαν. Εὐλόγως δὲ παραδέχοντο ὅτι δύσκολον θὰ ἦτον εἰς αὐτοὺς νὰ διοικοῦν καὶ νὰ δικάζουσιν μὴ μουσουλμάνους, οἱ ὅποιοι μάλιστα δὲν ἦσαν καὶ ὑπῆκοοί

των. Ἐκτὸς τούτου αἱ εὐρωπαϊκαὶ παροικίαι τῆς Τουρκίας ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ὀλίγοι. Ἐξετείνοντο δὲ εἰς ἴδια τῶν πόλεων διαμερίσματα καὶ εἶχον οἱ ξένοι σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους καὶ μὲ τοὺς ἐντοπίους ἀποκλειστικῶς ἐμπορικὰς καὶ ἐπαγγελματικὰς. Ἡ δικαιοδοσία λοιπὸν τοῦ προξένου ἐσκόπει νὰ διατηρῇ τὴν τάξιν εἰς τὰς μικρὰς μόνον ταύτας παροικίας. Αἱ καταχρήσεις ἦσαν σπάνιαι. Ἀργότερα ὅμως ἡ κατάσταση μετεβλήθη καὶ ἐγεννήθη ἡ ἀντίδρασις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν διομολογήσεων. Οἱ ξένοι ἐπληθύνθησαν, ὡς καὶ αἱ καταχρήσεις, αἱ ἐκ τῶν διομολογήσεων.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον αἱ διομολογήσεις ἐτροποποιήθησαν ἀπὸ τὸ 1875 διὰ τῆς ἰδρύσεως μικτῶν δικαστηρίων. Ἀφοῦ δὲ ἡ Τουρκία ἐσμικρύνθη, αἱ διομολογήσεις δὲν εἶχαν πλέον τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε εἶχον. Ἐννοεῖται δ' ὅτι δὲν ὑπῆρχε καὶ λόγος νὰ ἐξακολουθήσουν διατηρούμεναι καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν τουρκικῶν χωρῶν εἰς ἄλλα κράτη χριστιανικά, ἢ ἀφοῦ ἐκ τῶν τουρκικῶν χωρῶν ἀπετελέσθησαν νέα κράτη, ἴδια καὶ αὐτοτελῆ.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἰς διακοίνωσιν τῶν πρέσβων τῆς Τουρκίας εἰς Βιέννην καὶ Βερολῖνον ἀπὸ 19 Ὀκτωβρ. 1 Νοεμβρίου 1916 πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας ἐδήλου ὅτι προέβη εἰς τὴν κατάργησιν τῶν διομολογήσεων, εἰς τὴν ἀθέτησιν δὲ κυρίως τῶν συνθηκῶν Παρισίων (1856) καὶ Βερολίνου (1878), αἱ ὁποῖαι ἐκανόνιζον τὰς σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις. Ἄλλ' ἢ συνθήκη τῶν Σεβρῶν (ἄρθρ. 261) ἐπανέφερε τὰς διομολογήσεις.

Ἄλλ' ὅμως αἱ διομολογήσεις κατηγορήθησαν καὶ πάλιν διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης.

Στρατὸς καὶ σιόλος. — Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Μαΐου 1880, τοῦ Νοεμβρίου 1886, τοῦ Φεβρουαρίου 1888 καὶ τοῦ 1904, εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ τριετὴς (τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ τετραετὴς). Ἄλλ' ὁ κληρωτὸς μετὰ ὑπηρεσίαν 3 μηνῶν δικαιούται νὰ ἐξαγοράσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας του πληρώνων 50 λίρας. Ὑποχρεοῦται συγχρόνως νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὴν ἐφεδρείαν 6 (ἢ 5) ἔτη καὶ 9 εἰς τὴν ἐθνοφρουράν.

Εἰς τὸ ναυτικὸν ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας εἶναι δωδεκαετής. Καὶ ἐκ τῶν ἐτῶν τούτων τὰ 5 εἶναι τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας, τὰ 3 τῆς ἐφεδρείας καὶ τὰ 4 τῆς ἐθνοφρουράς (ἡ ὑπηρεσία εἰς τὸν μόνιμον στρατὸν καὶ εἰς τὸ ναυτικὸν εἶναι δυνατὸν νὰ παραταθῇ καὶ νὰ ἐλαττωθῇ ἀναλόγως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐφεδρείας). Τὸ δὲ ἐτήσιον τῆς στρατολογίας κοσδὸν στρατοῦ ἀνήρχετο εἰς 80,000. Ἐπρόκειτο ὅμως νὰ ψηφισθῇ καὶ νέος νόμος περὶ στρατοῦ καὶ στρατολογίας, ἡ ὁποία, ὡς γνωστὸν, μετὰ τὸ σύνταγμα τοῦ 1908 ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς.

Κατὰ δὲ τὸν ὄργανισμὸν τοῦ στρατοῦ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐν καιρῷ εἰρήνης διηρεῖτο πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ παγκοσμίου πολέμου εἰς 13 σώματα (8 μὲ 3 μεραρχίας καὶ 5 μὲ 2) καὶ 2 μεραρχίας ἀνεξαρτήτους, μὲ 4 ἐπιθεωρήσεις στρατοῦ.

Ἴδου δὲ καὶ πῖναξ τῶν ἐδρῶν τῶν 13 σωμάτων

Α΄	σῶμα στρατοῦ	Κωνσταντινούπολις
Β΄	»	»
Γ΄	»	Ἄδριανούπολις
Δ΄	»	Ρεδαιστός
Ε΄	»	Σμύρνη
Ϛ΄	»	Ἄγκυρα
Ζ΄	»	Χαλέπιον
Η΄	»	Ἰεμένη
Θ΄	»	Δαμασκός
Ι΄	»	Ἐρζερούμ
ΙΑ΄	»	Ἐρζιτζιάν
ΙΒ΄	»	Βάν
ΙΓ΄	»	Μοσούλη
ΙΔ΄	»	Βαγδάτη

Ἄνεξάρτητοι μεραρχίαι τοῦ Ἀσίου καὶ τῆς Χερζαίτζης.

Ὁ στρατὸς τῶν ρεδίφιδων (ἐφέδρων) διαιρεῖται εἰς ἐπιθεωρήσεις ἐπίσης, ἀνταποκρινομένης εἰς τὰς ἐπιθεωρήσεις τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐθνοφρουρὰ ἐν εἰρήνῃ δὲν ἔχει ὀργάνωσιν καμμίαν.

Πρὸ τῶν βαλκανικῶν πολέμων τοῦ 1912 ἡ Τουρκία εἶχεν 130 συντάγματα πεζικοῦ ἐκ 3 ταγμάτων ἕκαστον, 9 συντάγματα ἀκροβολιστῶν ἐκ 3 ταγμάτων ἕκαστον, 43 τάγματα ἀνεξάρτητα ἀκροβολιστῶν, ἦτοι ἐν τῷ συνόλῳ 460 τάγματα πλήρη, ἀκόμη δὲ καὶ 5 τάγματα πυροσβεστῶν. Ἡ δύναμις ἐν εἰρήνῃ τῶν ταγμάτων ἐποίκιλλε μεταξὺ 300 καὶ 600 ἀνδρῶν. Ὡς ὄπλον εἶχον οἱ Τοῦρκοι τὸ μάουζερ.

Ἴππικοῦ δὲ ἡ Τουρκία εἶχε 38 συντάγματα ἐκ 5 ἰλῶν ἕκαστον (μόνον τὸ 35ον εἶχε 3 ἰλας). Ἡ δύναμις ἐν εἰρήνῃ

τῶν ἰλῶν ἐποίκιλλε ἀπὸ 60—120 ἵππους, εἶχε δὲ καὶ 2 συντάγματα ἐλαφροῦ ἵππικοῦ. Σύνολον δὲ ἰλῶν εἶχε 198. Ἐκτὸς τούτων εἶχε καὶ στρατεύματα ἵππικοῦ ἀνάλογα μὲ τὰ στρατεύματα τῶν νεοσυλλέκτων, τὰ καλούμενα «ἵππικὸν τῶν φυλῶν», σχηματιζόμενα δὲ ἐκ τῶν κουρδικῶν πολεμικῶν φυλῶν εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἀσίας, 24 δὲ ἐν τῷ συνόλῳ συντάγματα μὲ 4, 5 καὶ 6 ἴλας ἕκαστον.

Τὸ πεδινὸν πυροβολικὸν τῆς ἀπετελεῖτο ἀπὸ 38 συντάγματα, ἐκ τῶν ὁποίων 9 μὲ 3 μοίρας, 21 μὲ 2, καὶ 8 μὲ 1, ἀπὸ 30 μοίρας ἀνεξαρτήτους ὄρεινῶν πυροβολικοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων 28 μὲ 3 καὶ 2 μὲ 2 πυροβολαρχίας, ἀπὸ ἔφιππον ἔπειτα πυροβολικὸν 10 πυροβολαρχιῶν, ἀπὸ ὀλμοβόλα 21 πυροβολαρχιῶν (σύνολον πυροβολαρχιῶν 231, ὄρεινῶν 88, ἔφιππου 10, ὀλμοβόλων 21).

Ἄλλ' εἰς τὸ πυροβολικὸν τοῦτο δὲν συμπεριλαμβάνετο τὸ πυροβολικὸν τῶν φρουρίων, τὸ πυροβολικὸν τῆς Ὑμενῆς, ὡς καὶ τὸ πυροβολικὸν τῆς Χετζάζης.

Μηχανικὸν δὲ εἶχον τὰ σώματα 1—11, ἕκαστον 1 τάγμα, τὰ 12, 13 καὶ αἱ 42 καὶ 43 μεραρχίαι 1 λόχον ἕκαστον, εἰς ἕκαστον δὲ σῶμα καὶ εἰς τὰς 42 καὶ 43 μεραρχίας ἦτο προσηρητημένον καὶ ἀπόσπασμα τηλεγραφητῶν. Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Α' ἐπιθεωρήσεως ὑπῆρχον καὶ 2 τάγματα σιδηροδρομικῶν, δύο δὲ ἄλλα εἰς τὸν σιδηρόδρομον τῆς Χετζάζης, εἰς τὴν ἀκτῖνα τοῦ 8ου σώματος.

Τὰ στρατεύματα τῶν ρεδίφιδων ἀπετελοῦντο ἀπὸ 35 μεραρχίας πεζικοῦ. Ἐκάστη δὲ μεραρχία εἶχε 9 τάγματα. Μερικαὶ ὁμως δὲν ἦσαν πλήρεις καὶ ἄλλαι εἶχον 12—13 τάγματα.

Ἡ χωροφυλακὴ ἐπρόκειτο ν' ἀναδιοργανωθῆ.

Τουρκικὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτικῶν βαθμῶν.

Μουσίρης (marechal)	στρατηγὸς τοῦ πεζικοῦ
Μπριντζι φερικ	στρατηγὸς
Φερικ	ἀντιστράτηγος
Λιβὰ	ὑποστράτηγος
Μιραλαί	συνταγματάρχης
Καϊμακάμης	ἀντισυνταγματάρχης
Μπίμπασης	ταγματάρχης
Γιούζμπασης	λοχαγὸς
Μουλαζιμ-ἔβέλ	ὑπολοχαγὸς
Μουλαζιμης	ἀνθυπολοχαγὸς
Μπάς-τσαοῦς	ἐπιλοχίας
Τσαοῦς	λοχίας
Ὀμπασης	δεκανεὺς

Τὰ τρία πρῶτα ἀξιώματα, τὰ προαπαιτοῦντα τὸν βαθμὸν στρατηγοῦ, συνεπάγονται καὶ τὸν τίτλον τοῦ πασᾶ. Ἡ στρατιωτικὴ σχολὴ τῆς Τουρκίας λειτουργεῖ εἰς τὸ Παγκαλί, πλησίον τοῦ Πέραν.

Ὁ δὲ τουρκικὸς στόλος κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἀπετελεῖτο ἀπὸ

1 θωρηκτὸν καταδρομικόν, τὸ «Γιαβούς-Τόννων Σουλτάν-Σελίμ» (πρώην Goeben)	23,000
3 θωρηκτὰ μάχης (Μεσουδιέ, Χαϊρεδίν Βαρ-βαρόσας, Τουργούτ-Ρεϊζ)	29,320
1 κορβέτταν θωρηκτὴν (Μουΐν-Ι-ζαφὲρ)	2,400

3 καταδρομικά protegés (Χαμιτιέ, Μετζη- τιέ, Μιδιλί, πρώην Breslau)	11,550
2 καταδρομικά τορπιλλοβόλα (Βερκ-ι-Σατ- βέτ, Πείκ-ι-Σεφκέρ)	1,540
9 ἀντιτορπιλλικά	3,950
15 τορπιλλικά πρώτης κλάσεως 1900—1908	<u>1,990</u>
ἤτοι 34 πλοῖα ἐν τῷ συνόλω τόννων	73,750

Ἐκτὸς τούτων ἡ Τουρκία εἶχεν ἀκόμη τὸ Ἐργοτρούλ, θαλαμηγὸν τοῦ Σουλτάνου (900 τ.), 20 κανονιοφόρα, ἐκ τῶν ὁποίων ἓνα 500 τ., 7 τοῦ 1907 (21 τ.), 2 τοῦ 1906* (185 τ.), 6 τοῦ 1903 (198 τ.), 2 τοῦ 1899 (120 τ.), 2 τοῦ 1894 (650 τ.), 2 τοῦ 1883 (200 τ.), 1 aviso-torpilleur (900 τ.), 21 παλαιὰς τορπιλλοθέτιδας καὶ ἀριθμὸν τινὰ ἀκόμη εἰδικῶν καὶ βοηθητικῶν.

Οἰκονομικά.— Ἀμέσους φόρους ἡ Τουρκία ἔχει 1) τὰ δέκατα τῶν γεωργικῶν προϊόντων, δηλ. τῶν προϊόντων τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν κτηνῶν ἐνοικιαζόμενα συνήθως εἰς τοὺς δεκατιστάς, οἱ ὅποιοι καὶ τὰ συνάζουν, 2) φόρον τῶν ἀκινήτων, εἰσπρατιτόμενον ἀπὸ ὅλα τὰ οἰκοδομήματα καὶ τὰ κτήματα, 3) φόρον ἐπὶ τῶν προσόδων, 4) κεφαλικὸν φόρον τῶν προβάτων, αἰγῶν, ἵππων, ὄνων καὶ καμήλων 5) κεφαλικὸν φόρον τῶν χοίρων 6) φόρον διὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς περιουσίας (χάρτζ) 7) φόρον κατακυρώσεως ἐπὶ τῶν φόρων 1, 2 καὶ 3 ὑπὲρ τοῦ ταμείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὑπὲρ

τῶν κεφαλαίων τῶν γεωργικῶν τραπεζῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ ταμείου πρὸς ἔξοπλισμὸν τῆς χώρας· 8) τέλος ἐπὶ τῶν ἀμέσων φόρων 2 καὶ 3 ὑπὲρ τοῦ ἐπαρχιακοῦ καὶ δημαρχιακοῦ προϋπολογισμοῦ· 9) τέλη διὰ τὰ εὐσεβῆ ἱδρύματα ἐπὶ τῶν φόρων τῶν ἀκινήτων τῶν βακουφίων. Εἰς τοὺς ἀμέσους φόρους τῆς Τουρκίας περιλαμβάνοντο ἄλλοτε καὶ ἐτήσια ἐπιχορηγήματα τῶν ὑποτελῶν, αὐτονομουμένων ὁμως, πολιτειῶν.

Ἐμμέσους δὲ φόρους ἔχει ἡ Τουρκία 1) τοὺς τελωνειακοὺς δασμοὺς (γγιουμορὸν) τῶν εἰσαγομένων καὶ ἔξαγομένων ἐμπορευμάτων, οἱ ὅποιοι εἰσπράττονται σύμφωνα μετὰς ἐμπορικὰς συνθήκας. Ὁ ἔξαγωγικὸς δασμὸς εἶναι 1 % ad valorem, ἀλλ' ὁμως εἰσπράττεται κατὰ τὰς περιστάσεις περισσότερος ἢ ὀλιγότερος, 2) φόρον τῶν οἴνοπνευματωδῶν· 3) φόρον τοῦ ἄλατος, 4) τῶν ἰχθύων, 5) τοῦ καπνοῦ. 6) τῆς μετᾶξης, 7) τοῦ χαρτοσήμου, 8) τῶν μεταλλείων, 9) τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων. Οἱ φόροι 2, 3, 4, 5, 6 καὶ 7, εἶναι ἐνυπόθηκοι εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ χρέους (dette publique).

Τὸ δημόσιον χρέος τῆς Τουρκίας καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα.— Σημαντικὰ εἶναι τὰ ὕλικὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Τουρκίαν. Παρόμοια συμφέροντα εἶχε καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γερμανία. Ἄλλ' ἡ Γαλλία εἶχε διαθέσει κεφάλαια πολὺ περισσότερα καὶ ἀπὸ τὰς δύο ταύτας δυνάμεις. Ἡ Τουρκία ἀπὸ τοῦ 1854 — 1875, εἶχε συνάψει 14 δάνεια. Ἐκ τούτων τὰ δέκα ἐκάλυψαν κεφάλαια γαλλικά.

Ἐταιρεῖαι ἐπίσης πρὸς ἐκμετάλλευσιν τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς χώρας γαλλικαὶ ἀνέπτυξαν δροσθηριότητα με-

γάλην, τὴν ὁποίαν ὅμως ἔσταμάτησεν ὁ πόλεμος τοῦ 1870. Καὶ τὰς συνηγωνίσθησαν μόνον μερικαὶ ἀγγλικαὶ τράπεζαι, θελήσασαι κυρίως νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν οἰκονομικὴν ἐπικράτησιν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐνα δὲ συνδικαῖον αὐστριακὸν ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν τῶν βαλκανικῶν σιδηροδρόμων.

Τῷ 1875 τὸ ὀνομαστικὸν κεφάλαιον τοῦ ὀθωμανικοῦ χρέους ἀνῆρχετο εἰς 5,297,676,500 φράγκων. Ἡ δὲ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀδυνατοῦσα νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τόκων, ἀπεφάσισε νὰ πληρώσῃ εἰς εἶδη μόνον τὸ ἥμισυ τῶν τόκων. Ἡ ὀθωμανικὴ τράπεζα, ἡ ὁποία ἦτον ὑπὸ γαλλικὸν ἔλεγχον, ὡς διαθέτουσα κεφάλαια γαλλικά, διεμαρτυρήθη εἰς ὄνομα τῶν κατόχων τουρκικῶν χρεωγράφων. Ἡ Πύλη ἐδέχθη τότε νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τοὺς Γάλλους, τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς Αὐστριακοὺς, τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Βέλγους κατόχους. Καὶ αἱ διαπραγματεύσεις κατέληξαν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος τῆς 8]20 Δεκεμβρίου 1881, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας ταύτης δάνεια ἐξωφλοῦντο μὲ ἀμετακλήτους παραχωρήσεις μέχρι τῆς τελείας ἀποσβέσεώς των, διωργανώετο δὲ ἡ ὑπηρεσία τοῦ δημοσίου χρέους (*dette publique*), ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ εἰσπράττη διὰ λογαριασμὸν τῶν κατόχων τουρκικῶν χρεωγράφων προσόδους, παραχωρηθείσας ὡς ἐνέχυρον τῶν πιστωτῶν. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπεχρεοῦτο νὰ προσδιορίσῃ πρὸς πληρωμὴν τῶν τόκων τὰς προσόδους ἐκ τοῦ καπνοῦ, ἄλατος, μετᾶξης, οἴνοπνευματωδῶν κτλ. Ἡ δὲ διοίκησις τοῦ δημοσίου χρέους ἀνετίθετο εἰς συμβούλιον ἀντιπροσώπων τῶν πιστωτῶν, ἐκτὸς τῶν Βέλγων, τοὺς ὁποίους ἀντεπροσώπευον οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ ὁποῖοι μαζὺ μὲ τοὺς Γάλλους, εἶχον τὸ μεγαλύ-

τερον μέρος τῶν πιστώσεων. Ἄλλ' εἰς τὸ δημόσιον χρέος τὴν προέχουσαν θέσιν εἶχεν ἡ Γαλλία. Ἡ Τουρκία ὅμως εἶχεν ἀκόμη καὶ ἄλλα χρέη, κυμαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ μετατρέψῃ εἰς πάγια, εἶχεν ἀκόμη ἀνάγκην καὶ ἄλλων χρημάτων διὰ νὰ στρώσῃ σιδηροδρόμους. Τὰ δάνεια ἐπίσης τοῦ 1886, 1890, 1893, τῶν σιδηροδρόμων Ἀνατολῆς (chemins de fer orientaux), 1894, 1896, 1901, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι οἱ Ἄγγλοι δὲν μετέσχον εἰς δάνεια πρὸς τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τοῦ 1881 — 1904. Ἡ Γερμανία μόνον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐλάμβανε διὰ τῆς γερμανικῆς τραπεζῆς (Deutsche Bank) τὸ δάνειον τοῦ 1888 (emprunt de Pêcheries) καὶ τὸ δάνειον 4 0]0 1903, τοῦ σιδηροδρόμου Βαγδάτης. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 1903 οἱ Γερμανοὶ εἰργάσθησαν, ὅπως ἀντικαταστήσουν τὰ γαλλικὰ κεφάλαια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ παγγερμανισμοῦ.

Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία ἐξηκολούθησε νὰ ἐγγράφηται, ἀπὸ τοῦ 1903—1914, εἰς 6 δάνεια ἐκ τῶν 12, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις. Ἄλλα τέσσαρα ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἓνα ἄλλο ἔλαβεν ἡ Ἀγγλία καὶ τὸ ἕκτον, τὸ 4 0]0 1908, ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν Γαλλίαν, κατὰ τὸ τέταρτον εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τέταρτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Τῷ 1914, ἡ Γαλλία ὡς ἀντιστάθμισμα διὰ τὴν ἔκδοσιν μέρους μόνον ἑνὸς δανείου ἀπὸ 800,000,000, ἐπετύγχανε τὴν ἐξομάλυνσιν πολλῶν διαφορῶν, ὡς καὶ νέας παραχωρήσεις σιδηροδρόμων καὶ λιμένων.

Τὰ χρέη τῆς Τουρκίας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς

τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἀνήρχοντο εἰς 3 1/2 δισεκατομμύρια φράγκων, ἐνῶ ὁ προϋπολογισμός της δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ δισεκατομμύριον, τούτου δὲ τὸ τρίτον ἐχρησίμευε διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δημοσίου χρέους. Τούτου πάλιν ἡ μὲν Γαλλία εἶχε τὰ 60 0]0 περίπου, ἡ Γερμανία τὰ 26 0]0 καὶ ἡ Ἀγγλία τὰ 14 0]0. Ἡ Γαλλία πάλιν εἶχεν ἐκ τῶν διατεθειμένων εἰς ἐπιχειρήσεις ξένων κεφαλαίων τὰ 50 0]0 (πλέον τῶν 830,000,000 φράγκων), ἡ Γερμανία τὰ 35 0]0 καὶ ἡ Ἀγγλία ὀλίγον τι πλέον τῶν 14 0]0.

Ἴδου δὲ λεπτομερῆς περὶ τούτου πίναξ :

	Γαλλία	Ἀγγλία	Γερμανία
	%	%	%
Τράπεζαι	37,7	33,3	28,0
Σιδηρόδρομοι	46,9	10,4	46,6
Λιμένες καὶ προκυμαῖαι	67,9	12,2	19,7
Ὑδατα	86,6	»	11,3
Μεταλλεῖα	100,0	»	»
Ἐπιχειρήσεις διάφοροι	62,8	24,1	13,0
Σύνολον 0]0	50,5	14,3	35,0
Κεφάλαια (ἑκατομμ. φρ.)	830	235	575.

Καὶ κατὰ τὸν πόλεμον, ἐνῶ οἱ κάτοχοι χρεωγράφων τῶν κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν εἰσέπραττον τὰ τοκομεριδία των, οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι δὲν ἐλάμβανον τίποτε. Ἡ Τουρκία ἐπίσης συνῆψε μὲ τὴν Γερμανίαν δάνεια 3 δισεκατομμυρίων περίπου κατὰ τὸν πόλεμον, συνῆψεν ἑσωτερικὸν δάνειον 400 ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ ἄλλα 2 δισεκατομμύρια ἐχρεώσται διὰ προμηθείας πρὸ πάντων στρατιωτι-

κάς, ἄλλα δὲ ἐντάλματα ἀξίας 700 ἑκατομμυρίων.—Ἐπειδὴ δὲ ἡ Τουρκία δὲν ἐξώφλησε καὶ τὰς δαπάνας τῶν βαλκανικῶν πολέμων, ἀνερχομένας εἰς 300 ἢ 400 ἑκατομμύρια, τὰ χρέη αὐτῆς ἀνῆλθον εἰς 10 δισεκατομμύρια. Εἰς ταῦτα δὲ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀκόμη 2 περίπου δισεκατομμύρια, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ πληρωθοῦν διὰ τὰς ζημίας, τὰς προξενηθείσας εἰς Γάλλους τῆς Τουρκίας.

Ἡ συνθήκη δὲ τῶν Σεβρῶν ὥριζεν ὅτι διεθνῆς ἐπιτροπεία ἔπρεπε νὰ καθορίσῃ τὰς ζημίας τῶν ξένων καὶ τὰ ποσά, τὰ ὁποῖα θὰ ἐδικαιοῦντο νὰ λάβουν.

Ἄλλ' ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης ἀνέτρεψε τὰς πλείστας ἐκ τῶν οικονομικῶν ἀποφάσεων τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν.

ΣΤ' ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΗΘΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Συγκρότησις τῆς τουρκικῆς κοινωνίας. Κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία. Κοινωνικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι τῶν Τούρκων. Οἰκογενειακὸς βίος. Αἱ χανούμισσαι. Ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν. Οἱ δοῦλοι. Οἰκιακαὶ συνήθειαι. Τουρκικὴ μαγειρικὴ. Τὸ ραμαζάνι. Ὁ καφέ, ὁ καπνὸς καὶ τὰ ναρκωτικά. Λουτρά.

Συγκρότησις τῆς τουρκικῆς κοινωνίας. — Εἰς τὴν Τουρκίαν δὲν ὑπάρχει διάκρισις τάξεων, ὅπως εἰς τὴν Εὐρώπην.

Κληρονομικὴ εὐγένεια δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ οἱ Τούρκοι δὲν ἔχουν καὶ οἰκογενειακὰ ὀνόματα, ἀνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἀριστοκρατία. Ὑπάρχει μόνον ἡ ὑπαλληλικὴ ἀριστοκρατία, τὴν ὁποίαν συγκροτεῖ κατ' ἀρέσκειάν του ὁ μονάρχης, μὴ ἔχουσα διὰ τοῦτο μονιμότητα. Μόνον δὲ ἡ δυναστεία τῶν σουλτάνων καὶ μερικοὶ ἀκόμη ἀνεξάρτητοι τοπάρχαι φέρουν ἐξαιρετικῶς ὀνόματα οἰκογενειακά. Ἐν γένει οἱ Τούρκοι ἔχουν μόνον ἓνα ὄνομα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν λείπει θρησκευτικὴ σημασία, καὶ τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἰδικόν μας βαπτιστικόν. Ἴνα δὲ μὴ ἐπέρχωνται συγχύσεις, εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς (ὁ Ἰσμαῆλ μπέης, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀσμάν πασᾶ) καὶ ἄλλο δεικνύον ιδιότητά τινα σωματικὴν ἢ πνευματικὴν, ἀσχολίαν ἢ ἐλάττωμα (ὁ μικρός, ὁ μέγας, ὁ κοντός, ὁ μονόφθαλμος, ὁ κουτσός, ὁ δραστήριος κτλ.). Κοινότατον δὲ εἰς τοὺς Τούρκους τῆς κατατάτης τάξεως εἶναι τὸ παρω-

νύμιον ντελι (τρελλός), κελ (κασσιδιάρης), καρά (μαῦρος). Παρωνύμια δίδονται καὶ ἐκ τοῦ τόπου (Κιοπροουλοῦ Μεχμέτ, Κιουταχῆ Ρεσίτ, Μώραλη Δερβίς, Κιριτλί Μουσταφᾶ), ἄλλα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτηδευμάτων (καλαϊτζί, γιαγλικτζί, παπουτζί). Τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο ὄνομα τὸ χρησιμεῖον ὡς παρωνύμιον, τὸ ἀποδέχεται καὶ ὁ παρωνυμούμενος ἀνεπιφυλάκτως. Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας τὰ παρωνύμια ταῦτα εἶναι πλέον οἰκογενειακὰ ὀνόματα καὶ ἀναγράφονται ὡς τοιαῦτα καὶ εἰς τοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους.

Μὲ τὸν τίτλον δὲ τσελεμπῆ προσφωνεῖται ὁ γόνος ἐνδόξου οἴκου ἢ ἀπὸ βασιλικοῦ αἵματος. Καὶ ἡ λέξις Σουλτάν, ἰδιόζουσα κυρίως διὰ τὸν αὐτοκράτορα, λέγεται εἰς τὴν καθημερινὴν ὁμιλίαν καὶ ὡς τιμητικὴ προσφώνησις (ἐφέντημ, Σουλτανίμ). Ἄλλὰ πᾶς Τοῦρκος, καὶ ὁ χαμάλης αὐτὸς εἶναι, τοῦλάχιστον, ἀγᾶς. Ὁ μὴ χειρῶναξ εἶναι ἢ ἀγᾶς, ἂν εἶναι στρατιωτικός, ἢ ἐφέντης, ἂν εἶναι λογιώτατος, ἢ μπέης, ἂν εἶναι ἐξ εὐγενῶν, ἢ τσελεμπῆς, ἂν εἶναι καλοφορεμένος. Οἱ τίτλοι ὅμως οὔτοι δὲν ἔχουν καμμίαν σημασίαν καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ἰδικήν μας προσφώνησιν διὰ τοῦ ἐπιθέτου Κύριος. Αἱ δὲ γυναῖκες ὄλαι εἶναι χανούμ ἢ καδῖναι.

Κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία.—Ἡ ἐθιμοτυπία καὶ καθόλου ἢ κοινωνικὴ ἐμφάνισις τῶν μουσουλμάνων ἔχει διαμορφωθῆ ἀπὸ τὴν θρησκείαν. Τὸ κοράνιον συνιστᾷ συμπεριφορὰν φιλικὴν καὶ σοβαρὰν καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἄλλοθρησκούς. Καὶ οἱ Τοῦρκοι δεικνύουσιν εἰς τὰς κοινωνικὰς τῶν σχέσεις πολὺ μεγαλυτέραν ἀξιοπρέπειαν καὶ εὐστροφίαν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς. Γνωρίζουσιν γὰ συγκρατοῦν τὰ πάθη τῶν

καὶ δὲν τὰ ἐκδηλώνουν, ἐφ' ὅσον δύνανται, εἴτε ὀμιλοῦντες εἴτε μὲ τὴν συμπεριφορὰν των. Ἀγανάκτησις καὶ λογομαχία θεωροῦνται ὡς ἀπρεπεῖς καὶ δὲν παρατηροῦνται καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς κατωτάτας τάξεις. Ἐν γένει εἰς τὴν καθημερινὴν συναναστροφὴν τοῦ ὁ Τοῦρκος εἶνε πάντοτε ἀξιοπρεπής.

Ὅταν συναντῶνται δύο μωαμεθανοί, εὐχονται ὁ ἓνας εἰς τὸν ἄλλον εἰρήνην, χαιρετισμόν, τὸν ὅποιον οὐδέποτε κάμνουν μὲ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τὸν χαιρετισμόν φέρει ὁ Τοῦρκος τὴν χεῖρα πρῶτον εἰς τὸ στήθος, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὸ μέτωπον. Ἡ καλὴ ἀνατροφή δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀποκαλύπτεται ἡ κεφαλή. Ἀσπασμοὶ ἀνταλλάσσονται μεταξὺ τῶν Τούρκων σπανίως, καὶ κατόπιν μακρᾶς ἀπουσίας ἢ εἰς μερικὰς θρησκευτικὰς ἑορτάς, ὅπως εἰς τὸ βαιράμιον. Δὲν ἀσπάζονται ὁμῶς τὰ χεῖλη, ἀλλ' ὁ ἓνας ἐφάπτεται μὲ τὴν παρειὰν τοῦ τὴν παρειὰν τοῦ ἄλλου. Ὅσάκις δὲ πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ ὁ Τοῦρκος εἰς τὸ τζαμίον, εἰς τὸν μεντρεσέν, εἰς τάφον, εἰς τὸ δωμάτιον, πρέπει νὰ ἀποβάλλῃ τὰ ὑποδήματα ἢ τὰς πηλοβατίδας διὰ νὰ μὴ ρυπάνῃ τὸν χῶρον. Διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἄνδρες καὶ γυναῖκες φοροῦν καὶ κατὰ τὸ θέρος πηλοβατίδας. Ἐν γένει οἱ Τοῦρκοι ἐπιδιώκουν τὴν καθαριότητα, διὰ τοῦτο δὲ καὶ πλύνονται πολλάκις τῆς ἡμέρας καὶ λούονται συχνά. Ὅλαι δὲ αἱ μεγάλαι οἰκίαι ἔχουν καὶ λουτρόν.

Εἰς τὴν συναναστροφὴν των μὲ τοὺς ἄλλοθρήσκους οἱ Τοῦρκοι εἶνε ἐπιφυλακτικοί. Ἀκολουθοῦν κατὰ γράμμα τὴν ἐντολὴν τοῦ Μωάμεθ, λέγοντος: «Ὡ πιστοί, μὴ συνάπτετε φιλίαν μὲ τοὺς ἄλλοθρήσκους». Διὰ τοῦτο μὲ τοὺς

Ἑβραίους καὶ τοὺς χριστιανούς συναναστρέφονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνον, ἐφ' ὅσον αἱ ἐργασίαι των τὸ ἀπαιτοῦν. Καὶ σπανίως προσκαλεῖ ὁ Τοῦρκος τὸν χριστιανὸν εἰς τὴν οἰκίαν του. Μόνον δὲ οἱ τῆς ἀνωτέρας τάξεως διατηροῦν κοινωνικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ τοὺς μεταχειρίζονται ὡς ἴσους. Ἡ συμπεριφορὰ των ὅμως πρὸς αὐτοὺς μεταβάλλεται, εὐθύς ὡς παρουσιασθῆ καὶ ἄλλος μουσουλμᾶνος. Διότι ἀμέσως τότε τηροῦν πρὸς τὸν ἀλλόθρησκον στάσιν, δηλωτικὴν ὑπεροχῆς. Καὶ πραγματικὴ ἐγκάρδιος φιλία μεταξὺ μωαμεθανοῦ καὶ χριστιανοῦ εἶναι σπάνιον νὰ ἐπικρατήσῃ.

Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, δὲν ἔχει τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἢ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἡ σύζυγος ὀνομάζει τὸν σύζυγον τῆς ὄχι μὲ τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ ἐφέντην, ἀγᾶν, τσελεμπῆν! Καὶ τὰ τέκνα συνήθως καλοῦν τοὺς γονεῖς των, ἐφέντην, ἀγὰ μπαμπᾶν, καδὶν νινὲ (Κύριος πατήρ, κυρία μήτηρ), δεικνύουν δὲ πρὸς αὐτοὺς πάντοτε σεβασμὸν μέγαν. Ἐνώπιον δὲ τοῦ πατρὸς των στέκονται μὲ τὰ βλέμματα πρὸς τὰ κάτω, καὶ δὲν κάθηνται ὅταν εἶνε παρών, ἂν δὲν διαταχθοῦν ὑπ' αὐτοῦ.

Πλήρεις σεβασμοῦ εἶναι καὶ οἱ ὑφιστάμενοι πρὸς τοὺς προϋσταμένους. Καὶ ὅταν ὁ προϋστάμενος προσκαλέσῃ τὸν ὑφιστάμενον νὰ καθῆσθαι, ἐκλέγει οὗτος θέσιν μακρὰν αὐτοῦ. Κουμβώνει ἔπειτα τὸ ἐνδυμά του, σταυρώνει τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ ὅταν ὁμιλῆ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, δὲν λέγει ποτὲ ἐγώ, ἀλλ' «ὁ δοῦλός σας, ὁ ὑπηρέτης σας, ἢ κόνις τῶν ποδῶν σας, ὁ ὑπὲρ ὑμῶν εὐχόμενος». Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ

προϊσταμένου είναι τὸ «ὕψηλόν σας ὑποκείμενον, ἢ ἐξοχότης σας, ἢ εὐγένειά σας» καὶ ἄλλαι ὅμοιαι φιλοφροσύνης ἐκφράσεις, ὀγκώδεις πάντοτε καὶ δουλικαί.

Κοινωνικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι τῶν Τούρκων. — Οἱ Τούρκοι ἔχουν τρεῖς, πράγματι ἀξιολόγους ἀρετάς, τὴν τιμιότητα, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν φιλοξενίαν. Συναλλασσόμενοι τυχὸν εἶναι τίμιοι καὶ πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς πεποίθησιν εἰς τὸν λόγον των, «Μὴν ἀπατᾶτε, λέγει τὸ κοράνιον. Μετράτε ὀρθὰ καὶ ζυγίζετε δικαίως. Τηρεῖτε τὸν λόγον σας καὶ τὸν ὄρκον σας, καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται νὰ ζημιωθῆτε. Εἰς τὴν ἀγοράν καὶ εἰς τὰς δοσοληψίας σας μὴ μεταχειρίζεσθε τὴν ἀπάτην. Ὅσοι ἀδίκως σφετερίζονται τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἄλλου τρέφονται μὲ πῦρ, τὸ ὅποιον θὰ κατακαύσῃ τὰ σπλάγχνα των.»

Τὴν δὲ ἐλεημοσύνην οἱ Τούρκοι δὲν ἀσκοῦσιν ἀπὸ ματαιοφροσύνην, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν ἰδοτέλειαν, διότι τὴν διατάσσει ἡ θρησκεία. Καὶ ὅταν ὁ μουσουλμᾶνος δὲν ἔχη τί νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἐπαίτην, ὀφείλει νὰ μὴ τὸν ἀποπέμψῃ μὲ σκληροὺς λόγους, ἀλλὰ νὰ τὸν παρηγορήσῃ μὲ κάποιαν θρησκευτικὴν ρῆσιν (ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἐλέησῃ!). Εἰσφορὰς διὰ τοὺς πτωχοὺς, οἱ Τούρκοι συλλέγουν καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ ραμαζανίου. Ἀλλὰ τὴν φροντίδα τῶν πτωχῶν ἔχουν τὰ τζαμιά. Καὶ ἔξ αὐτῶν τὰ μεγαλύτερα ἔχουν τριγύρω των οἰκοδομήματα διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς, ὡς πανδοχεῖα, νοσοκομεῖα, φρενοκομεῖα. Ἔχουν ἔπειτα κρήνας, αἱ ὅποιοι παρέχουν ὕδωρ, δρόσον καὶ σκιάν. Καὶ ὁ ἰδρῶν κρήνας ἢ πηγὰδια πράττει ἕργον θεάρεστον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη φιλελε-

μοσύνη τῶν Τούρκων ὑποτρέφει τὴν ἐπαιτείαν καὶ τὴν ὀκη-
ρίαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἐπαῖται εἰς τοὺς δρόμους τῶν τουρκικῶν
πόλεων εἶναι πολυπληθεῖς, καθὼς καὶ οἱ περιπλανώμενοι
δερβίσαι, οἱ ὁποῖοι εἶναι πραγματικὴ τῆς χώρας πληγὴ.

Ὁ Τούρκος ἔπειτα εἶναι φιλόξενος εἰς μέγιστον βαθ-
μόν. Πάντοτε εἶναι πρόθυμος νὰ περιποιηθῆ περισσότερον
ἄφ' ὅσον ἐπιτρέπουν τὰ μέσα του τὸν ξένον, τὸν καταφεύ-
γοντα πρὸς αὐτόν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μάλιστα, ὅπου
δὲν ὑπάρχουν ξενοδοχεῖα. Φιλόξενοι ὅμως, ἐπίσης ὡς οἱ
Τούρκοι, εἶναι καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Μικρᾶς
Ἀσίας.

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι καὶ ἡ ἀγάπη τῶν Τούρκων
πρὸς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα δὲν κακομεταχειρίζονται. Τοῦναν-
τίον μάλιστα τὰ περιποιῶνται. Ἐντὸς τῆς οἰκίας των δὲν
συντηροῦν σκύλλους, τρέφουν ὅμως τοὺς σκύλλους καὶ τοὺς
γάτους τῶν δρόμων. Καὶ ἔμπρὸς τῶν οἰκιῶν των χώνουν
ἐντὸς τῆς γῆς ἀγγεῖα καὶ τὰ γεμίζουν μὲ νερὸν κατὰ τὸ
θέρος χάριν τῶν σκύλλων. Ἐπίσης οἱ Τούρκοι κοιταίνουν
καὶ τὰς μαρμαρίνας πλάκας τῶν τάφων των διὰ νὰ συγκρα-
τεῖται ἐκεῖ ὕδωρ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον νὰ πίνουν τὰ πτηνά. Διὰ
τὴν συμπάθειάν των δὲ ταύτην πρὸς τὰ πτηνὰ ἀποφεύγουν
καὶ τὸ κυνήγιον. Διότι ἁμαρτάνει κατὰ τοὺς Τούρκους ὁ
φονεῦν ζῶα. Καὶ ἔντομα, τὰ ὁποῖα ὁ εὐρωπαϊὸς προσ-
παθεῖ νὰ ἐξαφανίσῃ μὲ δηλητηριώδη σκόνην, ὁ Τούρκος
τὰ ἀφήνει ἐλεύθερα νὰ ζοῦν. Ὅχι δὲ σπανίως ἀγοράζουν
καὶ ἀποσποῦν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν κυνηγῶν ζῶντα τυχὸν
πτηνά, διὰ νὰ ἀποδώσουν εἰς αὐτὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευ-
θερίαν.

Ὁ Τοῦρκος ἔπειτα εἶναι ὀλιγόλογος καὶ σοβαρός. Ἐν τούτοις συνδιαλεγόμενος ἀναπτύσσει ζωηρότητα καὶ κάποιαν πρωτόγονον εὐφυΐαν, πραγματικὴν. Εἶναι εὐγενὴς καὶ ἀβρόφρων. Καὶ παράκλησιν, δυσσεκτέλεστον, ἀπευθυνομένην πρὸς αὐτὸν ἀποκρούει σπανίως, οὐδὲ ἀμέσως, ἀλλὰ πάντοτε ἀναβάλλων τὴν ἀρνησίν του. Τὴν δὲ ἀξιοπρέπειαν, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν ἀκόμη καὶ εἰς τὰ μικρὰ παιδιά, δὲν χάνει ὁ Τοῦρκος καὶ ὅταν ἀκόμη καταληφθῆ ἀπὸ ἄμετρον ἀγανάκτησιν.

Ἄλλ' ὅμως τὸν Τοῦρκον χαρακτηρίζουν καὶ κακίαι ἀναμφισβήτητοι. Καὶ πρῶτον εἶναι εἰς μέγαν βαθμὸν ἐπιφυλακτικὸς καὶ γνωρίζει μὲ πολλὴν τέχνην νὰ κρύπτῃ τὰ διανοήματά του. Γνωρίζει ἐπίσης νὰ κρύπτῃ ἐπὶ μακρόν, προσποιούμενος ἀδιαφορίαν, τὴν ἀγανάκτησίν του δι' ἀδικίαν, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν, διὰ τὴν προσβολὴν τῆς φιλοτιμίας του, ἕως ὅτου τοῦ δοθῆ εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώσῃ ὅλην τὴν κατέχουσιν αὐτὸν ἀγανάκτησιν.

Εἶναι ἔπειτα ὀκνηρὸς καὶ ἀρέσκειται εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀπραξίαν, ἣ ὁποῖα προκαλεῖ εἰς αὐτὸν ὄνειρώδεις ἐκστάσεις. Δὲν ἔχει πνεῦμα ἐπιχειρηματικὸν καὶ κερδοσκοπικόν. Εἶναι εἰς ὑπερβολικὸν βαθμὸν ἀλαζῶν καὶ περιφρονητῆς τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀλλοθρήσκων. Εἶναι φίλαρχος ὥστε νὰ προβαίνει καὶ εἰς κτηνώδη ἀκόμη μέτρα διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν του. Εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας ὁ Τοῦρκος ὑπολείπεται πολὺ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅχι διότι δὲν ἔχει πνευματικὰ προσόντα, ἀλλὰ διότι δὲν καταδέχεται νὰ ἐργάζεται περισσότερον ἀφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη διὰ νὰ ζήσῃ.

Μία τουρκική παροιμία λέγει ὅτι τὴν ὠραιότητα ἔχουν οἱ Κιρκάσιοι, τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀρμένιοι, τὴν ἐπιστήμην οἱ Εὐρωπαῖοι, τὴν μεγαλοπρέπειαν (σουλτανὰτ) οἱ Τοῦρκοι. Καὶ ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι ἡ θρησκεία τῶν Τούρκων.

Τὰς θρησκευτικὰς διατάξεις, ὡς εἶναι αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ ἀπονίψεις, ἡ νηστεία τοῦ ραμαζανίου κλπ. ἐκτελοῦν οἱ Τοῦρκοι ἀκριβέστατα, ὃ δὲ φανατισμός των κατὰ τῶν ἄλλοθρήσκων δὲν ἔχει ὄρια. Δικαιολογεῖται ὁμως ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κοράνιον τοῦ ἐπιβάλλει νὰ περιφρονῇ τοὺς γκιαούριδες (τοὺς ἀπίστους). Ἐν τούτοις τὸ κοράνιον γκιαούριδες λέγων ἐννοεῖ κυρίως ὄχι τοὺς χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους, ἀλλὰ τοὺς εἰδωλολάτρους. Ἐπιτρέπεται δὲ εἰς τοὺς μωαμεθανούς νὰ νυμφεύωνται χριστιανὰς καὶ Ἑβραίας χωρὶς νὰ ἀπαιτῆται ἀπὸ αὐτὰς ὅπως προσέλθουν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν. Καὶ εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς Σουλτάνους ἐπιτρέπεται νὰ νυμφευθοῦν χριστιανὰς.

Ἔνεκα δὲ τοῦ ἀπράγμονος καὶ καθιστικοῦ βίου των, ἔνεκα τῆς ἐμφύτου εἰς αὐτοὺς ραθυμίας καὶ τῆς μοιρολατρικῆς διαθέσεως, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται ἡ χαρακτηρίζουσα αὐτοὺς ἀπάθεια καὶ ἀταραξία, οἱ Τοῦρκοι ζοῦν πολλὰ ἔτη.

Οἰκογενειακὸς βίος.—Ἄν καὶ τὸ κοράνιον ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνδρα νὰ λάβῃ καὶ τέσσαρας ἀκόμη συζύγους, ὁ Τοῦρκος ἐν τούτοις δὲν λαμβάνει παρὰ μίαν μόνην καὶ διὰ νὰ διατηρῇ τὴν οἰκογενειακὴν εἰρήνην καὶ διὰ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν δαπάνην, τὴν ὁποίαν θὰ συνεπῆγον αἱ πολλαί. Νυμφεύεται δὲ κατὰ τὸ 17 ἢ 18 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἡ

ἀγοράζει σκλάβαν, ἢ ὁποία, ἀφοῦ ἀποκτήσῃ τὸ πρῶτον τέκνον, γίνεται νόμιμος σύζυγός του. Ἄλλὰ καὶ ἀπελευθερώνεται, ἂν γεννήσῃ ἄρρεν. Ἄν δὲ ἐκ τοῦ γάμου δὲν ἀποκτήσῃ τέκνα, δύναται νὰ διαζεύξῃ τὴν γυναῖκα, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως ὀφείλει νὰ δώσῃ τὴν προῖκα καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν διατροφὴν τῆς, παραχωρῶν ποσὸν ὀρισθὲν κατὰ τὸν γάμον. Διαζύγιον παραχωρεῖται μόνον κατ' ἀπαίτησιν τοῦ ἀνδρός, σπάνια δὲ εἶναι αἱ περιπτώσεις διαζυγίου κατόπιν αἰτήσεως τῆς γυναικός. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ διαζύγιον ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ προβάλλῃ δικαιολογίας ἐκδηλώνει ἀπλῶς τὴν πρόθεσίν του νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγόν του. Ὑπάρχουν δὲ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι δέκα πέντε καὶ εἴκοσι φορὰς ἐνυμφεύθησαν. Ὁ ἄνθρωπος δικαιούται τρεῖς φορὰς νὰ διαζευχθῇ τὴν ἰδίαν σύζυγον. Μετὰ τὴν τρίτην ὅμως διαζεύξιν δὲν δικαιούται νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν ἰδίαν καὶ τετάρτην φορὰν, ἐκτὸς ἐὰν τὴν ἐχώρισε καὶ ὁ δεύτερος σύζυγος, τὸν ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν. Ἡ θέσις τῆς γυναικός εἰς τὴν οἰκογένειαν εἶναι κατωτέρα, διότι ὁ μωαμεθανὸς τὴν θεωρεῖ μόνον ὡς ἀντικείμενον πρὸς πλήρωσιν φυσικῶν ἀπολαύσεων. Ἐν τούτοις ἡ νομοθεσία καὶ τὰ ἔθιμα παρέχουν εἰς αὐτὰς δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ὁ σύζυγος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μὴν ἀθετῇ. Ὁ γάμος δὲ εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς εἶναι συμβόλαιον κοινωνικόν, τὸ ὁποῖον συνάπτεται ἐνώπιον τοῦ καδῆ εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν συζύγων. Γάμος εἰς τὸ τζαμίον δὲν τελεῖται.

Περὶ τῆς λεχοῦς καὶ τῶν θηλαζομένων λαμβάνονται μεγάλα φροντίδες. Προφυλάσσονται μὲ φυλακτῆρια καὶ μὲ

μυστηριώδη μέσα ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα. Αἱ μητέρες ἀγαποῦν κατὰ ἔξοχὴν τὰ ἄρρενα, τὰ ὁποῖα καὶ θηλάζουν μέχρι τοῦ τρίτου ἔτους, ἐνῶ τὰ κοράσια τὰ ἀποθηλάζουν ἐνωρίτερον. Οἱ υἱοὶ μένουں μέχρι τοῦ ὀγδόου ἔτους εἰς τὸ χαρέμιον, δηλαδὴ ὑπὸ τὴν μητρικὴν φροντίδα, ὅπου καὶ χαϊδεύονται, ἐνῶ τὰ κοράσια τὰ μεταχειρίζονται αὐστηρότερον καὶ συνήθως τὰ ὑπανδρεύοῡν μικρά, πρὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου ἔτους.

Ἡ περιτομὴ τῶν μικρῶν γίνεται μεταξὺ τοῦ ὀγδόου καὶ δωδεκάτου ἔτους, μὲ ἑορτὰς δὲ λαμπρὰς εἰς τὰς εὐπόρους οἰκογενεῖας. Πλούσιοι δὲ γονεῖς ἐκτελοῦν τὰς ἑορτὰς ταύτας, ἐνῶ περιτέμνουں καὶ τὰ παιδιά πτωχῶν οἰκογενειῶν. Μετὰ τὴν περιτομὴν τὸ τέκνον ἔχει πλέον θέσιν εἰς τὸν ἀνδρῶνα (σελαμλίκ). Τοῦ ἐπιτρέπεται ὁμῶς νὰ ἐπισκέπτεται καὶ τὸν γυναικωνίτην. Πρὸς τὴν μητέρα τῶν οἱ υἱοὶ διατηροῦν πάντοτε εὐσεβῆ μνήμην, ὅπως διαγράφει καὶ τὸ κοράνιον. Καὶ ὁ σουλτάνος δὲ αὐτὸς πρῶτος δίδει τὸ παράδειγμα σεβόμενος πολὺ πρὸς τὴν βασιλομήτορα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου κληρονομεῖ ἢ χήρα μόνον τὸ ὄγδοον τῆς περιουσίας του. Τὰ λοιπὰ μοιράζονται εἰς τὰ τέκνα οὕτως ὥστε τὰ ἄρρενα λαμβάνοῡν δύο μερίδια, τὰ δὲ θήλεα ἓν. Ὁ σύζυγος δὲν δικαιούται νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν τῆς συζύγου. Ὅταν πολλοὶ σύζυγοι ἀπομείνοῡν τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς χῆραι, διαμοιράζονται ἀναμεταξύ τῶν τὸ ὄγδοον.

Ἐν γένει δὲ βίος οἰκογενειακὸς μεταξὺ τῶν Τούρκων δὲν ἐπικρατεῖ, ὅπως μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Δὲν ὑπάρχει κοινότης χαρᾶς καὶ λύπης μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γο-

νέων καὶ τέκνων, οὐδὲ οἰκογενειακαὶ ἐρρατὰ συσφίγγουσαι τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς.

Αἱ χανούμισσαι—Πλανῶνται ὅσοι νομίζουν ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν Τούρκων ζῶσιν ὡς εἰς δεσμοτήριον. Ἐντὸς τοῦ οἴκου εἶναι ἀπόλυτοι κυρία. Ἄν δὲ ἡ γυνὴ κατάγεται ἀπὸ ἐπίσημον γένος, ἂν χρεωστῇ εἰς αὐτὴν ὁ σύζυγος τὴν κοινωνικὴν του θέσιν, ἂν ἡ σύζυγος εἶναι εὐφρευστέρα καὶ ἰκανωτέρα, ἀναγκάζεται ὁ ἀνὴρ νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς δὲ τὰς καλὰς οἰκογενείας τῶν Τούρκων μεγιστάνων τὸ χαρέμιον ἐπιδραῖ καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου, ὡς λ. χ. εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν καλῆς δημοσίας θέσεως. Εὐνοοῦμενοι τοῦ σουλτάνου, τοὺς ὀποίους οὗτος συνέξευξε μὲ γυναῖκα τοῦ χαρεμίου του, παίζουσι καθ' ὄλον τὸν βίον των δευτερεύοντα ρόλον. Ἄριστα ὅμως χαρακτηρίζει τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ ἰσλαμισμοῦ τὸ ὅτι ὁ σύζυγος οὐδέποτε τρώγει μὲ τὴν σύζυγον, οὐδέποτε ἐξέρχεται μαζύ της, οὐδέποτε τὴν κρατεῖ ἀπὸ τὸν βραχίονα. Τοῦναντίον ὁ σύζυγος ἀπὸ τῆς δύσεως μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἀνήκει εἰς τὸ χαρέμιον. Καὶ ἂν παραμελῇ τὸ καθήκον του τοῦτο, αἱ γυναῖκες καθιστοῦν τὸν βίον του ἀφόρητον καὶ δικαιοῦνται νὰ τὸν καταδιώξουν σύμφωνα πρὸς τὸν νόμον.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἡ γυναῖκα μένει ἐντὸς τοῦ οἴκου χωρὶς νὰ κάμνη τίποτε. Καπνίζει σιγαρέττα, πίνει καφέδες καὶ σιρόπια. Κάνει ὅμως καὶ περιπάτους μὲ τὴν ἄμαξαν καὶ τὸ καΐκι, ἐπισκέπτεται τὸ λουτρόν καὶ τὴν ἀγορὰν διὰ νὰ ἀγοράσῃ ὅ,τι χρειάζεται. Νὰ εἰσέλθῃ δὲ εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ κατα-

στήματα ἀπαγορεύεται. Ἄλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη δὲν τηρεῖται αὐστηρῶς. Μόλις δὲ ἡ ἐνήλικος τούρκισσα ἐγκαταλείψη τὸ χαρέμιον, πρέπει νὰ θέσῃ τὸ γιασμάκι (τὴν καλύπτραν), τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸ πρόσωπον. Ἡ εὐπρέπεια δὲν ἐπιτρέπει ὥστε νὰ ἀνεμίζεται ἡ καλύπτρα, ἡ ὑποία φέρεται ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔτους. Κατήντησεν ὁμως σήμερον ἡ καλύπτρα νεαρῶν καὶ φιλαρέσκων γυναικῶν τόσον λεπτή, ὥστε φαίνεται δι' αὐτῆς τὸ πρόσωπον ὀλόκληρον. Ὡς γνωστὸν οἱ Νεότουρκοι ὄχι μόνον δὲν ἔδειξαν αὐστηρότητα διὰ τὴν καλύπτραν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατήρησαν.

Ἡ ἄλλη δὲ γυναικεία ἐνδυμασία εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν ἀφήνει νὰ διαφαίνωνται αἱ γραμμαὶ τοῦ σώματος, καθόσον ὁ φερετζὲς (μονοχρώματον ἐπανωφόριον χωρὶς χειρίδας) καλύπτει τὸ σῶμα ἀπὸ τὸν τράχηλον μέχρι τῶν ποδῶν. Κάτω δὲ αὐτοῦ φοροῦν αἱ γυναῖκες μάλλινα ἢ μεταξωτὰ βρακία (σαλβάρ), περιστήθιον, ὁμοιον μὲ κορσέν, καὶ ζώνην. Ὁ κυρίως ὁμως κορσὲς εἶναι εἰς αὐτὰς ἄγνωστος. Τὸ στήθος καλύπτεται μὲ τὸ κάτω ἄκρον τῆς καλύπτρας. Πράσινα δερμάτινα ὑποδήματα φοροῦν σήμερον μόνον αἱ γυναῖκες καὶ αἱ γυναῖκες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας. Ἡ νέα ὁμως γενεὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν φορεῖ ὑποδήματα εὐρωπαϊκὰ μὲ ὑψηλὰ τακούνια. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ κάτω ἀπὸ τὴν καλύπτραν αἱ τούρκισσαι φοροῦν φακιόλιον στολισμένον μὲ ἄνθη, ἀλλὰ καὶ μὲ μαργαρίτας καὶ ἀδάμαντας.

Ἄλλ' ἡ γυναικεία ἐνδυμασία εἰς τὰς ἡμέρας μας μεταβλήθη πολὺ. Τὰ σαλβάρια, τὰ περιστήθια καὶ τὰ φακιόλια ἐξέλιπον σχεδόν. Ἐντὶ δὲ τοῦ φερετζὲ αἱ τούρκισσαι σήμερον φοροῦν τὸν τουρσάφ, ὁ ὁποῖος ὁμοιάζει μὲν μὲ τὸν

φερετζέν, ἀφήνει ὅμως πάντοτε νὰ διαγράφονται αἱ γραμμαὶ τοῦ σώματος. Τοὺς ὄνυχας τῶν δακτύλων καὶ τῶν ποδῶν τὰ κοῖλα τῶν χειρῶν καὶ τῶν πελμάτων βάφουν αἱ τούρκισσαι μὲ κόκκινον χρωμα. Φενάκαι, ποῦδρα καὶ ἄλλα καλλωπιστικὰ μέσα τῆς εὐρωπαϊκῆς τῶν γυναικῶν τουαλέττας ἀκόμη δὲν εἰσῆχθησαν καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν. Λευκὰς ὅμως τρίχας αἱ γυναῖκες δὲν παρουσιάζουν, διότι φροντίζουν νὰ τὰς βάφουν. Ἐπίσης αἱ τούρκισσαι κτενίζονται ὅπως αἱ εὐρωπαϊαί. Ἄλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀκόμη δὲν ἐπεκράτησαν.

Ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν.—Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν δὲν εἶναι πανταχοῦ ἡ ἴδια. Αἱ ἀνώτεροι τάξεις σήμερον ἐνδύονται ὅπως οἱ εὐρωπαῖοι, ἀφῆκαν δὲ τὴν χαρακτηριστικὴν δι' αὐτὰς παλαιοτουρκικὴν ἐνδυμασίαν (εὐρέα βρακία, γελέκιον μὲ χειρίδας καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ καφτάνιον). Ταύτην φοροῦν ἀκόμη οἱ χοτζάδες, οἱ ἀστοί, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ χειρώνακτες. Τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν φέρουν σήμερον καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι. Ἰδιαιτέρον ἐνδυμα τῶν ὑπαλλήλων εἶναι καὶ ἡ καλουμένη σταμπουλίνα. Κατασκευάζεται ἀπὸ μαῦρον ὕφασμα, ἔχει μίαν μόνον σειρὰν κομβίων καὶ κουμβώνεται σφικτὰ εἰς τὸν λαιμόν.

Ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς οἱ Τοῦρκοι ἔχουν τὸ κόκκινον φέσι, μὲ τὸ ὅποιον ἀντικαθιστοῦν τὸ σαρίκιον οἱ φέροντες τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν, οἱ ὅποιοι καὶ διακρίνονται ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους μόνον ἔξ αὐτοῦ. Ἐντὸς δὲ τοῦ οἴκου φοροῦν τὸ ἀντερὶ (ἐνδυμα ὅμοιον πρὸς τὸ ὑποκάμισον τῆς

νυκτός) καὶ τὴν χίρκαν (κάππαν μέχρι τῶν γονάτων με βαμβακερὸν συμπίλημα).

Οἱ δοῦλοι.— Ἡ δουλεία, καταργηθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1885, ὑφίσταται ἐν τούτοις ἀκόμη, ἂν καὶ ὑπὸ μορφὴν ἡπιωτέραν. Αἱ δημόσιαι ἀγοραὶ δούλων δὲν ὑπάρχουν βέβαια σήμερον. Κατ' ἔτος ὅμως πωλοῦνται καὶ σήμερον λευκοὶ καὶ μαῦροι δοῦλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Τὸ ἐμπόριον γυναικῶν Κιρκασίων καὶ Γεωργιανῶν ἐνεργεῖται καὶ σήμερον μυστικὰ εἰς τὸ Τοπχανὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Αἱ λευκαί, διὰ τὸ χαρῆμιον προωρισμέναι, σκλάβαι, καλοῦνται ὀδαλίσκαι (εἰς τὸ δωμάτιον ἀνήκουσαι), εἶναι δὲ πολὺ ἀκριβαί, ἂν εἶναι ὠραῖαι καὶ νέαι. Εὐθηνότεραι εἶναι αἱ μαῦραι, χρησιμεύουσαι ὡς ὑπηρέτριαι. Ὁ συρφετὸς τῆς μωαμεθανικῆς οἰκίας ἀποτελεῖται σχεδὸν μόνον ἀπὸ σκλάβους καὶ σκλάβας, ὁ ὁποῖος διεξάγει τὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν τοῦ χαρεμίου. Πολλὰ οἰκιακὰ ἔργα, ἰδίως τὰ ἀφορῶντα τὸ χαρῆμιον, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκτελοῦνται ἀπὸ ὑπηρέτας ἑλευθέρους, διότι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γυναῖκας νὰ παρουσιάζωνται εἰς ἄλλον ἄνδρα, ἐκτὸς τοῦ οἰκοδεσπότη. Τὸ μαγεῖρευμα, τὸ σφουγγάρισμα, τὸ σκούπισμα τῶνωματίων καὶ τῶν ἐνδυμάτων ἐκτελοῦνται μόνον ἀπὸ γυναῖκας. Τοὺς δούλους ὅμως οἱ Τοῦρκοι μεταχειρίζονται καλῶς, διότι ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκογένειαν, πολλάκις δὲ τὰ τέκνα τῶν ἀνατρέφονται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπως καὶ τὰ τέκνα τοῦ οἰκοδεσπότη. «Νὰ εἴσθε, λέγει τὸ κοράνιον, εὐμενεῖς πρὸς τοὺς δούλους σας, διότι τοὺς ὑπερηφάνους καὶ τοὺς ἀλαζόνας δὲν ἀγαπᾷ ὁ Θεός.» Ἐπικρατεῖ δὲ συνήθεια

νὰ ἀπελευθερώνονται δοῦλοι, ὑπηρετήσαντες πιστῶς ἐπὶ 7—9 ἔτη. Ἀπελευθερώνονται ἐπίσης αἱ δοῦλαι, μὲ τὰς ὁποίας ὁ ἐλεύθερος συνῆψε νόμιμον γάμον. Οὕτω πῶς εἶναι δυνατὸν καὶ δοῦλοι ἀπελευθερωθέντες νὰ ἀνέλθουν καὶ εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα. Αἱ περὶ Τουρκίας ἐπιστολαὶ τοῦ Μόλτκε μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ὁ μέγας βεζύρης χρηματίσας Χοσρέφ πασᾶς συνήθιζε νὰ διηγῆται πῶς εἶχε πωληθῆ ποτὲ εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν δούλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντὶ ὀλίγων ἑκατοντάδων γροσίων. Λαμπρὰς καὶ ὑψηλὰς θέσεις τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς ἔχουν δοῦλοι καὶ δοῦλαι.

Εὐνοῦχοι λευκοὶ εἶναι σήμερον ὀλίγοι ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, πολυάριθμοι δὲ οἱ μαῦροι. Ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν εἶναι ὁ κισλὰρ ἀγᾶς, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλειτέρους ἀξιωματικούς τοῦ παλατίου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ ἀνωτάτη ἐποπτεία τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖται ἀπὸ λευκὰς δούλας ἀνερχομένας εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὁ Σουλτᾶνος ἐκλέγει καδίνας (γυναῖκας), ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν, ἡ γεννήσασα τὸν πρῶτον υἱὸν ἔχει τὰ πρωτεῖα, καὶ τὰς ἀνωτάτας τιμὰς, ὡς ἡ ἐπίσημος σύζυγος τοῦ Σουλτᾶνου. Ἄν δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον (τοῦτέστιν, ἂν ὁ Σουλτᾶνος δὲν ἔχει ἀδελφούς, δικαιουμένους κατὰ τὰ καθιερωμένα νὰ τὸν διαδεχθοῦν, λαμβάνει τὸν τίτλον τῆς βασιλομήτορος καὶ ὡς τοιαύτη ἀσκεῖ ροπὴν εἰς τὴν διοίκησιν. Μετὰ τὰς καδίνας ἔρχονται κατὰ τὰς τιμὰς αἱ Γεντικλίκ, δηλ. αἱ εὐνοούμεναι, αἱ ὁποῖαι προσωπικῶς ὑπηρετοῦν τὸν Σουλτᾶνον. Αἱ λοιπαὶ δοῦλαι εἶναι κατανεμημέναι εἰς τὰ δωμάτια (ὄντάδες).

Οικιακαὶ συνήθειαι.—Ἡ τουρκικὴ οἰκία διαιρεῖται εἰς δύο, αὐστηρῶς διακεκριμένα, διαμερίσματα, τὸ χαρμελίκιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέρχονται, ἐκτὸς τοῦ οἰκοδεσπότη, τῶν τέκνων καὶ τῶν στενωτάτων συγγενῶν μόνον εὐνοῦχοι, ἰατροὶ καὶ ὑπηρέται, ἐμπνέοντες ἐμπιστοσύνην, καὶ εἰς τὸ σελαμλίκιον, ὅπου γίνονται δεκτοὶ οἱ ἐπισκέπται. Ἄν εἰς τὸ χαρμελίκιον εὐρίσκονται ξένοι γυναῖκες, δὲν εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ οὐδὲ ὁ οἰκοδεσπότης.

Ἡ τουρκικὴ οἰκία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο συνήθως πατώματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἰσόγειον περιλαμβάνει τὰ δωμάτια, τὰ διὰ τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. Εἶναι ξυλίνη, ἔχει στέγην ἐκ κεράμων καὶ ἐν γένει κάμνει εὐάρεστον ἐντύπωσιν. Ἐχει δὲ δωμάτια μεγάλα, φωτεινὰ καὶ εὐάερα, καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἀπλῆν. Ὑπογείους ἀποθήκας δὲν ἔχει συνήθως. Δὲν λείπει ὅμως ὁ κῆπος καὶ ἡ στέρνα, ὅπου ἀποθηκεύεται τὸ βροχίνον ὕδωρ. Τὰς μεγάλας οἰκίας τῶν μεγιστάνων ὀνομάζον κονάκια ἢ χάνια, τὰς ἐπαύλεις τοῦ Βοσπόρου γιαλι ἢ κιόσκια (τὰς μεγαλυτέρας). Ἡ οἰκία ἔχει πολλὰ παράθυρα καὶ σκεπασμένους ἐξώστας διὰ νὰ ἀερίζεται εὐκόλως κατὰ τὸ θέρος. Τὸν χειμῶνα ὅμως ἡ οἰκία, τοιαύτην ἔχουσα κατασκευὴν, εἶναι ψυχρὰ, ἀφοῦ μάλιστα θερμαίνεται ἀκόμη μὲ τὸ μαγγάλι, διότι αἱ εὐρωπαϊκαὶ θερμάστραι ἀκόμη δὲν τὰ ἀντικατέστησαν. Εἰς τὰ χαρέμια πρὸς θέρμανσιν μεταχειρίζονται τὰ ταντούρια (τετράγωνος τράπεζα, κάτω τῆς ὁποίας τίθεται τὸ μαγγάλι). Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ ἔνοικοι προφυλάσσονται ἀπὸ τὸ ψῦχος μὲ γούνας.

Τὰ παράθυρα πρὸς τὸ κάτω ἥμισυ ἔχουν δικτυωτά, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν μὲν εἰς τὰς γυναῖκας νὰ βλέπουν τοὺς

διαβάτας χωρὶς νὰ παρατηροῦνται ἀπ' αὐτούς. Τὰ δωμάτια καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν εἶναι ἐπιπλωμένα ἀτελῶς καὶ ὄχι κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν καλαισθησίαν. Περιέχουν μόνον σοφάδες εἰς τοὺς τοίχους, ὀλίγα καθίσματα, μικρὰ σκαμνιά καὶ σκρίνιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι τεθειμένον συνήθως καὶ ὥρολόγιον. Μεγάλα τραπέζια λείπουν. Κατὰ τοὺς νεωτάτους ὅμως χρόνους εἰσῆχθησαν καὶ εἰς τὰς τουρκικὰς οἰκογενείας εὐρωπαϊκὰ ἐπιπλα καὶ κλειδοκύμβαλα, μάλιστα εἰς τὰ χαρέμια. Τὸ ἔδαφος τῶν δωματίων καλύπτουν τὸν χειμῶνα τάπητες τὸ δὲ θέρος ψάθαι. Τὰ φαγητὰ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος καὶ τοῦ δείπνου παρατίθενται ἐπὶ πινακίου χαλκοῦ ἢ κασσιτερίνου, τὸ ὁποῖον τίθεται ἐπὶ στρογγύλης τραπέζης τριγύρω δὲ αὐτῆς οἱ τρώγοντες κάθηνται γονατιστὰ ἢ ἐπὶ χαμηλῶν σκαμνίων. Τρώγουν δὲ χωρὶς μαχαίρια καὶ πηροῦνια. Μετὰ τὸ φαγητὸν κομίζεται ὑδροχόη καὶ λεκάνη διὰ νὰ καθαρισθοῦν αἱ χεῖρες, τὸ στόμα, τὸ γένειον καὶ ὁ μύσταξ, καὶ κατόπιν προσφέρεται καφὲς καὶ σιγαρέττα. Τὰ φαγητὰ σερβίρονται πολὺ γρήγορα ὥστε εἰς ἓνα τέταρτον τῆς ὥρας παρατίθενται καὶ ἀποσύρονται φαγητὰ μέχρι δώδεκα ἀπὸ τοὺς ὑπηρετάς. Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ οἱ Τοῦρκοι δὲν ὀμιλοῦν, δὲν θεωροῦνται δὲ ἀπρεπῆ καὶ τὰ ἠχηρότατα ρειψίματα. Συνήθως ἐνῶ τρώγουν δὲν πίνουν, μόνον δὲ μετὰ τὸ φαγητὸν κάμνουν χρῆσιν νεροῦ ἢ σερμπετίου. Ἄλλ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰ μεγάλα κέντρα σήμερον πίνουν καὶ ρακὴν καὶ ζῦθον καὶ οἶνον, ἂν καὶ ἡ θρησκεία τὰ ἀπαγορεύει. Καθένας ἐκ τῶν συνδαιτυμόνων ἔχει πλησίον του πετσέταν καὶ τεμάχιον ἄρτου. Καὶ ὅπως

συνήθως γίνεται τὸ σερβίρισμα εἰς ἡμᾶς κατὰ σειρᾶν, οὕτω καὶ οἱ Τοῦρκοι λαμβάνουν τὰ φαγητὰ κατὰ τινὰ σειρᾶν ἢ φέρουν τὸ κοχλιάριον εἰς τὸ κοινὸν πινάκιον, τὸ περιέχον τὴν σοῦπαν. Κατὰ τὸ φαγητὸν πρέπει νὰ γίνεται χρῆσις τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρὸς μόνον, φρίκην δὲ αἰσθάνονται οἱ Τοῦρκοι ἂν ἰδοῦν συνδαιτυμόνα Εὐρωπαῖον νὰ κάμνη χρῆσιν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς διὰ νὰ φάγῃ πιλάφι ἢ ψητὸν κρέας. Τὸ καθ' αὐτὸ φαγητὸν παρατίθεται μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 3—6 ἢ 6—12 φαγητὰ ἀναλόγως τῆς οἰκογενειακῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Τὰ φαγητὰ προσφέρονται κατὰ σειρᾶν, τὴν ὁποίαν ἀποκρούει ἡ ἰδική μας συνήθεια. Οἱ Τοῦρκοι δὲν συνήθιζον νὰ πίνουν εἰς ὑγείαν τῶν ἄλλων. Τοῦναντίον χαιρετίζουν τὸν πίνοντα ἂν τυχὸν πῖνῃ εἴτε κατὰ τὴν ὥραν τῆς τραπέζης εἴτε ἀλλαχοῦ μὲ τὴν φράσιν «εἰς ὑγείαν σας» καὶ κάμνουν μὲ τὴν δεξιὰν χειραψίαν. Σήμερον ὁμοίως τὰ γεύματα εἰς τὰς οἰκογενείας ὅπου παρακαθίζουσιν καὶ Εὐρωπαῖοι διεξάγονται κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθιμα.

Τουρκικὴ μαγειρικὴ. — Ἀγαπητὰ φαγητὰ εἰς τοὺς Τούρκους εἶναι τὸ πιλάφι, οἱ ντολμάδες, ὁ καπαμαῆς, τὸ κεμπάπι, οἱ κοτολέττες, τὰ μπουρέκια, τὰ γγεβρέκ, τὸ κατὰφι, τὸ καϊμάκι, ἡ γιαούρτη, ὁ μπακλαβᾶς, ὁ χαλβᾶς, τὸ χουρσάφι, τὸ σερμπέτ, τὸ ραχατλουκούμ.

Ἡ τουρκικὴ μαγειρικὴ μεταχειρίζεται πολὺ τὰ λαχανικά, τὰ ἀγγούρια, τὴν ὄρυζαν, τὸ πιπέρι, τὸ σκόρδον, τὸ κρόμμυον, τὸν χυμὸν τοῦ λεμονιοῦ, τὴν ζάχαριν, τὸ γάλα, τὸ μέλι. Καὶ εἶναι μὲν πολὺ καλή, δὲν ἔχει ὁμοίως λεπτότητα.

Εἶναι ἔπειτα μονότονος, ἀφοῦ μόνον τὸ κρέας τοῦ προβάτου, τοῦ ἀρνιοῦ καὶ τῆς ὄρνιθος μεταχειρίζεται, ἀποκλείει δὲ τοῦ βοῦς καὶ τοῦ μοσχαρίου τὸ κρέας. Χῆνας δὲ καὶ πάπιας δὲν παραθέτουν εἰς τὰ φαγητά των οἱ Τοῦρκοι, διότι τὰς κατατάσσουν εἰς τὰ ἀκάθαρτα ζῶα. Τρώγουν ὅμως διάνους, μάλιστα δὲ πολὺ εὐχαρίστως. Ἐπίσης καταφρονεῖται τὸ κρέας τῶν ἀγριμαίων Κρέας ἔπειτα χοίρου δὲν τρώγει ὁ Τοῦρκος, καὶ μόνη δὲ ἡ θέα του τοῦ διεγείρει ἀποστροφήν. Ψάρια τρώγει ὀλίγον καὶ ὀστρακόδερμα οὐδόλωσ. Ἐκτιμᾷ ὅμως καὶ τρώγει εὐχαρίστως τὰ μύδια. Ἄρτον λευκὸν τρώγουν οἱ Τοῦρκοι πολὺν, ἐμβάπτοντες μάλιστα εἰς τὴν σάλτσαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ τῆς χώρας ὁ πτωχὸς λαὸς τρώγει ἄρτον ἔχοντα τὸ πάχος δακτύλου εἰς σχῆμα στρογγύλον, ὅπως αἱ λαγάναι τῆς καθαρᾶς δευτέρας. Πολὺ τρώγονται ἀκόμη καὶ τὰ σιμίτια, ὧς καὶ αἱ ὀπῶραι.

Ἡ ἑλληνικὴ δὲ μαγειρικὴ εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια μὲ τὴν τουρκικὴν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας τρώγουν πολὺ τὰ ψάρια, τὰς ἰλαίας, τὸν τυρόν, τὸ ἔλαιον καὶ τὰς ντομάτας. Οἱ Ἕλληνες ἐπίσης πίνουν ῥακὴν καὶ οἶνον καὶ τηροῦν αὐστηρότατα τὰς νηστείας, ὧς καὶ οἱ Ἀρμένιοι.

Τὸ ραμαζάνι.— Κατὰ τὴν νηστείαν τοῦ ῥαμαζανίου (τοῦ ἐνάτου μηνὸς τοῦ μωαμεθανικοῦ ἔτους), ὁ γνήσιος μωαμεθανὸς ἀπέχει καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, οἰουδήποτε φαγητοῦ, ποτοῦ καὶ καπνίσματος ἀκόμη. Δὲν νηστεύουν μόνον οἱ στρατιῶται ἐκστρατεύοντες, τὰ μικρὰ παιδιά καὶ οἱ ἀσθενεῖς. Καὶ ἐν τούτοις ἀρνοῦνται καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς κάποτε νὰ λάβουν

φάρμακον κατὰ τὴν ἡμέραν. Ὁ ταξειδεύων δύναται νὰ παραλείψῃ τὴν νηστείαν, ὀφείλει ὅμως νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτὴν εἰς εὐθετον καιρὸν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ μωαμεθανικὸν ἔτος ὁ μὴν τοῦ ῥαμαζανίου, εἰς χρονικὸν διάστημα 33 ἔτων, συμπίπτει καθ' ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, ἡ νηστεία δὲν εἶναι βέβαια εὐκολος, ὅταν συμπίπτῃ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, ὁπότε αἱ ἡμέραι εἶναι μεγάλα. Ἄλλ' ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀποζημιώνονται κατὰ τὴν νύκτα. Τότε ἡ τράπεζα εἶναι γεμάτη ἀπὸ φαγητὰ ἀφθονα καὶ ποικίλα. Κατὰ τὸ ῥαμαζάνιον ἡ συνήθης τάξις τοῦ βίου ἀνατρέπεται. Διότι τρώγουν, πίνουν καὶ κάμνουν ἐπισκέψεις τὴν νύκτα, ἐνῶ κατακλίνονται μόλις ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, οὕτω δὲ κοιμῶνται τὸ ἡμῖσι τῆς ἡμέρας.

Ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μουεζίνης καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν προσευχὴν κατὰ τὸ ῥαμαζάνιον, ἐνῶ δύνει ὁ ἥλιος, περιμένεται μὲ μεγάλην ἀνυπομονησίαν. Ἀναγγέλλεται μὲ πυροβολισμὸν (ὅπου δὲν ὑπάρχει πυροβόλον, μὲ πιστολισμὸν), ὁ ὁποῖος δίδει τὸ σύνθημα εἰς τὸ ἴφταρ, δηλαδή εἰς τὸ μέγα γεῦμα, καὶ φανερώνει τὴν λῆξιν τῆς νηστείας. Κατὰ τὴν νύκτα ἐπικρατεῖ εἰς τὰς ὁδοὺς μεγάλη κίνησις. Ὅλοι οἱ μιναρέδες φωταγωγοῦνται, καθὼς καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τζαμιῶν. Ζωηροτάτη εἶναι ἡ κίνησις κατὰ τὴν ἱερὰν νύκτα τῆς 27ης τοῦ ῥαμαζανίου. Τότε συμβαίνουν ὅπως πιστεύουν οἱ μουσουλμᾶνοι, χίλια ἀόρατα θαύματα, τότε αἱ προσευχαὶ εἶναι εὐπρόσδεκτοι ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἐστάλη εἰς τὸν προφήτην τὸ κοράνιον ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Καὶ ἡ χαρὰ διὰ τὴν λῆξιν τῆς νηστείας ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἐορτῆς τοῦ βαϊραμίου,

τὸ ὁποῖον διαρκεῖ τρεῖς ἡμέρας, τὰς πρώτας τοῦ ἐπομένου μηνός.

Ὁ καφές, ὁ καπνὸς καὶ τὰ ναρκωτικά.—Χωρὶς καφέν καὶ καπνὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσῃ ὁ Τοῦρκος. Καπνίζει δὲ ἢ σιγαρέττα ἢ τσιμποῦκι (σήμερον πολὺ ὀλιγώτερον) ἢ ναργιλέν. Ἡ ποιότης τοῦ καπνοῦ εἶνε ἀλλαγῆ ἀλλῆ. Ἐχειροτέρευσε δὲ μὲτα τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ μονοπωλίου καὶ ἔγινε καὶ ἀκριβότερος.

Ὡς ναρκωτικὸν μεταχειρίζονται οἱ Τοῦρκοι καὶ τὴν κάνναβιν καὶ τὸ ὄπιον. Ἡ πρώτη λαμβάνεται ἀπὸ τὸ χόρτον τῆς Ἰνδικῆς καννάβεως καὶ καπνίζεται ἀναμιγνυμένη ὡς κόνις μὲ τὸν καπνὸν ἢ τρώγεται ὡς ματζούνιον. Τὸ χασίς εἶναι εἶδος πλακοῦντος ἀπὸ Ἰνδικὴν κάνναβιν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀποξέονται μικρὰ τεμάχια καὶ ἀναμιγνύονται μὲ καπνόν. Οἱ Τοῦρκοι νομίζουν ὅτι τὰ δύο ταῦτα ναρκωτικά ἐμβάλλουν δυνάμεις εἰς τὸν ἄνθρωπον, μετριάξουν τοὺς πόνους, θεραπεύουν μερικὰς ἀσθενείας. Προξενοῦν δὲ εὐχάριστον ζάλην, ἔξάπτουν τὴν φαντασίαν, κεντοῦν τὴν ὄρεξιν καὶ τὰς ὀρμάς. Ἄλλ' ἢ κατάχρησις των καταλήγει εἰς παραφροσύνην. Πολὺ βλαπτικώτερον εἶνε τὸ ὄπιον, τὸ ὁποῖον καπνίζεται ἀναμιγνυμένον μὲ καπνὸν ἢ μασσᾶται ὡς ματζούνιον. Σήμερον δὲ μὲτα χρῆσις τοῦ ὄπιου γίνεται μυστικά, διότι εἶνε ἀπηγορευμένη, καὶ εἰς ἀπόκεντρα καὶ μικρὰ καφενεῖα, ὡς λ. χ. εἰς τὸ Γεντί-κουλέ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ σήμερον οἱ καπνίζοντες ὄπιον εἶναι μᾶλλον Πέρσαι καὶ Ἀραβες παρὰ Τοῦρκοι.

Λουτρό.—Ὁ θέλων νὰ καθαρισθῆ τελείως κατόπιν μά-
λιστα ἐκδρομῆς πρέπει νὰ πάρῃ τουρκικὸν λουτρόν. Πρέπει
ὅμως νὰ ἔχῃ καιρὸν, διότι χρειάζονται δύο ἢ καὶ τρεῖς ὥραι.

Διάδρομος στενὸς φέρει εἰς τὸν κύριον τόπον τοῦ λουτροῦ
ἔχοντα τὴν ὀροφὴν θολωτὴν. Ἐδῶ εἰς τὸ μέσον κελαρύζει
πηγὴ, εἰς τοὺς τοίχους παρατείνονται σοφάδες, ἀπὸ σχοινία
κρέμανται σινδόνια καὶ πεσκίρια. Καταλαμβάνει λοιπὸν ὁ
εἰσελθὼν διὰ νὰ λουσθῆ ἓνα σοφὰν καὶ ἐκδύεται. Τὸ ὄρο-
λόγιον, τὰ χρήματα καὶ τὰ πολύτιμά του ἀντικείμενα παρα-
δίδει εἰς τὸν ὑπηρέτην. Ὁ ἐκδυθεὶς περιβάλλει τὴν ὀσφύν
του μὲ ὕφασμα ἐμβάλλει τοὺς πόδας του εἰς τσόκαρα καὶ
ὀδηγεῖται ἀπὸ τὸν ὑπηρέτην εἰς χῶρον, ἔχοντα θερμοκρα-
σίαν μετρίαν. Ἐδῶ μένει ἐπ' ὀλίγα λεπτὰ καὶ κατόπιν ὀδη-
γεῖται εἰς τὸν καθ' αὐτὸ λουτροῦνα, ὃ ὁποῖος φωτίζεται ἀπὸ
τὴν θολωτὴν ὀροφὴν του, καὶ ὅπου ἡ θερμοκρασία ἀνέρ-
χεται καὶ μέχρι 48 βαθμῶν Κελσίου. Ἐδῶ δὲ ἀφοῦ ἰδρώση
τρίβεται καὶ ἀπὸ τὸν ὑπηρέτην μὲ κετσέν. Κατόπιν ὀδη-
γεῖται εἰς παρακείμενον δωμάτιον, ὅπου πλύνεται μὲ ὕδωρ,
τοῦ ὁποίου ἡ θερμοκρασία ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐλαττοῦται,
καὶ ἐπιστρέφει καὶ πάλιν εἰς τὸν λουτροῦνα καὶ ζητεῖ πανίον
ἢ πανία ὡς δεῖγμα ὅτι θέλει πλέον νὰ ἐγκαταλίπη τὸ λου-
τρόν. Τότε ὁ ὑπηρέτης τοῦ σκεπάζει τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ
ἰσχία μὲ πεσκίρια, ρίπτει ἐπὶ τοῦ σώματος μέγα σινδόνιον,
φορεῖ δὲ πάλιν τὰ τσόκαρα ὃ λουόμενος καὶ ἐπιστρέφει εἰς
τὸν σοφὰν, ὅπου καλυπτόμενος ἀπὸ πανία μένει ἕως ὅτου
δροσισθῆ. Ἐδῶ διὰ νὰ ἀναλάβῃ τελείως ἀπὸ τὴν κόπωση
τοῦ λουτροῦ καπνίζει ναργιλὲν καὶ λαμβάνει καὶ δροσιστικά.

Ζ΄ Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς τουρκικῆς τέχνης. Ἀρχιτεκτονική. Δημόσια ἔργα. Ἀνάκτορα. Ταπητουργία, ὑφαντική, κεραμευτική, διακοσμητικὴ βιβλίων.

Αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς τουρκικῆς τέχνης. — Τὴν τουρκικὴν τέχνην ἀνέπτυξαν πρῶτον μὲν οἱ Σελτζούκοι, τουρκικῆς ὄντες καὶ οὗτοι φυλῆς, ἔπειτα δὲ οἱ Ὀσμάνοι. Μνημεῖα δὲ αὐτῆς ἀξιόλογα ἔχομεν εἰς τὰς τρεῖς πόλεις, αἱ ὁποῖαι, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἐχρημάτισαν ἔδραι σουλτανικαί, εἰς τὸ Ἰκόνιον, εἰς τὴν Προῦσαν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ Ἀλαεδὴν Α΄ (1220—37) ἐκάλεσεν εἰς τὸ Ἰκόνιον ἀπὸ τὰς γειτονικὰς τοῦ κράτους τοῦ χώρας (Περσίαν, Ἀρμενίαν, Βυζάντιον) ἀρχιτέκτονας καὶ καλλιτέχνας, ἵνα ἐκτελέσῃ τὰ μεγάλα του σχέδια περὶ οἰκοδομήσεως ἔργων τέχνης, μεγαλοπρεπῶν. Οὕτω προῆλθεν ἡ πρώτη περίοδος «τοῦ τουρκικοῦ ρυθμοῦ», ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι προῖόν παραδόσεων ἐθνικῶν, ἀλλὰ μετῆς ποικίλων ξένων στοιχείων, ἐμφανίζων ὅμως ἐνότητα καὶ μονιμότητα. Φρούρια, παλάτια, τζαμιά, σχολεῖα καὶ χάνια οἰκοδομήθησαν τάχιστα, ἢ δὲ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ πολυτέλεια τῆς διακοσμῆσώς των ἐφημίσθησαν καὶ τότε εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ διάδοχοί του ἐσυνέχισαν τὴν ἀκμὴν ταύτην, ἣτις ὁμως ἐμαράνθη κατόπιν.

Πολὺ πρὶν ἢ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ὀσμάνων τὸ Ἰκόνιον, εἶχε συγκροτηθῆ εἰς τὴν Προῦσαν ἡ πολιτικὴ καὶ

πνευματικὴ διοίκησις τῆς Μ. Ἀσίας. Καὶ ἡ πόλις αὕτη μᾶς παρέχει σήμερον μνημεῖα ἀξιόλογα τῆς δευτέρας περιόδου τῆς τέχνης. Κατὰ ταύτην ἡ τέχνη λαμβάνει ἐπίδρασιν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ γειτονεύει ἡ Προῦσα, ἀνέρχεται δὲ εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀκμῆν κατὰ τὸν 15 αἰῶνα. Τῆς περιόδου ταύτης μνημεῖα ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ ἄλλαι πόλεις, ὄχι μόνον ἡ Προῦσα, ὡς ἡ Μαγνησία καὶ ἡ Νίκαια. Ἔχομεν δὲ τώρα καὶ ἄλλην ἀνάπτυξιν, ὄχι μόνον ἀρχιτεκτονικὴν, ἀλλὰ βιομηχανικὴν καθόλου καὶ τεχνικὴν. Καὶ ἀνεπτύχθη τότε ἡ ὑφαντικὴ καὶ ἡ κεραμευτικὴ τόσον, ὥστε ἀπέκτησαν παγκόσμιον φήμην. Εἰς δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀφείλεται τὸ ὅτι τὰ μικρασιατικὰ ἐργοστάσια ἀνέπτυξαν δραστηριότητα ἐξαιρετον, τὰ ὁποῖα καὶ ἀφοῦ ἐξήντησαν τὴν ἐπινοητικότητά των ἔμειναν καθ' ὅλον τὸ κράτος χωρὶς συναγωνισμόν, ἄξιον λόγου.

Τῷ 1453 ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος κατήγαγε νίκην, τῆς ὁποίας εἶχε προηγηθῆ πάλη ὀκτῶ αἰώνων. Ἐνῶ δὲ εἰς τὴν δύσιν ἐκλονίζετο ἡ Γρανάδα, τὸ τελευταῖον προπύργιον τοῦ Ἰσλάμ, ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας, κατάρθωσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν νὰ κρημώσουν τὴν τελευταίαν ἀκρόπολιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὕτω δὲ οἱ Ὀσμάνοι ἐπέτυχον νὰ στερεώσουν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν ἔδραν τοῦ καλιφάτου, προεξάρχοντες πλέον αὐτοὶ ὄλων τῶν μουσουλμανικῶν λαῶν, νὰ θέσουν δὲ καὶ τὰ θεμέλια πολιτικῆς παγκοσμίου. Ἐκτοτε εἰς τὴν διάνοιαν τῶν Ὀσμάνων διανοίγονται νέοι πνευματικοὶ ὄριζοντες, νέας δὲ ἀξιώσεις προβάλλει ἡ ἀναπτύχθεισα πολυτέλεια. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώσις καὶ ἡ ἄμεσος ἀντίληψις τῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς

ἀρχιτεκτονικῆς ἐμφυχώνει καὶ ἀνανεώνει τὴν τέχνην καὶ τὴν διακοσμητικὴν, τὴν ὁποίαν κατὰ πρῶτον ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τοὺς Πέρσας οἱ Ὀσμανοί. Ἐξ ὅλων τούτων προῆλθεν ἡ τρίτη καὶ ἡ σπουδαιότατη περίοδος τῆς τουρκικῆς τέχνης, τῆς ὁποίας πρότυπα καὶ μνημεῖα καθόλου ἔχομεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντινίου. Ἡ δὲ μεγίστη ἀκμὴ τῆς ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀκμῆς καὶ ἀναπτύξεως τοῦ κράτους, ἐπὶ Σουλεϊμάν Β' (1520—66). Τότε δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα καὶ εἰς ἄλλας μουσουλμανικὰς χώρας, εἰς τὴν Συρίαν, Μεσοποταμίαν, Αἴγυπτον καὶ Ἀλγέριον, εἰς τὴν Τήνιδα καὶ εἰς τὰ τζαμιά τῶν ἱερῶν πόλεων τῆς Ἀραβίας. Ἄλλ' ἡ πυκνὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Δύσιν συνετέλεσεν ὥστε νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὴν τέχνην καὶ ξένα στοιχεῖα, τέλος δὲ νὰ χρησιμποιηθῇ αὐτὴ ἡ ξένη, εὐρωπαϊκὴ, τέχνη πρὸς λύσιν τεχνικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε μόνη ἡ ἀνατολικὴ νὰ λύσῃ. Οὕτω δὲ ἀπεναρκώθη τελείως ἡ γνησίως τουρκικὴ τέχνη.

Ἀρχιτεκτονική.— Τὰ θρησκευτικὰ οἰκοδομήματα τῶν μουσουλμανῶν παρουσιάζουν ἐνιαῖον καὶ μόνιμον τύπον πανταχοῦ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, ὅπως καὶ τὰ χριστιανικά.

Ὁ ἀρχαιότατος τύπος τοῦ τζαμίου εἶναι αὐτὴ περιβαλλομένη ἀπὸ στοάς. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Μέκκαν βλέπουσα στοὰ ἐμηκύνθη εἰς πολλὰ κλίτη, ἀπέκτησε δὲ ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς, τοῦ ἐστραμμένου πρὸς τὴν Μέκκαν, κοίλωμα θολωτόν, ἐξέχον. Τὰ κλίτη δὲ ἐσχημάτισαν χῶρον εὐκτῆριον, δυνάμενον

να αὐξηθῆ με τὴν προσθήκην νέων. Πρὸ τούτου ἐξετεί-
νετο αὐλή.

Τὸ τζαμίον πρὸς τούτοις ἔχει ἄμβωνα δεξιὰ τοῦ θο-
λωτοῦ κοιλώματος, ὁποῦθεν γίνεται τὸ κήρυγμα κατὰ παρα-
σκευήν, ἐξέδραν, ὅπως ὑποδεικνύονται οἱ τύποι τῆς προ-
σενχῆς ἀπὸ τὸν χόντζαν πρὸς τοὺς μακρὰν ἵσταμένους πι-
στούς, ἀναλόγιον ὅπου ἀνοίγεται τὸ κοράνιον, καὶ θήκην
ὅπου φυλάσσεται. Εἰς δὲ τὰ μεγαλύτερα τζαμιά ὑπάρχει καὶ
ἰδιαιτερον θεωρεῖον, κιγκλιωτόν, διὰ τὸν ἡγεμόνα ἢ τὸν
ἀντιπρόσωπόν του. Ὁ τύπος οὗτος, ὁ ὁποῖος καὶ μόνος
διετηρήθη εἰς μερικὰς χώρας (Ἰσπανίαν, Μαρόκον), ὑπάρχει
ἀκόμη εἰς τὸ Ἰσλαμικὸν-τζαμί τοῦ Ἰκονίου, εἰς τὸ τζαμί τῶν
Λαράνδων (τοῦ 1258), εἰς τὸ Ἐσραφ-Ροῦμ τζαμί τοῦ
Μπέη-σεχίρ (τέλος τοῦ 14 αἰῶνος) καὶ συνδεδυασμένος με-
θόλον εἰς τὸ Οὐλοῦν-τζαμί τῆς Προύσης (περὶ τὸ 1400).

Εἰς τὸ τοιοῦτον διάγραμμα δὲν ὑπάρχει ἀκόμη τοῦ χώ-
ρου τελεία διαμόρφωσις. Ὄταν ὅμως τὸ τζαμίον συνεδυσ-
σθῆ με τὸν μεντρεσέν, τότε ἔγινε σκέψις νὰ τεθῆ καὶ ὁ θό-
λος. Ὁ μεντρεσές, προωρισμένος διὰ τὴν ἀνώτεραν ἐκπαί-
δευσιν, ἀποτελεῖται συνήθως ἀπὸ διαφόρους αἰθούσας (κά-
τοιικαί τῶν μαθητῶν, αἰθούσαι παραδόσεων, κοιτῶνες, μι-
κρὰ τζαμιά τῶν τάφων κτλ.). αἱ ὁποῖαι παρατάσσονται εἰς
αὐλὴν ὑπαίθριον. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Τὰς-μεντρεσές τοῦ Ἰκονίου (1716), ὁ Σιρσελί-μεντρεσές τοῦ Ἰκονίου (1242).
Ἄλλ' ὁ τοῦ Ἰβραήμ-μπέη εἰς τὸ Ἰκονίου-σεραῖ εἶναι σταυ-
ροειδής, ὅπως οἱ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας. Εἰς δὲ τὸν
μεντρεσέ τοῦ Καραταῖ τοῦ Ἰκονίου (1251) ἀντὶ τῆς αὐ-

λῆς ἔχομεν θολωτὴν αἰθουσαν. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐχρησί-
μευσεν ἔπειτα διὰ τὰ τζαμία.

Ἄλλ' ὁ ρυθμὸς τῶν τζαμίων ἐτροποποιήθη πολὺ, ἀφοῦ
ἐκυριεύθη ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐκτοίε ὡς ὑπόδειγμα τῆς
ἀρχιτεκτονικῆς τῶν τζαμίων χρησιμεύει ἡ Ἁγία Σοφία,
ἴσως διότι τὸ πρῶτον οἰκοδομηθὲν τζαμίον τῆς πόλεως ταύ-
της, τὸ Μεχμετιέ (1463-9), ἀνηγέρθη ἀπὸ Ἑλληνα τὸν Χρι-
στόδουλον. Οὗτος παρέλαβε τὸ διάγραμμα τῆς Ἁγίας Σο-
φίας, ἀπλοποιήσας ὅμως αὐτό, ἔθηκε δὲ πρὸ τοῦ ὅλου οἰκο-
δομήματος αὐλὴν μὲ βρύσιν, περιβαλλομένην ἀπὸ ἀψίδας
θολωτάς. Ἄλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐτροποποιήθη βραδύτε-
ρον τὸν 18 αἰῶνα, ὅταν ἀνοικοδομήθη τὸ Μεχμετιέ. Καὶ σή-
μερον ὡς ὑπόδειγμα τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τοῦ Μεχμετιέ πρόπει
νὰ χρησιμεύσῃ τὸ Βαγιαζιτιέ τοῦ Χαϊρεδίν (τέλος τοῦ 15
αἰῶνος).

Ἄλλ' ὁ ἄλβανὸς Σινάν, ὁ εὐφυὴς καὶ γόνιμος ἀρχιτέ-
κτων τοῦ Σουλεϊμάν, ἔκαμεν ἀκόμη ἓνα βῆμα πρὸς τὰ
πρόσω. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ καθ' αὐτὸ ἰδρυτὴς τῆς τουρκικῆς
οἰκοδομικῆς. Οὗτος ἔδωκεν ἐλαφρότητα εἰς τὸν θόλον καὶ
ἀρμονίαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, μεταχειρισθεὶς τέσσαρα ἡμιθό-
λια εἰς τὸν τετράγωνον χώρον ἀντὶ δύο, εἰς ἕκαστον δὲ ἔξ
αὐτῶν εἰσβαλὼν τρία ἄλλα μικρότερα. Καὶ εἰς τὸ σχέδιον
τοῦτο δὲν ἐσταμάτησεν, τὸ ὅποιον ὅμως βραδύτερον ἐφηρ-
μόσθη καὶ πάλιν. Εἰς τὸ Σουλεϊμανιέ (1550 ἀρχίσαν) ἐπα-
νῆλθεν εἰς τὸ βυζαντινὸν σχέδιον. Ἐνῶ δὲ εἰς τὸ Βαγιαζιτιέ
οἱ θόλοι ἐμφανίζονται ἀκόμη κεχωρισμένοι οὕτως, ὥστε νὰ
διακρίνωνται σαφέστατα, κατώρθωσεν ὁ Σινάν εἰς τὸ Σου-
λεϊμανιέ οὕτω νὰ τοὺς συναρμόσῃ, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν ἓν

δλον. Εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, τὸ καὶ μεταγενέστερον, τὸ Σελιμιέ τῆς Ἀδριανουπόλεως (1572—74) ἀπομιμείται καὶ πάλιν, ἀσχολούμενος μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ θόλου, τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Τοποθετεῖ τὸν τεράστιον θόλον εἰς ὀκτὼ τόξα, θέτει ἔμπρὸς καὶ εἰς τὰ πλάγια στοὰς καὶ ἀνοίγει εἰς τοὺς τοίχους πολλὰ παράθυρα, διὰ νὰ μετριάσῃ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ φωτὸς τὴν πίεσιν καὶ τὴν βαρύτητα. Ὁ Σινὰν ἀνήγειρε καὶ ἄλλα πολλὰ τζαμιά καὶ τὸ Ἀχμετιέ (1608—14), ὅπου ἔθηκε τὸν τελευταῖον λίθον τῶν προσπαθειῶν του. Καὶ ἐδῶ οἱ τοῖχοι ἔχουν παράθυρα (παρόμοιον εἶναι καὶ τὸ Βαλιδὲ-τζαμι ἀπὸ τὸν Χότζαν Κασίμ, ἀρχίσαν 1651). Τὸν 18 αἰῶνα γίνεται ἀπόπειρα νὰ καθιερωθῇ νέος τύπος ἐκ τῶν προτέρων ὅμως μὴ παρέχων ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Τέσσαρες στῦλοι φέρουν, διὰ τεσσάρων μεγάλων τόξων συνδεόμενοι, τὸν μόνον θόλον, εἰς ὃν προσαρτᾶται ἄψις διὰ τὸ κοίλωμα. Τὸ προαύλιον εἶναι ἡμικυκλοειδὲς μὲ στοὰς.

Καὶ εἰς τὰ τζαμιά καὶ εἰς τοὺς μεντρεσέδες ἄξιοι ἰδιαιτέρου λόγου εἶναι οἱ πυλῶνες. Παρομοιάζουν μὲ τὰς περσικὰς στοὰς καὶ ἔχουν εἰς τὰ πλάγια κοιλώματα.

Οἱ μιναρέδες συναρμύζονται πρὸς τὸ ὄλον οἰκοδόμημα. Ἦδη ἐπὶ τῶν Σελτζουκιδῶν εἶχον τὸ σχῆμα. τὸ ὁποῖον καὶ ἀργότερα βλέπομεν ὅτι ἔχουν εἰς τὰ τζαμιά τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅπουδῆποτε. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τοὺς μιναρέδες τῶν ἀφρικανικῶν χωρῶν, οἱ τῆς Τουρκίας εἶνε λεπτοί, ὅπως εἰς τὴν Περσίαν, ὅχι δὲ κωνοειδεῖς, ἀλλὰ τελείως κυλινδρικοὶ μὲ ἐξώστας διὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ μουεζίνῃ εἰς τὴν προσευχὴν καὶ μὲ κωνικὴν στέγην. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ποικίλλει. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἦσαν περισσότεροι

ἀπὸ δύο, βραδύτερον εἰς τὰ μεγάλα τζαμιά τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνήγειρον τέσσαρας εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας. Τὸ Ἀχμετλί ὅμως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει ἕξι.

Μικρότερα τεμένη εἶναι τὰ Μετζίτι. Τὸ διάγραμμα των εἶναι ἢ τετράγωνον ἢ ἑξάγωνον ἢ ὀκτάγωνον ἢ δεκάγωνον μὲ θόλον ἓνα καὶ μόνον. Καλύπτουν δὲ τὴν σαρκοφάγον ἀγίου τινὸς ἢ ἡγεμόνος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι ἀφιερωμένα, ὡς καὶ τῶν συγγενῶν των. Ἐπὶ τῶν Σελτζουκιδῶν τὰ Μετζίτι ἦσαν πολλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ των καθόλου ὁμοιάζει πρὸς τὰ περσικὰ μουσολεῖα.

Τὰ τζαμιά εἶχαν ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητός των καὶ προσαρτήματα πολλὰ ἢ ὀλίγα, εὐλαβῆ ἰδρύματα (βακούφ) καὶ δημόσια καταστήματα, ὡς σχολεῖα, βιβλιοθήκας, λουτρόα, πτωχοκομεῖα, ἐργαστήρια καὶ καταστήματα, ἐνίοτε δὲ καὶ πτωχοτροφεῖα (ιμαρέτ), νοσοκομεῖα καὶ ξενῶνας. Τοιαῦτα δὲ πλείστα ἔχει τὸ Σουλεϊμάνιέ.

Δημόσια ἔργα.— Δημόσια ἔργα, ἀξιόλογα τῶν Τούρκων, εἶναι καὶ τὰ ὑδραγωγεῖα, αἱ κιστέραι καὶ αἱ γέφυραι. Ἄλλὰ τὰ ἔργα ταῦτα δὲν παρουσιάζουν χαρακτηρισμὸν οἰονδήποτε γνησίως τουρκικόν. Τοῦναντίον τὰ χάνια εἶναι τῆς τουρκικῆς τέχνης δημιουργήματα. Καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρον χώραν ἔχουν συνήθως τὸ σχεδιάγραμμα των ἀπλούστατον. Εἶναι δηλαδὴ στοαὶ τριγύρω πλατείας χρησιμευούσης διὰ τὰ ζῶα, καὶ ταράτσας διὰ τοὺς ταξειδιώτας. Εἰς δὲ τὰς πόλεις ἔχουν καὶ περισσότερα τοῦ ἐνὸς πατώματα ἄνω συνήθως τῶν στοῶν. Καὶ οἱ μὲν ἰσόγειοι χώροι χρησιμεύουν ὡς σταῦλοι καὶ μαγαζεῖα, οἱ δὲ ἐπάνω διὰ τὴν διαμονὴν

τῶν ἀνθρώπων. Ὑπόδειγμα δὲ τοῦ πρώτου εἴδους ἔχομεν τὸ Σουλτὰν χὰν τοῦ Ἰκονίου (ἀνηγέρθη τῷ 1229, ἐπεσκευάσθη τῷ 1276), τοῦ δὲ δευτέρου τὰ μεγάλα χάνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ Ἰπέκ-χὰν τῆς Προύσης, ἀνεγερθὲν ἐπὶ Μουράτ Β'.

Βρύσεις δὲ οἱ Τοῦρκοι ἔχουν ἢ διὰ τὰς ἀπονίψεις ἢ πρὸς δημοσίαν χρῆσιν καθόλου. Αἱ πρώται συνήθως κατέχουν τὸ μέσον τῆς αὐλῆς τῶν τζαμιῶν, εἶναι ἐξάγωνοι ἢ ὀκτάγωνοι καὶ ἔχουν ἄνω θόλον, βασταζόμενον ἀπὸ κίονας. Αἱ ἄλλαι ἔχουν σχῆμα καὶ μέγεθος ἀλλαχοῦ ἄλλο, ἔχουν προστέγασμα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐπικοσμήματα πλούσια καὶ στολιζοῦν τὰς τουρκικὰς πόλεις. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ μνημονευθοῦν καὶ αἱ θερμαὶ πηγαὶ τοῦ Ἐσκι καὶ Γενί-Καπλουτζὰ τῆς Προύσης, πολυτελέστατα ἀνεγερθεῖσαι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, μεθ' ἑαυτὰς δὲ καὶ μεθ' ἑαυτῶν διάταξιν προσχεδιασθεῖσαν ἐπιτυχῶς.

Τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Τούρκων ἔγιναν κατὰ τὸ βυζαντινὸν ὑπόδειγμα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι μόνον ἐπεκτάσεις καὶ ἐνισχύσεις ὑπαρχόντων ἔργων. Οἱ Σελτζοῦκοι μόνον ἐπενόησαν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν (Διαρβειρί) ἰδίας ὀχυρώσεις. Καθ' ὑπόδειγμα μεσαιωνικὸν ἰδρύθησαν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν Βόσπορον τὰ ἰσχυρὰ φρούρια Ρούμελι-χισάρ καὶ Ἀνατολὸυ-χισάρ, ἄργότερον ἀπὸ τὸν Μωάμεθ Β' (1470) δύο εἰς τὰ Δαρδανέλλια, ἐπεσκευάσθησαν δὲ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ βυζαντινὰ τεῖχη καὶ τὰ φρούρια. Ἀφοῦ δὲ ἔγινε δεκτὸν τὸ νεώτερον πυροβολικὸν καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, αἱ ὀχυρώσεις ἐγίνοντο πλέον ὅπως καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἄνακτορα.—Τὸ ἀρχαιότατον ἐκ τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων εἶναι ἓνα κιδόσκιον εἰς τὸ Ἰκόνιον, μὲ μεγάλα, γωνιώδη πρὸς τὰ ἄνω, παράθυρα τοῦ ἄνω πατώματος, κείμενα ὑπερῶν ἑξώστου, τὸν ὁποῖον βασιάζουν ὑποστηρίγματα. Τὸ κιδόσκιον τοῦτο λέγεται ὅτι ἀνέρχεται μέχρι τοῦ 11 αἰῶνος. Ἄλλὰ τὸ πρῶτον ἰδρυθὲν σουλτανικὸν ἀνάκτορον εἰς τὴν Εὐρώπῃν εἶναι τοῦ Μουράτ Α', τοῦ ὁποῖου ἡ οἰκοδομὴ ἤρχισε τῷ 1361 εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἐπεξετάθη καὶ ἐκαλλωπίσθη, ἕως οὗ τῷ 1878 κατεστράφη. Δηρεῖτο εἰς τρία, διότι εἰς τρία διηροῦντο τοῦ τοιούτου εἶδους τὰ ἰδρύματα εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶχε δηλαδὴ πρῶτον τὰ προπύλαια, ὅπου ἐγίνοντο αἱ ὑποδοχαὶ καθόλου, ὅπου ὑπῆρχον καὶ ἰδιαιτέρας αἰθούσας διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης. Κατόπιν τούτων ἠπλοῦτο δευτέρα αὐτὴ μὲ πολυτελεῖς αἰθούσας δι' ἐπισημοὺς ἀκροάσεις, διὰ συνεδριάσεις, σχετικὰς πρὸς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους κτλ., τέλος δὲ ἤρχοντο τὰ ἰδιαιτέρα δωμάτια τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ χαρεμίου του μὲ ἰδιαιτέρα κιδόσκια, λουτρά, κήπους κτλ.

Ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἴδιαν διάταξιν, παλαιότατον ἴδρυμα εἶναι τὸ Τσινιλι-κιδόσκ, ἔργον τοῦ Πέρσου ἀρχιτέκτονος Κεμαλεδίν (1466), τὸ ὁποῖον ὅμως βραδύτερον ἐπεσκευάσθη καὶ παρεμορφώθη. Τὸ διάγραμμα τούτου εἶναι τετράγωνον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ σταυροειδὲς κατὰ τὸ σχῆμα μὲ προεξέχουσαν πολυγώνον ἀψίδα, μὲ θόλον εἰς τὸ μέσον καὶ αἰθούσας εἰς τὰς γωνίας, μὲ μεγάλας στοὰς καὶ μὲ περιστύλια προπύλαια. Τὸν 16 καὶ τὸν 17 αἰῶνα προσετέθησαν καὶ ἄλλα κιδόσκια, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τὸ Βαγδάτ - κιδόσκ τοῦ Μουράτ Δ' (1639), μία

δοκτάγωνος θολωτή αΐθουσα με μικρούς εις τὰς γωνίας χώρους και με μίαν πρὸς τὰ ἔξω στοὰν με προστέγασμα. Κατόπιν δὲ μακρᾶς διακοπῆς ἢ οἰκοδόμησις ἔργων τοιούτων ἐπανήρχισεν ἀπὸ τοῦ 19 αἰῶνος, ἀλλὰ κατὰ πρότυπα ὄλως διόλου νέα. Τότε ἀνηγέρθησαν τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μπεηγλέρμπεη, τοῦ Ντολμᾶ - μπαχῆ καὶ τοῦ Τσιραγὰν σεραΐου, τοῦ Γιλδίξ - κιόσκ και ἄλλων ἀκόμη παλατιῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι πλέον τουρκικά, ἀλλ' εὐρωπαϊκά.

Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τὰ παλαιότερα ἀνάκτορα ἦσαν παρόμοια πρὸς τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων (κονάκια). Ταῦτα εἶχον πατώματα πλέον τοῦ ἑνός. Εἰς τὸ κάτω δὲ ἦσαν αἱ αΐθουσαι πρὸς ὑποδοχὴν (σελαμλίκ), ἐπάνω δὲ τὸ χαρέμιον. Πρὸς τὴν ὁδὸν προεξεῖχον τὰ ἐπάνω πατώματα, στηριζόμενα εἰς ἐγκαρσίους δοκοὺς και εἰς σχῆμα ἐξώστου. Κατὰ τρόπον ὄλως ἰδιαιτέρον ἦσαν κατεσκευασμένοι αἱ ἐστῖαι (θερμάστραι), αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντὸς τοῦ τοίχου κοιλότητες με προεξοχὴν ἔχουσαν σχῆμα τόξου ὀδοντωτοῦ και πολυγώνου. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ἤδη εἰς τὴν Προῦσαν. Πλὴν τούτου ἐντὸς κοιλωμάτων τῶν τοίχων ὑπῆρχον συρτάρια (ἢ δουλάπια) και οὕτω ἢ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου προσελάμβανε ἀρεστὴν διάρθρωσιν. Τὰ κονάκια κατεσκευάζοντο κυρίως ἐκ ξύλου. Εἶχον δὲ ἔνεκα τῆς μεγάλης χρήσεως τῆς ξυλείας κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐμφάνισιν κομψὴν και ἑλαφράν. Ἄλλ' ὁ ρυθμὸς τῶν παλαιῶν τούτων οἰκημάτων, ἔνεκα τῶν συχνῶν πυρκαϊῶν, ὀλιγόστευσε πολὺ.

Ἐξ ὄλων τῶν οἰκοδομημάτων οἱ Τούρκοι ἐφρόντιζον νὰ διακοσμῶσι κυρίως τὰ τζαμιά και τούτων δὲ τοὺς πυλώνας και τὸ κοίλωμα τῆς προσευχῆς. Ταῦτα διεκόσμου

μὲ ἐπιμαρμαρώσεις, μὲ σταλακτίτας, μὲ φαβεντιανά κοσμήματα. Καταπληκτικὴ εἶναι ἡ διὰ μαρμάρου διακόσμησις τῶν σελτζουρικῶν πυλώνων. Ἐπὶ τῶν Ὀσμάνων οἱ πυλώνες δὲν ἔχουν πλέον τόσον μεγάλην σημασίαν. Τοῦναντίον διακοσμοῦνται διὰ μαρμάρου πολλὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρη. Ἐπὶ τῶν διακοσμητικῶν τούτων ὑλικῶν ἐγένετο χρῆσις καὶ εἰς ἀνάκτορα καὶ εἰς βρύσεις.

Οἱ δὲ μιναρέδες, οἱ θόλοι, αἱ ἀψίδες κατεσκευάζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ χρωματιστὰς κεράμους, ἐνῶ τὸ κοίλωμα καὶ ἄλλα τινὰ μέρη τῶν τοίχων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἐξαρθῶν (φεγγίται, διαζώματα, πλαίσια) διακοσμοῦνται μὲ ποικίλον φαβεντιανὸν μωσαϊκόν.

Πρὸς διακόσμησιν μερικῶν μερῶν τῶν δημιουργημάτων τῆς ἡ τουρκικῆ ἀρχιτεκτονικῆ μετεχειρίζετο καὶ τὸ ξύλον, ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς στοάς, ἐξώστας, προστεγάσματα κιγκλιδώματα. Ταῦτα ὅμως ἀνάγονται εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ μόνον ἐκεῖ πρέπει νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν Σουλτζουκιδῶν ἤκμασεν ἡ ξυλογλυπτικὴ πρὸς διακόσμησιν θυρῶν, ἀμβώνων, ἀναλογίων (διὰ τὸ κοράνιον) κτλ. τόσον ὥστε ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετεχειρίζοντο ἀκόμη καὶ τὴν διακόσμησιν διὰ ξύλων διαφόρων, δι' ἐλεφαντόδοντος, διὰ ζάμβυκος (σεντέφι) καὶ ἄλλου ὑλικοῦ, καὶ τῶν (μετακινουμένων) ἐξαρτημάτων τῶν τζαμιῶν ὅπως καὶ τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς ἄλλας μωαμεθανικὰς χώρας οἱ Τοῦρκοὶ μετεχειρίζοντο πολὺ ὀλίγον πρὸς διακόσμησιν τὸν ὀρειχάλκον εἰς μεγάλων διαστάσεων ἀρχιτεκτονικὰ μέρη (εἰς θύρας, εἰς

κιγκλίδας) και εις μικρότερα σκευή (φανούς, ἀγγεῖα, λαγύνια, πινάκια, κτλ.).

Ὡς ὄπλοποιοὶ οἱ Τοῦρκοι, οἱ διδαχθέντες τὴν τέχνην ταύτην ἀπὸ τῶν Πέρσας, ἐπίσης διεκρίθησαν κατὰ τὸν 16 και 17 αἰῶνα. Διότι και ὁ χάλυψ, και τὰ σχήματα και τὰ εἶδη τῶν κοσμημάτων τῶν ὄπλων, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο, εἶχον παγκόσμιον φήμην. Και πολλὰ τουρκικὰ ὄπλα παρατηροῦμεν σήμερον εις τὰς συλλογὰς τῶν εὐρωπαϊῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τῶν πολέμων πρὸς τὴν Τουρκίαν εἶχον ἀποκομίσει ὡς λείαν.

Ταπητουργία, ὑφαντικὴ, κεραμευτικὴ, διακοσμητικὴ βιβλίου.— Ἐκ τῶν βιομηχανιῶν ἐκεῖνη, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη εις μέγαν βαθμὸν ἀπὸ τῶν Τούρκων και κατήνησε μέχρι σήμερον ἀνέφικτος, εἶναι ἡ **ταπητουργία**. Ταύτην ἤσκουν κατ' ἀρχὰς οἱ νομάδες Τουρκομᾶνοι. Ἄλλ' ἀνεπτύχθη ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐπεκοινώνησαν με κέντρα πολιτισμοῦ. Τὸ Ἰκόνιον δὲ εἶναι ἐκ τῶν πρώτων πόλεων, ὅπου ἡ πολυτελὴς ταπητουργία ἐκαλλιεργήθη. Τοῦλάχιστον μερικοὶ τάπητες, ἀποκείμενοι μέχρι σήμερον εις τὸ τζαμίον τοῦ Ἀλαεδίν, εἶναι ἐκ τῶν γνωστῶν εις ἡμᾶς οἱ παλαιότατοι. Ἦδη δὲ κατὰ τὸν 15 αἰῶνα ὑπῆρχον εις τὴν Μ. Ἀσίαν πολλὰ ἐργαστήρια ταπήτων, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα ἐξήγοντο εις τὴν Ἰταλίαν και τὴν Φλάνδραν, και τὰ ὁποῖα σήμερον βλέπομεν εις εἰκόνας ἐκείνων τῶν χρόνων. Ἄλλ' ἡ ταπητουργία ἀνεπτύχθη κατ' ἐξοχὴν κατὰ τὸν 16 και 17 αἰῶνα. Δεῖγματα δὲ τῆς κλασικῆς ταύτης περιόδου ελάχιστα μόνον εὐρίσκομεν σήμερον εις τὴν ἀγοράν, ὡς μικροὺς τά-

πητας τῆς προσευχῆς (τοὺς ὁποίους οἱ Τοῦρκοι μεταχειρίζονται γονατίζοντες ἐπ' αὐτῶν, ὅταν προσεύχωνται) καὶ μεγαλυτέρους, οἱ ὁποῖοι κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 18 μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19 αἰῶνος εἰς τὸ Γιόρδες, Κοῦλα, Λαοδίκειαν, Πέργαμον καὶ Οὐσάκ.

Σήμερον εἶναι ζήτημα ἂν ὑπάρχουν ὑφάσματα ἀνερχόμενα μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Σελτζοικιδῶν. Ἄλλ' ἡ *ὕφαντικὴ* ἀνεπτύχθη κυρίως ἀπὸ τοὺς Ὀσμάνους. Τὰ ἐργοστάσια τῆς Προῦσης κατεσκεύαζον τὰ πολύτιμα ἐλίχρυσα καὶ ἐπάργυρα μεταξωτὰ καὶ ὄλοσηρικὰ τοῦ 15—17 αἰῶνος, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ὡς ἱερὰ ἄμφια, καὶ τὰ ὁποῖα ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ παρομοία καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν βιομηχανία. Τὰ ὑφάσματα ταῦτα διακοσμοῦνται μὲ ῥόμβους, μὲ κύματα, μὲ νεφελώματα, μὲ κύκλους, μὲ τὸν δίσκον τῆς σελήνης, μὲ φοίνικας καὶ μὲ ἄλλα παρόμοια θέματα (motiven) καὶ ποικίλα ἄνθη. Ἐχρησίμευον δὲ συνήθως εἰς ἐνδυμασίας, ὡς τραπεζομάνδηλα, ὡς περικαλύμματα μαξιλαρίων, ὡς ἐπίπια στρώματα (σαμπράκα), ὡς παραπετάσματα, ὡς σινδόνες φερέτρων, ὡς σημαῖαι. Τὸν 18 αἰῶνα εἰσῆχθησαν καὶ ἐπικοσμήματα καὶ κεντήματα. Καὶ τὸ κέντημα ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ κατὰ ποικίλον τρόπον εἰς τὴν Τουρκίαν, ὡς τέχνη πλέον λαϊκὴ.

Ὅποιαν σημασίαν εἶχεν ἡ Προῦσα διὰ τὴν ὑφαντικὴν, τοιαύτην εἶχε καὶ ἡ Νίκαια διὰ τὴν *ἡραμευτικὴν*. Ἐδῶ ἀναμφιβόλως κατεσκεύαζοντο τὰ φαβεντιανά, τὰ κοσμήσαντα τὰ πρῶτα τῶν Ὀσμάνων οἰκοδομήματα. Καὶ βραδύτερον ἡ πόλις αὕτη, ἡ ὁποία διὰ τὴν βιομηχανίαν τῆς ταύτης ἐκλήθη «τσινιλὶ Ἰονί», παρεῖχεν ὄχι μόνον κε-

ράμους διὰ τὰ τζαμιά καὶ τὰ ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἀγγεῖα καὶ σκεύη παντὸς εἴδους, πινάκια (πίατα), ἀγγεῖα, φλυτζάνια, λεκάνας, λαγύνια, στάμνας, λυχνίας καὶ κρεμαστοὺς λαμπτήρας. Πάντα ταῦτα ἔχουν τὰ ἴδια διακοσμητικὰ θέματα καὶ ἰδίως φυτὰ, ὑακίνθους, λείρια, γαρύφαλα, κλήματα, κινάρας, ὡς καὶ φοίνικας, νεφέλας, ζῶα καὶ πλοῖα. Τὸ κύριον χρωμᾶ των εἶναι τὸ λευκόν. Τὰ προϊόντα ταῦτα, τῶν ὁποίων ἡ ἀκμὴ ἐμφανίζεται κατὰ τὸν 16 αἰῶνα, παρατηροῦμεν εἰς πολλὰ τῆς βιομηχανίας μουσεῖα τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Τὰ ὀνομάζουν ἐσφαλμένως «φαβεντιανὰ τῆς Ρόδου», διότι εὐρέθῃ ἄλλοτε εἰς τὴν νῆσον ταύτην πλῆθος τοιούτων ἀγγείων. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐξακριβώμενον ἂν τὰ καλούμενα τῆς Δαμασκοῦ ἐμπορεύματα, κατασκευάζοντο πράγματι εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Ἡ κεραμεικὴ ἀνεπτύχθη καὶ εἰς τὴν Κιουτάγιαν, ὅπου καὶ καλλιεργείται μέχρι σήμερον.

Ὅπως διακοσμοῦν καὶ ἀποτελειώνουν βιβλία, οἱ Ὅσμάνοι ἐκάλουν τεχνίτας, καλλιγράφους καὶ διακοσμητάς, Πέρσας, οἱ ὁποῖοι ἴδρυσαν ἰδιαιτέραν σχολὴν, τῆς **διακοσμητικῆς τοῦ βιβλίου**. Κυρίως δὲ οἱ τεχνῖται οὗτοι ἀντέγραφον τὸ κοράνιον, ἔπειτα δὲ διεκόσμων με ζωγραφήματα χειρόγραφα ἀραβικὰ καὶ περσικά. Καὶ ἦσαν οἱ τεχνῖται οὗτοι κυρίως καλλιγράφοι, ἦσαν ὅμως καὶ διακοσμηταί, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐπεχρῶσαν τὰ βιβλία. Ἐπιχρῶσται δὲ καὶ ἀπὸ τὴν Ταυρίδα ἐδίδαξαν καὶ τὴν τέχνην ταύτην.

Η΄ Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

.Σχολεία. Γλώσσα. Φιλολογία. Μουσική και θέατρον.

Σχολεία.— Πρέπει να δηλογηθῆ ὅτι οἱ Τούρκοι ἐπεδίωξαν, κατὰ τὸν 19 κυρίως αἰῶνα, νὰ ἀποτινάξουν τὸν πνευματικὸν ζυγὸν τὸν οὐλεμάδων, ὃ ὁποῖος τοὺς ἐκράτει ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὴν ἀποκλήνωσιν, καὶ νὰ μορφωθοῦν, ὅπως οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί. Πλείστοι δὲ νέοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν εἰς σχολεῖα ἀνώτερα τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τοῦ Ἀβδουλ Χαμίτ κυρίως. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ σχολεῖα ἰδρύθησαν εἰς τὴν Τουρκίαν τότε.

Μέχρι δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνος γράμματα ἐμάνθανον ἐκ τῶν τουρκοπαίδων μόνον οἱ τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν, διδασκόμενοι ἀπὸ τοὺς χοτζάδες. Αἱ γυναῖκες δὲν ἐγνώριζαν, ἐκτὸς πολὺ ὀλίγων, οὐδὲ ἀπλῆν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Σχολεῖα δὲ τακτικῶς λειτουργοῦντα ἦσαν οἱ μεντρεσέδες (σχολεῖα διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ κορανίου), τὰ ὁποῖα ἐλειτούργουν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν τζαμιῶν χάριν κυρίως τῶν σπουδαστῶν τοῦ ἱεροῦ νόμου (σοφτάδων), τῶν προὐριζομένων νὰ γίνουν καὶ οὗτοι χοτζάδες.

Ἀλλὰ τῷ 1845 ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ῥιζικὴ μεταρρυθμισις τῆς παιδείας. Ἰδρύθη μάλιστα καὶ πανεπιστήμιον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ ὁποῖον ὅμως διήγαγε βίον ἀσημον, καὶ μόλις πρὸ ὀλίγου, ὅπως τονωθῆ, ἀπέκτησε 19 γερμανοὺς καθηγητάς. Μεταρρυθμίσθησαν δὲ καὶ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα (μαχαλὲ μεχτεπί), ὡς καὶ τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (μεχτεπί ρουσδιέ), ἐκ τῶν ὁποίων ἕνα ἔπρεπε νὰ ἰδρυθῆ εἰς κάθε βιλαέτιον. Εἰς ταῦτα, ἀντιστοιχοῦντα

περίπου πρὸς τὰ πραγματικὰ λεγόμενα γυμνάσια, ἐδιδάσκετο ἢ ἀραβικὴ γραμματικὴ, ἢ ὀρθογραφία, ἢ σύνθεσις, ἢ ἱερὰ ἱστορία, ἢ ὀθωμανικὴ ἱστορία, ἢ παγκόσμιος ἱστορία, ἢ γεωγραφία, ἢ ἀριθμητικὴ, αἱ ἀρχαὶ τῆς γεωμετρίας.

Ἰδρύθησαν ὁμοίως καὶ σχολεῖα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν γαλλικῶν, ὃ ἔστι Λύκεια (lycées). Καὶ τὸ πρῶτον ἰδρυθὲν ἦτο τὸ λύκειον τοῦ Γαλατᾶ -σεραί, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ ὁποῖον λειτουργεῖ μέχρι τῆς σήμερον, εἶναι δὲ ἐκεῖνο κατ' ἐξοχὴν, διὰ τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ὑπερηφανεύονται. Τὸ λύκειον τοῦτο ἔχει τρεῖς προκαταρκτικὰς τάξεις καὶ ἑπτὰ ἄλλας κυρίας. Τὸ πρόγραμμα τῶν περιλαμβάνει δύο τμήματα, τὸ γαλλικὸν καὶ τὸ τουρκικόν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῶν γαλλικῶν λυκείων καὶ ἐφαρμόζεται πρὸ μεσημβρίας, τὸ δὲ δεύτερον μετὰ μεσημβρίαν. Ὁ ἀπολυόμενος ἀπὸ τὸ Γαλατᾶ -σεραί δικαιούται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν δημοσίαν ὑψηροσίαν. Σπουδάζουν δὲ εἰς τὸ λύκειον τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ τέκνα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἄνευ διακρίσεως φυλῆς ἢ θρησκείας.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1916]17, ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις χορηγεῖται ἀπὸ 50 περίπου Σουλτανιέ, τὰ ὁποῖα λέγεται, ὅτι ἔχουν 16104 μαθητὰς. Τὰ Σουλτανιέ εἶναι ὅπως τὰ ἀνωτέρα πραγματικὰ σχολεῖα τῆς Γερμανίας. Ἡ φοίτησις εἰς αὐτὰ εἶναι δωδεκαετής (5 προκαταρκτικαὶ καὶ 7 κύρια τάξεις). Συμβούλιον δὲ ἀνώτατον τῆς παιδείας, ἀποτελούμενον ἀπὸ γερμανοῦς, περιστοιχίζει τὸν ἀνώτατον διευθυντὴν τῆς ἐκπαίδευσέως.

Εἰς τὰ Σουλτανιέ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσελήφθησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν 9 γερμανοὶ διδάσκαλοι, προῦ-

πηρετήσαντες εἰς σχολεῖα τῆς Γερμανίας ἢ εἰς γερμανικά σχολεῖα τοῦ ἔξωτερικοῦ.

Ἐκτὸς τῶν Σουλτανιέ λειτουργοῦν ἀκόμη καὶ τὰ Ἰδαδιέ, ἀντιστοιχοῦντα καὶ αὐτὰ πρὸς τὰ πραγματικά σχολεῖα τῆς Γερμανίας. Τὰ Ἰδαδιέ ὅμως ὀλιγόστευσαν, ἀφοῦ ἰδρῦθησαν τὰ Σουλτανιέ. Εἰς αὐτὰ ἡ φοίτησις εἶναι τριετής (μία τάξις προκαταρκτικὴ, δύο κύριαι). Εἰς αὐτὰ δὲ παρέχονται γνώσεις γεωργικαὶ καὶ ἐμπορικαί. Εἰς 48 Ἰδαδιέ, ὅπως καὶ εἰς τὰ περισσότερα Σουλτανιέ εἶναι προσηρτημένα καὶ δημοτικά σχολεῖα. Ἀλλὰ λειτουργοῦν ἀκόμη καὶ 56 μωαμεθανικά ἢ μὴ μωαμεθανικά ἰδιωτικά Ἰδαδιέ.

Εἰς τὰ δημοτικά σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἐπέστησαν τελευταῖον πολὺ τὴν προσοχὴν των οἱ Τοῦρκοι, φοιτῶσι 200,776 ἄρρενα καὶ 41,293 κορίτσια. Οἱ διδάσκαλοι ἀνέρχονται εἰς 6255, αἱ διδασκάλισσαι εἰς 1005. Τὰ δὲ ἰδιωτικά ἔχουν 126,284 μᾶθητάς καὶ 61571 μαθητριάς. Ἄλλ' εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωνται, ὅσα συνετήρουν ἀλλόγλωσσοι καὶ ἀλλόφυλοι κοινότητες, τὰ ὅποια ἀνήρχοντο εἰς 1962. Εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις παρεχεται δωρεάν. Τὸ σύνολον δὲ ὄλων τῶν μαθητῶν τῶν σχολείων, μωαμεθανικῶν καὶ κοινοτικῶν, ἀνήρχετο εἰς 596,577.

Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν Τουρκίαν λειτουργοῦν, ὡς εἶναι γνωστόν, καὶ ξένα σχολεῖα, διὰ τῶν ὁποίων αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις προσπαθοῦν νὰ ἐνεργήσουν προπαγάνδαν κυρίως πολιτικὴν, συμφέρον ἔχουσαι νὰ ἐπικρατήσουν εἰς τὴν διαφιλονικουμένην ταύτην χώραν. Πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου ξένα σχολεῖα ἐλειτούργουν 1000 περίπου, εἰς τὰ ὅποια ἐφοίτων 90,000. Ἐκ τούτων 530 ἦσαν γαλλικά

μέ 54,000 μαθητάς, 273 ἀμερικανικά (18,000), 126 ἀγγλικά (10,000), 69 ἰταλικά (5,000), 23 γερμανικά (3,000). Τὰ γερμανικά ἐπισκέπτονται κυρίως τουρκόπαιδες, τὰ γαλλικά διατηροῦνται ἀπὸ καθολικά μοναχικά τάγματα, εἶναι δὲ πολλὰ ἐξ αὐτῶν παρθεναγωγεῖα, τὰ ἀμερικανικά ἐλειτούργουν εἰς ὠραῖα καὶ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα καὶ εἶχαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀρμενόπαιδας τροφίμους, διεκρίνοντο δὲ διὰ τὸ τέλειον προσωπικόν των. Ἐξ αὐτῶν ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον εἶναι τὸ ἱατρικὸν σχολεῖον τῆς Βηρυτοῦ. Τὰ ἀμερικανικά εἶναι κυρίως προσηλυτιστικά σχολεῖα. Ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ἡ γαλλικὴ εἶναι πολὺ διαδεδομένη ἀπὸ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου καλλιεργηθεῖσα συντόνως. Καὶ ἡ σημερινὴ τουρκικὴ γλῶσσα πολλὰς λέξεις παρέλαβεν ἀπὸ τὴν γαλλικὴν.

Γλῶσσα.— Ἡ τουρκικὴ γλῶσσα, ἀνάμικτος ἐκ στοιχείων ταταροτουρκομανικῶν, ἀραβικῶν καὶ περσικῶν, εἶναι δύσκολος πολὺ εἰς τοὺς ξένους. Εὐκόλος ὅμως εἶναι ἡ καθομιλουμένη, καὶ ἡμπορεῖ κανεὶς ἐπικοινωνῶν μὲ τοὺς Τούρκους νὰ τὴν μάθῃ εἰς ὀλίγον καιρὸν. Ἡ γλῶσσα ὅμως, τὴν ὁποῖαν μεταχειρίζονται οἱ Τοῦρκοι ὡς ἐπίσημον, ἀπαιτεῖ πολὺν χρόνον καὶ ἐργασίαν μεγάλην. Ἐκ τῶν ἀλλοφύλων κατοίκων τῆς χώρας οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Κοῦρδοι ὁμιλοῦν καὶ τὴν τουρκικὴν, ἐκτὸς τῆς μητρικῆς των, οἱ Ἕλληνες ὅμως ὀλιγώτερον. Καὶ ἐπικρατοῦσα γλῶσσα καθ' ὅλα τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶναι ἡ ἑλληνικὴ, τὴν ὁποῖαν ὁμιλοῦσι καὶ οἱ Τοῦρκοι, καὶ τὴν ὁποῖαν εἶναι

ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκμάθουν καὶ ὅσοι εὐρωπαῖοι ἐμπορεῦνται εἰς τὰς παραλίους πόλεις.

Φιλολογία. — Ἡ τουρκικὴ φιλολογία, τὴν ὁποίαν τὸ παρελθὸν ἐκληροδότησεν, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θρησκευτικοῦ περιεχομένου καὶ χωρὶς καμμίαν ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα. Ἄλλ' ἔχουν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὀλίγα ἀκόμη ἔργα νομικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ὀλίγα ποιήματα ποιητῶν, ἀκμασάντων τὸν 17 καὶ 18 αἰῶνα. Τὰ ἔργα ταῦτα δεικνύουν τὴν ἀπόπειραν τῶν Τούρκων, ὅπως ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν περσικὴν ἐπίδρασιν, διότι μέχρι τοῦ 17 αἰῶνος ἢ ποιήσεις τῶν ἤτο καθαρῶς περσικῆ. Χειρόγραφα ἱστορικοῦ περιεχομένου διασώζουσι αἱ τουρκικαί, παλαιαί, βιβλιοθήκαι, πραγματευόμενα τμηματικῶς διαφόρους περιόδους τῆς τουρκικῆς ἱστορίας. Ἐκ τούτων πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ πραγματευόμενον τὴν καταστροφὴν τῶν Γιαντισάρων ἐπὶ Μαχμούτ Β', συγγραφὴν ἀπὸ τὸν Ἐσάτ - ἐφέντιν (1828).

Δύο δὲ λόγιοι Τοῦρκοι καὶ ὑπουργοὶ ὁ Ἀκίφ - πασᾶς καὶ ὁ Ριφαὰτ - πασᾶς, ἤρχισαν πρὸ 100 ἐτῶν νὰ καθαρίζουσι τὴν τουρκικὴν γραπτὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὰς περσικὰς καὶ ἀραβικὰς λέξεις. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἐσυνέχισαν πρὸ 50 ἐτῶν δύο ἄλλοι, ὁ Σίνασι καὶ ὁ Ναμύκ Κεμάλ, οἱ θεωρούμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς οἱ πραγματικοὶ ἰδρυταὶ τῆς σημερινῆς τουρκικῆς φιλολογίας. Ἄλλ' ἐξάνθησις φιλολογικὴ εἰς τὴν Τουρκίαν δὲν παρατηρεῖται. Ὡς χειριστὴς τῆς γλώσσης ἄριστος θεωρεῖται σήμερον ὁ Τζαβίτ - μπέης, συντάκτης τῆς «Τανίν.» Καὶ ἡ μυθιστορία καλλιιεργεῖται σήμερον εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπου διεκρίθησαν καὶ διακρί-

νονται καὶ πολλαὶ γυναῖκες, συγγράφουσαι μυθιστορίας.

Γνωστότατος φιλόσοφος καὶ δημιουργὸς εὐστόχων παροιμιῶν καὶ μύθων εἶναι ὁ Νασρεδὶν χόντζας, ὁ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ὄχι ἄγνωστος, ὁ ὁποῖος ἤκμασεν ἐπὶ Βαγιαζίτ. Τούτου τὰ καυστικὰ πρωτόγονα ἀστειολογήματα γνωρίζει κάθε Τοῦρκος χωρικός. Ὁ Νασρεδὶν συνώδευσε τὸν Ταμερλᾶνον εἰς τὰς ἐκστρατείας του. Σήμερον ὁ τάφος του δεικνύεται εἰς τὸ Ἄκ - σεχίρ. Ἀνάπτυξιν μεγάλην ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ἡ ἐφημεροδογραφία εἰς τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος (Γαῶβίρι Ἐφκιάρ, Σαμπάχ, Ἰκδάμ, Τερτζιμάνι - Χακικάκ κλπ).

Μουσικὴ καὶ Θέατρον.— Περὶ κινήσεως μουσικῆς, θεατρικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς οὐδεις λόγος εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ νεωτερίζοντες καὶ εὐρωπαϊζοντες Τοῦρκοι καταβάλλουν καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν τεχνῶν τούτων προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι ὅμως μέχρι σήμερον δὲν ἔχουν νὰ δείξουν ἀποτελέσματα ἄξια λόγου. Ἡ τουρκικὴ μουσικὴ, ἡ ἀνεκαθὲν καθιερωμένη, ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα βυζαντινῆς, περσικῆς καὶ ἀραβικῆς μουσικῆς, ἀνάμικτα. Ὡς μουσικὰ ὄργανα οἱ Τοῦρκοι ἔχουν τὸν αὐλόν, διάφορα ἔγχορδα καὶ τὸ ντέφι, τὸ ὁποῖον προσδίδει τὸν ρυθμόν. Καὶ τὴν μουσικὴν ταύτην ἀκούει κανεὶς σπανίως (εἰς γάμους, εἰς νυκτερινὰς σεληνοφωτιστοὺς περιδιαβάσεις διὰ πλοιαρίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν). Τοῦρκων δὲ καὶ Λεβαντίνων γυναῖκες συγκινοῦνται μέχρι δακρύων ἐκ τῆς μουσικῆς ταύτης, ἣ ὁποῖα πράγματι εἶναι παθητικὴ. Ἄλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι μένουσι ἀπαθεῖς.

Οἱ Τοῦρκοι ὡς θέατρον ἔχουν ἀκόμη τὸν καραγκιόζην,

ὅπου ἀναπτύσσεται γνησιωτάτη, καθαρῶς τουρκική, ἀστειο-
λογία, ὅπου χύνεται ἀφθονον τὸ λαϊκὸν κωμικὸν ἄλλας καὶ
ἢ λαϊκὴ εὐθυμολογία. Καὶ ὁ παραγκιόζης δὲν ἔχει ἀνάγκην
ἰδιαιτέρου οἰκήματος. Ἡ φωνὴ του ἀκούεται εἰς τὸ ὑπαί-
θρον. Καὶ πράγματι οἱ Τοῦρκοι ἀνέκαθεν εἶχον τὸ ὑπαί-
θριον τοῦτο θέατρον, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι, χωρὶς δὲ καὶ
διακοσμήσεις καὶ χωρὶς οἰανδήποτε σκηνικὴν ἐμφάνισιν.

Θ' Ο ΥΑΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ

Τεωργία. Δάση. Μέταλλα και ὄρυκτά. Ὅδοι και σιδηρόδρομοι.
 Νομίσματα, μέτρα και σταθμά. Βιομηχανία. Ἐμπόριον, ναυτι-
 λία, φάροι και φανοί, τηλεγραφικά καλώδια.

Τεωργία. — Εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ ἰδιοκτησία ὑπάγεται εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας. Ἐχομεν δηλ. 1) τὸ μούλκ, τὸ ὁποῖον ὁ ἰδιοκτῆτης δύναται ὅπως θέλει νὰ διαθέσῃ, και τὸ ὁποῖον δημεύεται μόνον ὅταν ἀποθάνῃ ἄκληρος. 2) τὸ μιρί (ἔραζι - ι - μιριέ), κτῆμα, διὰ τῶν ὄπλων κτηθέν, τοῦ ὁποῖου ἡ κυριότης ἀνήκει εἰς τὸν μπέητ - ουλ - μάλ, πληρῶ-
 νοντα, φόρον ὠρισμένον (μουατζελέ) εἰς τὸ κράτος. Οὗτος ὡς τίτλον ἰδιοκτησίας ἔχει τὰ ταπού - σενέτ, φέρον τὴν μονο-
 γραφὴν τοῦ σουλτάνου (τουγρά). 3) τὸ βακούφ, κτῆμα ἀφιερ-
 ωθὲν εἰς ἴδρυμα θρησκευτικὸν ἢ φιλανθρωπικόν, τοῦ ὁποῖου τὸ εἰσόδημα διοικεῖ τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Ἐμφακίου κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ δωρητοῦ. 4) τὸ μετροुकέ (ἔραζι - ι - μετροुकέ), ἀναπαλλοτριώτον κοινοτικὸν κτῆμα. 5) τὸ μεβάτ (ἔραζι - ι - μεβάτ), γῆν ἀκαλλιεργῆτον, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ σεριάτ ἀποκτᾶ δικαιώματά τινα ὁ καλλιεργήσας αὐτήν, ἀπὸ τὸν νόμον ὅμως μὴ καθωρισμένα ἀκριβῶς.

Ἄλλ' ὅμως εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ ἰδιοκτησία πολλάκις εἶ-
 ναι τόσον περιπελεγμένη, ὥστε χρειάζεται νὰ προσέξῃ πολὺ ὁ ξένος ὁ θέλων νὰ γίνῃ ἰδιοκτῆτης.

Ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ἔδαφος τῆς Μ. Ἀσίας εἶναι καταπλη-
 κτικῶς γόνιμον και καλλιεργήσιμον κατὰ τὰ 80—85 0|0. Ἄλλ' ἡ βλάστησις δὲν εὐρίσκει παντοῦ εὐνοϊκὰς συνθήκας. Καὶ πρῶτον τὸ ὕδωρ δὲν εἶναι παντοῦ ἄφθονον και δὲν βρέχει

καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Τὸ κεντρικὸν ὄροπέδιον ἔχει βροχὰς τὴν ἄνοιξιν. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα βρέχει πολὺ τὸν Αὐγούστον καὶ τὸ φθινόπωρον, εἰς τὴν ποντικὴν παραλίαν τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα (1109 χιλιοστὰ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, 660 εἰς τὴν Ἀμισόν, 717,5 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν). Εἰς τὸ κεντρικὸν ὄροπέδιον ἐπικρατεῖ ἔνεκα τῆς ἀποδασώσεως κατὰ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον ξηρασία μεγάλη καὶ καύσων ἀφόρητος. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπέρχεται πολλάκις ἀφορία καὶ πείνα. Τὰ δὲ βιλαέτια Κασταμονῆς καὶ Ἀγκύρας ὑπέφεραν ἐκ σιτοδείας ἀπὸ τὸν χειμῶνα τοῦ 1873 μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1875. Τότε 150,000 ἄνθρωποι καὶ 100,000 κτήνη ἐφθάρησαν, ἀφοῦ ἐξέλιπον τελείως αἱ τροφαί. Τὰ πρόβατα καὶ αἱ αἰγες ἠλατῶθησαν κατὰ 40 % . Ἐν γένει ὁ χωρικὸς τῆς Μ. Ἀσίας παλαίει κατὰ τῆς λειψυδρίας συχνά. Καὶ τὴν λειψυδρίαν μόνον ἡ συστηματικὴ ἀναδάσωσις τῆς χώρας εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσῃ καὶ νὰ ἐξαλείψῃ. Μεγάλας, ἀπεριγράπτους, δυσκολίας παρέχει εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ἡ ἀτελής ἢ ἡ παντελής ἔλλειψις τῆς συγκοινωνίας, μεθ' ὅλην τὴν σχετικὴν πρόοδον τῶν τελευταίων ἐτῶν εἰς ὠρισμένα μόνον διαμερίσματα τῆς χώρας.

Ἐν τούτοις ἡ χώρα δὲν εἶναι ἐξηντηλημένη τελείως, δύναται δὲ νὰ ἀνακύψῃ καὶ μάλιστα πολὺ γρήγορα, ἂν λείψῃ ἡ κακὴ διοίκησις. Αἱ ἀφορίαι εἶναι ἐπακολούθημα τῆς ξηρασίας καὶ αὕτη τῆς ἀποδασώσεως, διὰ τὴν ὁποίαν εὐθύνεται τὸ νομαδικὸν καὶ ποιμενικὸν ἔθνος τῶν Τούρκων. Ἄν δὲ μόλις τὸ ἡμισυ τοῦ γονίμου ἐδάφους (ἀπὸ τὸ ἡμισυ πάλιν τὰ $\frac{3}{4}$ εἶναι βακουφικά, κακῶς καλλιεργούμενα κτήματα !) καλλιεργεῖται, πταίει ἡ ἀδράνεια καὶ ὀκνηρία τῶν

Τούρκων ἢ, ὅπως οἱ ἴδιοι λέγουν, ἡ λιτότης των, διὰ τὴν ὁποίαν ἀπολαύουν μόνον τοὺς ἀκόπως εἰς τοὺς κόλπους των πίπτοντας καρποὺς τῆς πλουσίας χώρας καὶ τέρπονται κυρίως μὲ τὴν γλυκεῖαν ἀδράνειαν.

Καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς συγκοινωνίας αἰτίαν ἔχει τὴν κακὴν διοίκησιν, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ἐβελτίωσε καὶ δὲν συμπλήρωσε τὸ πανάρχαιον δίκτυον τῶν συγκοινωνιῶν, ἀλλ' ἀφήκε νὰ καταστραφῇ καὶ τὸ ὑπάρχον, οὕτω δὲ ἐδυσχέρανε τὴν νεωτέραν πρόοδον. Μόνον μίαν εὐλογον δικαιολογίαν θὰ ἠδύνατό τις νὰ προβάλῃ διὰ τὴν κατάπτωσιν ταύτην τῆς γεωργίας, τὴν ἔλλειψιν ἐργατικῶν χειρῶν εἰς τὸ ἀραιότατα κατοικημένον κεντρικὸν ὄροπέδιον. Ἄλλὰ καὶ ταύτην δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ ἡ καλυτέρευσις τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ τῶν γεωργικῶν μεθόδων. Διότι αἱ σήμερον ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. ἰσχύουσαι μέθοδοι, τὰ σήμερον χρησιμοποιούμενα γεωργικὰ ἐργαλεῖα κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἀσχολῶσιν πολλὰς χεῖρας, ἐνῶ ἡ τελουμένη ἐργασία εἶναι σχετικῶς πένιχρά. Ὡστε δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ ὑπερπαραγωγὴ, ὑπερβαίνουσα τὰς τοπικὰς ἀνάγκας. Δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ περισσεῦον τῆς παραγωγῆς νὰ συναγωνισθῇ εἰς τὴν παγκόσμιον ἀγοράν, εἰς μεγάλην μάλιστα κλίμακα, ἄλλων τόπων τὴν ὑπερπαραγωγὴν. Ἡ εἰσαγωγὴ νεωτέρων ἐπικουρημάτων εἰς τὴν καλλιέργειαν θὰ μετέβαλλε τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς γεωργίας, τὴν ἀπὸ χιλιετηρίδων ἀποτελματωθεῖσαν.

Ἴσως δὲ ἤθελεν ὑποθέσει τις ὅτι οἱ Τοῦρκοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μεγάλην μᾶζαν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς χώρας, εἶναι διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ λαδὸς

ἐξόχως γεωργικός. Ἐνῶπις δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, Ἡ βαρεῖα φορολογία κατ' ἀνάγκην πνίγει τὴν ἐξάνθησιν τῆς γεωργίας. Ἡ φορολογία ἀνέρχεται μέχρι 40 % !

Οἱ Τούρκοι ὅμως ἐκ φύσεως δὲν εἶναι γεωργοί, ἀλλὰ ποιμένες. Ἡ γεωργία εἶναι ξένη εἰς αὐτοὺς καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς κλίσεις των. Τὴν παρέλαβον ἀπὸ τοὺς ὑποταχθέντας εἰς αὐτοὺς λαοὺς καὶ δὲν ἔκαμον, ἀφοῦ κατέκτησαν τὴν χώραν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην πρόοδον, καὶ δὲν εἰσήγαγον οὐδὲ μίαν βελτίωσιν, μολονότι ἐπὶ αἰῶνας κατέχουν ἤδη τὴν χώραν. Τὸ ἄροτρον των εἶναι τὸ ἡσιόδειον, ὅπως λέγεται παρ' ἡμῖν, ἄροτρον. Τὸ ἀλώνισμα γίνεται ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν πατριαρχῶν τῶν Ἑβραίων. Μὲ δίτροχον δὲ ἀραμπᾶν, συρόμενον ἀπὸ βουβάλους, μεταφέρεται καὶ σήμερον ὁ συγκομισθεὶς καρπός. Καὶ εἶναι ὁ ἀραμπᾶς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον αἱ γενάρχαι τῶν Τούρκων ἔφεραν μαζί των ἀπὸ τὰς ἀσιαστικὰς στέππας.

Ἐν τούτοις πολλοὶ Γερμανοὶ χαρακτηρίζουν τοὺς Τούρκους ὡς λαὸν κατ' ἐξοχὴν φιλόπονον, δραστήριον καὶ προοδευτικόν! Ὁ Kennenberg ὅμως ἀποκρούει τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον καὶ φέρει τρεῖς ἐγκύρους ἐνστάσεις. Πρῶτον, λέγει, οἱ σημερινοὶ χωρικοὶ τῆς Μ. Ἀσίας εἶναι πραγματικοὶ Τούρκοι; Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐνδύονται ὡς οἱ Τούρκοι καὶ ὁμιλοῦν τὴν τουρκικὴν. Ἐχουν ὅμως τύπον καυκάσιον, σημιτικόν, ἀρμενικόν, ἐλληνικόν. Τουρκικὸν τύπον ἔχουν μόνον οἱ Τουρκομᾶνοι, οἱ ὅποιοι ὅμως εἶναι πρῶτιστα καὶ μάλιστα ποιμένες! Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν κοιλίαν τοῦ σημερινοῦ ὀσμаниκοῦ κράτους συναντῶμεν καὶ σήμερον, ὅπως καὶ πρὸ αἰῶνων, μόνον εἰρηνικοὺς Φρύγας καὶ

Λυδούς. Ὡς ἀπόδειξις τῆς εἰς τὴν γεωργίαν εὐδοκιμήσεως τῶν μικρασιατῶν Τούρκων ἀναφέρονται καὶ οἱ ὠραῖοι τῷ ὄντι κῆποι τῶν οἰκιῶν των, διὰ τοὺς ὁποίους δαπανοῦν πολλά, καὶ διὰ τοὺς ὁποίους, ὅπου δὲν ὑπάρχει πρόχειρον τὸ ὕδωρ, τὸ φέρουν καὶ ἀπὸ ἀπόστασιν χιλιομέτρων δι' ὑδραγωγείων, τῶν ὁποίων ἡ ἐγκατάστασις ἐστοίχισε πολύ. Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ Τούρκοι, οἱ διατηροῦντες κήπους. Διατηροῦν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Λεβαντίνοι. Ἐπειτα δὲ δὲν πρόκειται περὶ ὀλίγων, καὶ μάλιστα τῶν εὐπορωτάτων, Τούρκων, τῶν ὁποίων ἡ ματαιοδοξία ἢ ἄλλη ἀδυναμία, συνήθης μάλιστα εἰς ἀνθρώπους τῆς ἀναπτύξεως τῶν Τούρκων, προάγει εἰς τὴν ἐπίδειξιν κήπων, ἀλλὰ περὶ τῆς μεγάλης μάζης τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία εἶναι τελείως ξένη πρὸς τὴν ἐγκατάστασιν καὶ διατήρησιν τῶν κήπων, τοὺς ὁποίους ἔκκληκτοι παρετήρησαν οἱ περιηγηταί. Οἱ χωρικοὶ Τούρκοι τῆς Μ. Ἀσίας εἶναι ὅπως τοὺς περιεγράψαμεν καὶ ὅπως τοὺς περιέγραψαν ξένοι γνωρίσαντες ὄχι τροχάδην καὶ ἐπ' ὀλίγον, ἀλλὰ διαμείναντες ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν χώραν καὶ μελετήσαντες τὴν κατάστασιν τῆς.

Αἱ εὐνοϊκαί, τρίτον κρίσεις περὶ τῶν Τούρκων ὡς γεωργῶν προέρχονται ἀπὸ ἐντυπώσεις ἐκ τῶν ἐκτάσεων, τὰς ὁποίας διασχίζουσι οἱ σιδηρόδρομοι.

Ἐδῶ ὅμως ἐγκατεστάθη ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων πληθυσμὸς ἄλλοθεν, ὁ ὁποῖος πράγματι προήγαγε τὴν γεωργίαν. Πράγματι ἡ Μ. Ἀσία κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἐδέχθη ὡς εἶπομεν, στοιχεῖον γεωργικόν, ἐξαιρετικὸν ἀναμφιβόλως, καὶ πολυάριθμον. Εἶναι οἱ μετανάσται (μουατζιριδες), οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς χώρας τὰς ὁποίας διασχίζει

ὁ ἀνατολικὸς λεγόμενος σιδηρόδρομος. Τοὺς ἔχουν δὲ ἐγκαταστήσει σποράδην. Καὶ αἱ εὐπρεπῶς καὶ μὲ λευκὸν χρῶμα χρωματισμένοι οἰκίαι των, αἱ μὲ κεράμους καὶ μὲ σχίζας ἔστεγασμένοι, αἱ ἔχουσαι παράθυρα καὶ περιβαλλόμεναι ἀπὸ κήπους, ἔμποιοῦν εὐάρεστον ἐντύπωσιν καὶ δεικνύουν ὀπωσθήποτε πρόοδον καὶ βελτίωσιν. Εἶναι λοιπὸν οἱ μονατζίριδες φιλόπονοι καὶ καλοὶ γεωργοί. Εἶναι δὲ Κιρκάσιοι καὶ Γεωργιανοί, οἱ ὁποῖοι κατέκλυσαν τὴν χερσόνησον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1858—65, 1877 καὶ κατόπιν, Βόσνιοι, Πομάκοι, Ἀλβανοί, Τοῦρκοι τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ Τάταροι τῆς Δοβρουτσᾶς.

Οὐσιώδης λόγος τῆς καταπτώσεως τῆς γεωργίας εἶναι καὶ τὸ ὅτι αἱ ἀνώτεροι τάξεις τῶν Τούρκων δὲν διαθέτουν ὑπὲρ αὐτῆς οὔτε τὰ χρήματά των οὔτε τὴν νοημοσύνην των καὶ δὲν παρέχουν διὰ τοῦτο κανένα ἐνθαρρυντικὸν παράδειγμα. Αἱ ἀνώτεροι τάξεις ἐπιδιώκουν πάντοτε θέσεις διοικητικᾶς. Ὁ μορφωμένος Τούρκος εἶναι ἀνάγκη καὶ χάριν τῆς ἰδίας του ἀσφαλείας νὰ ἔχη δεσμὸν οἰονδήποτε μὲ τὴν κυβέρνησιν, νὰ ἔχη ἀξίωμα καὶ βαθμὸν. Ὁ ἔγκριτος Τούρκος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπεσύρετο εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, ἵνα ζήσῃ ἐκεῖ, θὰ ἐγένετο ὑποπτος, θὰ ἠνωχλεῖτο καὶ θὰ κατεδιώκετο. Τὸ σπάνιον δὲ τοῦτο πτηνόν, θὰ ἐξηρέθιζε πολὺ τὴν ἀπλησίαν καὶ τὴν ἀρπακτικότητα τολμηρῶν ληστῶν.

Οἱ περισσότεροι, ἂν ὄχι ὅλοι, ἐκ τῶν ἐπισήμων Τούρκων ζοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς ἄλλας μεγάλας πόλεις καὶ δὲν ἐνδιαφέρονται περὶ τῶν κτημάτων των, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουν δι' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα, πολλάκις

δὲ καὶ δι' ἓνα μόνον ἔτος. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ τῆς καλλιεργείας κάθε ἄλλο εἶναι ἢ συντελεστικὸν εἰς τὴν τελείαν καὶ ἔντατικὴν καὶ προοδευτικὴν ἐκμετάλλευσιν. Οἱ γεωργοὶ ἐξ ἄλλου εἶναι ὀκνηροὶ καὶ εἰς τὰς γαίας ἐργάζονται μᾶλλον αἱ γυναῖκες. Οἱ ξένοι δὲ περιηγηταὶ ἀναφέρουν παραδείγματα χαρακτηριστικώτατα τῆς ὀκνηρίας τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς φιλοπονίας τῶν γυναικῶν. Ὁ σύζυγος λ. χ. κάθηται εἰς τὸ καπηλεῖον τοῦ χωρίου, ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τζαμιοῦ, ἢ εἰς τὸν ξενῶνα μαζὶ μετ' ἄλλους συγχωρίους του. Ἐκεῖ καπνίζει καὶ πίνει καφέν, σιωπᾷ ἢ φλυαρεῖ, χασμαῖται. Ὅχι δὲ σπανίως προσέρχεται καὶ ἡ σύζυγος, ἢ ὁποῖα τὸν καλεῖ ἵνα ἐκτελέσῃ ἐργασίαν βαρεῖαν, διὰ τὴν ὁποῖαν αἱ δυνάμεις της δὲν ἀρκοῦν. Ἀλλ' ὁ σύζυγος δὲν συγκινεῖται καὶ δὲν μετακινεῖται ἀπὸ τῆς θέσεως του.

Τὰ μεγαλύτερα κτήματα καλλιεργοῦν ἔμμισθοι χωρικοί, καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐργαζόμενοι καὶ λαμβάνοντες μισθὸν καὶ τροφήν. Οἱ μικροκτηματῖαι καλλιεργοῦν αὐτοὶ μετὰ τὰς οἰκογενείας των τὰ μικρὰ τῶν κτήματα. Σπορὰ γίνεται μία μόνον, τὸν χειμῶνα, ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου κατὰ Σεπτέμβριον, εἰς τὰ βαθύπεδα τὸν Νοέμβριον, καὶ μία διὰ τὸ θέρος, ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τὸν Μάρτιον καὶ εἰς τὰ βαθύπεδα τὸν Φεβρουάριον. Ἡ συγκομιδὴ ὅμως δὲν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀξιόλογος. Κατὰ τὸ φθινόπωρον δὲν μένει καιρὸς διὰ νὰ σπᾶροῦν καὶ νὰ καλλιεργηθοῦν ὅλοι οἱ ἀγροί.

Ἡ λίπανσις γίνεται σπανιώτατα καὶ ὄχι κατ' ἔτος, ἀλλὰ μόνον κατὰ 8—10 ἔτη.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ὁ ἀγρὸς μένει χερσος ἐπὶ ἓνα ἢ δύο ἔτη μετὰ τὸν θερισμόν. Τὸ ἄροτρον ἔξει μόνον

ὀλίγον καὶ ἐπιπολαίως τὸ ἔδαφος Ἄλλὰ οἱ μουατζίριδες εἰσήγαγον τὸ σιδηροῦν ἄροτρον, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι καὶ αὐτὸ ἀκόμη πρωτόγονον. Μόνον δὲ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἰκονίου χρησιμοποιοῦνται νεώτερα ἄροτρα (ἀναφέρονται εἰς 100) καὶ θεριστικαὶ μηχαναὶ (30). Τὰ ἄροτρα σύρουν βόες καὶ βούβαλοι, οὐδέποτε ἵπποι. Ὁ θερισμὸς γίνεται εἰς μὲν τὰ βαθύπεδα τὸν Μιῖον καὶ Ἰούνιον, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄροπέδιου τὸν Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Τὰ σιτηρὰ τοῦ θέρους ὠριμάζουν δύο ἐβδομάδας ἀργότερα ἀπὸ τὰ σιτηρὰ τοῦ χειμῶνος. Θερίζονται δὲ μὲ τὸ ἀπιστεῦτως πρωτόγονον δρέπανον. Ἀποκοπέντα δὲν δένονται εἰς δεμάτια, ἀλλὰ συμμαζεύονται μὲ μεγάλας καὶ πλατείας διχάλας καὶ οὕτω φορτῶνται εἰς ἀραμπάδες καὶ φέρονται εἰς τὸ ἀλώνιον. Τὸ ξηρὸν καὶ ἥπιον φθινόπωρον τῆς Μ. Ἀσίας ἐπιτρέπει νὰ μένουν ἐπὶ μῆνας εἰς τὸ ὑπαιθρον τὰ σιτηρὰ ἀλώνιστα, ἕως ὅτου ὁ χωρικός, ὁ βραδέως πάντοτε χωρῶν εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ διὰ τὴν ἔμφυτον ραθυμίαν του καὶ διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν ἐργαλείων του, εὐκαιρήσῃ νὰ ἀλωνίσῃ. Τὸ ἀλώνισμα γίνεται μὲ ξύλινα ἔλκηθρα, συρόμενα ἀπὸ βουβάλους ἢ βόας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἴσταται ἀνὴρ ἢ γυνή, ὀδηγῶν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν συσσωρευμένων σιτηρῶν κυκλοειδῶς μέχρις οὗ τριβῶσιν. Κατόπιν ἐξανεμίζονται μὲ ξύλινον ἐργαλεῖον καὶ ὁ πνέων ἄνεμος παρασύρει τὸ ἄχυρον, ἀφήνει δὲ νὰ πίπτῃ ὁ βαρύτερος καρπός. Τὸ ἄχυρον εἶναι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἡ μόνη τροφή τῶν ἵππων. Δίτροχοι ἀραμπάδες μεταφέρουν τὸν σίτον εἰς τὸ χωρίον. Καὶ ὅταν τὸ ἐσπέρας βραδυποροῦντες, τρίζοντες καὶ γρυλλίζοντες ἐπανέρχονται, ἀκούεται μουσικὴ ἡμίσειαν ὄραν ἀκόμη πρὶν

πλησιάζουν, καὶ ἄσματα καὶ τυμπανοκρουσίαι. Ἐπὶ τὸ ἀλώνιον ὁ δεκατιστὴς λαμβάνει τὴν δεκάτην. Ἐνίοτε δὲ μεταβαίγουν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι εἰς τὰ χωρία κάμνοντες ἀγορὰς διὰ τὴν κυβέρνησιν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμως ὁ χωρικός πωλεῖ τὰ σιτηρὰ του εἰς Ἀρμενίους καὶ Ἑλληνας ἐμπόρους τῶν πόλεων, ὅπου καὶ τὰ μεταφέρει μὲ τὸν ἀραμπᾶν του. Τὰ πρὸς ἰδίαν τοῦ χωρικοῦ κατανάλωσιν σιτηρὰ ἀποθηκεύονται εἰς μὲν τὰς παραλιακὰς χώρας εἰς μικροὺς σιτοβολῶνας (ἀμπάρια), ἐπὶ δὲ τοῦ ὄροπεδίου ἐντὸς ὑπογείων λάκκων. Μεταχειρίζονται ὁμως καὶ ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου ἀμπάρια, ὅπου μάλιστα ἀποθηκεύεται καὶ τὸ ἄχυρον, τὸ ὁποῖον συσσωρεύεται καὶ ἐντὸς τῶν σταύλων ἢ τῶν οἰκιῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει χώρος.

Εἰς τὰς χώρας τῶν δυτικῶν παραλίων τὰς κορυφὰς τῶν ὑψωμάτων, τῶν πλησίον τῶν συνοικισμῶν, κοσμοῦν ἀνεμόμυλοι. Ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου ὅμως λειτουργοῦν ὑδρόμυλοι, ἂν καὶ πανταχοῦ τὸ ὕδωρ δὲν εἶναι πρόχειρον διὰ νὰ τοὺς κινήσῃ. ἂν καὶ ἐνταῦθα δὲν λείπουν ὑψώματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνεμόμυλοι θὰ ἐλειτούργουν ἀποτελεσματικῶς. Οἱ μυλωθροὶ δὲ ἀγοράζουν τὰ σιτηρὰ καὶ ἐργάζονται μόνον κατὰ παραγγελίαν. Ἀλέθοντες δὲ 20 κοιλὰ λαμβάνουν τὸ ἕνα ὡς ἀμοιβήν.

Τὸ πίτυρον δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἄλευρον εἰς τοὺς μύλους. Κυρίως οἱ Τοῦρκοι τρώγουν λευκὸν ἄρτον, ἀπὸ ἄλευρον σίτου κατεσκευασμένον, ἔχοντα πάχος μὲν εἰς ἓξ δακτύλους, κατεσκευασμένον εἰς στρογγύλας λαγάνας διαμέτρου 40 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, κατασκευασμένον ἀπὸ χυλὸν ἐκ σιταλεύρου καὶ ὕδατος, ψηνόμενον κατ' οἶκον καὶ

τὸ καλούμενον ἰσκεμνὶ ἢ ταντούρι, ἄζυμον, μαλακόν. Μόνον δὲ οἱ Κιρκάσιοι ψήνουν τὸν ἄρτον εἰς ἰδίους κλιβάνους καὶ τὸν παρασκευάζουν ἔνζυμον ὡς ἡμεῖς. Οἱ Τοῦρκοι ἀποκόπτοντες τεμάχια ἐκ τῆς λαγάνας σχηματίζουν ἐξ αὐτῶν προγεύως κοχλιάρια, μὲ τὰ ὁποῖα τρώγουν τὸ γιαιούρι, τὸ πιλάφι, τὸ μέλι, κτλ.

Δάση.— Εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους ἡ Μ. Ἀσία ἦτο δασώδης. Ἄλλ' ἢ ἀποδάσωσης ἤρχισεν ἐνωρίτατα καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἢ χώρα περὶ τὴν λίμνην Τάτταν ἦτο τελείως ἄξυλος. Ἄλλ' ἢ ἀποδάσωσης ἐξηκολούθησεν ἀκατάσχετος, ἀφοῦ τὴν κατέκτησαν οἱ νομάδες καὶ ποιμένες Τοῦρκοι. Ἀπὸ τότε ὄροστοιχίαι ὀλόκληροι ἀπεισιλώθησαν, διὰ τὰ βόσκουν τὰ ποίμνια. Εἰς τοὺς Τούρκους τὸ δάσος ἦτον ἄχρηστον, μάλιστα δὲ τὸ ἐφοβῶντο, διότι οἱ ἐντὸς αὐτοῦ διαιτώμενοι λύκοι, ἄρκτοι, ἀγριόχοιροι διήρπαζον τὰ ποίμνια τῶν.

Ἄλλ' ἢ ἀποδάσωσης εἶχεν ἐπακαλουθήματα καταστρεπτικώτατα. Διότι ἐχειροτέρευσε τὸ κλίμα, ηὔξησε τοὺς καύσωνας καὶ τὴν ξηρασίαν τοῦ θέρους, ὀλιγόστευσε τὰς βροχὰς καὶ τὸ ὕδωρ τῶν ποταμῶν.

Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν φθορὰν τῶν δασῶν, τὴν ἐπὶ χιλιετηρίδας μάλιστα ἐξακολουθοῦσαν, ἡ ἀναδάσωσης εἶναι εὐκολός καὶ θὰ ἐπέλθῃ ταχεῖα, ἂν ληφθοῦν τὰ κατάλληλα μέτρα καὶ λείψῃ ἡ σημερινὴ κακοδιοίκησις.

Ἐχει ὅμως ἡ χώρα καὶ σήμερον δάση. Στέφανος πρᾶσινος δασῶν περιβάλλει καὶ σήμερον τὸ ἀπεισιλωμένον κεντρικὸν ὄροπέδιον. Ἡ βορεῖα κυρίως παραλιακὴ χώρα, ἔχουσα βροχὰς ἀφθόνοους, εἶναι πλουσία εἰς μεγάλας καὶ λαμπρὰς

δασικὰς ἐκτάσεις (ὄξύα, πλάτανος, πελέα, καστανέα, πεύκη, ἐλάτη). Ἐξαιρέτα δάση καλύπτουν τὴν παραλιακὴν Τραπεζουντιακὴν χώραν. Εἰς δὲ τὸ Ἄκ-δὰγ τῆς Ἀρμενίας ἔχομεν ἐπίσης μεγάλην δάσην, ὡς καὶ εἰς τὴν Παφλαγονίαν. Ἀδιείσδυτα δάση πληροῦσι καὶ τὸ δέλτα τοῦ Ἄλυος.

Συνεχόμενα μὲ τὰ παφλαγονικὰ ἔχομεν τὰ δάση τῆς Ζαφρομπόλεως καὶ Μπόλου. Ἄλλα εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς καὶ δυτικῆς παραλίας (Νικομηδείας, Ἀργανθωνίου, Σαγγαρίου, Ἐσκί-σεχίρ, Κιουτάχιας, Ὀλύμπου, Ἰδης, Δινδύμου, Λάτιμου, Ταύρου).

Τὰ δάση εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἕκαστος χωρτικὸς διακαιοῦται νὰ τὰ ξυλεύσῃ πρὸς ἰδίαν του χρῆσιν. Ἄν ὅμως θέλῃ νὰ κάμῃ ἐξαγωγὴν ξυλείας, λαμβάνει ἄδειαν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν. Ἐμποροὶ δὲ ἄλλοδαποὶ ξυλεύουν τὰ δάση, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως πρὸς ζημίαν αὐτῶν ἀνεπανόρθωτον.

Οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ποιμένες λαμβάνοντες ἄδειαν ξυλεύσεως, ὑλοτομοῦν χωρὶς νὰ τηροῦν ὀρισμένας διατάξεις. Καὶ φθείρουν τὰ δάση ἀνοικτιρμόνως. Τὰ ὑλοτομοῦν δὲ συχνά, διότι αἱ οἰκίαι των εἶναι ξύλιναι, καὶ διὰ νὰ ἔχουν καύσιμον ὕλην. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι τὸ ξύλον μεταχειρίζονται εἰς πολλὰς τῶν ἀνάγκας. Ξύλινα δὲ εἶναι τὰ σκευῆ καὶ τὰ ἐπιπλά των, οἱ ἀραμπάδες, τὸ ἄροτρον, οἱ τροχοὶ τῶν ἀντιλῶν, αἱ γέφυραι τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ρυάκων, καὶ πλῆθος ἄλλα ἀκόμη ὀργάνων καὶ ἐργαλείων χρησίμων.

Μέταλλα καὶ ὄρυκτά. — Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ χῶραι τῆς Μ. Ἀσίας, αἱ ἀποτελοῦσαι σήμερον τὸ τουρκικὸν κράτος ἐφημίζοντο καὶ διὰ τὰ μέταλλά των. Καὶ πράγματι ἐξ

αὐτῶν ἐπορίζοντο οἱ ἄνθρωποι τότε τὰ εἰς αὐτοὺς γνωστὰ καὶ χρήσιμα μέταλλα ὡς χρυσόν, ἄργυρον, χαλκὸν καὶ μόλυβδον, διὰ τῶν δούλων, τοὺς ὁποίους μετεχειρίζοντο εἰς τὰ μεταλλεῖα, εἰς ποσότητας ὅμως μικράς. Διότι μεγάλας δὲν ἐχρειάζοντο, ἀφοῦ τόσοσὴν μεγάλη χρῆσις τῶν μετάλλων δὲν ἐγένετο τότε, ὅσον σήμερον. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐκληρονομήθη καὶ εἰς τοὺς σημερινούς χρόνους ἡ φήμη αὕτη περὶ τοῦ μεταλλικοῦ πλούτου τῆς χώρας.

Ἄλλ' ἔρευναί εἰδικῶν κατέδειξαν ὅτι ἡ χώρα δὲν εἶναι καὶ τόσοσὴν πλουσία εἰς μέταλλα, ὅσον νομίζεται κοινῶς, ἀν καὶ πάλιν δὲν πρέπει νὰ νομίζεται ὅτι στερεῖται μεταλλικῶν κοιτασμάτων. Ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο μόνον δύναται μὲ βεβαιότητα νὰ λεχθῆ (διότι ὑπολείπεται ἀκόμη νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ ἔρευναί), ὅτι χώρα κατ' ἐξοχὴν μεταλλοφόρος ἡ Μ. Ἀσία δὲν εἶναι.

Ἄξια λόγου μεταλλεῖα εἶναι τοῦ Μπουλγάρ - Μαδέν, ἐπὶ τοῦ Ταύρου, τῶν ὁποίων ἡ ἐκμετάλλευσίς γίνεται διὰ λογαριασμὸν τοῦ κράτους μὲ ἐπιχειρηματίας μικροῦς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ κυβέρνησις παραχωρεῖ ὅ,τι ἀπαιτεῖται πρὸς ἐπιτυχήν ἐργασίαν. Ὁρύσσεται δὲ εἰς αὐτὰ θειοῦχος μόλυβδος, περιέχων κατὰ μέσον ὅρον 62 0]0 μόλυβδον καὶ 2 χιλιογρ. ἄργυρον κατὰ τόννον μολύβδου, ἀκόμη δὲ καὶ ὀλίγον χρυσόν. Ἡ ἐκκαμίνευσίς γίνεται διὰ ξυλανθράκων καὶ κατὰ τελείως πρωτόγονον τρόπον. Ἄλλο μεταλλεῖον (χαλκοῦ τοῦτο) εἶναι τὸ λεγόμενον Ἄργανα - μαδέν, μεταξὺ Καρπούτ καὶ Διαρβεκίρ, τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς τῆξιν κάμινοι εὐρίσκονται εἰς τὴν Τοκάτην.

Ἄλλ' ἡ σπουδαιότατη μεταλλευτικὴ ἐπιχείρησις τῆς Μ.

Ἰνδίας εἶναι, ἀναμφιβόλως, ἢ τῆς Μπάλιας - Καραϊδίν, πλησίον τοῦ Μπαλουκεσέρ, ὅπου ἔχομεν καὶ μεταλλεῖα καὶ ἐκκαμινευτήρια, κατηρητισμένα κατὰ τὰς σημερινὰς μεθόδους. Παρέχει δὲ τὸ μεταλλεῖον τοῦτο κατὰ μῆνα 1000 τόννων ἀργυροῦχον μόλυβδον. Παρόμοιον εἶναι καὶ τὸ μεταλλεῖον Λιτζέ - σου πλησίον τοῦ Καρά - χισάρ, τὸ ὅποιον κατ' ἀρχὰς ἀπέδωκε καλὰς προσόδους, τὸ ἐξεμεταλλεύθησαν δὲ ἐπὶ τινα χρόνον Ἀρμένιοι καὶ τὸ ἠγόρασε κατόπιν ἀγγλικὴ ἐταιρεία. Ἐσταμάτησαν ὅμως ἔπειτα αἱ ἐργασίαι του.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολὺς ἐγένετο λόγος καὶ περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μ. Ἰνδίας. Ἀναμφιβόλως ἐπρόκειτο περὶ ποσότητος μικρᾶς. Σήμερον παρατηροῦνται ἔγνη ἀρχαίας ἐκμεταλλεύσεως χρυσοῦ μόνον εἰς τὰς βορείους ὑπωρείας τῆς Ἰνδίας, ὑπεράνω τῆς πεδιάδος τῆς Τροίας, εἰς μίαν φλέβα χρυσούχου πυριτολίθου. Αἱ ὑπόνομοι καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι προσιταί, εἶναι ὅμως στεναὶ καὶ χαμηλαί, ὥστε μόνον συρόμενος ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ προχωρήσῃ. Ὁ πυριτόλιθος ὅμως, ὁ ἐξαγόμενος ἀπ' ἐδῶ, δὲν εἶναι οὔτε εἰς ποσότητα οὔτε εἰς ποιότητα ἀρκετὸς ὥστε νὰ γίνῃ σήμερον ἐκμετάλλευσις αὐτοῦ ἱκανοποιητικὴ. Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἐσύναζον χρυσὸν καὶ ἐκ τῆς ἄμμου ποταμῶν, ἢ ὅποια ὅμως παρεῖχε μόνον μικρὰς ποσότητας.

Νεώτερα, ἀγνωστα δὲ εἰς τοὺς ἀρχαίους ὄρυκτά, θὰ εὔρεθον ἀκόμη πιθανώτατα καὶ ἄλλα. Εἰς ταῦτα κατατάσσομεν τὸ χρῶμιον, τὸ μαγγάνιον, τὴν σμύριδα, τὸν βορακίτην καὶ τὸ σήπιον. Τὰ τρία τελευταῖα ἔχει ἡ Μ. Ἰνδία μονοπωλιακῶς, διότι ἀλλαχοῦ δὲν ὑπάρχουν. Τὸ μαγγάνιον ὅμως, παραβαλλόμενον πρὸς τὸ Ἰνδικὸν καὶ καυκάσιον, εἶναι ἀνάξιον λόγου,

ὁ δὲ χρωμιούχος σιδηρόλιθος δὲν παραβάλλεται πρὸς τὸν τῆς Νέας Καληδονίας. Ὑπάρχει ἐπίσης εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν λίθος πρὸς λιθογραφίαν καὶ πρὸς ἀκόνισμα. Τὰ δὲ λατομεῖα μαρμάρου πλησίον τῶν ἀρχαίων Συννάδων εἰς τὴν Φρυγίαν ἔξεμεταλλεύοντο κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Μεταλλεῖα δὲ σιδήρου ὑπάρχουν εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξεινίου.

Ἀξιόλογοι καὶ εἰς ποσότητα καὶ εἰς ποιότητα εἶναι οἱ γαιάνθρακες τῆς Ποντοηρακλείας. Τὰ γαιανθρακορυχεῖα ταῦτα εἶναι προωρισμένα νὰ πληρώσουν ἀνάγκας σπουδαϊοτάτας τῆς χώρας Ἐν τούτοις χαρακτηριστικὸν τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως καὶ ἀβελτηρίας εἶναι τὸ ὅτι τὰ ὄρυχεῖα ταῦτα δὲν συγκοινωνοῦν σιδηροδρομικῶς οὔτε μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν οὔτε μὲ λιμένα τῆς Προποντίδος. Οἱ γαιάνθρακες τῆς Ποντοηρακλείας θὰ ἀρκέσουν εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Τὰ ἀνθρακοφόρα στρώματα ἔκτεινονται 10 χμ. ἀνατολικῶς τῆς Ἡρακλείας 20 πέραν τῆς Ἀμάσρας. Ἄγνωστον ὅμως εἶναι ἂν ἐκτείνωνται καὶ εἰς τὸ ἔσωτερικὸν καὶ πόσον.

Ὅδοι καὶ σιδηρόδρομοι. — Ἐν γένει ἡ ὁδοποιΐα εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μάλιστα δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη. Ἐν τούτοις κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους κατεσκευάσθησαν καὶ ὁδοί, ἀξιόλογοι, πληροῦσαι ὀπωσδήποτε τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας. Τοιαῦται εἶναι :

- 1) ἡ ὁδὸς Τραπεζοῦντος—Ἐρζερούμ 330 χμ., μεγάλη καραβανικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὁδός, κατεσκευασθεῖσα τῷ 1872.
- 2) ἡ ὁδὸς Ἀμισοῦ - Ἀμασείας 100 χμ. ἀρκετὰ καλή,
- 3) ἡ ὁδὸς Κωνσταντινουπόλεως - Μπουγιούκ - δερέ 20 χμ.

ἀθλία. 4) ἡ Σκουτάρεως - Ἀλέμ - δὰγ 20 χμ. ὄπωσοῦν καλή. 5) ἡ Σκουτάρεως - Νικομηδείας 90 χμ. ἀθλία. 6) ἡ Μουδανίων - Προύσης 45 χμ. ὑποφερτή, 7) πολλαὶ μικραὶ καὶ ὀλίγων χιλιόμετρων ὁδοὶ εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὄπωσοῦν καλαί.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλαι, ἐννοεῖται, ὁδοί, φυσικαὶ οὕτως εἰπεῖν. Περὶ τῆς κατασκευῆς τούτων τὸ κράτος δὲν ἐφρόντισεν. Εἶναι δὲ αὐταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στεναί, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἀπόκρημνοι, ἡμιονικαί. Εἰς αὐτὰς εὐδοκιμεῖ ἐξόχως ἡ κάμηλος, ἡ ὁποία πολλάκις φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων της φορτίον 250 χιλιογράμμων, τῆς ὁποίας ἡ τροφή καὶ ἡ συντήρησις εἶναι λιτὴ τόσον, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων γίνεται δι' αὐτῆς καὶ ἐκεῖ ὅπου εἶναι πρόχειρος ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ, διότι στοιχίζει ὀλίγον.

Ἡ χώρα ἀπέκτησεν ἐνωρίτατα καὶ σιδηροδρόμους, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλλε τὸ μέγα ἐμπόριον τῆς Τουρκίας, τὸ εἰσαγωγικόν, ὅπως καὶ τὸ ἐξαγωγικόν. Καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ὑπεστήριξαν ὑπὲρ τῶν κεφαλαιούχων των τὴν στρώσιν σιδηρῶν γραμμῶν, ὥστε ἡ ἄμιλλα μεταξὺ αὐτῶν ἐγέννησε καὶ περιπλοκα διπλωματικὰ ζητήματα, ἀφοῦ μάλιστα οἱ προτεινόμενοι πρὸς κατασκευὴν σιδηροδρόμοι εἶχον καὶ πολιτικούς σκοποὺς ἐπικρατήσεως καὶ κατακτήσεως.

Πρῶτοι δὲ οἱ Ἕλληες ἐπέτυχον παραχωρήσεις, ἔπειτα οἱ Γάλλοι καὶ τελευταῖοι οἱ Γερμανοὶ (καὶ οἱ Ἴταλοὶ εἰς τὴν ἐνδοχώραν τῆς Ἀτταλείας). Καὶ ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐξῆς ἐταιρεῖαι.

1) ἡ ὀθωμανικὴ ἐταιρεία Σμύρνης-Ἀϊδινίου (Othoman Smyrna and Aidin Railway Company), ἡ λαβοῦσα τὸ

προνόμιον τῷ 1856, ἡ λαβοῦσα δὲ κατόπιν καὶ ἄλλα προνόμια ἐπεκτάσεως. Καὶ σήμερον λειτουργεῖ τῆς ἐταιρείας ταύτης.

Ἡ κυρία γραμμὴ Σμύρνης-Ἀϊδινίου-Δινερ	376,5 χμ.
Διακλάδωσις Παραδείσου-Μπουτζᾶ	24 »
» Καζαμίρ-Σεβδί-κιοϊ	1,6 »
» Τουρπαλι-Θείρωνκαὶ Ὀδεμησίου	61 »
» Βαλατζίκ-Σωκίων	22,5 »
» Κοτζαλι-Δενιζλι	9,6 »
» Σίδλετζι-Τσιβριλ	33,6 »
τὸ ὅλον	512,2 »

Ἡ ἀμαξοστοιχία τῶν ἐπιβατῶν διασχίζει τὴν κυρίαν γραμμὴν εἰς 10 ὥρας.

2. α) Ἡ ἐταιρεία τοῦ ὀθωμανικοῦ σιδηροδρόμου Σμύρνης-Κασαμπᾶ καὶ ἐπεκτάσεων (Société de chemin de fer ottoman de Smyrne - Cassamba et prolongement) Τὸ προνόμιον ἐδόθη τῷ 1863 εἰς ἀγγλικὴν ἐταιρείαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠγόρασε τὴν γραμμὴν τῷ 1893 γαλλικὴ. Καὶ σήμερον λειτουργεῖ

Ἡ κυρία γραμμὴ Σμύρνης-Κασαμπᾶ-Οὐσᾶκ-Ἀφιόν-καρὰ-χισᾶρ	420 χμ.
Διακλάδωσις Σμύρνης-Βουρνόβα	8 »
Μαγνησίας-Σόμα	92 »
τὸ ὅλον	520 »

Τελευταῖον ἡ γραμμὴ αὕτη ἐπεξετάθη ἀπὸ Σόμα μέχρι Πανόρμου (182 χμ.).

Ἐπιβατικαὶ ἀμαξοστοιχίαι διανύουν τὴν γραμμὴν

Σμύρνης Ουσάκ (287 χμ.) εἰς 12 $\frac{3}{4}$ ὥρας, Ουσάκ-Ἀφιόν-καρά-χισάρ (133 χμ.) εἰς 5 $\frac{1}{2}$ ὥρας, ὅπου συναντοῦν τὴν γραμμὴν Βαγδάτης.

2. β) Ἡ αὐτὴ ἐταιρεία ἐκμεταλλεύεται καὶ τὴν γραμμὴν Μουδανίων-Προύσης 42 χμ., κατασκευασθεῖσαν τῷ 1832 ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, τὴν ὁποίαν ὅμως τῷ 1891 ἀνέλαβε γαλλικὴ ἐταιρεία, θέλουσα νὰ τὴν προεκτείνῃ μέχρι Ἰνεγκιόλ. Τὸ ἀπὸ Μουδανίων μέχρι Προύσης ταξείδιον διαρκεῖ δύο ὥρας.

3) Ἡ ἐταιρεία τοῦ σιδηροδρόμου Μερσίνης-Ταρσοῦ-Ἀδάνων, τῆς ὁποίας τὸ προνόμιον ἐδόθη εἰς Ἀγγλους (Tarsus-Tanrus and Adana-Railway Co). Ἔχει μῆκος 67 χμ. καὶ διαρκεῖ τὸ ταξείδιον 2 $\frac{1}{2}$ ὥρας, λειτουργεῖ δὲ ἀπὸ τοῦ 1886. Ἀλλὰ τῷ 1888 τὴν γραμμὴν ἐξηγόρασε γαλλικὴ ἐταιρεία καὶ ἀπὸ τοῦ 1906 ἀνήκει εἰς τὴν ἐταιρείαν τοῦ σιδηροδρόμου Βαγδάτης.

4) Ἡ ἐταιρεία τοῦ ἀνατολικοῦ σιδηροδρόμου καὶ τοῦ σιδηροδρόμου Βαγδάτης (Anatolische Eisenbahn-Gesellschaft und Bagdad gesellschaft). Ταύτην ἤρchiσε τῷ 1871 νὰ κατασκευάζῃ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἡ ὁποία τῷ 1873 πορέδωκεν εἰς κοινὴν χρῆσιν τὴν γραμμὴν Χαϊδάρ-πασᾶ—Νικομηδείας. (91, 3 χμ.). Ἀλλὰ τῷ 1888 ἀνετέθη ἡ λειτουργία τῆς γραμμῆς εἰς γερμανικὴν τράπεζαν μὲ τὸ προνόμιον τῆς ἐπεκτάσεως πέραν τοῦ Ἐσκί-σεχίρ καὶ μέχρι τῆς Ἀγκύρας (486 χμ.) Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπερατώθη τῷ 1892. Τῷ δὲ 1893 ἐχορηγήθη εἰς τὴν ἐταιρείαν, τὴν ὁποίαν ἐσημάτισεν ἡ τράπεζα, ἡ ἐπέκτασις μέχρι Καισαρείας ἀπὸ Ἀγκύρας (410 χμ.) ὡς καὶ ἡ Ἐσκί-σεχίρ-Ἰκονίου (434 χμ.). Ἀλλὰ

μόνον ἢ τελευταία ἐπερατώθη τῷ 1896. Τέλος τῷ 1902 ἐδόθη τὸ προνόμιον τῆς ἑπεκτάσεως εἰς Ἄδανα, Οὐρφαν, Μοσοῦλ, Βαγδάτην ἀπὸ Ἰκονίου καὶ μέχρι τοῦ περσικοῦ κόλπου (2,100 χμ.). Καὶ συνεπληρώθη τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον. Καὶ λειτουργεῖ σήμερον

Ἡ κυρία γραμμὴ Χαϊδὰρ πασα—Ἐσκί-σεχίρ	323,4 χμ.
» . » Ἐσκί-σεχίρ—Ἀγκύρας	264 »
» . » . » Ἰκονίου	433,7 »
Ἡ διακλάδωσις Χαμητιέ—Ἀδὰ-παζὰρ	8,5 »
» Ἀλαγιούντ—Κιουτάχιας	10,1 »
Τὸ ὅλον	1039,7 »

Τὸ ταξείδιον διαρκῶς ἀπὸ τὸ Χαϊδὰρ-πασα—Ἐσκί-σεχίρ 11 1/2 ὥρας, Ἐσκί-σεχίρ—Ἀγκύρας 9, Ἐσκί-σεχίρ—Ἰκονίου 15. Περὶ τῆς προεκτάσεως μέχρι Βαγδάτης λεπτομερείας δὲν ἔχομεν νὰ εἴπωμεν.

Προσθέτομεν δ' ἀκόμη ὅτι ὁ σιδηρόδρομος Σμύρνης—Ἄιδινίου—Δινὲρ προεξετάθη πρό τινος μέχρι Σπάρτης τῆς Πισιδίας, ὅτι ἀκόμη προνόμιον κατασκευῆς γραμμῆς ἀπὸ Ἄμισοῦ — Σεβαστείας, ἐκτάσεως 393 χμ., ἐχορηγήθη τῷ 1912 εἰς γαλλικὴν ἑταιρείαν καὶ ὑπεγράφη ἡ προκαταρκτικὴ σύμβασις, ὅτι δέκα ἄλλαι γραμμαὶ ἐμελετῶντο καὶ ἐσχεδιάζοντο. Ἄλλ' ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἀνέκοψε τὰς ἐνεργείας ταύτας.

Νομίσματα, μέτρα καὶ σταθμά.—Ἡ Τουρκία ἤρχισε νὰ κόπη χρυσαῖ νομίσματα ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Μαχμουτ Β'. Ἡ τουρκικὴ λίρα ἀξίζει 100 κυβερνητικὰ γρόσια, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν πράγματι κοπῆ καὶ χρυσαῖ

γρόσια. Μὲ βάσιν δὲ σχετικῆς ἀξίας 1:15 1/2 μεταξὺ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἐκόπησαν ἰδιαίτερα νομίσματα ἀργυρᾶ 20 γροσίων (μετζητιέ), 5 γροσίων (μπεσιλίγια), 1 γροσίον (γγρορός), 1/2 γροσίον (20 παράδων) καὶ 1/4 γροσίον (10 παράδων), τὰ ὁποῖα κυκλοφοροῦν εἰς τὰς ἀγοράς. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ σχετικὴ ἀξία μεταξὺ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μετεβλήθη, καθιερώθη καὶ ἐπικαταλλαγή, ἡ ὁποία ἀπὸ τινων ἐτῶν διὰ νόμου ὠρίσθη εἰς 8 %, ὥστε ἡ λίρα ἀνταλλάσσεται μὲ 108 γρόσια. Ἀλλὰ τὰ δημόσια ταμεῖα ὑπολογίζουν τὴν λίραν εἰς 100 χρυσᾶ γρόσια καὶ τὰ μετζητία πρὸς 19. Ἡ τουρκικὴ λίρα ἀνταλλάσσεται μὲ 23 φρ. χρυσᾶ (δραχμὰς χρυσᾶς). Τὸ γρόσιον ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπολογίζεται εἰς 40 παράδες.

Τὸ σύνολον τῶν κοπέντων, χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν, νομισμάτων εἶναι ἀσήμαντον. Χρυσᾶ δὲ νομίσματα ἐκόπησαν

Ἐπὶ Ἀβδουλ Μετζιτ	14.480.000	Λίραι
» » Ἀζιζ	14.970.000	»
» » Χαμιτ	16.036.000	»
Βραδύτερον	23.800.000	»
	<u>69.286.000</u>	»

Ἡ ἀξία τῶν κοπέντων ἀργυρῶν νομισμάτων κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἀνέρχεται εἰς 13.117.000 λίρας. Ἄλλ' ἡ Τουρκία πρόκειται νὰ μεταβάλῃ, ὡς λέγεται, τὸ νομισματικὸν τῆς σύστημα.

Ὡς μέτρον μήκους ἔχουν οἱ Τοῦρκοι τὸν πήχυν (ἀρσίιν), ἰσούμενον πρὸς 75 ἑκατοστὰ τοῦ γαλλικοῦ μέτρου, ἂν καὶ εἰσῆχθη τὸ μετρικὸν σύστημα.

Ὡς μέτρον βάρους ἔχουν τὴν ὀκτῶν (1,28 χιλιογράμμου), διηρημένῃν εἰς 400 δράμια.

Βιομηχανία. — Ἐκτὸς τῆς βιομηχανίας τῶν ταπήτων, ἣ ὅποια ἀκμάζει εἰς τὸ Χέρεκε τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας καὶ εἰς τὸ Οὐσάκ, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐνδοχώραν τῆς Σμύρνης, ἄλλο εἶδος δὲν εἶναι ἄξιον μνείας. Τὴν ταπητουργίαν εἰς τὸ Χέρεκε ἀσκεῖ αὐτὸ τὸ κράτος καὶ ἐκ τῶν προσόδων τῆς εἰσεπράττειτο ἡ σουλτανικὴ ἐπιχορήγησις. Οἱ τάπητες δὲ τοῦ Χέρεκε ἔχουν ὠραῖα σχέδια καὶ ὠραῖα, ζωηρά, χρώματα. Τοὺς τάπητας τοῦ Οὐσάκ ἀγοράζει ἡ Εὐρώπη, ὅπου συνήθως ὀνομάζονται σμυρναϊκοὶ τάπητες, καὶ ὅπου πληρώνονται ἀκριβὰ οἱ τάπητες καθόλου τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οἱ σήμερον κατασκευαζόμενοι εἰς τὴν ἐνδοχώραν τῆς Σμύρνης καὶ εἰς τὸ Οὐσάκ τάπητες δὲν εἶναι ὅσον ἄλλοτε καλοὶ. Οἱ ἀργαλειοί, οἱ ὅποιοι μέχρι τοῦ 1890 ἦσαν ἀκόμη ἀπλοῖ καὶ πρωτόγονοι, ἐβελτιώθησαν πολὺ, ἀλλ' ἡ ἔξαγωγή δὲν ἤυξησεν ⁽¹⁾.

Κεντήματα δὲ ἀξιόλογα κάμνουν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μ. Ἀσίας κατ' οἶκον. Καὶ καθόλου διὰ τῆς καλλιιεργείας τῆς μετάξης ἡ χειροτεχνία εἰς τὰς οἰκογενείας ἀσκεῖται ἐπιτυχῶς.

Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι καὶ τὰ ἐργοστάσια τοῦ κράτους ὑφασμάτων καὶ φεσίων, ὅπου ἐργάζονται τεχνῖται εἰδικοί, ἱκανοὶ νὰ μεταδώσουν καὶ εἰς ἄλλους τὴν τέχνην. Καὶ ἰδρύθησαν καὶ ἄλλα παρόμοια ἐργοστάσια, ἀφοῦ αἱ πρῶται ὕλαι δὲν λείπουν. Ὡσαύτως δὲν λείπουν ἀπὸ

(1) Περὶ τῆς ταπητουργίας βλ. καὶ σελ. 2.45 κ. ἑ.

τὴν χώραν καὶ αἱ δεψικαὶ ἐκ δρυῶν ὕλαι, εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ πολὺ ἢ βυρσοδεψικὴ, ἢ καὶ σήμερον ἀκμάζουσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Σμύρνην. Καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ καπναῦ ἀποτελεῖ εἰς τὴν Τουρκίαν βιομηχανίαν ἀξιόλογον, ἂν καὶ οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι ἀπέσπασαν ἀπ' αὐτὴν χώρας κατ' ἔξοχὴν καπνοπαραγωγούς (Καβάλα, Ξάνθη). Ἐὰς προσθέσωμεν ἐδῶ καὶ τὴν ἐλαιουργίαν ἀκόμη, κλάδον καὶ τοῦτον τῆς βιομηχανίας ἀξιόλογον, τὴν ἀποξήρασιν καρπῶν, ἢ ὁποῖα κυρίως ἀκμάζει εἰς τὴν Σμύρνην (σῦκα), τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἠλέκτρον, τὴν χρυσοχοίαν (ἀργυρόστικτα κυρίως τεχνουργήματα). — Καθόλου δὲ ἡ χώρα παρέχει συνθήκας πολὺ εὐνοϊκὰς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν πολλῶν βιομηχανικῶν κλάδων. Ἄλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν βοηθήσῃ ἢ κυβέρνησις διὰ πρακτικῶν μέτρων (1).

Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία, φάροι καὶ φανοί, τηλεγραφικὰ καλώδια.—Τὸ ἐμπόριον, τὸ εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν τῆς Τουρκίας εἶχον, εἰς τὰς χεῖρας τῶν (εἶχον τοὐλάχιστον μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ παγκοσμίου πολέμου) Γερμανοί, Ἄγγλοι, Γάλλοι καὶ Ἕλληνες ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι διέμενον εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, τὴν Κωνσταντινούπολιν κυρίως καὶ τὴν Σμύρνην. Οὗτοι δὲ κυρίως ἐξετέλουν ὡς ἔξα-

(1) Οἱ διωγμοί, καὶ οἱ ἐκτοπισμοὶ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἡ κυβέρνησις τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ ἐπεδίωξε συστηματικῶς, κατέστρεψαν τὴν δημιουργηθεῖσαν οἰκονομικὴν καὶ βιομηχανικὴν ζωὴν τῆς Τουρκίας καὶ ἐσταμάτησαν τὴν γοργὴν αὐτῆς πρόοδον. Διότι οἱ χριστιανοὶ καὶ κυρίως οἱ Ἕλληνες ἦσαν οἱ ἔχοντες εἰς χεῖρας τῶν τὴν κίνησιν ταύτην.

γωγείς, τὰς παραγγελίας τῶν ἐμπόρων τοῦ ἐσωτερικοῦ, οἱ ὅποιοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι, ἢ ἀπέστειλλον τὰ εἰσαχθέντα ἐμπορεύματα εἰς τὸ ἐσωτερικόν, μὲ πιστώσεις ἑξαμηνιαίας ἐκτὸς μικρᾶς προκαταβολῆς. Οἱ δὲ ἐμπορικοὶ οὗτοι οἴκοι τῶν μεγάλων πόλεων ἐνήργουν ἢ δι' ἴδιον λογαριασμόν ἢ ὡς μεσάζοντες μεταξὺ τῶν ἐργοστασιαρχῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἐμπόρων τοῦ ἐσωτερικοῦ, λαμβάνοντες μόνον τὴν προμήθειάν των.

Περὶ δὲ τῶν ἐμπορικῶν συνθηκῶν, τῶν μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν, δὲν ἤμποροῦμεν νὰ κάμωμεν ἀκόμη λόγον. Ἀναμφιβόλως μὲ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου θὰ ἐπακολουθήσουν μεταβολαί. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ τοῦ πολέμου ὄλαι αἱ μεγάλαι δυνάμεις (καὶ ἡ Ἑλλάς) εἶχον δικαιώματα τοῦ μᾶλλον εὐνοουμένου ἔθνους, ἐπλήρωσαν οἱ ὑπήκοοί των, εἰσάγοντες ἐμπορεύματα, τὸν ἴδιον εἰσαγωγικὸν δασμόν, 8^ο/_ο, ἀξιεθέντα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς 12^ο/_ο.

Ἡ Τουρκία ἐμπορικὸν στόλον δὲν ἔχει, μολονότι ἔχει παρὰ τὴν ἐκτεταμένην, μολονότι τὸ ἐμπόριόν της διεξάγεται καὶ κατὰ θάλασσαν. Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι καὶ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ναυτικοί. Ἀλλὰ καὶ ἐάν ποτε ἤθελον ἀποφασίσαι νὰ γίνουν, θὰ εἶχαν τὸν συναγωνισμόν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι εἶναι ὁ ναυτικώτατος λαὸς τῆς Μεσογείου.

Διὰ νὰ λάβωμεν δὲ ὀψωσοῦν ἰδέαν τῆς ναυτιλιακῆς καθυστέρησεως τῶν Τούρκων, ἀναφέρομεν ὅτι τὸ 1911 ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῆς Τουρκίας ἀπετελεῖτο ἀπὸ 120 ἀτμόπλοια 66,878 τόννων καὶ 963 ἰστιοφόρων 205,641 τόννων. Ἀπὸ τὰ ἀτμόπλοια σχεδὸν τὸ τέταρτον ἀνῆκεν εἰς τὴν ἑται-

ρείαν Μαχσουσέ. Καὶ πόσον ἀνάξιοι λόγου εἶναι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι, συγκρινόμενοι πρὸς τὴν συγκοινωνίαν τῶν πλοίων εἰς τοὺς δύο μόνον ἐμπορικοὺς λιμένας, δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι τῷ 1910, 20,268 πλοῖα (19,153,951 τόννων) κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐκ τούτων 11,684 ἦσαν ἀτμόπλοια χωρητικότητος 18,554,116 τόννων), 6,685 (2,477,733 τόννων) κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης (ἐκ τούτων ἀτμόπλοια 2,661, χωρητικότητος, 2,410,533 τόννων).

Μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ παγκοσμίου πολέμου τοὺς φάρους καὶ φανοὺς εἶχεν ἔταιρεία γαλλικὴ, εἰσπράττουσα αὐτὴ τὰ φαρικά.

Εἰς τὰ τουρκικὰ ὕδατα ὑπάρχουν δύο τηλεγραφικὰ καλώδια. Τὸ ἓνα εἶναι τῆς Eastern Telegraph Company, ἔταιρείας ἀγγλικῆς, ἣ ὁποία συνδέει ὑποβρυχίως, διὰ τοῦ Εὐξείνου, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ὀδησὸν δι' ἑνὸς καλωδίου, δι' ἄλλου δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Τένεδον, ἐκ τῆς ὁποίας ἄλλα πάλιν καλώδια φέρονται εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μεσογείου. Ἄλλο καλώδιον διεθνοῦς σημασίας εἶναι τὸ μετὰ τὴν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Κωνσταντινῆς, ἀνήκον εἰς γερμανικὴν ἔταιρείαν.

Ι΄. — ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝΤΑ
 ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗΝ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
 ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΗΣ.

Ἐσυνφωνία συμμάχων καὶ γαλλοκεμαλική συνθήκη. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐκλογαὶ τῆς 1/14 Νοεμβρίου 1920 καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν.
 Ἡ συνδιάσκεψις καὶ ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης.

Ἐσυνφωνία τῶν συμμάχων καὶ γαλλοκεμαλική συνθήκη.—Συντόμως μόνον καὶ χρονογραφικῶς ἱστοροῦμεν ἐνταῦθα τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς τὴν συνθήκην τῶν Σεβρῶν κυριώτατα γεγονότα, τὰ ὁποῖα κατέληξαν εἰς τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης, τῆς ὁποίας ἐπίσης θὰ ἀναγράψωμεν τοὺς κυριωτάτους ὄρους καὶ θὰ συμπληρώσωμεν οὕτω τὴν ἔκθεσιν ἡμῶν ταύτην περὶ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν Τούρκων.

Καὶ πρῶτον λέγομεν ὅτι ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν δὲν ἱκανοποίησεν ὅλους ἐξ ἴσου τοὺς νικητὰς συμμάχους. Δι' αὐτῆς ἐπλεονέκτει ἀναμφισβητήτως τῶν δύο αὐτῆς συμμάχων, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία, ἂν ἐξετελεῖτο καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς ὄρους ἡ συνθήκη, θὰ ἀπέβαιεν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἡ πραγματικὴ κυρίαρχος τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ὅλων σχεδόν, ὅσαι πρὸ τοῦ πολέμου ἀπήρτιζον τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ Ἀγγλία ἐλάμβανεν ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς Τουρκίας, ὑπὸ ἓνα ἢ ὑπὸ ἄλλον τύπον, τὴν μερίδα τοῦ λέοντος.

Ἄλλ' ἡ Ἰταλία, ἡ ἐπιδιώκουσα κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὸ Αἰ-

γαῖον καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, εἶδεν ὅτι τὰ ὄνειρά της ταῦτα δὲν ἐπραγματοποιοῦντο διὰ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, τὴν ὁποῖαν ὑπέγραψεν, ἐννοεῖται, ἄκουσα. Τὴν ἀνησύχει μάλιστα ἢ ἐπέκτασις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ δὲ Γαλλία, ἔχουσα συμφέροντα ζωτικώτατα εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὄνειρευομένη, νὰ ὑποκαταστήσῃ καὶ νὰ διαδεχθῇ τὴν πλεονεκτικὴν θέσιν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἡ Γερμανία πρὸ τοῦ πολέμου εἰς τὴν Τουρκίαν, προσεχώρησε μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διότι δὲν εἶχε διευθετήσῃ, ὅπως ἤθελεν, ὅλα τὰ ζητήματά της μὲ τὴν Γερμανίαν (τὸ ζήτημα κυρίως τῶν περιφήμων ἐπανορθώσεων), πράγματι ὅμως ἀντέπραττε καὶ δὲν ἠνείχετο τὴν ἀγγλικὴν παντοδυναμίαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐνήργησε δὲ μετὰ δραστηριότητος καὶ τόλμης, ἀδιαφορήσασα εἰς προγενεστέρως συμφωνίας, ἀδιαφορήσασα ἀκόμη, τὸ χειρότερον, καὶ εἰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας αὐτὴ καὶ οἱ σύμμαχοί της εἶχον ἀναλάβει, ὅπως προστατεύσουν τοὺς χριστιανοὺς τῆς Τουρκίας.

Καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτῆς Βριὰν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀγκυρὰν τὸν Φραγκλῖνον Bouillon, ὁ ὁποῖος ὑπέγραψε μὲ τὸν Μουσταφᾶν Κεμάλ ἰδιαίτεράν συνθήκην, τὴν περιφημὸν γαλλοκεμαλικὴν συνθήκην, τῇ 7[20 Ὀκτωβρίου 1921. Κατὰ ταύτην ἡ Κιλικία θὰ ἐξεκενοῦτο ἀπὸ τὰ γαλλικὰ στρατεύματα καὶ θὰ παρεδίδοτο εἰς τὸν Κεμάλ ὑπὸ ὄρους, ἐννοεῖται, διὰ τοὺς ὁποίους Κεμάλ καὶ Μπουγιὸν συνεφώνησαν χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ συγκατάθεσις τῶν δύο ἄλλων συμμάχων δυνάμεων καὶ παρὰ τὰς προηγηθείσας συμφωνίας!

Ἡ κοινοποίησις τῆς συνθήκης ταύτης προεκάλεσε εὐνόητον κατάπληξιν, εἰς δὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀγανάκτησιν. Εἰς ἀπόγνωσιν ἔπειτα ἔρριψε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κιλικίας ἰδίως δὲ τοὺς δυστυχεῖς Ἀρμενίους, οἱ ὅποιοι εἶχον συμπλημήσει μετὰ τῶν Γάλλων κατὰ τοῦ Κεμάλ. Καὶ ἔκαμνε μὲν, εἶναι ἀληθές, ἡ συνθήκη τῆς Ἀγκύρας ρητὸν λόγον καὶ περὶ πλήρους ἀμνηστίας τῶν χριστιανῶν. Τίς ὅμως καὶ μικρὰν ἔχων πείραν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ ἰταμότητος τῶν Τούρκων θὰ ἐπίστευεν ἀδιστακτικῶς εἰς αὐτήν; Διὰ τοῦτο δὲ ἤρχισεν ἀθρόα ἡ ἔξοδος τῶν χριστιανῶν τὴν Κιλικίας, εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης ταύτης.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἐκλογαὶ τῆς 1]14 Νοεμβρίου 1920 καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν. — Πρὶν ὅμως ὑπογραφῆ ἡ γαλλοκεμαλικὴ συνθήκη, ἄλλο γεγονός ἀπροσδόκητον ἀνέτρεψε τοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ τὰς προβλέψεις ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων περὶ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν κρατῶν. Τὴν 1]14 Νοεμβρίου 1920 διεξήχθησαν ἐκλογαὶ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ φιλελεύθερον, Βενιζελικόν, κόμμα, ἀπέτυχε τόσον, ὥστε οὐδ' αὐτὸς ὁ ἐνδοξὸς ἀρχηγὸς τοῦ ἐξελέγη πληρεξούσιος. Ἡ κατάπληξις καθ' ὅλον τὸν κόσμον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐκλογῶν τούτων ὑπῆρξε πράγματι ἀπερίγραπτος. Ὁ Βενιζέλος ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν κυριωτάτων συνελευστῶν τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐξεπληροῦτο τὸ γλυκὺ ὄνειρον τῶν Ἑλλήνων, δλόκληρον σχεδόν, ἡ ἐθνικὴ των ἀποκατάστασις. Καὶ ὅμως ἀπέτυχεν εἰς τὰς ἐκλογάς!

Ἄλλ' ἡ ἐκλογικὴ ἐπιτυχία τῆς κωνσταντινικῆς μερίδος,

ὡς ἄμεσον ἐπακολούθημα θὰ εἶχε καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος διέμενεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν ἐκθρονισθεὶς. Καὶ ὁ Βριὰν διὰ διακοινώσεώς του τῆς 7]20 Νοεμβρίου 1920 εἰδοποιεῖ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὅτι οἰαδήποτε ἀπόπειρα περὶ ἐπανόδου τοῦ Κωνσταντίνου θὰ μετέβαλλε τὰς καλὰς σχέσεις τῶν συμμάχων μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην ἢ τότε ἑλληνικὴ κυβέρνησις (Ράλλη - Γούναρη) δὲν ἀπήντησεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κεμάλ ἐνεδυναμοῦτο καὶ εἰργάζετο δραστηριώτατα. Διαπραγματεύετο μὲ τοὺς Μπολσεβίκους, καθὼς καὶ μὲ τὴν Ἰταλίαν, ἣ ὁποία τοῦ παρεῖχε πυρομαχικά. Τουρκικὴ δὲ προπαγάνδα ἐγκατεστάθη καὶ εἰς τοὺς Παρισίους, ὅπου μάλιστα ἐγένετο εὐμενέστατα δεκτὴ, καὶ ὁπόθεν ἐνήργει τολμηρότερον μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδον τοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ αἱ ἐνέργειαι αὗται τοῦ Κεμάλ ἐθριάμβευσαν διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μπουγιὸν εἰς Ἄγκυραν, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Οἱ Τούρκοι τώρα ἐζήτουν τὴν ἀναθεώρησιν τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, τὴν ἐκκένωσιν τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν κατάργησιν τῶν διομολογήσεων, ἐνῶ ἢ συνέλευσις τῆς Ἀγκύρας κατήργει τὰ χορηγηθέντα ὑπὸ τῶν Σουλτάνων προνόμια εἰς τοὺς χριστιανούς.

Ταυτοχρόνως ἡ Ἑλλὰς ἠναγκάζετο ὑπὸ τῶν δυνάμεων νὰ παραχωρήσῃ τὴν Βόρειον Ἠπειρὸν εἰς τὴν Ἀλβανίαν, περιορίζοντο δὲ καὶ τὰ δικαιώματά της ὡς συμμάχου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐνόμισε τότε ὅτι ὁ ἀρχιστρά-

τηγος Παπούλας θὰ ἐξῆγεν αὐτὴν ἐκ τῶν δυσχερειῶν, κατὰ τῶν ὁποίων ἐπάλαιεν, ἂν ἐπεχείρει προέλασιν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Διότι ἡ ἀφευκτος, κατὰ τὴν γνώμην της, ἦττα τοῦ Κεμάλ θὰ ἐδημιούργει τετελεσμένον γεγονός, τὸ ὅποιον ἡ Εὐρώπη θὰ ἐλάμβανε οὕτως ἢ ἄλλως ὑπ' ὄψιν. Πράγματι ἡ προέλασις ἀπέβη ἐπιτυχής. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς κατὰ Μάρτιον τοῦ 1921 κατέλαβε τὸ Ἄφιόν - καρὰ - χισὰρ καὶ τὴν Κιουτάχιν καὶ προήλασε μέχρι τοῦ Ἐσκί - σεχίρ. Διὰ τοῦτο ὁ Γούναρης ἀπέρριψεν ὑπερηφάνως τὴν πρότασιν τῶν συμμάχων περὶ μεσολαβήσεως, δηλώσας ὅτι τὸ ζήτημα θὰ ἐλύετο διὰ τῶν ὄπλων.

Ἐπικολούθησε κατόπιν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σαγγαρίου, ἡ ὁποία ὅμως ἀπέτυχε (ἀπὸ $1/14$ Αὐγ.— $10/23$) Σεπτεμβρ. τοῦ 1921). Καὶ τότε ὁ Γούναρης ἠθέλησε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα διπλωματικῶς. Ἄλλ' ἦτον πλέον ἀργά. Μετέβη δὲ εἰς Ρώμην, Παρισίους καὶ Λονδῖνον, ὅπως ἐπιτύχῃ ἐπέμβασιν. Ἄλλὰ δὲν κατόρθωσε τίποτε.

Ἐν τούτοις ὁ Βενιζέλος ἐμήνυσε εἰς αὐτὸν ἐκ Παρισίων νὰ μὴ ὀψοκινδυνεύσῃ μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Σαγγαρίου. Καὶ συνίστα νὰ ἐπανεέλθῃ ὁ στρατὸς εἰς τὰ διαγραφέντα ὑπὸ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν ὄρια, ἐκεῖ δὲ νὰ ὀχυρωθῇ, ἀφοῦ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ γάλλου ἀρχιστρατήγου Φὸς θὰ ἤρχουν μόνον 45,000 ἄνδρες διὰ νὰ κρατήσουν ἐκεῖ ἄμυναν ἀποτελεσματικὴν ἐναντίον οἰασδήποτε ἐπιθέσεως τῶν Κεμαλικῶν.

Οἱ σύμμαχοι τέλος ἐγκατέλιπον τὸν Γούναρην καὶ ἔπαυσαν νὰ ἀσχολοῦνται περὶ αὐτοῦ, ἐνῶ οἱ Γάλλοι ἐγίνοντο σὺν τῷ χρόνῳ τουρκικώτεροι.

Οἱ ἐν Ἀθήναις φιλελεύθεροι ὑπέδειξαν τότε νὰ ἀνακηρυχθῆ ἡ Σμύρνη μὲ τὴν περιοχὴν τῆς εἰς πολιτείαν αὐτόνομον ὑπὸ τὸν Βενιζέλον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου ἀντέπραξεν ὁ Γούναρης.

Αἴφνης ὅμως ἐγνώσθη ὅτι οἱ σύμμαχοι ἐκάλουν τοὺς ἐμπολέμους νὰ εἰρηνεύσουν ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐκκενώσεως τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων τῆς Θράκης. Διὰ διακοινώσεως δὲ τῆς 26 Μαρτίου 1922 εἰς τοὺς δύο ἐμπολέμους ὄριζον ἀνακωχὴν, ἐποπτείαν τῶν στενῶν ὑπὸ διεθνοῦς ἀστυνομίας, ἡ ὁποία θὰ κατελάμβανε καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ Ἑλλάς ἔχανε τὴν Σμύρνην καὶ ἐκράτει τὴν Ἀδριανούπολιν ἡ διακοίνωσις τέλος αὕτη ἐκύρου τὰς συμφωνίας τῆς συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου, τοῦ Φεβρουαρίου 1921, ἡ ὁποία ὄρισεν ἐκκένωσιν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ὀργάνωσιν χωροφυλακῆς ἐξ ἐντοπίων ὑπ' ἀξιωματικῶν τῶν δυνάμεων. Ἡ δὲ Σμύρνη θὰ ἐτέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας, θὰ εἶχεν ὅμως χριστιανὸν διοικητὴν, διοριζόμενον ὑπὸ τῶν δυνάμεων.

Καὶ ὁ μὲν Γούναρης δὲν ἀπήντησεν εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς 26 Μαρτίου, ὅπως δὲν ἀπήντησε καὶ εἰς τὴν διακοίνωσιν τοῦ Βριάν, ὁ δὲ Κεμάλ, ἀπαντήσας κατὰ Ἀπρίλιον, ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων, ἐδήλου δὲ ὅτι ἡ Τουρκία ἦτον ἀνυπόμονος νὰ ζήσει τελείως ἀσφαλῆ καὶ ἀνεξάρτητος.

Ἀλλ' ὁ Κεμάλ, ὁμιλῶν ὡς μόνος κυρίαρχος τῆς Τουρκίας καὶ ἐνεργῶν χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν του οὔτε τὸν Σουλτᾶνον οὔτε τὴν κυβέρνησιν Κωνσταντινουπόλεως, ἐκί-
νει τὴν ἐχθρότητα πολλῶν ἐπισήμων Τούρκων τῆς πρω-

τευούσης, τέλος δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος Μεχμέτ ζ' ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ τὴν ἐπιφυλακτικότητα, μὲ τὴν ὁποίαν παρηκολούθει τὰ γεγονότα. Ὑπόμνημα δὲ τοῦ κόμματος τῆς Ἐλευθέρας Συνεννοήσεως ἐδήλου ὅτι οὐδεμίαν συνθήκην θὰ ἐδέχετο, ἂν δὲν ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Σουλτάνου, ὅτι δὲ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγκύρας δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ὀμιλῇ ἐξ ὀνόματος τῆς Τουρκίας. Ἐν τούτοις ὁ Μεχμέτ δὲν παρητεῖτο τῶν διπλωματικῶν καὶ στρατιωτικῶν πλεονεκτημάτων, τὰ ὅποια τὸ κράτος τῆς Ἀγκύρας εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκτήσει. Πράγματι ἡ Τουρκία εἶχεν ἐνισχυθῆ πολὺ ἀπὸ τῆς ἀνακωχῆς τοῦ Μούδρου, τῆς προηγηθείσης εἰς τὴν συνθήκην τῶν Σεβρῶν. Εἶχεν ἐξοπλισθῆ καὶ εἶχεν ὀλόφυχον τὴν ὑποστήριξιν τῆς Γαλλίας, καθὼς καὶ τῆς Ἰταλίας. Οἱ Τούρκοι τῆς Μ. Ἀσίας, ἵνα ἐπικρατήσουν τελείως καθ' ὅλην τὴν χώραν των, ἀπαλλαγῶσι δὲ διὰ παντὸς καὶ ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν χριστιανῶν προέβησαν καὶ εἰς ἐκτοπισμοὺς αὐτῶν καὶ εἰς ὑπερορίας, αἱ ὁποῖαι ἐξήγειραν ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ δὲ σύμμαχοι ἐζήτησαν νὰ ἀποστείλουν διεθνῆ ἐξεταστικὴν ἐπιτροπεῖαν ὄχι μόνον εἰς τὸ κράτος τοῦ Κεμάλ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ζώνην. Καὶ οὗτοι μὲν ἐδήλωσαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν ἔρευναν ταύτην, οἱ Τούρκοι ὅμως οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἔδωκαν. Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ τῆς ἐπιτροπεῖας ταύτης ἐναυάγησε, διότι ἡ Γαλλία ἠρνήθη (τῇ 2 Αὐγούστου) νὰ δώσῃ 100,000 φράγκα, ὡς ἔξοδα τοῦ γάλλου ἀντιπροσώπου εἰς τὴν ἐπιτροπεῖαν ταύτην!

Ἐνῶ δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ θέσις καθόλου τῶν Τούρκων ἔκαλυτέρευεν, ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐχειροτέρευεν. Εἰς τὸν στρα-

τόν των ἢ πειθαρχία εἶχε χαλαρωθῆ, οἱ λιποτάκται ἐπληθύνθησαν, ὁ ἐθνουσιασμός ἐψυχράνθη.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἐστεροῦντο, τὸ χειρότερον, καὶ χρημάτων, ὅπως συντηρήσουν τὸν στρατόν των. Καὶ ἐζήτησε μὲν ὁ Γούναρης νὰ συνάγῃ εἰς τὸ Λονδίνον δάνειον 15,000,000 λιρῶν. Ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν. Τὸ δὲ ἀναγκαστικὸν δάνειον τοῦ Πρωτοπαδάκη ἔφερε μόνον προσωρινὴν ἀνακούφισιν.

Εὐρισκομένη λοιπὸν εἰς τελείαν ἀμηχανίαν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ εἰς αὐτόνομον πολιτείαν τὴν μικρασιατικὴν χώραν, τὴν ἐντὸς τῆς γραμμῆς τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Εἰς τὴν ἀνακήρυξιν δὲ ταύτην προσέβη τῇ 26 Ἰουλίου 1922, ὁ ὑπατος ἀρμοστής Ἄ. Στεργιάδης κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς κηρυχθείσης εἰς τὴν Κρήτην τῷ 1897 αὐτονομίας. Τῆς νέας πολιτείας ἀρχηγὸς ἐλέγετο ὅτι θὰ διωρίζετο ὁ πρίγκιψ Νικόλαος τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ ὑπεχώρει διὰ νὰ ὀχυρωθῆ εἰς τὴν γραμμὴν τῶν Σεβρῶν. Συνέλευσις θὰ συνεκαλεῖτο εἰς τὴν Σμύρνην. Ταυτοχρόνως ὁ στρατὸς τῆς Θράκης, ὁ ὁποῖος ἐνισχύθη διὰ τῆς μεταφορᾶς συνταγμάτων ἀρκετῶν ἐκ Μ. Ἀσίας, ἐπεχείρησε προέλασιν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ταύτην ὁμως ἐμπόδισαν οἱ σύμμαχοι.

Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπωφελήθησαν τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐξεδουνατίσεως τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως καὶ ἐπεχείρησαν ἐπιθεσιν τῇ 27 Αὐγούστου 1922, ἡ ὁποία ἐπέτυχε. Καὶ ἐπικολούθησεν ἡ ἀπαισίας μνήμης φυγὴ, ἡ ἐσπευσμένη ἐκένωσις κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡ ἥρωϊκὴ ὑποχώρησις τοῦ Πλαστήρα, τὸ ἐπανα-

στατικὸν κίνημα τῆς Χίου, ἡ ἐκθρόνισις τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ σειρά τῶν τελευταίων γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

Συνεκροτήθη δὲ ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἡ συνδιάσκεψις τῆς Λωζάνης.

Ἡ συνδιάσκεψις καὶ ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης.—Ἡ συνδιάσκεψις ἤρχισε τῇ 20 Νοεμβρίου 1922, διεκόπη δὲ τῇ 4 Φεβρουαρίου 1923 καὶ ἐπανήρχισε τῇ 23 Ἀπριλίου. Αἱ συζητήσεις κατ' αὐτὴν ἀπέβησαν μακραὶ καὶ παρεκλυστικαὶ ἕνεκα τῆς ἀσυμφωνίας τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀδαμάστου ἐπιμονῆς καὶ ἀδιαλλαξίας τοῦ πρώτου ἀντιπροσώπου τῆς Τουρκίας Ἰσμέτ πασᾶ. Τέλος δὲ ἡ συνθήκη ὑπεγράφη τῇ 24 Ἰουνίου ἐπὶ σχεδίου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἰσχύσῃ τρεῖς μῆνας μετὰ ταῦτα. Ἀλλὰ τὴν συνθήκην ἡ μὲν Γιουγκοσλαβία δὲν ὑπέγραψε, μὴ δεχθεῖσα τοὺς οἰκονομικοὺς τῆς ὅρους. Ὑπέγραψε ὁμοῦ πρωτόκολλον πρόσθετον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ τὴν ὑπογράψῃ ἐντὸς τριῶν μηνῶν καὶ ἀφοῦ κανονίσῃ τινὰ ζητήματά τῆς ἐκκερμῆ μετὰ τὴν Τουρκίαν, ἀφορῶντα τὰς προσαρτηθείσας εἰς τὸ κράτος τῆς τουρκικᾶς χώρας μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους. Ἰδιαιτέραν συνθήκην συνῆψαν μετὰ τὴν Τουρκίαν καὶ αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον κηρύξει πόλεμον κατ' αὐτῆς, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐζήτησαν ἰδιαιτέρας ἐγγυήσεις διὰ τοὺς ὑπηκόους των.

Ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης ἀνατρέπει τὴν συνθήκην τῶν Σεβρών, τὴν ὑπογραφεῖσαν τῇ 10 Αὐγούστου 1920. Τροποποιεῖ δὲ οὐσιωδῶς καὶ τὸ ἐκπονηθὲν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς συνδιασκέψεως (20 Ν]βρ. 1922—4 Φεβρ.

1923) σχέδιον. Δι' αὐτῆς ἡ Τουρκία ἀνέκτησεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Καὶ τὰ τὰ ἑλλητουρκικὰ ὄρια εἰς τὴν Θράκην μετεκινήθησαν ἀπὸ τῆς Τζατάλτζας εἰς τὸν Ἐβρον. Ἐκτὸς τούτου ἀπεδόθη εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ τὸ Καραγάτς, τὸ κείμενον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐβρου, τὸ ἔχον ἀκόμη στρατηγικὴν σπουδαιότητα μεγάλην. Τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο ἀπησχόλησε ἐπὶ πολὺ τὴν συνδιάσκεψιν. Εἰς ἀντιστάθμισμα ὠρίσθη ἵνα οἱ Ἕλληνες μὴ καταβάλουν ἀποζημίωσιν εἰς τοὺς Τούρκους. Τὰ νότια ἔπειτα ὄρια τῆς Βουλγαρίας δὲν μετεβλήθησαν. Εἰς Συρίαν τὰ ὄρια ἐκανονίσθησαν κατὰ τὴν γαλλοκεμαλικὴν συμφωνίαν τῆς Ἀγκύρας. Διὰ δὲ τὰ ὄρια τοῦ Ἰράκ, τὰ μετὰ τὴν Τουρκίαν καὶ Ἀγγλίας, τὰ δύο ἐνδιαφερόμενα κράτη συνεφώνησαν νὰ συνάψουν ἰδιαίτερας διαπραγματεύσεις ἐντὸς χρονικοῦ διαστήματος ἑννέα μηνῶν, ἂν δὲ δὲν συμφωνήσουν, νὰ ζητήσουν τὴν μεσολάβησιν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν (ἄρθρ. 3). Ἡ Τουρκία ἀνέκτησε καὶ τὰς νήσους Ἰμβρον καὶ Τένεδον, αἱ ὁποῖαι θὰ τύχωσιν κατὰ τὴν συνθήκην εἰδικῆς αὐτονόμου διοικήσεως (ἄρθρ. 14). Διετήρησαν δὲ οἱ Ἕλληνες τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὰς ὁποίας ὁμως ὀφείλουσαν νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν πρὸς στρατιωτικούς σκοποὺς (ἄρθρ. 13). Τέλος ἡ Ἰταλία ἐπέτυχεν νὰ κυρωθῇ εἰς αὐτὴν ἡ κατοχὴ τῆς Δωδεκανήσου. (ἄρθρ. 15).

Ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν περιεῖχε καὶ ὄρους τινὰς περιορίζοντας τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ τούτους ἠκύρωσεν ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης.

Ἡ δὲ ἀποτελουμένη ἐκ 2 μόνον ἄρθρων, σύμβασις

περὶ τῶν στενῶν, ἢ ὑπογράφεῖσα εἰς τὴν Λωζάνην, ὀρίζει ὅτι θὰ εἶναι ἀκώλυτος ἡ ναυσιπλοῖα εἰς αὐτά, καθὼς καὶ ἡ ἐναέριος διάβασις αὐτῶν καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ. Ἄλλὰ καὶ ἰδιαίτερος κανονισμὸς διὰ τὴν δίοδον τῶν στενῶν ὑπὸ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ἀεροπλοίων ὑπεγράφη ἀποτελούμενος ἐξ 20 ἄρθρων καὶ λεπτομερέστατος. Εἰς τὴν Λωζάνην ἐπίσης ἠκυρώθησαν ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ ναυτικοὶ ὅροι, οἱ περιορίζοντες, ὅπως εἶδομεν (σελ. 163 κ. ἑ.), τὰς ναυτικὰς καὶ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς Τουρκίας. Ἄλλ' ὠρίσθη ἀκόμη καὶ ὅτι κανὲν πλοῖον εὐρωπαϊκὸν δὲν θὰ σταθμεύσῃ μετὰ πάροδον 6 μηνῶν ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης εἰς τὸν Βόσπορον καὶ εἰς τὰ Δαρδανέλλια.

Ἄκόμη ἡ Τουρκία δὲν ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἐπανορθώσεις καὶ δαπάνας κατοχῆς (ἄρθρ. 58).

Εἰς δὲ τὴν Ἀγγλίαν ἐχορηγήθη τὸ δικαίωμα νὰ κρατήσῃ δύο πολεμικά, κατασχεθέντα εἰς τὰ ναυπηγεῖα τῆς τῷ 1914, ἀξίας 5,0000.000 λιρῶν χρυσῶν τουρκικῶν (ἄρθρ. 58). Ὅλοι δὲ οἱ σύμμαχοι ὠρίσθη νὰ διαμοιράσουν τὰ κατατεθειμένα εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ τὴν Βιέννην ὑπὸ τῶν Τούρκων χρήματα (6.000.000. λίρας Τουρκίας), τὰ ὁποῖα κατεκύρουν εἰς αὐτοὺς αἱ συνθήκαι τῶν Βερσαλλιῶν καὶ τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ (αἱ συνθήκαι μετὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας) (ἄρθρ. 58).

Ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης κατήργησε καὶ τὰς διολογήσεις (ἄρθρ. 28). Καὶ οἱ ξένοι τοῦ λοιποῦ θὰ ὑπάγονται ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις εἰς τοὺς νόμους καὶ τοὺς φόρους τῶν Τούρκων ὑπηκόων, ἐκτὸς ὀλίγων προσωρινῶν μέ-

τρων, οριζόντων τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς προτιέρας καταστάσεως τῶν διομολογήσεων εἰς τὴν νέαν, τῆς καταργήσεως αὐτῶν.

Θρησκευτικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα, νέα, τ. ε. μὴ ὑπάρχοντα πρὸ τοῦ πολέμου, θὰ ἰδρύνονται μόνον ὅταν χορηγηθῇ δι' αὐτὰ ὑπὸ τῆς Τουρκίας κύρωσις διαμονῆς, ἢ ὅποια ὅμως εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ μὴ χορηγηθῇ.

Οὐδεμίαν ἐπίσης προστασίαν θὰ ἔχουν αἱ θρησκευτικαὶ μειονότητες παρ' οὐδενὸς καὶ μόνον ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν θὰ δικαιούται νὰ ἐπεμβαίῃ, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει ἡ Τουρκία νὰ ζητήσῃ νὰ λάβῃ μέρος.

Ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης ἀνεθεώρησε καὶ τοὺς οικονομικοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλεν ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Καὶ πρῶτον ἡ Τουρκία ἀνεγνώρισε τὸ δημόσιον χρέος (dette publique) καὶ ἀνέλαβεν ὅσας ὑποχρεώσεις θὰ ἔχη μετὰ τὴν κατακύρωσιν εἰς τὰ καταλαβόντα τὰς χώρας τῆς κράτη τῶν ἀναλογούντων εἰς αὐτὰς ποσῶν. Ἄλλ' ἡ συνθήκη οὐδεμίαν μνεῖαν κάμνει περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Τουρκίας πρὸς τοὺς κατόχους τίτλων τῶν τουρκικῶν χρεῶν. Ἰδίως δὲ περὶ τοῦ τρόπου τῆς πληρωμῆς τῶν τοκομεριδίων. Ἀφέθη δὲ νὰ κανονισθῇ τὸ ζήτημα δι' ἀπ' εὐθείας διαπραγματεύσεων τῆς Τουρκίας μετὰ τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἡ Τουρκία δεύτερον δὲν ἀνέλαβεν διὰ τῆς συνθήκης οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν περὶ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν παραχωρήσεων εἰς τοὺς ξένους, τῶν πρὸ τοῦ πολέμου γενομένων. Καὶ ὥρισθη ὅτι οἱ θέλοντες νὰ κυρώσουν τὰς ἤδη γενομένας ἢ νὰ ἐπιτύχουν νέας ὀφείλουν νὰ κλείσουν νέας συμφωνίας μὲ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν. Δεκτὴ ὅμως ἔγινε

μόνον κατ' ἀρχὴν ἢ παροχὴ ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας ἀποζημιώσεως διὰ διαιτησίας, ἂν ἀκυρωθοῦν συμβόλαια παραχωρήσεων, συναφθέντα πρὸ τοῦ πολέμου. Ἐμπορικὴ τρίτον σύμβασις περὶ τῶν τελωνειακῶν διατιμήσεων καθορίζει μεταβατικὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐπιτρέπονται ἐμπόδια. Τέλος δὲ ἡ συνθήκη ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς ἀκτοπλοΐας, τὴν ὁποίαν διεξῆγον πρὸ τοῦ πολέμου ξέναί ἐταιρεΐαι, τοῦ λοιποῦ δὲ μόνον πλοῖα μὲ τουρκικὴν σημαίαν θὰ διεξάγουν. Ὅμιλεῖ ἐπίσης καὶ περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν τῶν μειονοτήτων. Κατ' αὐτὴν οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν Ἑλλάδα Τούρκοι ὀφείλουν νὰ μεταναστεύσουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, οἱ δὲ Ἕλληνες τῆς χώρας ταύτης νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μικτὴ δὲ ἐπιτροπὴ ὠρίσθη ἵνα ἐποπτεύσῃ τὴν ἀνταλλαγὴν ταύτην, καθὼς καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν περιουσιῶν καθ' ὄρους λεπτομερεῖς, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κάμωμεν καὶ σύντομον λόγον ἐνταῦθα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν— ἀπὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος περὶ-
που αἰῶνος— τὸ τουρκικὸν κράτος διετηρήθη εἰς τὴν ζωὴν
μόνον ἔνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀσυμ-
φωνίας των περὶ τῆς διανομῆς του. Διετηρήθη δ' ὄχι πλη-
ρες, οὐδ' ἐν τῇ ὁλότητί του. Διότι ὁσάκις συνεκρούσθη κατὰ
τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα πρὸς μίαν ἢ πρὸς ἄλλην δύνα-
μιν, τὰ πράγματα τὸ ἐβίασαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ στέρξη τὴν
ἀπώλειαν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐξέτεινε τὴν κυριαρ-
χίαν του.

Ὅπως δὲ σταματήσῃ τὰς ἀπωλείας ταύτας, ἐπεχείρησεν,
νὰ προβῆ εἰς διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις καθ' ὑπόδειξιν
τῶν ἐνδιαφερομένων ὑπὲρ τῆς διατηρήσεώς του δυνάμεων.
Ἄλλὰ καὶ αὗται δὲν ἐστήριξαν τὸ κλονούμενον οἰκοδόμημά
του. Οὕτως αἱ μεταρρυθμίσεις Σελὶμ Γ, Μαχμουτ Β, τὸ ταν-
ζιμάτ, τὸ Χάτι-χουμαγιὸν τοῦ 1856, τὸ σύνταγμα τοῦ
1876 καὶ τὸ σύνταγμα τοῦ 1909 δὲν ἀνεξωγογόνησαν τὴν
Τουρκίαν καὶ δὲν κατέστησαν τὸ κράτος τῆς βιώσιμον.
Διότι εἶχαν νὰ παλαίσουν κατὰ προλήψεων προαιωνίων,
δὲν ἐνηργοῦντο εἰλικρινῶς, δὲν ἠνυσοῦντο ἀπὸ ὅλας τὰς
δυνάμεις, δὲν εὗρισκον τέλος ἔδαφος πρὸς φορον ὅπως ρι-
ζοβολήσουν καὶ καρποφορήσουν.

Ἐν τούτοις ἡ Τουρκία δὲν ἐξηφανίσθη, ἀλλ' ἔζησεν, ἂν καὶ ἀθλιώως, μεθ' ὅλα τὰ πλήγματα, τὰ ὅποια ἐδέχθη καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα. Διότι οἱ Τοῦρκοι πολιτικοὶ κατώρθωναν κάθε φορὰν νὰ ἐκμεταλλεύωνται μὲ πολλὴν δεξιότητα τὰς ἀντιζηλίας τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ὅπως περισώσουν ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ περισωθοῦν.

Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἡ Τουρκία συντριβεῖσα τελειωτικῶς περιωρίζετο μόνον εἰς τὸ κέντρον τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς χώρας δηλαδὴ κατοικουμένας σχεδὸν μόνον ἀπὸ Τούρκους. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ ἀσυμφωνία τῶν συμμάχων δυνάμεων ἐπέφερε τὴν ἀναθεώρησιν τῆς συνθήκης ταύτης. Ἡ δὲ συνθήκη τῆς Λωζάνης, ἡ ἀνατρέπουσα τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ἐμεγάλυνε καὶ πάλιν τὴν Τουρκίαν καὶ ἐσημείωσεν ἐπιτυχίαν τῶν Τούρκων τοιαύτην, ὁμοίαν τῆς ὁποίας δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους ὁ πολιτικὸς των βίος. Καὶ εἶναι πολὺ εὐλογος ἡ χαρὰ καὶ ἡ ὑπερηφάνειά των δι' αὐτήν.

Τὴν συνθήκην ταύτην ἀποδίδουν εἰς τὴν στρατιωτικὴν των ἀκμὴν, εἰς τὴν ζωτικότητα τῆς φυλῆς των, εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος των. Ἀλλ' ὅσοι ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ πράγματα ψυχραίμως, ἀναμφιβόλως ἐκτιμοῦν κατ' ἀξίαν τὴν συνθήκην ταύτην, ὑπολογίζουσιν δὲ διὰ τὴν ἀκριβοδικαίαν ἐκτίμησίν της καὶ τὰς ἰδιαιτέρας, προσωρινάς, περιστάσεις, αἱ ὅποια ἐβίασαν τοὺς συμμάχους νὰ ἀποδεχθοῦν καὶ νὰ ὑπογράψουν τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ταύτης, οἱ ὅποιοι οὔτε τιμητικοὶ δι' αὐτοὺς εἶναι οὔτε ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά των. Πράγματι ἡ συνθήκη τῆς Λω-

ζάνης είναι τὸ μοιραῖον ἐπακολούθημα τοῦ πολεμικοῦ κα-
 μάτου τῶν συμμαχικῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἐξαντληθέντες ἀπὸ
 τὸν ἀνελλίστως μακρὸν καὶ ἐπίμοχθον πόλεμον ἀπέστεργον
 πλέον τὴν παράτασίν του καὶ ἀπήτουν οἰανδήποτε εἰρήνην
 Ἡ συνθήκη ἔπειτα τῆς Λωζάνης εἶναι προῖον τῆς ἀσυμ-
 φωνίας τῶν δυνάμεων περὶ τῆς διανομῆς τῆς Τουρκίας
 καὶ τῆς πολιτικῆς ἀφροσύνης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ δύο
 πρὸ τῆς ὑπογραφῆς της ἔτη. Τὰς ἰδιαιτέρας δὲ ταύ-
 τας περιστάσεις ἐπωφελήθη, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν,
 μὲ περισσὴν δεξιότητα ὁ Κεμάλ, μὲ περισσὴν ἔπειτα δρα-
 στηριότητα καὶ τόλμην. Ἦδη δὲ ἡ Τουρκία φαίνεται ὅτι
 διὰ τῶν ὄρων τῆς συνθήκης ταύτης ἀπεινάξεν ἀπὸ τῶν
 ὤμων της τὸ βαρύνον αὐτοὺς ἀπὸ αἰῶνων καθεστῶς τῆς
 ἐξαρθήσεώς της ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις.

Ἐν τούτοις δύσκολον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι κάθε μία
 ἐκ τῶν συμμάχων δυνάμεων θεωρεῖ τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης
 τῆς Λωζάνης ὡς μονίμους καὶ ἀκλονήτους εἴτε εἰς τὸ προ-
 σεχὲς μέλλον εἴτε εἰς τὸ ἀπώτερον. Ἡ ἀφόρητος πολεμικὴ
 περίοδος ἔπρεπεν ὀπωσθήποτε νὰ λήξῃ. Διότι ἡ ἀνάγκη
 αὕτη προεξείχεν εἰς τὴν Λωζάνην. Καὶ ἔληξε μὲ θυσίας, ἔστω
 καὶ βαρείας, τῶν δυνάμεων καὶ μὲ ὑποχωρήσεις κλονιζούσας
 τὸ κῦρος των. Ἄλλ' οἱ Ἄγγλοι θὰ ἐξακολουθήσουν καὶ
 μετὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτῆς νὰ θέλουν* ἀσφαλῆ τὴν
 ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας, οἱ Γάλλοι δὲν παρήτησαν ὅσα
 ἔχουν συμφέροντα εἰς τὴν Ἀνατολήν, συμφέροντα δὲ
 προαιώνια, καὶ οἱ Ἴταλοί, ὑπογράψαντες τὴν συνθήκην
 τῆς Λωζάνης, δὲν ἐγκατέλειψαν, κάθε ἄλλο, τὴν ἱμπερια-
 λιστικὴν των πολιτικὴν.

Πλήγμα καίριον εἶναι ἡ συνθήκη αὕτη καὶ διὰ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τοὺς δυστυχεῖς μάλιστα Ἀρμενίους (διὰ τοὺς περισωθέντας ἐννοεῖται ἐκ τῶν σφαγῶν) θὰ δειχθῆ πιθανώτατα ὅτι εἶναι ὁ τεθεὶς ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ των τάφου λίθος, διὰ τὸ νὰ μεταχειρισθῶμεν ἔκφρασις παραστατικὴν, τὴν ὁποῖαν ἀποφεύγει αὐστηρὰ ἱστορικὴ διήγησις.

Ἄδυνατον πλῆγμα ἀποτελεῖ καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ συνθήκη αὕτη καὶ μάλιστα τόσον, ὅσον ὀλίγα ἐξ ὧν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ μακρὰ καὶ περιπετειώδης ἱστορία μας. Ἄλλ' ἡ κεμαλικὴ Τουρκία εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ στηριχθῆ καὶ νὰ ζήσῃ ἐπὶ μακρόν, καὶ μάλιστα δημοκρατουμένη. Μὲ ἄκρα καὶ βίαια καὶ αὐθαίρετα μέτρα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρηθοῦν καθεστῶτα πολιτικὰ εἰς τὰς ἡμέρας μας, ὅταν μάλιστα ἀντίκεινται πρὸς τὴν ἱστορίαν, πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἐφαρμόζονται. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἄργά ἢ γρήγορα θὰ δοθῆ εἰς τοὺς Ἕλληνας εὐκαιρία νὰ ἐπανορθώσουσιν ὅσους ὑπέστησαν ζημίαις διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καταγράφομεν ἔνταῦθα τὰ κυριώτατα ἐκ τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα εἶχομεν ὑπ' ὄψιν μας γράφοντες τὸ παρόν.

ΟΥΓΓΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ, ἡ Τουρκία καταρρέουσα, ἱστορία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1801—1913 κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου ἐν Ἀθήναις 1914.—EDWALD BANSE, das Orientbuch Στρασβούργου καὶ Λιψία 1914.—Τοῦ αὐτοῦ, die Länder und die Völker der Türkei 1916.—ACHMÉT EMIN, die Türkei Γόθα 1918 (εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Perthe's Kleine Völker- und LänderKunde τόμ. 5).—PAUL R. KRAUSE, die Türkei Λιψία καὶ Βερολῖνον 1918 (εἰς τὴν σειρὰν τῶν Aus Natur und Geisteswelt).—CAPITAINE H. SEIGNOBOSC, Turcs et Turquie. Παρίσιοι 1920.—C. G. BELLO, L'Angleterre, la France et le problème de Constantinople Παρίσιοι 1920.—GASTON GAILLARD, Les Turcs et l'Europe Παρίσιοι 1920.—DUKAGJIN-ZADEH-BASRI-BEY, Le monde oriental Παρίσιοι 1920.—ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΣΕΒΡΩΝ (μεταφρασθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κατ' ἐντολὴν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν) 1920.—GODEFROY-DEMOMBYNES, Les institutions musulmanes Παρίσιοι 1921.—Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἀθῆναι 1921 (εἰς τὴν σειρὰν ὑπ' ἀριθ. 11 τῆς ἐπιτροπείας τῶν Ἑθνικῶν

Δημοσιευμάτων τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων).—MICHEL PAILLARÈS, *Le Kémalisme devant les alliés* Κωνσταντινούπολις καὶ Παρίσιοι 1922.—BERTRAND BAREILLES, *Le drame oriental. D'Athènes à Angora* Παρίσιοι 1923.—Πράξεις ὑπογραφεῖσαι ἐν Λωζάνη Ἀθῆναι 1923 (μεταφρασθεῖσαι κατ' ἐντολὴν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν).

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΙΚΡΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Ἐκ τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων καὶ παροραμάτων σημειοῦ-
μεν τὰ ἑξῆς.—Ἐν σελ. 12 στίχ. 14 γρ. ἔχουν (ἀντ ἔχει).— Ἐν
σελ. 49 στίχ. 1 γρ. ἀπὸ τὰς δυτικὰς δυνάμεις.— Ἐν σελ. 85 στίχ.
27 γρ. ὑπαλλήλους ὀθωμανούς (ἀντι ὑπαλλήλους εἰς ὀθωμανούς).
— Ἐν σελ. 100 στίχ. 6 γρ. τῶν Ἀράβων.

Ἐν σελ. 33 στίχ. 1 πρόσθετες μετὰ τὴν λέξιν Βαγιαζίτ : μεταξὺ
τῶν ὀπείων προεξεῖχεν ὁ Σουλεϊμάν 1ος.— Ἐν σελ. 54 μετὰ τὸν
στίχον 7 πρόσθετες : Διεδέχθη δὲ τὸν Ἀβδοῦλ Μετζίτ ὁ Ἀβδοῦλ
Ἀζίτ (1861-76).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος . . . . . Σελ. 5

Α' Ἡ χώρα. . . . . » 7

Ὅρια τῆς Τουρκίας σελ. 7.—Ὅρη σελ. 8.—Ποταμοὶ
σελ. 9.—Λίμναι σελ. 11.—Παράλια σελ. 11.—Κλίμα σελ.
12.—Φυτὰ σελ. 13.—Ζῶα σελ. 15.—Αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ
τῆς χώρας σελ. 16.

Β' Ὁ πληθυσμὸς. . . . . σελ. 18

α'.) Ἀρχαῖοι κάτοικοι σελ. 18.—Χετταῖοι, Φρύγες,
Μυσοὶ, Τρῆρες καὶ Βιθυνοὶ, Ἀρμένιοι, Κιμμέριοι σελ. 18.
—Λυδοί, Πισίδαι, Λυκάονες, Ἰσαυροὶ, Καππαδόκαι, Λύ-
κιοι, Ἑλληγες, Αἰολεῖς—Ἀχαιοί, Ἴωνες, Δωριεῖς, Γαλά-
ται, Πέρσαι, Ἀραβες, Σελτζοῦκοι, Ὀσμάνοι σελ. 19.

β'.) Σημερινὸι κάτοικοι σελ. 19.—Τοῦρκοι σελ. 20.—
Τουρκομάνοι σελ. 21 — Ἀφσάροι σελ. 21.—Γιουροῦκοι
σελ. 22.—Ταχτατζήδες, Μπεκτασίδες, Ἀνσαρῖται σελ. 22.
—Κιζιλμπάσιδες σελ. 23.—Ἑλληγες σελ. 23.—Ἀρμένιοι
σελ. 24.—Ἀλβανοί, Βόσνιοι, Πομάκοι, Ρουμάνοι, Σέρβοι
σελ. 27.—Κοῦρδοὶ σελ. 25.—Μουατζλίριδες σελ. 27.—
Κιρκάσιοι σελ. 28.—Ἑδραῖοι, σελ. 28.—Ἀθίγγανοι
σελ. 29.—Λεβαντινοὶ σελ. 29.—Τάταροι, Ἀραβες, Πέρσαι
Ἀφγανοί, Γεωργιανοί, Λάζοι, Τσετμηδες σελ. 29.—Ζεϊμπέκι-
δες, Τονιαλῆδες, Ὀφίται, Φελλάχοι σελ. 30.

Γ'. *Ἡ ἱστορία* . . . . . σελ. 31

α') Οἱ πρὸ τῆς ἀλώσεως Σουλτάνοι σελ. 31.—Ἐρτογρούλ, Ὀσμάν, Ὀρχάν, Μουράτ, Α', Βαγιαζίτ Α' σελ. 32.—Μωάμεθ Α', Μουράτ Β', Μωάμεθ Β' σελ. 33.

β') Ἀκμή καὶ ἐπέκτασις τοῦ κράτους σελ. 34.—Σελίμ Α', Σουλεϊμάν Β' σελ. 34.—Σελίμ Β', Μουράτ Γ', Μωάμεθ Γ', Ἀχμέτ Α' σελ. 35.—Μουσταφᾶς Α', Ὀσμάν Β', Μουράτ Δ', Ἰβραήμ Α', Μωάμεθ Δ' σελ. 36.—Σουλεϊμάν σελ. 38.

γ') Παρακμὴ τοῦ κράτους σελ. 38.—Ἀχμέτ Β, Μουσταφᾶς Β' σελ. 38.—Ἀχμέτ Γ', Μαχμουτ Α' σελ. 39.—Ὀσμάν Γ', Μουσταφᾶς Γ' σελ. 40.—Ἀδδούλ Χαμίτ Α', Σελίμ Γ' σελ. 41.—Μουσταφᾶς Δ' σελ. 42.—Μαχμουτ Β' σελ. 43.

δ') Ραγδαία πτώσις τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα σελ. 43.—Ἀδδούλ Μετζίτ σελ. 46—Κριμαϊκὸς πόλεμος σελ. 46.—Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις 1866-9 σελ. 54.—Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1876 καὶ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου σελ. 58.—Μουράτ Ε', Ἀδδούλ Χαμίτ Β' σελ. 60.—Βουλγαρικὴ ἡγεμονία καὶ βαλκανικὰ ζητήματα σελ. 70.—Ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897 σελ. 76.—Μακεδονικὸν ζήτημα σελ. 79.

ε') Οἱ Νεότουρκοι καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Τουρκίας σελ. 83.—Μιδατ πασᾶς σελ. 83.—Τὸ κομιτάτον Ἐνωσις καὶ Πρόδοσις σελ. 85.—Οἱ ἐπισημότεροι Νεότουρκοι σελ. 90.—Ἐνδέρ σελ. 90.—Ταλαὰτ σελ. 93.—Τζεμάλ σελ. 95.—Οἱ κομπάρσοι σελ. 98.—Σαίτ Χαλίμ σελ. 98.—Ναζίμ σελ. 98.—Τζαβίτ μπέης, Μαχμουτ Σεφκὲτ - πασᾶς σελ. 99.

—Μαχμούτ Μουχτάρ, Ραχμή μπέης, Ἀχμέτ Ριζᾶ μπέης, Χαλίλ μπέης σελ. 100.—Βεδρὴ μπέης, Βεχίπ μπέης, Ἐγιοῦπ—Σαμπρῆ, Ταχσιν μπέης, Μιδὰτ Σουκρῆ σελ. 101.—Ἰβραήμ μπέης, Χουσεῖν Τζαχίτ, Χατζῆ Ἀδὶλ μπέης σελ. 102.—Ἐντύπωσις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατάστασις τῆς Τουρκίας τῷ 1908 σελ. 102.—Οἱ βεζύραι Σαῖτ πασᾶς καὶ Κιαμὴλ πασᾶς σελ. 108.—Ἐσωτερικαὶ καὶ ἔξωτερι-καὶ περιπλοκαὶ σελ. 110.—Μεχμέτ Ε΄ σελ. 113.—Γιου-σοῦφ Ἰτζεδιν σελ. 115.—Ἰπουργεῖον Χιλμῆ πκσᾶ σελ. 117.—Ἰπουργεῖον Χακῆ πατᾶ σελ. 119.—Ἰταλοτουρκικὸς πόλεμος σελ. 122.—Ἡ ἀστ.νομία τῶν Νεοτούρκων σελ. 124.—Κατασκοπεῖα καὶ δολοφονίαι σελ. 126.—Ἐ νεοτουρ-κικὸς τύπος σελ. 127.—Βάλκανικοὶ πόλεμοι σελ. 129.—Αἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ ἐπανάληψις τοῦ πολέμου σελ. 132.—Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου σελ. 134.—Παγκόσμιος πόλεμος σελ. 136.—Ἡ Τουρκία πρὸ τῆς συνδιασκέψεως σελ. 142.—Μεχμέτ ΣΤ΄. Τὸ Ἐθνικὸν κίνημα τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ σελ. 146.—Τὸ κίνημα τοῦ Τζαφέρ Ταγιαρ σελ. 153.—Ἐ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν σελ. 155.—Ἐλληνικαὶ ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Θρά-κην σελ. 157.—Ἰταλοελληνικαὶ διαφοραὶ σελ. 158.—Συν-θήκη τῶν Σεβρῶν σελ. 160.—Σουλτᾶνοι τῆς Τουρκίας σελ. 168.

Δ' Τὰ θρησκευόμενα. . . . . σελ. 169

α΄.) Ἡ Θρησκεία τῶν Τούρκων καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Κορανίου σελ. 169.—Ἡ θεωρία τοῦ Κορανίου περὶ τοῦ κόσμου σελ. 172.

β') Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Τουρκίας πρὸ τοῦ 1914
σελ. 175.—Οἱ Ὀρθόδοξοι σελ. 175.—Οἱ Γρηγοριανοὶ Ἀρ-
μένιοι σελ. 177.—Αἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἰακωδιτῶν, τῶν Κο-
πτῶν, τῶν Ἀδουσσινίων καὶ τῶν Νεστοριανῶν σελ. 178.—
Οἱ διαμαρτυρόμενοι τῆς Τουρκίας σελ. 178.—Οἱ οὖνιται
τῆς Τουρκίας σελ. 179.—Ἡ ἄρμενοκαθολικὴ ἐκκλησία
σελ. 179.—τὸ μελχιτικὸν πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας,
τὸ Συριακὸν πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας, τὸ Χαλδαϊκὸν
πατριαρχεῖον τῆς Βαβυλώνης, τὸ κοπτικὸν πατριαρχεῖον
σελ. 180.—Οἱ οὖνιται Βούλγαροι σελ. 180.—Ἐνοὶ καθο-
λικοὶ καὶ λατῖνοι ὑπήκοοι τῆς Πύλης σελ. 181.

γ') Ἑβραῖοι τῆς Τουρκίας σελ. 182.

Ε' **Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ διοίκησις** . . . . 183 .

Ὁ Σουλτᾶνος σελ. 183.—Ὁ μέγας Βεζύρης σελ. 185.
Ὁ Σεῦχ-ούλ-ἰσλάμης σελ. 186.—Μεταρρυθμίσεις τοῦ πο-
λιτεύματος σελ. 186.—Τανζιμάτων σελ. 189.—Χάτι-Χουμα-
γιὸν τῆς 6 Φεβρουαρίου 1856. σελ. 190.—Σύνταγμα τοῦ
1876 σελ. 191.—Ἰπουργεῖα καὶ συμβούλια σελ. 191.—
Διοικήσις σελ. 193.—Δικαιοσύνη σελ. 195.—Διομολογή-
σεις σελ. 198.—Στρατὸς καὶ στόλος σελ. 202.—Οἰκονο-
μικά σελ. 206.—Τὸ δημόσιον χρέος τῆς Τουρκίας καὶ τὰ
εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα σελ. 207.

ΣΤ'. **Τὰ κοινωνικὰ ἥθη τῶν Τούρκων** . . . σελ. 212.

—Συγκρότησις τῆς τουρκικῆς κοινωνίας σελ. 212.—Κοι-
νωνικὴ ἐθιμοτυπία σελ. 213.—Κοινωνικαὶ ἄρεται καὶ κα-
κίαι τῶν Τούρκων σελ. 216.—Οἰκογενειακὸς βίος σελ. 219.

—Αἱ χανούμισαι σελ. 222.—Ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν σελ. 224.—Οἱ δοῦλοι σελ. 225.—Οἴκιακαὶ συνήθειαι σελ. 227.—Τουρκικὴ μαγειρικὴ σελ. 229.—Τὸ ραμαζάνι σελ. 230.—Ἐο καφέξ, ὁ καπνὸς καὶ τὰ ναρκωτικὰ σελ. 232.—Λου-
τρά σελ. 233

Ζ'. Ἡ τουρκικὴ τέχνη . . . . . σελ. 234.

Αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς τουρκικῆς τέχνης σελ. 234.—Ἀρ-
χιτεκτονικὴ σελ. 236.—Δημόσια ἔργα σελ. 240.—Ἀνάκτορα
σελ. 242.—Ταπήτουργία, ὑφαντικὴ, κεραμευτικὴ, διακο-
σμητικὴ βιβλίου σελ. 245.

Η'. Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις . . . . . σελ. 248

Σχολεῖα σελ. 248.—Γλῶσσα σελ. 251.—Φιλολογία σελ.
252.—Μουσικὴ καὶ θέατρον σελ. 253.

Θ'. Ὁ ὕλικὸς πλοῦτος . . . . . σελ. 255.

Γεωργία σελ. 255.—Δάση σελ. 264.—Μέταλλα καὶ
ὄρυκτὰ σελ. 265.—Ὀδοὶ καὶ σιδηρόδρομοι σελ. 268.—Νο-
μίσματα μέτρα καὶ σταθμὰ σελ. 272.

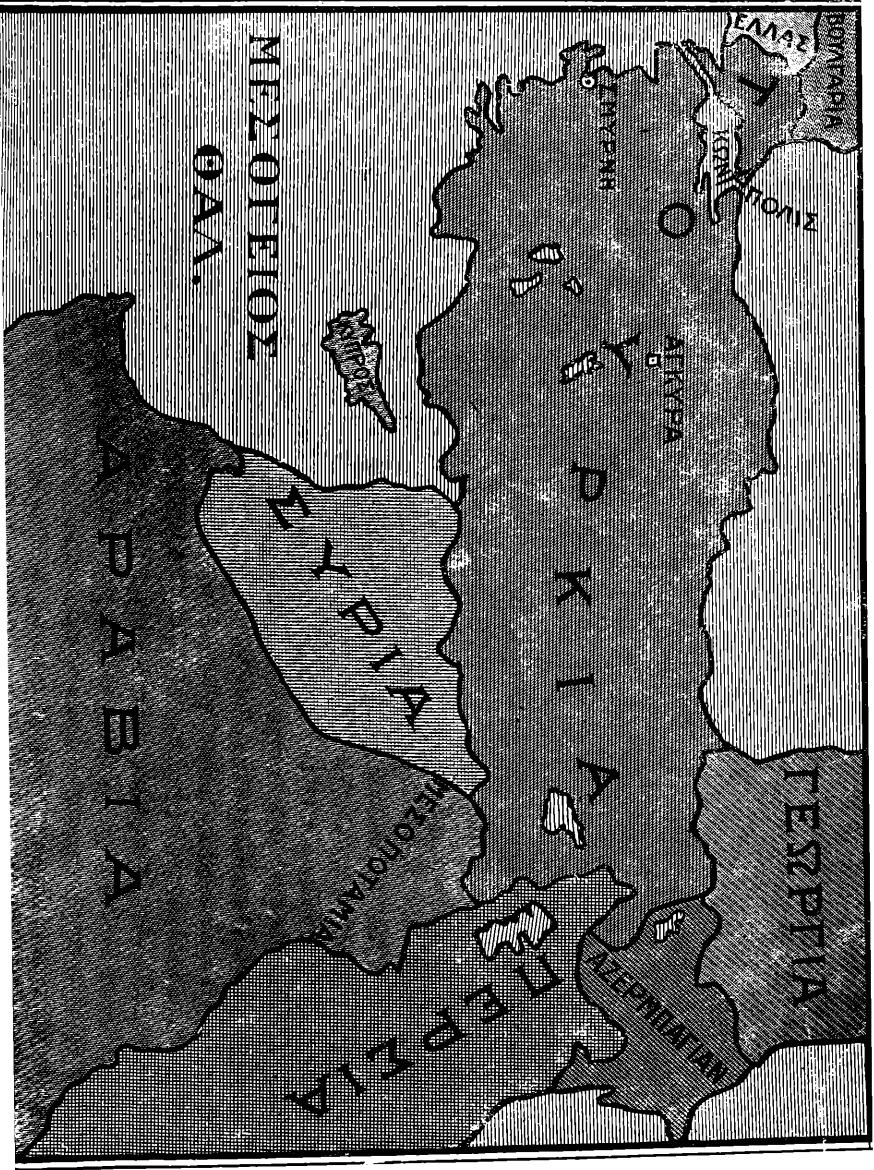
**Ι'. Τὰ ἐπακολούθησαντα μετὰ τὴν συνθήκην τῶν
Σεβρῶν γεγονότα καὶ ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης** σελ. 278.

Ἀσυμφωνίαι συμμάχων καὶ γαλλοκεμαλικὴ συνθήκη
σελ. 278.—Αἱ ἑλληνικαὶ ἐκλογαὶ τῆς 1]14 Νοεμβρίου
1920 καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν σελ. 280.—Ἡ συνδιάσκε-
ψις καὶ ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης σελ. 286.

<i>Ἐπίλογος</i>	σελ. 291.
<i>Βιβλιογραφία</i>	σελ. 295.
<i>Παροράματα καὶ μικραὶ προσθήκαι</i>	σελ. 297.
<i>Περιεχόμενα</i>	σελ. 298.

Τυπογραφείον Κ. Καμινάρη και Π. Κυριάκου
Σοφοκλέους 41 .

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ
ΩΚΕΑΝΟΣ.

ΑΝΑΤΟΛΙΑ

ΣΥΡΙΑ

ΑΡΜΕΝΙΑ

ΛΕΒΑΝΤΙΣ

ΛΕΒΑΝΤΙΣ

ΑΡΜΕΝΙΑΝ

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

ΣΕΡΒΙΑ

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

ΑΙΓΑΙΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

ΣΜΥΡΝΗ

ΙΕΡΟΣΟΛΗΜ

ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΡΔΙΑ

ΚΑΡΔΙΑ

ΚΑΡΔΙΑ

ΚΑΡΔΙΑ

ΚΑΡΔΙΑ

ΚΑΡΔΙΑ

ΚΑΡΔΙΑ